

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Disertační práce

Mgr. Karolína Stegurová

**Žena a válka: Československé ženy sloužící za druhé světové války
v britských pomocných sborech ATS a WAAF**

**Woman and War: Czechoslovak Women serving during the Second World
War in the British Auxiliary Services ATS and WAAF**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

2019

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. března 2019

.....

Mgr. Karolína Stegurová

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomohli se vznikem této práce. Přednostně děkuji doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D. za vedení práce, za čas, který mi věnovala i za inspirativní nápady, otázky a podněty. Dále děkuji PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. za jeho připomínky a rady k dané problematice. Velký dík patří Ivanu Procházkovi, který se mnou téma vytrvale konzultoval a poskytl mi i některé archivní materiály. V tomto směru zde chci zmínit také PhDr. Pavla Kreisingera a Mgr. Alenu Vitákovou, Ph.D. Poděkování však patří všem, kteří přispěli svými názory i doporučeními ke vzniku práce. Za vstřícnost a ochotu děkuji zaměstnancům českých i zahraničních archivů. Osobní poděkování patří mým rodičům a rodině, a také Janovi B. a Janovi R. za vytrvalou podporu a pochopení.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá problematikou vojenské služby československých žen v britské armádě v tzv. ženských pomocných sborech, a to zejména ve složkách ATS (Auxiliary Territorial Service) a WAAF (Women's Auxiliary Air Force). První československé krajanky vstupovaly do britských služeb od poloviny roku 1941 a působily na vojenských a leteckých základnách přímo na území Velké Británie. Jiné pak od začátku roku 1943 sloužily v pomocných sborech v oblasti Středního východu. V průběhu války touto službou prošlo více než 250 československých občanek.

Disertační text přibližuje průběh jejich výcviku, vlastní pracovní zařazení, každodenní výkon vojenské služby, a s ním spojené problémy a nedostatky, stejně jako pozitiva, jež služba přinášela. Problematika vojenské služby československých žen je zkoumána v kontextu zvolených postupů československých exilových institucí, zejména pak Ministerstva národní obrany. Zabývá se tedy i kardinální otázkou, proč mohly československé občanky sloužit pouze v armádě spojeneckého státu a zda vůbec existovaly úvahy o zřízení obdobné služby žen přímo u československých zahraničních jednotek.

Celý okruh problémů je pak zasazen do širšího rámce praktikované britské válečné politiky a britských reálií. Pro bližší pochopení situace československých žen se tak zaměřuje na důvody vzniku, respektive obnovení koncepce ženských vojenských pomocných sborů obecně. Věnuje se způsobu jejich organizace a vlastní správě v průběhu války a problémům, se kterými se potýkaly, které spočívaly zejména v nedostatečných počtech hlásících se žen. Část textu rozebírá zvolené formy oficiální vládní propagandy, která kromě komunikace politiky zesíleného začleňování žen do válečného úsilí i do pomocných sborů směrem k britské veřejnosti, měla navýšit i požadované počty.

Kromě popisu válečné vojenské služby se zejména druhá polovina textu soustředí na situace, ve kterých se československé členky ATS a WAAF ocitly po skončení válečného konfliktu. Závěrečné kapitoly tak přibližují průběh jejich demobilizace a repatriace zpět do osvobozené vlasti. Rozebírají projevy oficiálního uznání a společenského ocenění (či jeho nedostatky) jejich činnosti po ukončení války. Věnují se i otázce budoucnosti vojenské služby žen v československé armádě v mírové době a politickým debatám a právním normám, jež byly za tímto účelem přijaty. V neposlední řadě jsou v práci přiblíženy i osudy a další život těchto vojákyn britské armády v totalitním Československu.

Klíčová slova

Žena, druhá světová válka, pomocné sbory, britská armáda, výcvik, organizace, odboj, ATS, WAAF, československá armáda, Velká Británie, Střední východ.

Abstract

The dissertation thesis describes and analyses military service of Czechoslovak women in British army namely in ATS (Auxiliary Territorial Service) and WAAF (Women's Auxiliary Air Force) units. First Czechoslovak women joined British armed forces in mid 1941 and served directly on the British soil in the Army and Airforce bases. Other Czechoslovak women joined ATS and WAAF in the Middle East campaign since 1943. During the WWII more than two hundreds Czechoslovak citizens served in the auxiliary units.

The thesis describes the course of WAAF/ATS training, working set up and everyday life in the military with all pros and cons linked. The text further deals with the approach of the Czechoslovak exile institutions e.g. National Defence ministry, towards Czechoslovak women serving in the foreign army. One of the main topics is finding answer to question why Czechoslovakian women could serve only in the army of the allied state and if there were ever thoughts or plans for creation of similar unit directly with Czechoslovak foreign units.

This is being considered in the broader context of British environment and war policy. In order to achieve understanding of the Czechoslovak women situation the text further focuses on reasons behind creation/reinstating of women auxiliary units. The text describes organization, internal governance and major issues of the auxiliary units. The most pressing one was insufficient number of women candidates. Therefore, next topic covered is official government propaganda and its different forms. The propaganda was targeted to improve number of candidates, and improve perception of overall increased women participation in the war effort.

The second part of the thesis focuses on the situation the members of ATS and WAAF faced after the war ended. These chapters tackle the demobilization and repatriation as well as official recognition of the service by government and society (including the lack of it). The final parts of the thesis focus on the future of woman military service during the times of peace, political debates and connected laws that were passed in order to secure it. At last but not the

least the thesis describes the evolution of women formerly serving in the British military living in the totalitarian Czechoslovakia.

Key Words

Woman, Second World War, Auxiliary Services, British Army, Training, Organization, Resistance, ATS, WAAF, Czechoslovak Army, Great Britain, Middle East.

Seznam zkratek

ATS	Auxiliary Territorial Service
ABS	Archiv bezpečnostních složek
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí
ANM	Archiv Národního muzea
Čs. VAŠ	Československý vojenský administrativní štáb
ČSČK	Československý červený kříž
FANY	First Aid Nursery Yeomanry
GHQ MEF	General Headquarters Middle East Forces
IČL	Inspektorát československého letectva
MNO	Ministerstvo národní obrany
MSP	Ministerstvo sociální péče
NA	Národní archiv
RAF	Royal Air Force
RČŽ	Rada československých žen
SR	Státní rada
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
T.E.K.	Tel-El-Kebír
TNA Kew	The National Archives Kew
VKPR	Vojenská kancelář prezidenta republiky
VÚA-VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
WAAC	Women's Auxiliary Army Corps
WAAF	Women's Auxiliary Air Force
WRNS	Women's Royal Navy Service
WLA	Women's Land Army
ŽNR	Ženská národní rada

Obsah

Úvod do problematiky	10
Struktura práce	15
Prameny a literatura	19
Archivní prameny	19
Literatura	21
Prolog	28
Zapojení žen v armádách vybraných států bojujících ve druhé světové válce	29
Polsko	30
Francie	34
Velká Británie	39
Carské Rusko a Sovětský svaz	45
Zapojení československých žen do druhé světové války	49
Ve službách krále	61
Počátky pomocných sborů ATS a WAAF	62
Součástí branných sil	65
„Women of Britain... Come forward now!“	70
Základní hesla propagace ženských pomocných sborů	72
Organizace náboru do ženských pomocných sborů	78
Československé ženy v britských pomocných sborech ATS a WAAF	93
Situace československých žen ve Velké Británii	93
Výcvik a vojenská služba československých příslušnic pomocných sborů ve Velké Británii	110
Auxiliary Territorial Service na Středním východě	121
Situace československých žen na Středním východě	124
Výcvik a vojenská služba československých příslušnic pomocných sborů na Středním východě	136
Právní aspekty vojenské služby československých žen	143
Jednání o podobu Dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě	143
Reakce na navrhovaný dekret	156
Demobilizace a repatriace	177
Demobilizace a repatriace československých příslušnic britské armády ve Velké Británii	179
Demobilizace a repatriace československých příslušnic britské armády na Středním východě	183
V osvobozené republice	193
Závěr	205
Seznam pramenů a literatury	222
Prameny	222
Publikované anglické prameny	224
Dobový tisk	225

Ostatní tisk.....	225
Literatura	225
Elektronické zdroje.....	234
Seznam příloh.....	238
Přílohy	239

Úvod do problematiky

Dosavadní bádání spojené se snahou připomínat a zhodnotit přínos československých žen, které se v průběhu druhé světové války aktivně zapojily do boje proti nacismu, je omezeno na články a publikace, které popisují jejich účast zejména v československé jednotce v Sovětském svazu.¹ Tento stav lze označit za výsledek určité historiografické kontinuity, protože již během války, bezprostředně po jejím konci a později i v průběhu komunistického režimu, byl odkaz alespoň těchto žen veřejnosti v určité míře prezentován, a tedy do jisté míry i znám. Ačkoli se jednalo o jejich působení v do té doby pro ženy nemyslitelné oblasti – v armádě, připomínání a udržování paměti jejich vojenské služby v československé jednotce formující se v Buzuluku, v zásadě konvenovalo politickým potřebám a historickému výkladu o hrdinném boji spřátelené Rudé armády, v jejichž strukturách byly od roku 1942 silně zastoupeny i sovětské ženy.

Novodobé připomínání především těchto žen, které za války prošly i vlastním bojovým nasazením, však může úzce souviset rovněž s převládajícím československým, respektive českým narativem o tom, kdo je vnímán a prezentován jako aktivní účastník boje za svobodu. Jsou jím označovány zejména ty osoby, které mohly tento boj vést se zbraní v ruce, či vystoupit jiným aktivním bojovým způsobem, tedy především vojáci – muži. V důsledku více jak čtyřicetileté existence komunistického totalitního režimu, jenž potlačoval, či se úporně snažil potlačit jakoukoli jinou podobu válečné paměti než prosovětskou, bylo po jeho pádu v roce 1989 ohodnocení těch, kteří přímo bojovali s nepřítelem zejména na západní frontě, zcela pochopitelné. Válečná zkušenost ostatních skupin – těch, které nebojovaly, či ani bojovat se zbraní v ruce nemohly,² tedy i žen, zůstávala mimo pozornost drtivé většiny (nejen vojenských) historiků i historiček a prakticky až do dnešních dnů se stále ocitá mimo dominantní rámec a převládající podobu výkladu o československém prožitku druhé světové války.³

---

¹ Uvedme alespoň některé základní práce: BROŽ, Miroslav: *Hrdinové od Sokolova*. Praha 2006. JOVBAK, Vasil: *Pravda o 1. čs. samostatné tankové brigádě v SSSR*, Kroměříž 1999. KLUSÁKOVÁ-SVOBODOVÁ, Zoe: *Ludvík Svoboda-Životopis*. Kroměříž 2005. RICHTER, Karel: *Přes krvavé řeky*. Praha 2003. RICHTER, Karel: *Apokalypsa v Karpatech*. Praha 2003. VITÁKOVÁ, Alena: *Ženy v řadách 1. čs. samostatného polního praporu. Vznik jednotky v Buzuluku*. In: *Historie 2006*. Sborník prací z 12. celostátní studentské vědecké konference konané 7.- 8. prosince 2006 v Ostravě, Ostrava 2007.

² Srovnej: HUTEČKA, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*. Praha 2016, s. 8.

³ Zde je potřeba zmínit aktivity, jež o tématu účasti a činnostech československých žen za války nějakým způsobem pojednávaly. Například mezinárodní projekt *Paměť žen*. In: <http://www.womensmemory.net/cesky/projekt.asp>, či

Přitom právě druhá světová válka byla konfliktem, ve kterém československé ženy nebyly pouze a jen pasivními oběťmi vystavenými válečným útrapám. Řada z nich naopak chtěla aktivně přispět k boji proti nacismu. Výrazně a rozmanitou škálou operačních i podpůrných činností se podílely na činnosti a úspěchu československého domácího odboje v Protektorátu Čechy a Morava, ale i v jiných místech okupované Evropy a světa usilovaly o možnost participace ve válečném úsilí i v odbojových či přímo vojenských strukturách. Nemalá skupina Čechoslovaček působila například v partyzánském hnutí v Jugoslávii a velmi početná část žen sloužila ve Velké Británii a v oblasti Středního východu v britské armádě v tzv. ženských pomocných sborech. Historiografické bádání, a především historické zhodnocení podílu těchto žen na vítězství spojenců je však z mnoha důvodů nedostatečné. Předkládaná disertační práce nemůže s ohledem na rozsáhlost tematiky podat vyčerpávající syntézu. Psána je však s ambicí rozšířit (nejen) historiografické povědomí o působení a činnosti těch československých občanek, které v průběhu války vstoupily do služeb britské armády a jejích pomocných sborů ATS, WAAF a WRNS.

Pod těmito zkratkami se především do britské historie druhé světové války nesmazatelně zapsaly ženské pomocné sbory u pozemní armády ATS (Auxiliary Territorial Service), královského letectva WAAF (Women's Auxiliary Air Force) a námořnictva WRNS (Women's Royal Navy Service).⁴ Svůj předobraz měly tyto sbory již v prvoválečných ženských formacích. K oživení konceptu využití práce žen ve vojenském prostředí přistoupila vláda Jeho Veličenstva v důsledku politických událostí na podzim roku 1938, respektive v průběhu roku 1939. Všechny tři složky původně fungovaly na bázi dobrovolnosti, s vývojem války však vláda postupně došla v roce 1941 k rozhodnutí zavést do sborů povinný nábor, a to prostřednictvím uzákonění konskripce žen. Následkem tohoto opatření sloužilo v armádních pomocných sborech více jak půl milionu jen britských žen. Další téměř dva miliony žen pracovaly v britském válečném průmyslu, desítky tisíc Britek pak byly zaměstnány v zemědělství, ve zdravotnické službě a v jiných civilních pomocných službách.⁵ Ženy postupně nahrazovaly

---

výstavu a webové stránky *Ženy bojující*, kterou v roce 2008 připravili Mgr. Alena Vitáková a Miroslav Klusák: <http://www.zeny-bojujici.cz/uvod>.

⁴ Služba u královského námořnictva WRNS je v práci zmiňována pouze pro doplnění celkového kontextu o službě žen ve vojenských pomocných sborech. A to z toho důvodu, že v drtivě většině případů v ní sloužily pouze britské občanky. Československé ženy zde byly zastoupeny minimálně. Pravděpodobně jedinou Čechoslovačkou, členkou WRNS, byla Taťána Bogotošová.

⁵ Více viz: <http://www.bbc.co.uk/guides/z2j9d2p#zygvvgk7>. 19. 2. 2019., STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012.

muže také v různých správních oblastech a zaměstnáních, aby ti mohli být uvolněni pro potřeby války.

Ženy v armádních pomocných sborech působily ve vojenské struktuře nejprve v pěti povolených zaměstnáních (kuchařka, skladnice, úřednice, uklízečka, řidička), následně však byly cvičeny a zařazovány prakticky do všech administrativních i do úzce specializovaných oblastí a technických oborů jako elektrikářky, montérky, opravářky optických přístrojů, technické kreslířky, modelářky návrhů vojenského maskování či zbrojní asistentky. Řada z nich byla zaměstnána na leteckých, pozemních i námořních základnách jako telefonistky, souřadnicové operátorky, přepisovatelky, meteoroložky a řidičky. Stovky britských občanek najdeme ve zpravodajských službách jako šifrantky a radiotelegrafistky, jež rovněž pracovaly v Bletchley parku a podílely se tak nepřímou i na úspěchu prolomení šifrovacího stroje Enigma. Několik desítek britských žen, jež původně sloužilo v pomocných sborech, bylo vytipováno a následně vycvičeno britskou Správou pro speciální operace, tzv. SOE (Special Operations Executive) a později vysazeno plnit zadané úkoly na nepřátelském území.

Výčet výše vypsaných zaměstnání ukazuje nejen, jak velká byla poptávka po doplnění personálu v britské armádě, ale rovněž i jak široká byla škála vojenských činností, které ve válečné nouzi byly schopny kompetentně zastat ženy. Ačkoli se před válkou jednalo o primárně mužské sféry práce, zároveň se jednalo o práce v nebojových pozicích. Právě nebojový charakter různých vojenských povolání posloužil britské vládě jako silný argument jednak pro otevření netradičního prostoru pro angažování žen, zároveň ale také představoval politicky i společensky daný limit jejich účasti. Ženy mohly pomáhat, ale nemohly a nesměly bojovat. Otázky spojené s překračováním tohoto limitu (např. služba členek ATS u protiletadlových baterií) a udržovaného dosavadního genderového řádu, stejně jako hledání důvodů, proč je podíl těchto žen po válce postupně pomíjen až zapomínán⁶, zaměstnávají soudobé britské historiky a historičky.

Podobné úvahy jsou však na místě i v případě československých krajanek, které od roku 1941 začaly v těchto pomocných sborech sloužit. Na počátku roku 1941 bylo britským Ministerstvem války – War Office rozhodnuto umožnit i ženám jiných státních příslušností vstoupit do sborů. Model nabízený většině spojeneckých exilových vlád počítal s nabídkou britské asistence při náboru a výcviku prvních účastnic. Umožňoval však rovněž formování žen do ucelených národnostních skupin v rámci pomocných sborů britské armády. Řada z nich

---

⁶ ROBERTS, Hillary: *Lee Miller: A Women's War*. Londýn 2015, s. 165.

(Polsko, Norsko, Holandsko, Francie, Belgie) nabídku spolupráce přijala a ve chvíli, kdy se britský způsob využití a zaměstnání žen ve vojenských strukturách osvědčil, přistoupily některé exilové vlády (např. Francie, Norsko) ke zřízení samostatných ženských pomocných sborů u svých národních armád. I československá vláda a armáda obdržela britskou nabídku zaměstnat československé krajanky v pomocných sborech, oproti většině ostatních států se však s Brity domluvila na prakticky nulové součinnosti a již vůbec ve svých úvahách nedošla k možnosti zřídit samostatné československé ženské pomocné sbory.

V čem však byla situace československé armády tak odlišná, že oproti ostatním branným útvarům nebylo koncepčně přemýšleno o zaměstnávání žen v jejím rámci? Zodpovězení této otázky patří, společně s popisem náboru, výcviku a každodenní služby československých žen v britské armádě ve Velké Británii a na Středním východě, k hlavním cílům této disertační práce. Kromě toho se text snaží o zasazení celé problematiky do širších souvislostí v kontextu budování československého státního zřízení v exilu ve Velké Británii a zejména formování zahraniční československé armády. Poměry v armádě totiž zásadně přispěly ke zvolenému postupu zainteresovaných úřadů v otázce umožnění/neumožnění participace československých občanek na válečném úsilí i prostřednictvím služby u československých zahraničních jednotek. Postupy úřadů spoluutvářely prostor pro obecně „odbojovou“ činnost žen v exilu, nelze je však odtrhovat od jednání a vnímání dané situace samotnými československými občankami.

Téma možností a limitů v ekonomickém, politickém a v neposlední řadě i ve vojenském uplatnění žen úzce souvisí s genderovými teoriemi a obecně s redefinicí válečných mužských a ženských rolí ve společnosti. *Genderové teorie* jsem se samozřejmě snažila během promýšlení tématu dostatečně reflektovat a na odpovídajících místech i aplikovat, nejsou však tím zásadním teoretickým pilířem předkládané práce. Zásadnější inspiraci předkládaného textu představuje teoretický koncept *dějiny žen*, k němuž mě vedlo poznání téměř nulové znalosti tohoto tématu na straně laické, i odborné veřejnosti. S jeho pomocí usiluji o popis a líčení často nejednoznačných právních a politických situací, ve kterých se průběžně během války, ale i těsně po ní ocitaly československé ženy. V této souvislosti chci ukázat, zda se ony samy v průběhu války aktivně zasazovaly o angažování v zahraničním odboji prostřednictvím služby u československé armády, či zda byly spíše objekty a příjemci nastavené vládní politiky.

Z metodologického hlediska je práce postavena na tradiční historické analýze. Zevrubná heuristika a kritika pramenů a literatury mi umožnila bližší popis jednání československých úřadů vůči ženám i s ohledem na jejich potenciální účast v československé armádě. Důkladné

řešerše v rámci mého disertačního výzkumu pak mohou rozšířit znalosti o válečném fungování československého exilového státního aparátu a naznačit i jeho nedostatky. V případě československých krajanek sloužících v britských pomocných sborech se totiž ukazuje, že k dobovým společenským a genderovým limitům přispívala i zdlouhavost byrokratických postupů. Ty, ačkoli souvisely s pochopitelným upřednostněním otázek nutných k řešení, odsouvaly problematiku vojenské služby žen dlouhodobě do ústraní. Navíc přijatá vládní politika průběžně praktikovaná během válečných let měla pro ženy sloužící ve sborech často i negativní poválečné dopady.

V úvodních odstavcích je rovněž vhodné definovat některé užívané pojmy, stejně jako upozornit na jistá úskalí disertačního výzkumu. Obojí se vztahuje především k termínu *československé ženy*. Zabývám se přednostně popisem vojenské zkušenosti těch žen, které se k československé národnosti hlásily již před vypuknutím války či měly domovské právo na území Československa. Do celkové analýzy tudíž nejsou zahrnuty britské státní občanky, jež se až v době své služby ve sborech provdaly za československé letce a další vojáky. Ty sice nabyly československého státního občanství, nejednalo se však o osoby spadající od začátku války pod jurisdikci československých exilových úřadů. Této absence jsem si však vědoma a spatřovala bych v ní i zajímavou možnost dalšího výzkumu.

Informace potvrzující národnost československých občanek jsem přejala z výzkumu badatele Ivana Procházky.⁷ Jeho bádání mi pomohlo popasovat se s významným faktorem limitujícím mou vlastní práci, a sice s nedostupností archivních dokumentů v britských archivech z důvodu stoleté ochrany osobních údajů i s roztríštěností materiálů v archivech domácích. Procházka sestavil komplexní evidenci jmen československých vojáků (mimo jiné do ní zahrnul i původem britské občanky) a dohledal k nim také některé další informace. Navzdory tomu je však v důsledku nedostatečně vedené evidence ze strany československých válečných institucí, velmi obtížné sestavit úplný seznam československých „waafek“ a „ej-tý-esek“ a zodpovědět tak otázku, kolik žen spojilo svůj život s britskou armádou.⁸

---

⁷ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*, Praha 2016.

⁸ Osobně jsem během svého výzkumu našla několik jmen, jež kniha pana Procházky neuvádí.

Struktura práce

Disertační text je členěn do osmi tematických kapitol. První z nich představuje úvod do obecné problematiky účasti polských, francouzských, britských a ruských, respektive sovětských žen v branných silách a v odboji již od počátku 20. století, místy však s přesahem i do století dřívějších. Zaměřuje se na příčiny jejich zapojení do jednotlivých národních armád a problémy, které s ním souvisely, stejně jako na postupy přijaté vedoucími politickými a vojenskými představiteli jednotlivých států v průběhu (nejen) první světové války. Soustředí se i na ukázání kontinuit v jejich jednání v průběhu války druhé. Tyto země byly vybrány jako vzorek záměrně, protože se na jejich území po určitou dobu formovala, či přímo sídlila i československá armáda. S praktikovanými opatřeními tak byli konfrontováni i přední českoslovenští státní a vojenští představitelé.

V návaznosti na první celek je druhá kapitola věnována stejné problematice – využití a zaměstnání žen ve vojenském prostředí – v českých zemích a v československé armádě. Ta při svém formování do určité míry navazovala a vycházela z organizace rakousko-uherské armády. Část textu je tedy zaměřena krom vlastní historie c. k. armády zejména na praktikované postupy zapojení žen do jejích struktur, a to především v průběhu Velké války. Dále přibližuje organizaci vlastních československých branných sil, představuje problémy, se kterými bylo třeba se během ustavování potýkat. Podobně jako v kapitole předešlé, jsou rozebírány úvahy o zapojení žen do branných povinností státu přímo na Ministerstvu národní obrany, ale i u samotných ženských organizací. Ve druhé polovině 30. let je komunikovala především Branná komise žen zřízená u nejvýznamnější organizace Ženské národní rady. Pro tematickou ucelenost daného výzkumného úkolu, kapitola obsahuje stručný popis účasti československých žen v protinacistickém odboji, a to jak přímo na území Protektorátu Čechy a Morava, tak v exilu, kde se ústředním aktérem ženského úsilí přispět k boji proti nacismu stala Rada československých žen působící ve Velké Británii.

Oba výše popsané celky jsou myšleny jako prvotní nastínění dále sledované problematiky, představují pozadí, historický kontext a předpoklady či jejich absenci pro zapojení žen obecně do armádního prostředí. V takových souvislostech je pak třeba hledat příčiny i pochopení (či nepochopení) pro konkrétní rozhodnutí přijatá v průběhu války československými představiteli.

Po těchto kapitolách je i pro komplexní porozumění a reálnější vykreslení toho, co přesně obnášela služba v pomocných sborech, a tedy čím vším za války prošly i jejich

československé členky, zařazen důslednější a relativně podrobný popis geneze a formování britských pomocných sborů ATS, WAAF a WRNS. Důvody jejich obnovení i problémy s ním spojené. Text se zabývá i příčinami politických i vojenských mezníků, jež se do historie ženských vojenských složek zásadně zapsaly a jsou spojeny s rokem 1941, a to s jejich přiřazením do regulérních branných sil Velké Británie a později úředně zavedené konskripce žen.

K těmto krokům vedly britskou vládu zejména personální nedostatky, kdy navzdory pokračujícímu úctyhodnému počtu hlásících se dobrovolnic, volala potřeba války po dalším navýšení, a to v relativně krátkém čase. K větší motivaci žen i k určitému „uchlácholení“ britské veřejnosti bylo nutné celou věc náležitě komunikovat, a tedy zvolit vhodné formy vládní propagandy. Právě té je věnována i další kapitola práce. Zejména její organizaci, výsledné formě i reakcím, jež u britské veřejnosti vyvolávala. S problémy v dosahování stanovených počtů se potýkala především pomocná složka pozemní armády ATS. Služba žen ve vojenských sborech však obecně čelila i kritice ze strany britské veřejnosti. Za účelem zjistit, co přesně a proč je kritizováno, stejně jako účinnost dosud zvolených postupů, zadalo britské Ministerstvo informací (Ministry of Information) průzkum veřejného mínění, jež je v kapitole podrobně rozebírán. Obsahoval odpovědi více jak dvou tisíců respondentů z řad potenciálních rekrutek, již stávajících členek sborů a ostatních zástupců veřejnosti a měl dopomoci ke zvolení takových metod, jež by následně navýšily prestiž vojenských sborů, především sboru A.T.S a posílily nábor. Přesto, že účastnicemi ankety nebyly československé občanky a mohlo by se zdát, že tematika propagace a propagandy s nimi přímo nesouvisí, jsem přesvědčena, že i pro ně představovala součást každodenního života v britském exilu, se kterou byly silně konfrontovány. Skutečnost, že Čechoslovačky nebyly jejími primárními recipientkami, neznamená, že na jejich rozhodnutí do sborů vstoupit, nemohla mít či neměla vliv.⁹

Druhá polovina disertačního textu se týká již přímo problematiky zapojení a vojenské služby československých žen v britské armádě. Pro větší přehlednost jsou následující čtyři kapitoly dále členěny a popisují konkrétní vývoj dané situace nejprve u žen žijících na území Velké Británie, a následně pak v oblasti Středního východu.

Průběh jednání pověřených československých úřadů o podobě participace československých žen v pomocných sborech s úřady britskými, ale také jejich oddělenou

---

⁹ Naopak existuje několik pamětnic, které vzpomínaly, že se o sborech dozvěděly především z britského radiového vysílání.

interní komunikaci líčí pátý oddíl práce v dílčích částech. Zaměřuje se na motivy britského War Office, stejně jako na zjištění příčin finálně zvoleného postupu československého Ministerstva národní obrany. Následně pak přibližuje formy oficiální podpory ze strany československých institucí, jež měla motivovat československé občanky ve Velké Británii ke vstupu do spojenecké armády. Zabývá se i reakcemi samotných československých žen a ženských spolků. Podkapitola tohoto celku pak na základě oficiálních britských dokumentů, dobového tisku a dochovaných vzpomínek pamětnic přibližuje již průběh samotného náboru, výcviku a vlastní vojenské služby československých „waafek“ a „ej-tý-esek“ se snahou poukázat, jak ji ony samy vnímaly a co považovaly za její pozitiva a negativa.

V dalších podkapitolách je pak analogicky popisován vývoj otázky zapojení Čechoslovaček do pomocných sborů na Středním východě. Nejprve je stručně nastíněna geneze a formování odnože britských ženských sborů právě v této oblasti. Následně jsou rozebrány oficiální návrhy a komunikace MNO s tamějšími československými vojenskými zástupci a poté analyzovány přijaté postupy. Po vykreslení tohoto oficiálního rámce je, stejně jako v případě žen ve Velké Británii věnován prostor průběhu vlastního náboru, výcviku a vojenské služby Čechoslovaček na Středním východě. Je založen na relevantních britských archivních dokumentech, osobních svědectvích i dalších zdrojích.

Stěžejní tematiku pak z pohledu československých žen účastnicích se válečného úsilí v armádním prostředí představuje šestá kapitola, věnovaná právnímu ukotvení jejich vojenské služby. To souviselo primárně s participací Čechoslovaček v československé jednotce v Sovětském svazu. Debaty o podobě dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě provázela odlišná stanoviska jednotlivých československých institucí.¹⁰ Neshody panovaly zejména při zaujímání oficiálního postoje k otázce právních nároků československých žen sloužících v britských pomocných sborech. Nejednotnost však existovala i v jiných aspektech. Kapitola je elementárním základem pro pochopení připravovaných a přijatých vládních opatření a zákonů, jež se zabývaly budoucností vojenské služby žen i v mírové době, tedy po konci války. Neméně důležitou součástí této kapitoly je rozebrání konkrétních reakcí jednotlivých skupin československých žen v různých oblastech

---

¹⁰ Ve své práci jsem dala přednost formě soudobému výrazu pro označení hlavy státu, tedy prezident. Nicméně, je třeba zmínit, že v dané době se v příslušných dokumentech psalo slovo prezident ve tvaru „president“. Z tohoto důvodu tento výraz ponechávám bez úpravy v doslovně citovaných dokumentech.

působnosti pomocných sborů, i ze strany Čechoslovaček účastnících se války ve Svobodově jednotce v Sovětském svazu na výsledné znění dekretu.

Předposlední kapitola, rozdělená na dva samostatné celky, je věnována problematice poválečné demobilizace a repatriace československých občanek zpět do vlasti. První celek blíže analyzuje situaci československých vojákyn na britských ostrovech, druhý pak přibližuje průběh těchto procesů u žen sloužících na Středním východě. Ačkoli obě skupiny propojovala služba v britské armádě, jejich demobilizace a repatriace probíhala v jiné době i v jiném pořadí.

Líčení situací, do kterých se tyto ženy dostávaly po svém návratu do vlasti je pak součástí posledního samostatného tematického celku. Ten se zabývá otázkami budoucnosti vojenské služby žen v československé armádě v mírově době a za tím účelem přijatými právními normami. V souvislosti s tím nabízí úvahy, jakou odezvu měly tyto normy u československých členek pomocných sborů a co dále znamenaly pro poválečnou transformaci československých branných sil. Kapitola rovněž rozebírá společenské a oficiální projevy uznání válečné činnosti československých vojákyn britských sborů.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Předkládaná disertační práce je založena na intenzivním výzkumu archivních pramenů uložených jak v archivech v České republice, tak zejména ve Velké Británii. Použití britských dokumentů a reálií k danému tématu považuji za cenný prvek a zásadní předpoklad pro dokreslení celkového historického rámce, v němž je nutno problematiku československých členek WAAF a A.T.S. chápat a prezentovat. Primární zdroj informací obecně k tématu žen, jejich zapojení do válečného úsilí, o komunikaci jednotlivých britských institucí, i vládní propagandě představuje britský Národní archiv v Kew v Londýně (The National Archives Kew).

Důležité informace lze konkrétně najít ve fondech jednotlivých britských ministerstev. Prošla jsem více jak 30 archivních zdrojů z provenience britského Ministerstva války (War Office, WO), Ministerstva informací (Ministry of Information, INF) a Úřadu premiéra (Premier – personal, PREM). Zásadní pramen pro líčení britského uvažování v otázkách řešení personálních ztrát v armádě, zemědělství i průmyslu a pro pochopení organizace válečného zaměstnávání žen představují materiály z fondu britského Ministerstva práce, později Ministerstva práce a národní služby (Ministry of Labour, Ministry of Labour and National Service, LAB). Dílčí informace dokreslující celkový kontext byly nalezeny rovněž v archivu Válečného muzea v Londýně (Imperial War Museum) a v londýnském Metropolitním archivu (London Metropolitan Archives). V Britské knihovně je pak uložen zmiňovaný průzkum veřejného mínění na službu žen v ATS sboru (*The Social Survey: An Investigation of the Attitudes of Women, the General Public and ATS Personnel to the Auxiliary Territorial Service*).

Bádání o tematice československých žen v britské armádě v domácích archivech obecně stěžuje velká roztržitost dokumentů v různých fondech, ve kterých navíc často lze dohledat spíše jednotliviny než ucelené spisy. Z českých archivů byly pro dané téma stěžejní materiály deponované v Národním archivu, pocházející z provenience exilových ministerstev působících za války v Londýně. Jednalo se o fondy Ministerstva vnitra, Ministerstva sociální péče či Ministerstva národní obrany. Ucelený zdroj informací pro kapitolu pojednávající o dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě představoval fond Státní rady – Londýn, respektive konkrétně zápisy z její branné komise, stejně jako některé materiály z fondu Předsednictvo ministerské rady – Londýn. Určitou úřední korespondenci ohledně problematiky

československých žen v britských sborech lze dohledat i ve fondu Československého červeného kříže – Londýn, stejně jako jeden z dílčích neúplných seznamů jmen. Skutečně dílčí zmínky o vojenské službě žen v britské armádě lze nalézt ve Sbírce protifašistických bojovníků.¹¹

Důležitou pramennou základnu pak představují (rovněž často oddělené) materiály uložené ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu. Zde jsou k danému tématu relevantní fondy londýnského Ministerstva národní obrany a Vojenské kanceláře prezidenta republiky, dále pak sbírka č. 37 (Velitelství vojenské zpravodajské služby). Hlavní podklady hovořící o oblasti Středního východu pocházejí z fondů Československé vojenské likvidatury – Střední východ a Československého vojenského administrativního štábu – Střední východ, dále pak ze sbírky č. 19 (Československé vojenské orgány z území Blízkého a Středního východu). Doplnující zdroj informací představuje databáze Osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sbírky.

Dále byly prostudovány a částečně využity dokumenty z Archivu Národního muzea (fond Ambrosovi), Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky (Londýnský archiv a Londýnský archiv – důvěrný) a z Archivu bezpečnostních složek (Hlavní zpráva vojenské kontrarozvědky). Informačně hodnotné materiály týkající se poválečné činnosti československých ženských spolků, především Rady československých žen a jejích komisí jsou deponované v Archivu hlavního města Prahy (Sbírka výročních zpráv).

Kromě výše vypsanych archivních zdrojů jsou v práci využity i rozhovory s pamětnicemi, které představují zajímavé doplnění pramenů institucionální povahy. Svědectví Čechoslovaček sloužících v britských pomocných sborech tvoří ucelený soubor, jedná se opět pouze o jednotliviny. V Archivu oddělení pro dějiny šoa Židovského muzea v Praze lze dohledat nahrané rozhovory zejména se ženami židovského původu. Cenným portálem je však internetový archiv Paměti Národa spravovaný organizací Post Bellum, jež mezi desítky paměťových svědectví zařadila i nahrání výpovědí několika československých „waafek“ a „ej-tý-esek“. K určitému typu osobních svědectví pak řadím rovněž mou (přímou i zprostředkovanou) emailovou korespondenci s několika stále ještě žijícími československými ženami, jež se naturalizovaly a usadily ve Velké Británii, či v Izraeli.¹² Takto získané informace však sloužily spíše jako doplňující kontext než jako samostatně citovaný zdroj.

---

¹¹ Například: Národní archiv (dále jen NA), f. Sbírka protifašistických bojovníků (dále jen SPB), signatura č. 933. KIRPALOVÁ, Irena: *Ženy v odboji ve Velké Británii a několik osobních vzpomínek*.

¹² Za poskytnutí další korespondence s účastnicemi děkuji Ivanu Procházce a za zprostředkování kontaktu s několika pamětnicemi patří poděkování Tomovi Doležalovi a také Mgr. Magdaleně Sedlické, Ph.D.

Zahraniční odborná produkce o tématu vojenské služby žen v armádách druhé světové války vykazuje od 70. let 20. století postupně stoupající tendenci.¹³ Tento trend můžeme sledovat zejména v západní Evropě a ve Spojených státech. Lze ho dávat do souvislosti s rozmachem užívání teoreticko-metodologického konceptu dějin žen a genderových teorií, v důsledku odmítání politického výkladu dějin dominantně z pohledu mužů.¹⁴ Mezi prvotní práce přímo o tématu žen v armádě patří sborník z roku 1982 „*Female Soldiers, Combatants or Noncombatants*“, jež přinášel texty o válečné participaci žen v různých státech válečného světa. Kromě Velké Británie, či Německa, jsou zde zařazeny i příspěvky o Rusku, Jugoslávii či Vietnamu. Sborník pak uzavírají pasáže zdůrazňující dobové argumenty pro a proti zapojení žen přímo do bojových operací.¹⁵ Příspěvky o tématu odbojových aktivit žen, válečné politice genderu i o poválečných následcích jsou zařazeny ve sborníku „*Behind the lines. Gender and the Two World Wars*“, ve kterém lze krom příspěvku přední teoretičky genderu Joan W. Scott, dohledat texty o válečném prožitku žen o jejich účasti v armádě v průběhu obou světových konfliktů ve Velké Británii, Francii, Německu či v USA.¹⁶

I další sborníky jako „*World at Total War*“, „*Histories of the Aftermath*“, „*Time to Kill*“ nebo „*War Volunteering in Modern Times*“ a další, více či méně obsahují texty pojednávající o válečné i bojové zkušenosti žen.¹⁷ Nejen ve Velké Británii a ve Spojených státech, ale i ve Francii a v Polsku vznikly publikace věnované problematice žen v armádě. Přední francouzskou badatelkou je (v práci dále citovaná) Elodie Jauneau, jež sleduje participaci žen ve francouzské armádě od 30. let 20. století.¹⁸ V Polsku patří k uznávaným vojenským historikům Jerzy N. Cynk, autor oficiální historie polských leteckých jednotek, jenž

---

¹³ Následující výčet obsahuje pouze vybrané publikace a články o problematice účasti žen v armádě, či v britských pomocných sborech. Kompletní soupis použité literatury je pak součástí přiloženého Seznamu literatury.

¹⁴ NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen či Gender History? Možnosti, limity, východiska*. In: *Dějiny-Teorie-Kritika*. Číslo 1, 2008, s. 81-102.

¹⁵ GOLDMAN, Nancy: *Female Soldiers – Combatants or Noncombatants? History and Contemporary Perspectives*. Londýn 1982.

¹⁶ HIGONNET, R. Margaret a kol. (ed.): *Behind the lines. Gender and the Two World Wars*. Yale 1987.

¹⁷ CHICKERING, Roger (ed.): *World at Total War. Global conflict and the Politics of destruction, 1937-1945*. Cambridge 2013.; BIESS, Frank – MOELLER, Robert (ed.): *Histories of the Aftermath. The legacies in the Second World War in Europe*. New York 2010.; ADDISON, Paul – CALDER, Angus (ed.): *Time to Kill. The Soldier's Experience of War in the West*. Londýn 1997.; KRUGER, Christine – LEVSEN, Sonja (ed.): *War Volunteering in the Modern Times. From the French Revolution to the Second World War*. Londýn 2011.

¹⁸ JAUNEAU, Elodie: *La féminisation de l'armée française pendant les guerres 1938-1962: enjeux et réalités d'un processus irréversible*. Paříž 2011.

do svých knih zařadil i kapitoly o službě polských žen v britských sborech.¹⁹ Jejich účasti v polské armádě a v domácí Zemské armádě se pak věnoval například Mark Krwawitz-Ney.²⁰ I o zapojení žen v Rudě armádě lze dohledat vícero různých písemných výstupů. Za všechny uveďme články a knihy americké historičky ruského původu Anny Krylové.²¹

Výše vypsané články a publikace byly zdrojem inspirace a základem především pro úvodní kapitolu této práce o zapojení žen jiných národností do války a jiných národních armád. Vzhledem k tomu, že téma československých žen v britské armádě úzce souvisí zejména s fungováním a historií pomocných ženských sborů, je třeba alespoň ve stručnosti představit hlavní publikace, jež se jí zabývají. K renomovaným odborníkům v oblasti sociálních změn v britské společnosti způsobených první světovou válkou patřil Arthur Marwick. Ve své knize „*Women at War*“ rozebral především válečné zapojení žen do různých pracovních odvětví válečného hospodářství, většinu kapitol však věnoval genezi a funkcím pomocných sborů WAAC (Women's Auxiliary Army Corps), jež se staly předobrazem složek ATS z druhé světové války.²² Podrobným popisem okolností vzniku, náboru i průběhu vlastní služby (nejen) ve sborech WAAC se zabývá doktorská práce Jennifer M. Gould „*The Women's Corps: The Establishment of Women's Military Services in Britain*“, obhájená v roce 1988.²³ Informačně obohacující byl z novějších děl v tomto směru článek historičky Janet Watson „*Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*“, ve kterém autorka rozebírala krom tradičních otázek kolem vzniku organizace i ty, jež souvisely se vzájemnými vztahy a antipatiemi mezi ženami různých sociálních tříd uvnitř sboru WAAC a s vnímáním této nové ženské pracovní aktivity ze strany konzervativní britské veřejnosti.

Podobnými tematickými okruhy se pak pro období druhé světové války zabývá například Tessa Stone, jež ve svém článku „*Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War*“ popisuje integraci žen do sborů WAAF a na základě dobového tisku a vzpomínek pamětnic ukazuje jejich postupnou sebeidentifikaci s vojenským prostředím.²⁴ Věnuje se i vzniku a postupným

---

¹⁹ CYNK, B. Jerzy: *The Polish Air Force at War*. Volume I (1939-1943), Volume II (1943-1945), Pennsylvania 1998.

²⁰ NEY – KRWAUTZ, Marek: *Polish women fighting for freedom 1939-1945*. Londýn 2008.

²¹ Nejnověji: KRYLOVA, Anna: *Soviet Women in Combat. A History of Violence on the Eastern Front*. Cambridge 2011.

²² MARWICK, Arthur: *Women at War*. Londýn 1977.

²³ GOULD, Margaret Jennifer: *The Women's Corps. The Establishment of Women's Military Services in Britain*. Ph.D. Thesis, University College London (UCL) 1988. Dostupné online: <http://discovery.ucl.ac.uk/1317607/>. 26. 2. 2019.

²⁴ STONE, Tessa: *Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War*. In: *Women's History Review*. Volume 8, number 4, 1999, s. 605-625.

projevům nadřazenosti mezi ženami přiřazenými k tzv. operačním úkolům (například barážová obrana) a těmi, jež zastávaly úkoly neoperační (například kuchařka), ve kterých spatřuje replikování stejných stereotypů a postoje, jež obecně vůči ženám ve WAAF zastávali i muži, vojáci královského letectva. Blízkost k vlastnímu boji chápe jako zcela zásadní faktor pro vytváření určité hierarchie ve vnímání důležitosti jednotlivých vojenských zaměstnání.

Obdobným tématem, určitou výlučností žen zapojených blíže k boji prostřednictvím tzv. operačních úkolů, se zabývala ve svém příspěvku historička D'Ann Campbell, jež ji ukazovala u členek sboru ATS přidělených do jednotek protiletadlové obrany, tzv. A.A. batteries.²⁵ Specifické problémy s účastí žen právě v těchto de facto bojových jednotkách byly námětem článku „*I love the Scent of Cordite in Your Hair': Gender Dynamics in Mixed Anti-Aircraft Batteries during the Second World War*“ amerického historika Jana Geralda de Groota, jenž se primárně zaměřil na zvolené vládní postupy pro udržení deklarovaného nebojového statusu činnosti těchto žen.²⁶

Při práci na předkládaném disertačním textu však byly použity i publikace, jež obsahovaly obecné informace o vzniku, počátečních problémech vlastní organizace sborů, o jejich reorganizaci, expanzi či o jejich postupné poválečné likvidaci. Kromě těchto praktických zpráv, v nichž bylo možno dohledat různé britské dokumenty k vojenské službě žen, ale například i tabulky vyplácených platů, příplatků či naopak nutných poplatků, přesné popisy uniforem a ostatního vojenského vybavení či soupisy všech operačních i neoperačních zaměstnání vykonávaných ženami ve sborech. Některé z těchto publikací byly vydány již během války a sloužily nejen jako příručky pro stávající členky sborů, ale také jako propagandistické materiály pro potenciální rekrutky. Patří k nim například tzv. „*Regulations for the Auxiliary Territorial Service*“, vydané britským War Office v roce 1941, či v případě letecké složky sborů o rok později vydaný průvodce „*The book of WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F.*“.²⁷

Nejvyšší britské autority však měly zájem na zpracování celkového zhodnocení projektu vojenské služby žen v pomocných sborech zejména po konci války. Například War Office vydalo více jak třisetstránkový materiál, sestavený velitelkou sboru ATS, jenž se kromě

---

²⁵ CAMPBELL, D'Ann: *Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain and the Soviet Union*. In: *The Journal of Military History*. Volume 57, number 2.

²⁶ De GROOT, Gerald J.: *I love the Scent of Cordite in Your Hair': Gender Dynamics in Mixed Anti-Aircraft Batteries during the Second World War*. In: *History. The Journal of the Historical Association*. Volume 82, number 265, 1997.

²⁷ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941.; *The Book of the WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F.* Londýn 1942.

působení sboru na půdě Velké Británie obsáhle věnoval i službě žen na Středním a Dálném východě, či v Africe.²⁸ Zhodnocení působení žen za války se samozřejmě neomezovalo jen na publikace žádané a vydávané oficiálními britskými institucemi a dodnes zaměstnává řadu nejen britských historiků a historiček.

Bohatá je také písemná produkce memoárového charakteru, ať již se jedná o vydané vzpomínky přímých účastnic, či o jejich reflexi v pamětech britských vojáků. Do českého jazyka byly přeloženy pravděpodobně pouze paměti Pip Beckové „*Stále ve střehu*“, jež mapují službu žen u bombardovacích posádek.²⁹ Na vzpomínkách bývalých členek sboru ATS je založena i zde citovaná kniha „*Girls in Khaki. A history of the ATS in the Second world war*“ historičky Barbary Green.

Československá a česká literatura

Oproti anglosaskému světu stav literatury pojednávající souhrnně o účasti československých žen v protinacistickém odboji a konkrétně pak o tématu československých žen sloužících v britských pomocných sborech lze označit za nedostačující.³⁰ Dlouhodobá nemožnost či pasivita československých historiků a historiček, k níž negativně přispívala roztržitost pramenů, a kterou zcela zásadně ovlivňoval i dříve panující totalitní režim, způsobovala, že na dané téma bylo od konce druhé světové války zpracováno pouze několik statí a publikací. Téměř nicotná byla bezprostředně po jejím skončení vlastní písemná produkce přímých účastnic, jež se s únorovým převratem zcela vytratila. Ojedinělé vzpomínky členek sborů se objevily až v roce 1968.³¹

Ani změna režimu v roce 1989 nevyvolala přímo o dané téma velký interest, na druhou stranu rapidně stoupl zájem o zpracování zásadních vojenských témat, jež souvisely

²⁸ COWPER, M. J.: *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949.

²⁹ BECKOVÁ, PIP: *Stále ve střehu. Ženský sbor pomocných služeb letectva na velitelství letiště pro bombardéry RAF*. Praha 2006.

³⁰ Meritem výzkumu zůstává české emancipační hnutí z konce 19. století, dále pak proměny postavení žen v první Československé republice. Zde uvedme práce zejména Mileny Lenderové, či Jany Burešové. K období nacistické okupace existuje například práce historičky Aleny Hájkové *Ženy proti fašismu (ženy tváří v tvář fašismu a okupaci)*, vydaná v roce 1979. Dále se tématu (spíše okrajově) věnuje Denisa Nečasová ve své knize *Buduj vlast-posílíš mír! Odbojovou činnost žen v Protektorátu Čechy a Morava ve svých dílech připomíná historik Vojtěch Šustek, či Jaroslav Čvančara. Oba autoři se zaměřují na jejich podíl na podpoře parašutistických výsadek z Velké Británie. V současné době však lze zaznamenat zvýšení zájmu o zpracování prožitku žen i v pozdějších historických obdobích existence ČSR, například v období normalizace, či jejich účast v disentu. Nejnověji: LINKOVÁ, Marcela a STRAKOVÁ, Naďa: *Bytová revolta: jak ženy dělaly disent*. Praha 2017.*

³¹ Například ve sborníku Svazu protifašistických bojovníků v Karlových Varech k 50. výročí vzniku Československé republiky byla otisknuta vzpomínka jedné z československých „ej-tý-esek“. MELČOVÁ, Emílie: *Československé ženy na Středním východě*. In: *Na všech frontách za svobodu vlasti*. Karlovy Vary 1968, s. 107-109.

s působením československých jednotek a vojáků ve Velké Británii. V souvislosti se zpracováním jiného ústředního námětu, například historie československých perutí, tak někteří autoři zařadili i dílčí zmínky o existenci a službě žen v britských ženských pomocných sborech.³² Tento postup lze spatřovat v dílech vojenských historiků dodnes.³³ První snahy o zpracování tématu obecně žen v armádě tak představuje sborník Českého svazu bojovníků za svobodu „*Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války*“ z roku 1992. Ačkoliv meritum daného textu je věnováno československým ženám působícím v československé jednotce v Sovětském svazu, je zde zařazeno několik stran o vojenské službě žen v britské armádě ve Velké Británii a na Středním východě, stejně jako pasáž o československých partyzánkách v jugoslávských oddílech.³⁴ Text o faktické délce osmi stran však nelze označit za komplexní zpracování tématu. Další snahu o zacelení historiografických mezer představovala studie Jolany Morcinkové z roku 1996, jež byla zaměřena na stručný popis vojenské služby československých žen v oddílech WAAF. Morcinková založila svou studii na archivních materiálech uložených ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu a na vzpomínkách několika akterek, součástí textu byl i soupis více než dvou desítek československých „waafek“.³⁵

Až s novým stoletím přišly souhrnnější texty o dané problematice. Mezi základní práce patří příspěvek historičky Zlaticy Zudové-Leškové „*Ženy v čs. armádě v letech 1939-1945*“. Autorka použila relevantní archivní prameny a nastínila základní aspekty problematiky vojenské služby i těch československých žen, které sloužily v britské armádě v Anglii i na Středním východě.³⁶ Právě v jejich případě je odborná produkce téměř nulová. Krom Zudové-Leškové tomuto tématu věnoval svůj článek Ivan Procházka, který byl otisknut již v roce 1997 v periodiku Národní osvobození.³⁷ Stejný autor v dalším článku o několik let později přibližoval vojenskou službu československých krajanů v britské armádě a zahrnul do něj i téma

---

³² Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 4.

³³ Například: RAJLICH, Jiří: *Karel Janoušek. Jediný československý maršál*. Brno 2016.; KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2005.; PAJER, Miloslav: *Českoslovenští letci v RAF: jednotky britského bombardovacího a pobřežního letectva 1940-1945*. Praha 2016. A jiné.

³⁴ *Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války*. Praha 1992. Základ pro daný sborník představovaly texty na panelech putovní výstavy, na které spolupracovaly i některé bývalé vojákyně britské armády, například Edita Zochovická.

³⁵ MORCINKOVÁ, Jolana: *Ženy v československém letectvu ve Velké Británii v letech 1940-1945*. In: *Folia Historica 2*. Práce z historického semináře katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ostrava 1996.

³⁶ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Ženy v čs. armádě v letech 1939-1945*. In: *Statečné ženy, o kterých se málo ví*. Praha 2003, s. 9-23.

³⁷ PROCHÁZKA, Ivan: *Čtyři roky v poušti*. In: *Národní osvobození*. Číslo 8, 1997.

československých žen ve sborech ATS na Středním východě.³⁸ Životní osud jedné z nich Hany Hložkové-Filipovičové se stal tématem článku historika Pavla Kreisingera.³⁹

Výrazně se do připomínání činnosti československých žen za války zapsala Alena Vitáková-Flimelová. Ačkoli i tato historička se spíše věnuje problematice československých žen sloužících na východní frontě, svými pracemi a články nejprve přispěla k obecnému oživení tématu žen v armádě a podílela se společně s Miroslavem Klusákem na vytvoření internetové výstavy „Československé ženy bojující v zahraničních vojenských jednotkách za II. světové války“.⁴⁰ Portál (spuštěný roku 2008) sice nebyl primárně zaměřen jen na službu žen v pomocných sborech, zároveň ale přinesl nová rozšíření a poznatky o tématu, včetně další snahy o celkovou evidenci těchto žen. Nejnovější ambici v tomto směru tak představuje kniha zmiňovaného Ivana Procházky „A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války“. Jeho publikace nabízí kromě nastínění problematiky vojenské služby Čechoslovaček v britské armádě také dohledané seznamy jmen. Kniha také představuje první pokus o určitou syntézu daného tématu. Z novějších prací, které se tématu československých krajanek v britských službách věnovaly, uveďme diplomovou práci Marcely Šomjakové. Autorka jejich službu v britské armádě přibližuje na základě životních svědectví vybraných čtyř pamětnic.⁴¹

Zdrojem dalších informací s charakteristickými historiografickými přednostmi i nedostatky představovala literatura memoárového charakteru. Právě v opožděně či znovu vydávaných pamětech československých letců, či jiných vojáků lze nalézt i krátké zmínky o existenci ženských pomocných sborů, často se však netýkají konkrétně československých žen. Mezi tím, co o vojenské službě žen v československé armádě v Sovětském svazu, psala řada přímých účastnic, za všechny uveďme práce Věry Tiché,⁴² československé vojákyně britské armády své prožitky z války popisovaly jen velmi ojediněle. Až v roce 2001 jedna z příslušnic

---

³⁸ PROCHÁZKA, Ivan: *Čechoslováci v Britské armádě v Africe a na Středním východě za 2. světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 3, 2008.

³⁹ KREISINGER, Pavel: *Hana Kleinová, čs. příslušnice u britských ATS na Středním východě*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 2, 2013, s. 91–99.

⁴⁰ Dostupné online: <http://zeny-bojujici.cz/>. 25. 2. 2019. Internetová výstava z části vychází z původní výstavy Československého svazu bojovníků za svobodu z roku 1992, doplňuje ji však o řadu nových poznatků.

⁴¹ ŠOMJAKOVÁ, Marcela: *Československé ženy v britských pomocných službách za druhé světové války*. Diplomová práce. Technická Univerzita v Liberci. Obhájena 2017. Dostupná online: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/23937>. 25. 2. 2019.

⁴² Například: TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964. TICHÁ, Věra: *Po boku mužů*. Praha 1966. Službu Čechoslovaček průběžně připomínaly články v časopise Vlasta, kde vyšly rozhovory s i ústředními postavami jako byla MUDr. Helena Petránková. O jejím osudu nejnověji: BROŽ, Miroslav: *Soukromé války Heleny Petránkové*. Praha 2017.

Dále například: KOPOLDOVÁ-ŠVERMOVÁ, Jiřina: *Deníček spojačky*. VITÁKOVÁ, Alena (ed.) Praha 2015.

sborů na Středním východě Milada Vávrová sestavila publikaci s názvem „*Vojáci v sukních*“. Z textu vyplývá, že je založena na vzpomínkách a (zejména písemné) komunikaci s ostatními účastnicemi, další použité zdroje však chybí.⁴³ O šest let později byla součástí sborníku „*Bojovali na všech frontách*“ vzpomínka i jedné z žen sloužících v Africe kapitánky Hany Pavlů.⁴⁴ Není zřejmé, zda vůbec či kolik žen si v průběhu války psalo nějaké záznamy osobního charakteru, publikovány však doposud byly jen jedny. Vlastním nákladem vydala své paměti původem britská občanka, manželka československého vojáka, Edith Matějíčková.⁴⁵ Osobně mám k dispozici kopii nepublikovaných memoárů československé důstojnice ATS Edity Zochovické, kterými jsem se v příslušných kapitolách textu inspirovala.⁴⁶

Malý rozsah literatury a velká roztržitost archivních dokumentů stěžovaly i výzkum prováděný za účelem sepsání tohoto textu. I proto jsem navazovala na práci Ivana Procházky, která je doposud nejvýznamnější odborné dílo k tématu československých žen v britských pomocných sborech. Její jádro a přínos spočívá především v základním výzkumu, tedy ve shromáždění co největšího množství informací o jednotlivých členkách sborů. Předložený text ve srovnání s Procházkovou prací však představuje určitou nadstavbu, věnuje se totiž i tématům, kterými se publikace Ivana Procházky nezabývá. Z pohledu dosavadní historiografické produkce je třeba upozornit zejména na pasáže textu věnující se britskému prostředí a britské válečné politice, které jsou založeny na poznatcích z britských archivů a cizojazyčné literatuře a nebyly přinejmenším v českém prostředí zpracovány. Rovněž jsem se pokusila o ucelenější vhled do dané problematiky a o její zasazení do širších souvislostí ve smyslu fungování československého exilové aparátu a formování zahraniční československé armády.

---

⁴³ VÁVROVÁ, Milada: *Vojáci v sukních*. Jihlava 2001.

⁴⁴ PAVLŮ, Hana: *Ženy v uniformě v severní Africe*. In: *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války*. Praha 2007, s. 60-69.

⁴⁵ MATĚJÍČKOVÁ, Edith: *Vzpomínky na modrá léta*. Ostrava 2010.

⁴⁶ ZOCHOVICKÁ, Edita: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády*. Nepublikováno. Za poskytnutí materiálu uctivě děkuji panu Pavlu Královi, příbuznému paní Zochovické. Za překlad z němčiny děkuji Evě Klocové.

Prolog

Píše se závěr roku 1940 a územím Velké Británie otřásají nekonečné nálety německých bombardérů, jež cílí nejen na hlavní město britského království, ale i na průmyslová centra Manchester či Liverpool. Londýn, ve dne krytý balóny protivzdušné obrany, se v noci halí do válečného zatemnění. Troskami budov prochází král Jiří VI., jenž se rozhodl za žádných okolností město a svůj lid neopustit. Naopak pro posílení britského ducha zůstává s celou rodinou ve svém notoricky známém sídle v Buckinghamském paláci. Každodenní zvuk sirén oznamuje další nepřátelské útoky, před kterými se obyvatelstvo na dlouhé hodiny uchyluje do provizorních domácích krytů, či vstupuje do útrob stanic londýnského metra. Válka po obsazení Francie v létě roku 1940 nyní plně udeřila na jednu z mála bojujících svobodných zemí v Evropě.

Velká Británie však nestála v boji zcela osamoceně. Již od roku 1939 se postupně stávala centrem mnoha emigrantů, antifašistů i politických představitelů jiných zemí, jež zde poté ustavili své národní exilové vlády. Francie, Polsko, Norsko, Belgie, později i Československo a další státy zde po dohodě s Brity formují své vojenské zahraniční jednotky, aby zasáhly do průběhu vlastních bojů a přispěly tak k porážce nepřítele. Postupně rostoucí válečné personální ztráty vedou pak k intenzivnějším úvahám vrcholných představitelů o efektivnějším zapojení žen do válečného úsilí i v rámci vojenských struktur. Nejradikálněji se však válečná nutnost zapojit ženy do vojenského prostředí, či přímo do armády projeví od roku 1941, kdy musí personální nedostatky neodkladně řešit nejen spojenecké státy válčící na západní frontě, ale velmi výrazně také hrozbě porážky čelící Sovětský svaz.

Zapojení žen v armádách vybraných států bojujících ve druhé světové válce

Většina válčících států, počínaje Německem, konče Velkou Británií a Spojenými státy, nepočítala se zapojením žen přímo v bojích na frontě. Naopak takovou možnost zásadně odmítala. Svou roli vedle přirozené ochrany reprodukční schopnosti populace, v níž jsou ženy hůře nahraditelné než muži, výrazně hrála také snaha zachovat paradigma ženy sice morálně silné a podporující muže v boji, zároveň ale fyzicky slabé a boje neschopné. Vývoj válečné situace a konfrontace s navyšujícími se ztrátami na životech mužů, vedl k přehodnocení těchto úvah. Ve chvíli, kdy účast žen přímo na bojištích zůstávala nadále společensky nepřijatelná se jako vhodnější varianta jevílo jejich angažování v pomocných službách. Ani v jeho případě se však z počátku nemělo jednat o masovou záležitost.

Následující text ve stručnosti popisuje historický vývoj otázky zapojení žen do válečného úsilí, vojenského prostředí i odbojových struktur v průběhu první poloviny 20. století, a to v Polsku, Francii, Velké Británii a Sovětském svazu. Na území těchto států se po určitou dobu formovala či přímo sídlila i československá zahraniční armáda.⁴⁷ Zvolené postupy v případě přijetí či nepřijetí žen do vojenských struktur mohly mít vliv i na uvažování československých politických a vojenských představitelů.

Tato kapitola tak představuje historický a dobový kontext, ale i určitý komparační rámec. Popisuje totiž příčiny zapojení žen do jednotlivých národních armád a problémy, které s ním souvisely, stejně jako postupy přijaté vedoucími představiteli jednotlivých států. Otázkou však je, jaký byl historický vývoj participace žen přímo v československé armádě ještě před vypuknutím války. Zda vůbec, či do jaké míry byla následně v průběhu druhé světové války s těmito stejnými příčinami a problémy konfrontována i formující se československá zahraniční armáda a českoslovenští političtí a vojenští představitelé?

---

⁴⁷ Československé zahraniční jednotky se formovaly i v oblasti Středního východu, především na území Palestiny. Ve vlastní analýze je toto území zahrnuto v rámci kapitoly o Velké Británii, neboť v dané době spadalo pod britskou mandátní správu.

Polsko

Účast polských žen v polské armádě během druhé světové války vycházela a navazovala na jejich aktivity z doby první světové války. Během ní původně členky tzv. *Polského legionu*, vytvořily v závěru války organizaci *Ochotnicza Legia Kobiet* (Dobrovolná legie žen), která zasáhla například do bojů o Lvov ke konci roku 1918. Více jak 2500 jejich členek dále pomáhalo polské armádě během polsko-ruské války v letech 1919-1921. Ačkoli byla organizace v roce 1923 rozpuštěna, již v roce 1928 vznikla jiná ženská vojenská organizace *Przysposobienie Wojskowe Kobiet* (Branný svaz žen), v jehož čele stála účastnice odbojového hnutí z dob první světové války a členka polské armády Maria Wittek. Tento Branný svaz žen čítal před válkou na 35 tisíc žen – dobrovolnic, starších 15 let.

Idea ženské brannosti se v Polsku těšila podpoře jak vládních kruhů, tak samotného vojenského velení armády. Organizace proto mohla pořádat různé výcvikové tábory, které vedly k rozšíření znalostí o branných povinnostech žen. V organizacích, přidružených ke Svazu, prošlo alespoň nějakým stupněm branné edukace dalších 700 tisíc žen.⁴⁸

V souvislosti s pohnutými událostmi konce třicátých let 20. století, dosáhla Witteková v březnu 1938 prosazení zákona o mobilizaci žen do polské armády⁴⁹ a vydala povolávací prohlášení k členkám svazu. Od srpna 1939 bylo postaveno několik ženských praporů, které později po napadení Polska v září 1939 zasáhly znovu do bojů o Lvov. Houževnatá polská obrana nemohla dlouho čelit útoku nacistického Německa, navíc podpořeného od 17. září Sovětským svazem. Po více než měsíci zoufalých bojů byla polská armáda s těžkými ztrátami poražena. Němci nastolený režim krutě postupoval proti odpůrcům, v první řadě proti důstojníkům, vojákům a zástupcům inteligence. Nemilosrdný byl i vůči civilnímu obyvatelstvu, které plánoval germanizovat a zastrášoval ho veřejnými (i hromadnými) popravami. Válečný prožitek a míra brutality nastoleného režimu vedly k postupnému zformování rezistence na okupovaném území, ale i v exilu, k té se aktivně přidaly i ženy.

Do odbojových aktivit polského podzemního státu bylo zapojeno až 50 tisíc žen. Působily ve vojenské i v civilní administrativě a „*jen těžko bychom hledali odvětví odbojové činnosti, ve kterém by nebyly účastny ženy.*“⁵⁰ Osvědčily se ve zpravodajských službách jako

---

⁴⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Wittek, 16. 8. 2018.,

https://en.wikipedia.org/wiki/Przysposobienie_Wojskowe_Kobiet, 16. 8. 2018.

⁴⁹ NEY – KRZAWITZ, Marek: *Polish women fighting for freedom 1939-1945*. Londýn 2008, s. 5.

⁵⁰ Tamtéž, s. 6.

radiotelegrafistky, zapisovatelky, spojky či falsifikátorky dokumentů. Tradičně vynikaly v ošetrovatelských a zdravotních službách, a také v úřednické práci. Maria Wittek zorganizovala se souhlasem polské exilové vlády Armádní službu žen u Zemské armády, která i díky existenci předválečných organizací, byla schopna působit na celém území okupovaného Polska. Jen ve vlastním vedení Zemské armády působilo přes 2 tisíce žen.⁵¹ I proto v roce 1941 vydalo Hlavní velitelství ozbrojených sil prohlášení, ve kterém kvalifikovalo službu žen jako službu vojenskou. Toto prohlášení posvětili i polští exiloví představitelé.⁵²

Polské ženy byly hojně zastoupeny i v exilu. Pobývaly na půdě Francie, Velké Británie a později zejména na Středním východě. Polky usilovaly o možnost sloužit u národnostně polské armády již od roku 1940, kdy ještě ve Francii byly armádnímu velení podány první návrhy na zřízení Ženské pomocné služby.⁵³ Jejich autorkou byla dcera generála Sikorskeho, Zofia Leśniowska.⁵⁴ Ačkoli polské velení armády nemělo proti návrhu podstatné námitky, ke zřízení sboru s ohledem na vývoj válečné situace a kapitulaci Francie nedošlo.

Napadení Sovětského svazu vedlo k propuštění mnoha polských občanů (mezi nimi i tisíců žen a dívek) z internace na Sibiři. Ti byli následně mezi léty 1941-1943 v několika vlnách převezeni na Střední východ, kde se pod vedením generála Władysława Anderse formovala další část polské armády, později působící pod velením britské 8. armády. Generál Anders však ještě během náboru do polské armády na území Sovětského svazu, schválil v roce 1941 i utvoření ženských armádních pomocných sborů PSK – *Pomocnicza Służba Kobiet*. Ty více rozvinuly svou činnost na Středním východě, a to za vydatné pomoci Britů, kteří poskytli prostory pro výcvik, i své „knowhow“ ohledně vlastní organizace, uspořádání sboru i pracovní náplně.⁵⁵ Tzv. „Pestki“ rovněž pracovaly jako sekretářky, kuchařky, či řidičky.⁵⁶

Polské ženy pobývající na území Velké Británie mohly stejně jako ženy ostatních národností od roku 1941 vstoupit do britských pomocných sborů. První Polka Helena Pashkevich vstoupila do WAAF v létě 1941 a další ji následovaly. Situace polské armády, především pak ztráty letectva, ale vedla v prosinci roku 1942 nejvyšší polské exilové představitelé k hledání nových východisek k doplnění stavů. Letectvo poptávalo více než 1500

---

⁵¹ Tamtéž, s. 10-11.

⁵² Tamtéž, s. 6.

⁵³ Tamtéž, s. 12.

⁵⁴ Proto byla s Brity nejprve dohodnuta varianta služby žen v britských pomocných sborech, ale za předpokladu utvoření národnostních polských jednotek.

⁵⁵ WHATELEY, Leslie: *The Work of the Auxiliary Territorial Service in the War*. In: *Royal United Services Institution. Journal*. Volume 91, number 562, 1946, s. 243.

⁵⁶ [https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_Auxiliary_Service_\(Poland\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_Auxiliary_Service_(Poland)). 12. 8. 2018.

osob, proto bylo rozhodnuto inspirovat se britským příkladem a vytěžit pracovní potenciál polských žen v pomocných sborech. Dekret ze 14. prosince 1942 generála Kukiela, ministra národní obrany, tak apeloval na polské ženy k účasti v pomocných službách.⁵⁷ Od počátku roku 1943 byla vytvořena Polská pomocná letecká služba žen – *Pomocnicza Lotnicza Służba Kobiet*, PLSK. Sbor sice nemohl být integrální součástí polských leteckých sil, po dohodě s Brity zůstal součástí britských WAAF, ale byl organizován jako národnostně ucelená skupina, s vlastními polskými důstojnicemi, později vedoucí vlastní výcvikové kurzy. Devíti turnusy prošlo přes 1300 dobrovolnic, které byly následně postupně přiřazovány na službu přímo u polské armády. V průběhu roku 1944 tvořily prakticky všechny pozemní personál u polských jednotek.⁵⁸ Dle vojenských předpisů nosily ženy na rukou polské národnostní označení i další vojenské insignie.⁵⁹

Paralelně s tímto procesem a na stejné bázi, probíhalo od ledna 1943 formování polského pomocného sboru při námořnictvu, tzv. „mewek“ - *Pomocniczej Morskiej Służby Kobiet*. Sbor rovněž spadl do gesce britských sborů, ale stejně jako v případě polských leteckých sborů, se těšil určité míře autonomie.⁶⁰

Všechny tři skupiny žen v roce 1943 sloučené do 1. ženského armádního pomocného praporu čítaly přes 4 tisíce žen, z nichž však více jak 3500 působilo u polské pozemní armády na Středním východě. Polská exilová vláda se tak ocitla před otázkou stanovení oficiálního právního rámce pro vojenskou službu svých občanek. Zásadní jednání proběhla v letech 1943 a 1944, kdy byl nejprve v lednu 1943 vydán dočasný zákon ministra národní obrany ohledně formování ženských pomocných sborů u pozemní armády, tzv. *Pomocnicza Wojskowa Służba Kobiet* a na jehož základě mohly vzniknout sesterské pomocné organizace letecké a námořní služby. Zákon sice na jednu stranu rozšiřoval možnosti pro uplatnění žen i v dalších armádních odvětvích, zároveň ale řešil primárně postavení žen v pomocných sborech u pozemní armády, kterým navíc propůjčoval status „pouhých“ členek pomocných sborů.⁶¹ Dočasnost tohoto zákona pominula v říjnu 1943. Bylo totiž jasné, že pokud ženy působící v Zemské armádě

---

⁵⁷ CYNK, B. Jerzy: *The Polish Air Force at War. The Official History. Volume 2, 1943-1945*. Pennsylvania 1998, s. 520.

⁵⁸ Tamtéž, s. 520.

⁵⁹ Srovnej: <http://www.polandinexile.com/polishwomenatwar.html>.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomocnicza_Lotnicza_S%C5%82u%C5%BCba_Kobiet.
<http://www.polishairforce.pl/waaf.html>. 22. 8. 2018.

⁶⁰ Podrobnosti viz: <http://www.kresyfamily.com/polish-navy.--mewki--little-seagulls.html>. 22. 8. 2018.

⁶¹ NEY – KRWAWITZ, Marek: *Polish women fighting for freedom 1939-1945*. Londýn 2008, s. 13.

v okupovaném Polsku byly oficiálně uznány za vojáky, nemohl být status polských žen u exilové armády dlouhodobě odlišný.

Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1943 prohlásil službu žen v pomocných sborech za službu vojenskou a přiřazoval jim stejná vojenská práva a povinnosti jako mužům. Stal se také podkladem pro další právní opatření o postavení a reorganizaci ženských pomocných služeb. Od července roku 1944 byla služba ve všech 3 složkách pomocných sborů prohlášena za aktivní vojenskou službu.⁶² Do konce války tak v regulérních polských silách sloužilo přes 6 tisíc žen.⁶³ Polské exilové vládě se nepodařilo vyřešit zdaleka všechna úskalí spojená s vojenskou službou žen, například jejich hodnostní označení, či systém povyšování, zároveň ale přijatá řešení můžeme označit za systémová.

Polská armáda i veřejnost měla zkušenost s účastí žen v armádním prostředí již z doby první světové války. Ačkoli můžeme konstatovat, že se nejednalo o masovou záležitost, měla vliv na rozšíření a zakotvení úvah o brannosti polských žen už v meziválečném období. Propuknutí války a měsíční vytrvalý boj proti (nejen) německému nepříteli měl za následek těžké vojenské personální ztráty, přes 60 tisíc padlých, 130 tisíc zraněných a statisíce zatčených vojáků.⁶⁴ To vše, v kombinaci s početným zapojením polských vojáků do dalších válečných bojů, a také s důslednou decimací odbojových struktur a jejich pracovníků, zásadně přispělo k tomu, že ženám byl otevřen prostor k realizaci v odboji. A to i v armádních strukturách, jak na území okupovaného Polska, tak později v polské exilové armádě. Exilová vláda, vědoma si úbytku a nedostatku vojáků, logicky přistoupila k důslednějšímu začlenění svých občanek. Nesmí však být opomenut i důležitý faktor odhodlání a osobních motivací polských žen zapojit se aktivně do válečného úsilí, a to v nezanedbatelném počtu přes 6 tisíc žen v exilu a desítky tisíc v okupovaném Polsku.

---

⁶² Tamtéž, s. 14.

⁶³ Tamtéž, s. 17.

⁶⁴ <https://www.valka.cz/537-Invaze-do-Polska>. 12. 3. 2019.

Francie

Zapojení francouzských žen do armádního prostředí bylo již od dob první světové války spojeno především s tradičně ženským odvětvím činnosti se zdravotnickými a ošetrovatelskými pracemi. Již v roce 1914 se do služeb francouzského Červeného kříže hlásilo přes 100 tisíc dobrovolnic.⁶⁵ Většina z nich pak od roku 1917 pracovala se souhlasem Ministerstva války přímo i ve válečných zónách. Byly tak vystaveny i přímému ohrožení na životě, ale neúčastnily se (ani se nemohly účastnit) aktivně boje. I proto o nich nebylo uvažováno jako o vojenských osobách a armádní i politické vedení zůstávalo hostilní k přiznání vojenského statusu, a to i v případě více jak 250 řidiček ambulancí, které nosily vojenské uniformy. Francouzská armáda do tohoto roku zaměstnávala také přes 110 tisíc „dočasných“ civilních pracovníků, ty zajišťovaly zejména administrativu, či chod kantýn na jednotlivých vojenských štábech. Poskytování zdravotní péče a civilní práce pro armádu byly jediné možnosti angažování žen ve vojenském prostředí. Mnohem masivnější však bylo jejich zapojení spíše v tzv. „charitativní armádě“.⁶⁶ Tedy v podpůrných činnostech válečného úsilí, jako bylo pletení, šití, zásobování vojáků balíčky či psaní dopisů mužům na frontě. Velké množství bylo zaměstnáno také v různých muničních továrnách a v zemědělství.

Oproti například Velké Británii však ženy ve Francii nebyly centrálně organizovány do celoženských pomocných služeb ať již armádních či zemědělských. To však ostatně souviselo s jejich obecně pomalejší a méně systémovou mobilizací pro zapojení do válečného úsilí, které oproti ostrovnímu království nebylo dostatečně centrálně řízeno.⁶⁷ Rozsah možností zapojení žen v době první světové války se promítl i do doby dalšího válečného konfliktu.

Již od roku 1927 byl francouzskou vládou projednáván zákon o organizaci národa v časech války (*l'organisation de la nation en temps de guerre*), který poprvé centrálně apeloval na všechny občany dobrovolně v čase války mobilizovat, a to bez rozdílu pohlaví. Tzv. „zákon Paula Boncoura“ vešel v platnost v červenci 1938 a stal se právním podkladem pro brannost žen i jejich participaci v obraně státu.⁶⁸ Na jeho základě působilo v roce 1939 ve francouzské armádě přes 6 tisíc žen. Stejně jako za první světové války se často jednalo především o

---

⁶⁵ https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/womens_mobilization_for_war_france. 28. 8. 2018.

⁶⁶ Tamtéž, 28. 8. 2018.

⁶⁷ Srovnej: Tamtéž, 28. 8. 2018.

⁶⁸ JAUNEAU, Elodie: *Des femmes dans la France combattante pendant la Deuxième Guerre Mondiale: Le Corps des Volontaires Françaises et le Groupe Rochambeau*. In: *Genre and Histoire. La Revue de l'Association Mnemosyne*. Automne, 2008. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/genrehistoire/373>. 28. 8. 2018.

zdravotnický a lékařský personál a řidičky ambulancí. Část mobilizovaných žen mohla od dubna 1940 vstoupit do služeb francouzského letectva a vykonávat funkci pomocného letce. Podmínkou bylo 300 odlétaných hodin. První přihlášenou byla držitelka několika leteckých rekordů Claire Roman.⁶⁹ Ta, stejně jako ostatní ženy, přepravovala rozbité stroje do opraven, na výcviková místa, ale například i z míst již za frontou.⁷⁰

Červnový pád Francie, rozdělení správa území, její odzbrojení i následné odvezení značného počtu válečných zajatců do Německa, předznamenávaly další možnosti odbojové činnosti formující se domácí rezistence, a to jak na okupovaném území, tak i na území spadající pod postupně kolaborující vládu ve Vichy. Ta se věnovala zejména zpravodajským úkolům, později i sabotážím, zpočátku však byla zaměřena spíše na civilní charakter odbojových činností – podporu válečných zajatců, spojeneckých vojáků, či pomoc Židům. Později v roce 1943 se ze zběhlých mužů a žen z nuceného nasazení (STO – *Service du Travail Obligatoire*) začaly v hornatých a rurálních oblastech formovat na síle nabývající partyzánské skupiny, tzv. *maquis*. Domácí rezistence udržovala kontakt se svým exilovým partnerem, pozdější francouzskou exilovou vládou v čele s Charlesem de Gaullem, jež se s pomocí Britů snažila různými způsoby úsilí domácích odbojářů podporovat.

Ve strukturách domácí rezistence byly rovněž zastoupeny i ženy. Často pracující jako kurýrky a spojky, či kolportérky ilegálních tiskovin. Jednou z nejznámější žen, dlouho a úspěšně působící ve francouzském odboji byla Nancy Wake, Němci přezdívána *Bílá myš*. Wake především získávala informace a pracovala jako spojka. Po svém útěku do Anglie a výcviku u britské SOE, byla znovu vysazena do okupované Francie, aby spoluorganizovala a rekrutovala členy do partyzánských skupin.⁷¹ Rovněž byla zodpovědná za udržení radiotelegrafického spojení se SOE, kvůli kterému často jezdila na různá místa na kole. Rekord pak bylo 500 ujetých kilometrů, a to během pouhých 72 hodin.⁷² Aktivní zpravodajská, kurýrní, či partyzánská činnost byla vykonávána spíše menším počtem žen. Ty totiž většinou pomáhaly s přechováváním osob a materiálu ve vlastních domácnostech a poskytovaly tak odboji důležité „domácí zázemí“.⁷³

---

⁶⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Claire_Roman. 28. 8. 2018.

⁷⁰ Roman byla při jednom takovém pokusu chycena Němci.

⁷¹ ATWOOD, J. Kathryn: *Women Heroes of World War II*. Chicago 2011, s. 177–184.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Oficiální francouzská databáze účastníků odboje tzv. CVR (Combattants Volontaires de la Résistance) uvádí poměrně nízký počet žen-účastnic. Britská historička Hanna Diamond jako důvod pro nepřihlášení se žen, ke svým zásluhám za odbojovou činnost za války, spatřuje v „ženské“ povaze jejich odbojových aktivit. Představuje tezi, že ženy svou činnost nepovažovaly za nějaké vybočení z tradičních prací, které za války vykonávaly. Někoho přechovávat, nasytit, či mu obstarat ošacení tak vnímaly jako plnění běžných ženských, domácích – neodbojových

Další centrum odboje se začalo od června 1940 vytvářet na půdě Velké Británie, kde k odporu vyzýval především generál Charles de Gaulle. Do konce července 1940 se k hnutí Svobodných Francouzů, pozdější francouzské armádě, hlásilo přes 7 tisíc mužů.⁷⁴ Výzvy však uposlechly i mnohé ženy, některé byly aktivní již v bojích o Francii, ze které nuceně prchly, jiné již v Anglii žily. Později v listopadu, po jednání s Národní radou a za vydatné angažovanosti samotných žen, povolil de Gaulle utvořit po vzoru britských sborů ATS. Sbor dobrovolných francouzských žen – *Corps féminin des Volontaires Françaises*.⁷⁵ První kurz zajistili Britové, kteří kromě vlastního výcviku poskytli i materiál a uniformy. Mezi 26 absolventkami byla i pozdější velitelka sboru, slavná tenistka Simonne Mathieu.⁷⁶

Původně měl být sbor k dispozici britské armádě, nicméně de Gaulle nechtěl přijít o potenciální rezervoár osob, i proto v prosinci 1941 dekretem ustanovil existenci ženské organizace u francouzské armády *Corps Volontaires Françaises* a služba v nich byla klasifikována jako vojenská. Členky CVF tak sice vykonávaly pomocné práce, ale dle dekretu obdržely vojenský status, tedy i stejná vojenská práva a povinnosti jako muži. Pro vstup do sboru byla podmínkou francouzská národnost, věk v rozmezí 18-40 let a lékařská prohlídka. Ženy podepisovaly dobrovolný závazek v armádě na dobu války plus tři měsíce.⁷⁷ Francouzský sbor se začal postupně rozšiřovat a navýšení počtu zájemkyň vedlo v roce 1942 k reorganizaci jeho vnitřní struktury. Byl rozdělen nejprve do 4 později do 8 sekcí, jeho velení a vlastní správa spadala pod ženy-důstojnice. V roce 1943 se z CVF oddělila pomocná služba u námořnictva – *Service Féminins de la Marine*, SFM. Paralelně s ní vznikala i letecká pomocná služba *Formations Féminines de l'Air*, FFA.⁷⁸

Francouzské ženy se však chtěly přidat k francouzské armádě i v jiných místech. Od roku 1942 stoupal počet dobrovolnic z osvobozených částí severní Afriky. Více jak 400 žen vykonávalo pomocné práce u všech druhů vojska v tzv. *Corps des Françaises Libres*. Na počátku roku 1944 jejich počet dosáhl přes 3 tisíce členek. Mezi tím se v roce 1943 přeplavila skupina řidiček ambulancí, zdravotnic a ošetřovatelek sdružující se pod vedením Suzanne

---

– aktivit. Srovnej: DIAMOND, Hanna: *Women and the Second World War in France 1939-1948. Choices and Constraints*. Londýn 1999, s. 100.

⁷⁴ JAUNEAU, Elodie: *Des femmes dans la France combattante pendant la Deuxième Guerre Mondiale: Le Corps des Volontaires Françaises et le Groupe Rochambeau*. In: *Genre and Histoire. La Revue de l'Association Mnemosyne*. Automne, 2008. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/genrehistoire/373>. 29. 8. 2018.

⁷⁵ CAPDEVILA, Luc: *La Mobilisation des femmes dans la France combattante (1940-1945)*. In: *Femmes, Genre, Histoire*. Hiver, 2000. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/clio/187>. 29. 8. 2018.

⁷⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Simonne_Mathieu. 29. 8. 2018.

⁷⁷ DOMINÉ, François-Jean: *Les Femmes au Combat L'armée féminine de la France pendant la Seconde Guerre Mondiale*. Service historique de la Défense 2008, s. 31.

⁷⁸ Tamtéž, s. 33.

Torrès z USA do Casablanky, a nabídla zde své služby generálu Leclercovi.⁷⁹ Ten sice z počátku váhal, následně je však po ověření jejich kvalifikace přijal. Ženy z tzv. *skupiny Rochambeau* pak v počtu 65 osob doprovázely 2. obrněnou divizi i po vylodění spojenců v Normandii a po celou dobu německého tažení.⁸⁰

Všechny tyto různé skupiny žen sloužily za nestejných a nejednotných podmínek. Francouzská vláda v Anglii nejprve přemýšlela o vyhlášení povinné mobilizace žen, nakonec však zůstala u principu dobrovolnosti. Na konci dubna pak zřídila nadřazené sbory AFAT – *Auxiliaires Féminines de l'Armée de Terre*, které slučovaly všechny ženy u pozemní francouzské armády, později i účastnice domácího odboje, které se rozhodly ke sborům přidat po osvobození Francie.⁸¹ Do konce války v AFAT sloužilo přes 13 tisíc žen, ke kterým je třeba připočítat přes 100 „*Marinettes*“, tedy členek námořní služby a přes 3 tisíce žen zapojených do prací u francouzského letectva.⁸² Francouzské občanky v roce 1945 tvořily téměř 3 % francouzských osvobozeneckých sil.⁸³

Francouzská zkušenost se zapojením žen do válečného prostředí byla, kromě tzv. *vivandière* – žen, které již od 18. století v doprovodu svých manželů jezdily s vojenskými jednotkami a měly povolení jim za provizi prodávat různé méně dostupné zboží jako kávu, alkohol nebo cukr,⁸⁴ nejvíce spojena s tradičně ženskou doménou – činností ve zdravotnictví a ošetrovatelství. Bylo tomu tak i během první světové války. Ačkoli tyto ženy nebyly integrovány do francouzské armády, jejich zapojení přispělo k poválečným politickým úvahám o povolení dobrovolné účasti žen v obraně země. Boncourův zákon z roku 1938 měl sice své politické odpůrce i odpůrkyně, správnost jeho přijetí však podpořila odezva u žen během následného válečného konfliktu, v jehož průběhu usnadňoval přijetí dalších právních úkonů ohledně vojenského statusu francouzských ženských pomocných sborů.

---

⁷⁹ Jedná se o tzv. Groupe Rochambeau, jejíž zakladatelkou byla Američanka Florence Conrad.

⁸⁰ JAUNEAU, Elodie: *Des femmes dans la France combattante pendant la Deuxième Guerre Mondiale: Le Corps des Volontaires Françaises et le Groupe Rochambeau*. In: *Genre and Histoire. La Revue de l'Association Mnémosyne*. Automme, 2008. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/genrehistoire/373>. 30. 8. 2018., CAPDEVILA, Luc: *La Mobilisation des femmes dans la France combattante (1940-1945)*. In: *Femmes, Genre, Histoire*. Hiver, 2000. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/clio/187>. 30. 8. 2018.

⁸¹ JAUNEAU, Elodie: *Des femmes dans la France combattante pendant la Deuxième Guerre Mondiale: Le Corps des Volontaires Françaises et le Groupe Rochambeau*. In: *Genre and Histoire. La Revue de l'Association Mnémosyne*. Automme, 2008. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/genrehistoire/373>. 30. 8. 2018.

⁸² CAPDEVILA, Luc: *La Mobilisation des femmes dans la France combattante (1940-1945)*. In: *Femmes, Genre, Histoire*. Hiver, 2000. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/clio/187>. 30. 8. 2018.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Vivandi%C3%A8re>. 31. 8. 2018. <https://en.wikipedia.org/wiki/Sutler>. 31. 8. 2018.

Více jak půlroční účast francouzské armády v bojích na frontě navyšovala počet odvedených, zraněných a padlých mužů. Ztráty zesílilo bleskové dobytí Francie v létě 1940, jehož následkem byla nejen její kapitulace, ale i obrovské počty válečných zajatců. To se nutně projevilo i v postupné reorganizaci francouzské armády v zahraničí – nedostatek mužů, zvyšující se počet dobrovolně se hlásících žen i bezprostřední vliv Velké Británie, přispěly k relativně brzkému založení francouzské obdoby pomocných sborů. Po vzoru Britů dostaly ženy v nich působící status vojenských osob. Zapojení nezanedbatelného počtu francouzských občanek však vedlo i k dalším výrazným politickým rozhodnutím. Francouzská vláda v exilu v říjnu 1944 vydala nařízení o organizaci orgánů veřejné moci po osvobození, kterým poprvé rozšiřovala volební právo i na ženy.⁸⁵

---

⁸⁵ Srovnej: <http://mjp.univ-perp.fr/france/co1944-2.htm>, 31. 8. 2018.

Velká Británie

Také první kontakty britských žen s vojenským prostředím přicházely zejména s rozvojem a potřebou zajištění zdravotnických a ošetrovatelských služeb. K odkazu Florence Nightingale, zdravotní sestry poskytující péči vojákům zraněným v Krymské válce, se hlásila již před první světovou válkou řada vojenských i civilních organizací.⁸⁶ Uvedme zde z hlediska války ty nejdůležitější. Již v roce 1902 byly královským nařízením zřízeny Queen Alexandra's Imperial Military Nursing Service (QAIMNS), ty vznikly sloučením několika armádních zdravotních skupin. Jednalo se o společensky elitní a z hlediska podmínek pro přijetí uzavřenou skupinu vyškolených placených armádních sester.⁸⁷ Skupinu cca 300 zdravotnic tvořily svobodné ženy starší 25 let, pocházející z nejvyšších kruhů britské společnosti. Původně nastavenou „elitářskou“ praxi výběru však proměňovala britská válečná tažení počátku 20. století.⁸⁸ Služba tak byla později v roce 1910 rozšířena o (neplacené) dobrovolnice a dobrovolníky z Voluntary Aid Detachment (VAD), tedy volně přeloženo Jednotek dobrovolné pomoci.⁸⁹

VAD vznikly v roce 1909 na základě vládní reorganizace britských branných sil a formování jejich záloh. Mužský i ženský personál jednotlivých VAD vytvářel zálohu pro zdravotní oddíly (Territorial Medical Services a QAIMNS).⁹⁰ Očekávalo se, že v průběhu války budou působit jen na území Velké Británie. Nedostatky kvalifikovaných sester v nemocničních zařízeních poblíž fronty však vedly War Office v roce 1915 k rozšíření působnosti VAD a využití jeho členů a členek. Na práci tzv. „overseas“ se mohly hlásit ženy starší 23 let, s prodělanou tříměsíční nemocniční praxí. K roku 1918 sloužilo ve VAD 90 tisíc žen.⁹¹

Ve stejné době vznikla v roce 1907 i civilní organizace poskytující přepravu zraněných z místa boje, tzv. First Aid Nursing Yeomanry (FANY). Ženy z vyšších společenských kruhů si samy hradily uniformu, lékařský materiál a samozřejmě přepravní prostředek, kterým byl v dané době kůň. Ten byl později nahrazen vozidly a ze členek FANY se staly profesionální řidičky. Pravděpodobně z důvodu civilního statusu organizace, neprojevila britská armáda po

---

⁸⁶ Ponejvíce byly spojeny s civilní zdravotní a ošetrovatelskou službou u britského námořnictva. Viz: https://en.wikipedia.org/wiki/Women_in_the_military_by_country#United_Kingdom. 31. 8. 2018.

⁸⁷ <https://qaranc.co.uk/qaimns.php>. 3. 9. 2018.

⁸⁸ Búrská válka, tažení v Súdanu aj.

⁸⁹ MARWICK, Arthur: *Women in War*. Londýn 1977, s. 22.

⁹⁰ https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/womens_mobilization_for_war_great_britain_and_ireland. 31. 8. 2018.

⁹¹ Tamtéž.

vyuknutí války o jejich služby zájem, více jak 450 žen tak převáželo raněné z fronty pro francouzskou a belgickou armádu.⁹² Oficiálně nevojenský charakter instituce, totiž fakt, že nespádala pod kompetence War Office, měl i svá pozitiva. Organizace po válce nebyla na rozdíl od ostatních rozpuštěna, naopak se ve 30. letech stala první složkou vznikajících sborů ATS.

Když byl kvůli nedostatku vojáků na frontě roku 1916 vyhlášen tzv. Military Service Bill, tedy branná povinnost pro všechny svobodné muže mezi 18-41 lety, bylo třeba obsadit nespočet rozmanitých pracovních míst, a to jak v muničních továrnách, tak v průmyslu i zemědělství.⁹³ Vláda navíc zamýšlela využít pracovní potenciál žen také v rámci vlastních branných sil.⁹⁴ První úvahy o jejich zapojení do svazku britské armády ve Francii vznikly již v prosinci 1916 a po následných jednáních byl v únoru 1917 slavnostně vyhlášen vznik Women's Auxiliary Army Corps (WAAC).⁹⁵ Nábor byl dobrovolný, probíhal před výběrovými komisemi, kde žadatelky předložily dvě doporučení. Zájem o vstup byl velký, do konce listopadu 1918 v nich zejména na půdě Velké Británie, ale i ve Francii sloužilo přes 57 tisíc žen. Ty nahrazovaly muže na místech v kuchyních a různých technických a administrativních pozicích. Navzdory odvedené práci, se však ženy v armádní uniformě potýkaly s řadou urážek, zesměšňování i kritikou.

Ve válečné Anglii navazující na viktoriánskou výchovu, rozdělené do sociálních tříd, bylo za elitní válečnou vlasteneckou službu žen považováno již zmiňované ošetrovatelství. Dobrovolná a zpravidla neplacená zdravotní a ošetrovatelská činnost žen zejména z vyšších a středních tříd se setkávala se všeobecným souhlasem veřejnosti. Co může žena pro vlast udělat více, než nezištně „obvazovat rány mužů, kteří za ní bojují?“⁹⁶ Z hlediska genderového řádu bylo ošetrovatelství rovněž shledáváno jako nezávadné, respektive řád neohrožující rozšíření „domácí“ sféry činností žen.

Oproti tomu ženy oblečené ve vojenských uniformách WAAC, vystupující na veřejnosti, vzbuzovaly velké podezření a byly vnímány jako ohrožení dobrých mravů a

---

⁹² https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/womens_mobilization_for_war_great_britain_and_ireland. 3. 9. 2018.

⁹³ Military Service Bill byl později v květnu 1916 rozšířen na tzv. Universal Conscription Bill, tím byla zavedena všeobecná branná povinnost všech i ženatých mužů do 51 let věku. Srovnej: MARWICK, Arthur: *Women in War*. Londýn 1977, s. 73.

⁹⁴ Srovnej: MARWICK, Arthur: *Women in War*. Londýn 1977, s. 83.

⁹⁵ Je třeba zmínit, že před WAAC se zformovaly dvě skupiny žen, které vykonávaly pomocné práce, ačkoli nepůsobily v rámci armády. Jednalo se o tzv. Women's Legion a Women's Volunteer Reserve. Více viz: WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997.

⁹⁶ WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997, s. 33.

stávajícího společenského řádu. Nejen, že do jejich řad vstupovaly ženy nižších sociálních tříd, i ženy dělnického původu, navíc za odvedenou práci pobíraly plat. Ve vnímání vyšší společnosti tak tyto ženy neodpovídaly na vlastenecké apely a válečné potřeby své země. Jejich motivace k práci byla považována za sobeckou snahu si ekonomicky přilepšit. Konflikt rozdílných sociálních tříd a motivací k práci i představ, jak nejlépe by žena měla své zemi pomoci, na sebe nenechal dlouho čekat. Vyústil v téměř neustálou veřejnou kritiku členek sborů WAAC, a to jak od obyvatelstva v zázemí, ale také od vojáků na frontě. Negativní postoj britské veřejnosti pak hojně podporovala vydávaná periodika.

Nejčastěji bylo kritizováno jejich vystupování na veřejnosti – do té doby, jediné ženy, které se v ní pohybovaly, byly prostitutky. Nošení uniformy bylo vnímáno jako určitá sexuální výzva, označovaná za amorální, často spojovaná s pomluvami, že ženy v uniformě nemají slušné vychování, prakticky jen vyhledávají společnost vojáků a v armádě tak dochází k úpadku mravů. Nošení uniformy ženami však bylo navíc označováno za parodování vojáků a automaticky za snižování jejich obětí na frontě. Tyto a jiné klepy byly hojně rozšiřovány i samotnými vojáky. Ti sice rozuměli poslání sborů, ale žen v nich si vážili „*ještě méně než před válkou*“.⁹⁷

Navzdory tomuto veřejnému mínění bylo v průběhu roku 1917 britskou vládou rozhodnuto zřídit samostatnou složku žen u námořnictva Women's Royal Navy Service (WRNS), která čítala dalších 5 tisíc členek. V dubnu 1918 pak současně se zrodem samostatného královského letectva RAF vznikly i pomocné oddíly žen Women's Royal Air Force (WRAF), kam se do konce roku 1918 hlásilo 9 tisíc žen.⁹⁸ Ani sesterské organizace žen u letectva a námořnictva nestály stranou negativnímu vnímání ze strany veřejnosti, nepotýkaly se však s takovou kritikou. Krátká doba, která byla vymezena jejich existencí je osudu sboru WAAC uchránila.⁹⁹

Ženy ve sborech, ačkoli nosily uniformy, pracovaly pro armádu a působily ve Francii poblíž fronty, neobdržely plný vojenský status. Možnost jeho udělení řešilo War Office prakticky až do konce války. Sbory WAAC (WRAF a WRNS) sice vznikly pro potřeby armády a na právním výkladu určitých částí vojenského zákona tzv. Army Act, ale ženy do nich

---

⁹⁷ WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997, s. 41-42.

⁹⁸ <http://spartacus-educational.com/FWWraf.htm>. 4. 9. 2018. Do rozpuštění organizace v roce 1920 jí prošlo přes 30 tisíc členek. Více viz.: <https://www.rafmuseum.org.uk/research/online-exhibitions/women-of-the-air-force/womens-royal-air-force-wraf-1918-1920.aspx>. 4. 9. 2018.

⁹⁹ WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997, s. 50-51.

nevstupovaly povinně, nemohly být povyšovány a disciplína spadala primárně pod velení žen. Tyto podmínky nebyly součástí Army Act, organizace tedy nemohla být podle zákona považována za vojenskou a postavena na stejnou úroveň s armádou.¹⁰⁰ Debaty o oficiálním statusu ženské pomocné organizace v průběhu první světové války však přispěly k jeho snadnějšímu prosazení za války druhé.

Po skončení první světové války vláda rozhodla, že s probíhající demobilizací budou vojenské sbory a některé další polovojenské organizace rozpuštěny. V mírových obranných plánech s nimi nebylo počítáno. Řada členek sboru WAAC, od dubna 1918 přejmenovaného dle své vrchní velitelky královny Marie na Queen Mary's Army Auxiliary Corps (QMAAC), pociťovala rozporuplné pocity. Vedoucí ženy složek sborů jako Helen Gwynne Vaughan, Katharine Furse či Edith Vane-Tempest-Stewart, Lady Londonderry usilovaly o zachování konceptu sborů se sníženými stavy.

V průběhu 30. let byly britské vládě předloženy projekty na udržení ženských vojenských záloh pro případ dalšího ohrožení, drtivá většina z nich nebyla podpořena. Všeobecně se předpokládalo, že podobné organizace jsou plýtváním času i personálem především proto, že nebylo jasné, jaká různá zaměstnání by bylo potřeba pokrýt v dalším válečném konfliktu. Navíc vládní komise, složená ze zástupců armády, letectva i námořnictva se v roce 1936 usnesla na rozhodnutí, že v případě další války budou ženy rekrutovány jako civilistky prostřednictvím činnosti Ministerstva práce (Ministry of Labour).¹⁰¹ Se zvyšujícím se politickým napětím konce 30. let se však War Office neoficiálně zajímalo o možnosti přehodnotit původní rozhodnutí. Oficiálně pak v květnu 1938 na jednání s vedoucími zástupkyněmi sborů (Helen Gwynne Vaughan, Katharine Furse, Edith Vane-Tempest-Stewart, Lady Londonderry) byl dohodnut vznik nové ženské pomocné organizace – Auxiliary Territorial Service.¹⁰²

Činnosti sboru ATS, WAAF a WRNS, stejně jako zapojení britských žen do válečného úsilí během druhé světové války je věnována pozornost v dalších kapitolách této disertační práce, proto pro potřeby této kapitoly uvedme jen ta nejnutnější fakta.¹⁰³ Auxiliary Territorial Service vznikl královským nařízením v září 1938, následně na jaře 1939 se

---

¹⁰⁰ GOULD, Margaret Jennifer: *The Women's Corps. The Establishment of Women's Military Services in Britain*. Ph.D. Thesis, University College London (UCL) 1988. Dostupné online: <http://discovery.ucl.ac.uk/1317607/1/260868.pdf>. 4. 9. 2018.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 364-367.

¹⁰² Tamtéž, s. 369.

¹⁰³ Viz. Kapitoly: *Ve službách krále* a *Women of Britain come forward now!*

osamostatnila pomocná služba u královského letectva (WAAF) a později i služba u královského námořnictva (WRNS). Masivní nasazení britských vojáků na frontě se odráželo v totálním vytěžení pracovního potenciálu osob v zázemí, především pak žen. Pokud v průběhu první světové války sloužilo v pomocných sborech okolo 80 tisíc žen, pak v průběhu války druhé byly plány britské vlády, zejména pak War Office, mnohem ambicióznější. Potýkala se však s úskalími jejich naplnění. Zejména organizace ATS nedosahovala stanovených kvót. Problémy s dostatečným a stálým přísunem dobrovolnic vláda řešila dvěma zásadními kroky.

Prvním krokem byl v dubnu 1941 udělen ženským pomocným sborům vojenský status, tím byla služba žen oficiálně zrovnoprávněna se službou mužů. Jeho udělení sice představovalo i ocenění dosavadně odvedené práce stávajících členek a rozšíření pracovní působnosti sboru, zároveň však sloužilo k utužení disciplíny a omezení možnosti úbytku kandidátek. Druhým krokem z konce roku 1941 vláda rozšířila tzv. National Service Act, tedy Zákon o národní službě, kterým zavedla povinnou konskripci žen.¹⁰⁴ Nařízení vycházelo z akutní vojenské potřeby státu a v kombinaci s pokračujícím dobrovolným nábořem a přispívalo k dosažení požadovaných počtů sloužících vojaček. Do roku 1945 prošlo službou v armádních pomocných sborech téměř půl milionu britských žen. K finálním číslům je však třeba připočítat i nezanedbatelný počet žen ostatních národností, které se rozhodly přispět k válečnému úsilí ve svazku s britskou armádou.

Britská zkušenost se zapojením žen ve vojenském prostředí začínala obdobně jako u jiných armád s jejich zdravotnickou a ošetrovatelskou činností. Oproti ostatním zemím však v Anglii vznikly snahy samotných žen sdružovat se ve spolcích či menších organizacích, zaměřených na veřejností všeobecně schvalované poskytování zdravotní péče, a to ještě před vypuknutím první světové války. To bylo především z počátku doménou žen z vyšších kruhů společnosti, kromě sociálního statusu byly totiž pro činnost potřeba i určité finanční či jiné prostředky (například vlastnit koně, vozidlo) a čas. Pokud vojenskou službou muži veřejně prokazovali svou cenu pro společnost, pak cena žen byla spatřována právě v zajišťování sociální a zdravotní péče.¹⁰⁵

Válečný vývoj první světové války, byť územím Velké Británie neprocházela fronta, však vyžadoval masivní využití lidských zdrojů, a to bez ohledu na třídně rozdělenou společnost. Vláda byla nucena přistoupit k totálním opatřením a zajistit tak chod muničních

---

¹⁰⁴ Ženy tak musely buď nastoupit na práci do továren, či vstoupit do pomocných sborů.

¹⁰⁵ Srovnej: WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997, s. 36.

továren, zemědělství, průmyslu, a v druhé polovině války také posílit své branné síly. Není bez zajímavosti, že řadu těchto kroků uplatnila později i v průběhu druhé světové války.¹⁰⁶ Zapojení občanek do válečného úsilí rapidně vzrůstalo. Pokud v průběhu roku 1914 bylo angažováno přes 200 tisíc žen, pak po zavedení povinného odvodu mužů stoupl tento počet v červenci 1917 na více jak 800 tisíc.¹⁰⁷ K uvolnění dalších téměř 60 tisíc mužů pro potřeby letectva přispělo zřízení ženských sborů WAAC. Britská veřejnost, vládní představitelé i armádní špičky však nebyly připraveny dlouhodobě přijmout za svou myšlenku existence sboru žen nosících jiné než ošetřovatelské uniformy. To v souvislosti s prostým faktem, že po konci války už ženy nebyly potřeba, naopak bylo žádoucí uvolnit místa vracejícím se mužům, vedlo k rozpuštění sboru WAAC. Jednalo se však o cennou zkušenost, jejíž význam se měl plně projevit až v dalším válečném konfliktu.

Druhá světová válka pro britské zázemí přinášela obdobné problémy a úskalí jako válka první. Odlišnou proměnnou však byla intenzita, se kterou bylo třeba se potýkat, zejména ve chvílích, kdy Velká Británie, byť podpořena spojeneckými vojáky, stála proti fašistickému Německu téměř osamocena. Intenzita destrukce bojů a náletů, v počtech odvedených, padlých a raněných mužích a akutní ohrožení státu vedlo ke krajnímu vytěžení všech dostupných lidských zdrojů v zázemí, tedy především žen. Pouze Sovětský svaz a Velká Británie plně využila potenciál ženské práce. Dokládá to i skutečnost, že do roku 1943 bylo do válečného úsilí zapojeno 90 % svobodných občanek a 80 % vdaných britských žen.¹⁰⁸ Mezi nimi i téměř 500 tisíc vojákyn v oddílech WAAF, WRNS a ATS.

---

¹⁰⁶ Jednalo se například o v srpnu 1915 vydané nařízení o povinném soupisu občanů za účelem jejich zapojení do válečného úsilí.

¹⁰⁷ MARWICK, Arthur: *Women in War*. Londýn 1977, s. 73.

¹⁰⁸ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 20.

Carské Rusko a Sovětský svaz

Carská armáda za první světové války a později především Rudá armáda za války druhé byly jediné branné síly, které nikdy nevytvořily ženské pomocné sbory, nedostatek mužů byl tak extrémní, že ženy v nich sloužící působily kromě ošetrovatelské sféry, přímo i v bojích na frontě. Z počátku však myšlenka válčící ženy-vojáka byla politickým i armádním velením razantně odmítána, stejně jako první iniciativy o jejich zapojení do carské armády na místa různých telefonistek a úřednic.¹⁰⁹ Ve chvíli, kdy vojenské předpisy ženám nepovolovaly legálně se k armádě přidat, převlékaly se ty nejodhodlanější dobrovolnice za muže a často až během jejich zranění, či po jejich smrti bylo odhaleno, o koho se vlastně jedná. Odhaduje se, že do carské armády vstoupilo až 5 tisíc žen. V rámci celku však tvořily absolutní menšinu a musely se potýkat s řadou negativních jevů. Ženy – vojačky totiž nebyly vojáky vnímány jako pro armádu cenné posily, ve smýšlení vojáků měly sloužit pouze pro jejich rozptýlení. Toto uvažování, v kombinaci s nedostatečnou disciplínou velících důstojníků vedlo k ponižování, k řadě sexuálních excesů, často i k znásilnění.

Vláda se o činnost žen v armádě začala zajímat až po únorovém převratu v druhé polovině války. Ve chvíli, kdy hrozil kolaps fronty, povolila Prozatimní vláda organizování ženských vojenských oddílů. V květnu 1917 tak byl založen Ženský prapor („smrti“), jehož ústřední postavou se stala Maria Bochkareva. Ten následovaly další ženské vojenské útvary, formující se zejména ve větších městech. Prapor pod vedením Bochkarevové byl zapojen v Kerenského ofenzivě přímo v bojích, ostatní ženské útvary dostaly za úkol střežit zejména různé komunikační cesty a uzly, nedlouho po dobytí Zimního paláce však byly v listopadu 1917 rozpuštěny.¹¹⁰

Další oblast, ve které byla angažována většina žen a která byla vnímána jako vlastenecká aktivita a nezištný vklad do válečného úsilí, bylo poskytování zdravotní a ošetrovatelské péče. O tyto aktivity měly stejně jako v Anglii zájem zejména ženy z vyšších společenských kruhů, včetně členek carské rodiny. Později, pod záštitou ruského Červeného kříže, pracovalo v polních lazaretech poblíž fronty přes 25 tisíc žen. Ani ty však nebyly ušetřeny různých pomluv, protože frontoví vojáci v nich viděli spíše „sestry utěšitelky“. Brutálnější chování

---

¹⁰⁹ https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/womens_mobilization_for_war_russian_empire. 10. 9. 2018.

¹¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_Battalion. 11. 9. 2018. Jeden z praporů – 1. Petrohradský prapor žen byl poslán bránit Zimní palác. Srovnej: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/womens_mobilization_for_war_russian_empire. 11. 9. 2018.

vojáků vůči (nejen) zdravotnímu personálu ovlivňoval neutěšený vývoj válečné situace, stejně jako politické události probíhající na konci roku 1917, které přispívaly k celkové demoralizaci jednotek.

Po ukončení bojů první světové války se až 50 tisíc žen dále angažovalo v občanské válce, opět zejména v oblasti poskytování zdravotní péče, v menší míře pak v ozbrojených střetech. V meziválečném období však, navzdory oficiálním prohlášením o rovnosti pohlaví v socialistické společnosti a dosavadně získaným zkušenostem, ženy oficiálně v sovětské armádě nebyly přítomny. Dokládala by to i jejich absence v konfliktech konce třicátých let, ve kterých byla angažována sovětská armáda. Pravděpodobně se však jednalo o „vzájemný konsenzus“ mezi vládou, respektive armádou a malou poptávkou ze strany žen.¹¹¹ Přesto však myšlenka militarizace žen přechkala a různé polovojenské organizace se tak těšily ze strany obyvatelek SSSR zájmu.¹¹²

Po vypuknutí druhé světové války schválila vláda článkem číslo 13 všeobecného branného zákona ze září 1939 vstup žen do armády, které měly požadovanou kvalifikaci zejména v technické a zdravotní oblasti.¹¹³ Ženy se rovněž mohly dobrovolně hlásit do vojenského výcviku, jehož absolvování umožňovalo později přiřazení k ozbrojeným silám. Dobrovolnic se hlásilo velké množství. Počty se navyšovaly po napadení Sovětského svazu Německem v červnu 1941. Mimořádná hrozba, které Sovětský svaz čelil, vedla i k určitým změnám v dosud spíše neutrálním postoji vlády. Státní propaganda nyní apelovala na všechny občany splnit vlasteneckou povinnost bránit vlast, již hrozí bezprostřední zánik. Totální válka a mimořádné bojové ztráty zapříčinily, že sovětská armáda si „luxus“ zařadit ženy „pouze“ na nebojové pomocné pozice nemohla dovolit. Dobrovolně se jich hlásilo přes 300 tisíc většinou po absolvování kurzů Červeného kříže na zajištění zdravotních služeb, dalších téměř 500 tisíc bylo odvedeno do armády. Stalin již od července povolil organizovat dobrovolné občanské, zejména tzv. komunistické prapory (velká část adeptů a adeptek byla členy Komsomolu¹¹⁴), které přijímaly ženy na všechny možné pracovní vojenské pozice, od pěchoty, přes signalizaci až po mediky a kuchaře. V říjnu 1941 pak vydal nařízení o zformování třech ženských bojových

---

¹¹¹ Srovnej: <http://www.historynet.com/soviet-women-war.htm>. 12. 9. 2018.

¹¹² FIESELER, Beate, HAMPF, Michaela, SCHWARZKOPF, Jutta: *Gendering Combat: Military women's status in Britain, the United States, and the Soviet Union during the Second World War*. In: *Women's Studies International Forum*. Volume 47, part A, 2014.

¹¹³ CAMPBELL, D'Ann: *Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain and the Soviet Union*. In: *The Journal of Military History*. Volume 57, number 2, s. 319.

¹¹⁴ Komsomol: Komunistický svaz mládeže.

pluků u letectva, jedním z nich byl Němci obávaný pluk „Nočních čarodějnic“ pod vedením Mariny Raskové.¹¹⁵

Desítky tisíc žen zajišťovaly různá komunikační spojení, hlavně pomocí radiotelegrafie. Další působily u protiletadlových baterií, jako nabíječky či pozorovatelky. Pomyslný Rubikon bojového nasazení žen však byl překročen až v únoru 1942, kdy katastrofální ztráty na životech vojáků-mužů, vedly k povolení obsadit frontové pozice i ženami. Sovětky (v drtivé většině případů národnostně Rusky) sloužily jako kulometčice, tankistky, velitelky a střelkyně protiletadlových děl, parašutistky, různé průzkumnice, rozvědky. Přes 1500 žen úspěšně absolvovalo odstřelovací výcvik. Ačkoli konce války se dožila necelá třetina, připsaly si snajperky přes 11 tisíc zásahů.¹¹⁶ Nejúspěšnější z nich pak zůstává Ljudmila Pavličenkova s 309 zásahy.

Nezanedbatelné množství žen zajišťovalo chod pomocných (nebojových) prací. Různé kuchařky, administrativní pracovnice, pradelny, proviantní důstojnice, frontové poštovní úřednice, členky opravárenských dílen či stavebních praporů tak přispívaly k úsilí Rudé armády ze zázemí. I když se tyto ženy primárně nepodílely na aktivním boji, absolvovaly výcvik se zbraněmi, a bylo počítáno s tím, že v krajním případě mohou být odveleny na frontu. Z toho důvodu byly i tyto nebojové složky oficiálně součástí armády. Vedle služby v Rudé armádě, působily desítky tisíc žen v partyzánském odbojovém hnutí. Často se jednalo o různé zdravotnice, zásobovatelky, spojky, průzkumnice, mnohé z nich se však účastnily případů se zbraní v ruce.¹¹⁷

V sovětské armádě působilo přes 800 tisíc žen, s připočtením účastnic partyzánského hnutí dosahuje toto číslo milionu. V roce 1943 tvořily vojákyně neuvěřitelných osm procent branných sil Rudé armády.¹¹⁸ Existenční ohrožení Sovětského svazu však vedlo k totálnímu vytěžení potenciálu práce žen za účelem udržení chodu i domácí „fronty“. Do práce v různých továrnách, v zemědělství i průmyslu bylo zapojeno prakticky veškeré zbývajících obyvatelstvo, včetně dětí nad 12 let.¹¹⁹

---

¹¹⁵ Srovnej: <http://www.historynet.com/soviet-women-war.htm>. 12. 9. 2018.

¹¹⁶ PENNINGTON, Reina: *Offensive Women: Women in Combat in the Red Army*. In: ADDISON, Paul – CALDER, Angus (ed.): *Time to Kill. The Soldier's Experience of War in the West 1939-1945*. Londýn 1997, s. 352.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 350.

¹¹⁸ BARBER, John: *Women in the Soviet War Effort 1941-1945*. In: CHICKERING, Roger (ed.): *A World at Total War. Global conflict and the Politics of destruction, 1937-1945*. Cambridge 2005, s. 239.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 236.

První čtyři desetiletí 20. století a dva válečné konflikty přinesly v carském Rusku a následně v bolševickém Sovětském svazu i počínající změny v postavení a zapojení žen do různých primárně mužských odvětví správy státu a patřila mezi ně i armáda. Svůj vliv kromě odchodu mužů do bojů, sehrála mimo jiné i bolševická revoluce a později ve 30. letech Stalinovy proklamace o (nejen pracovní) rovnoprávnosti pohlaví nového socialistického člověka. Projevily se zejména ve druhé světové válce, kdy v kombinaci s apelem na vlasteneckou povinnost, oslovovaly tisíce dobrovolnic, aby v rámci dosažených rovných příležitostí přišly na pomoc své rodné vlasti. Stupeň ohrožení SSSR a drtivé ztráty na životech, vedly k porušení „tichého“ konsenzu praktikovanému napříč evropskými i mimoevropskými státy o neúčasti žen přímo na frontě, případně o jejich primárně nebojové vojenské službě v jejím rámci. Sovětská armáda nejen, že ženám umožnila masivní zapojení do vojenského prostředí, přidělovala jim i bojové role.

Na druhou stranu je potřeba zdůraznit, že i v Sovětském svazu tyto postupy a militarizaci žen určovala především válečná potřeba a navzdory proklamované rovnosti pohlaví, nebylo primárním cílem sovětské armády, ani politického vedení ženy v rámci armádních struktur emancipovat. To mimo jiné potvrzuje i skutečnost, že ačkoli místy došlo k organizaci celoženských pozemních vojenských jednotek, nebyly nikdy nasazeny do bojů na frontě. Ty zůstávaly mužskou „výsadou“ a ženy v nich mohly participovat jen v rámci smíšených útvarů, a to ještě zpravidla s povolením velitele pluku.¹²⁰ Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že ženy nebyly k bojové účasti nuceny, pokud byly v přední linii bojů jednalo se v drtivé většině případů o jejich vlastní dobrovolné rozhodnutí být poslána na frontu. Tato dobrovolnost ovšem dokládá odhodlanost sovětských žen aktivně za vlast bojovat i padnout. Z více než 800 tisíc žen v Rudé armádě jich bylo přes 150 tisíc vojensky vyznamenáno a 90 z nich získalo nejvyšší státní vyznamenání, Zlatou hvězdu hrdiny Sovětského svazu.¹²¹

---

¹²⁰ Srovnej: <http://www.historynet.com/soviet-women-war.htm>. 17. 9. 2018.

¹²¹ CAMPBELL, D'Ann: *Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain and the Soviet Union*. In: *The Journal of Military History*. Volume 57, number 2, s. 320.

Zapojení československých žen do druhé světové války

Zapojení československých žen do československého vojenského prostředí mělo svá specifika. Předně nenavazovalo, ani navazovat nemohlo na zkušenost s obdobnou činností žen z doby první světové války. Ačkoli již od počátku války začaly ve Francii a později v Rusku vznikat „vzdoro“ jednotky složené převážně z českých a slovenských krajanů, které se později přidaly na stranu Dohody a daly tak základ budoucímu československému zahraničnímu vojsku, existence samostatné československé branné moci byla logicky spjata se vznikem samostatného československého státu. Její budování se potýkalo – ostatně jako řada dalších oblastí správy státu – s problémy pramenícími z nově nabyté státní suverenity. Ve sdíleném přesvědčení, že Velká válka byla i konfliktem posledním, a že případné další spory budou řešeny diplomatickou cestou, byla otázka formování samostatné silné armády poněkud upozaděna.¹²²

Bylo však třeba v revoluční atmosféře budování státu rozhodnout, které principy a postupy zachovat a převzít z rakousko-uherské armády, které reformovat, či přímo nově definovat. Kromě rozhodnutí o podobě organizace vlastních vojenských složek, zda na základě miličního branného systému či tradičního kádrového systému, musely být nově založeny i vlastní vrcholné armádní orgány. Ty dále rozhodovaly o dalších často palčivých problémech jako bylo národnostní složení armády, branná povinnost členů národnostních menšin, a po návratu legionářů do vlasti, zda vůbec a jaké důstojníky bývalé rakousko-uherské armády ponechat v aktivní službě a rovněž zaujmout postoj k navrátilším se vojákům československých legií.¹²³ To vše bylo řešeno bez dříve promyšlené koncepce, navíc za probíhajících lokálních vojenských střetnutí (například konflikt o Těšínsko, či s Maďary na Slovensku), i proto k určité unifikaci mohlo dojít až po zpacifikování těchto bojůvek, tedy v roce 1920.

---

¹²² Srovnej: MARŠÁLEK, Zdenko: *Armáda v roce jedna – nový duch versus kontinuita*. In: HÁJEK, Jan – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOLÁŘ, František – LACINA, Vlastislav – MARŠÁLEK, Zdenko – ŠEDIVÝ, Ivan (ed.): *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921)*. Praha 2008.

¹²³ Srovnej: ŠEDIVÝ, Ivan: *Legionáři a mocenské poměry v počátcích ČSR*. In: HÁJEK, Jan – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOLÁŘ, František – LACINA, Vlastislav – MARŠÁLEK, Zdenko – ŠEDIVÝ, Ivan (ed.): *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921)*. Praha 2008.

Československá armáda v sobě pojila část vojáků z bývalé rakousko-uherské armády a vojáky československých legií v Rusku, ve Francii a Itálii. Zkušenost ze všech zemí měla svou cenu, nejvýrazněji však i s ohledem na politickou orientaci vzniknuvšího Československa vstupovala do otázek formování samostatné armády Francie. Na počátku 20. let byli přizváni francouzští vojenští poradci, kteří měli sdílet své zkušenosti a pomoci s výstavbou nové československé armády. Francouzský vliv se projevil zejména v požadavku na formování větších vojenských svazků, v zavedení institutu Hlavního (později generálního) štábu, co by vrchního vojenského orgánu, stejně jako ve výzbroji, výstroji či později v koncepci a vlastním provedení systému pohraničních opevnění. Rakousko-uherský vliv neměl být příliš zdůrazňován, přesto kontinuitu s bývalou c. a k. armádou můžeme sledovat zejména na nižších úrovních organizace vojenských útvarů.¹²⁴ Převzata byla i základní vojenská legislativa.

Pokud bychom měli na formování československé armády pohlížet prizmatem případného zapojení žen do vojenského prostředí vznikajících branných sil, můžeme konstatovat, že to bylo mimo rámec oficiálních úvah. Ani francouzská, ani rakousko-uherská armáda v mírové době ženy aktivně nezaměstnávala. Určitý předobraz této možnosti však představovalo jejich angažování v první světové válce.

Rakousko-Uhersko byl mnohonárodnostní stát, jehož existenci na prahu 20. století řada etnik vnímala jako vynucenou a neztotožňovala se s ideálem boje za jeho zachování. Tato skutečnost zmenšovala dopady oficiálních volání po splnění vojenských i občanských závazků vůči starému mocnářství. Nejvíce však rezonovaly u národnostně rakouských občanů, proto se zaměřme primárně na zapojení rakouských žen do válečné mašinerie. Přestože různé ženské spolky, měly před válkou odlišné požadavky v rámci své působnosti a panovala mezi nimi i určitá rivalita, průběh války je nutil k odložení vzájemných rozdílností a apeloval na jejich sjednocení v národním zájmu, především za účelem tzv. „sicheren Heimatfront“, tedy udržení chodu domácího zázemí. Státním a vojenským zájmem však bylo zajistit pro frontu různé sociální služby. Řada dobrovolnic tak vařila, pletla a šila oblečení pro vojáky či organizovala různé sbírky.¹²⁵

Další ženy se již od začátku války přihlásily prostřednictvím rakouského Červeného kříže ke společností uznávané přirozené „doplňkové činnosti“ vojenské služby mužů, tedy ke

---

¹²⁴ Srovnej: MARŠÁLEK, Zdenko: *Armáda v roce jedna – nový duch versus kontinuita*. In: HÁJEK, Jan – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOLÁŘ, František – LACINA, Vlastislav – MARŠÁLEK, Zdenko – ŠEDIVÝ, Ivan (ed.): *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921)*. Praha 2008.

¹²⁵ HEALY, Maureen: *Becoming Austrian: Women, the State, and Citizenship in World War I*. In: *Central European History*. Volume 35, number. 1, 2002, s. 1-6.

zdravotnickým a ošetrovatelským službám. Do konce války pracovalo (na základě ujednaného kontraktu s armádou) v polních nemocnicích (bezplatně, či za almužnu) až 25 tisíc sester a ošetrovatelek.¹²⁶ Přímé zapojení do bojů na frontě nebylo ženám umožněno, pravděpodobně o něj však ani u nich samotných nebyl zájem. Jsou známy případy spíše jednotlivkyň, které se v přestrojení za muže připojily k vojenským jednotkám a účastnily se společně s nimi ofenzivy.¹²⁷ Ke konci roku 1917 však v důsledku válečných ztrát nabýval na intenzitě fenomén, dobově označovaný zkratkou w. Hk., *weibliche Hilfskräfte im Felde*, tedy „asistence“ žen v armádních pomocných službách.¹²⁸ Nejvyšší armádní velení zaměstnávalo do konce války až 50 tisíc jejich členek.¹²⁹ Ty nejčastěji pracovaly jako administrativní pracovnice, telefonistky, telegrafní operátorky, kuchařky i různé technické asistentky. Ačkoli nosily uniformu, jejich postavení v armádě bylo podobně jako v jiných národních armádách vnímáno jako podřadné, o čemž svědčí kromě projevů veřejného posměchu, také fakt, že nejvyšší velení o těchto ženách v oficiálních dokumentech nehovořilo jako o ženách – vojácích užívalo pouze zkratku w. Hk.¹³⁰

Na adresu členek w. Hk se objevovala celá řada pomluv o skutečné náplni jejich práce. Toho si byly vědomy i armádní kruhy, které ve snaze zabránit jim, pro nábor upřednostňovaly zejména ženy – válečné vdovy, či ženy ovdovělé již z válek minulých. Věková hranice byla stanovena na rozpětí 18-40 let, přijímány byly rakouské, maďarské a bosenské státní příslušnice.¹³¹ Na základě těchto informací se nabízejí otázky, zda ve sborech působily národnostně české/slovenské ženy. Stejně jako, zda vůbec či do jak častého kontaktu s těmito „w. Hk.“ přicházeli českoslovenští příslušníci císařské armády. Spíše negativní stanovisko k oběma otázkám by pak předznamenávalo důvod, proč pro koncept žen v armádě (třeba i jen v případě branné pohotovosti) nebyl v později formující se československé branné moci prostor. Nejen, že neexistoval v mírové podobě císařské armády, ale i v průběhu Velké války s ním měli velmi pravděpodobně (později) českoslovenští vojáci pramalou zkušenost.¹³²

---

¹²⁶ Srovnej: <http://ww1.habsburger.net/en/chapters/inflicting-wounds-healing-wounds-solution-our-time>. 2. 10. 2018.

¹²⁷ K nejznámějším patří Viktorie Savs, která od roku 1915 až do roku 1917 sloužila na italské frontě. Info viz.: https://en.wikipedia.org/wiki/Viktoria_Savs.

¹²⁸ HEALY, Maureen: *Becoming Austrian: Women, the State, and Citizenship in World War I*. In: *Central European History*. Volume 35, number 1, 2002, s. 29.

¹²⁹ Tamtéž, s. 29. Srovnej: KUČERA, Rudolf: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha 2013, s. 109.

¹³⁰ Srovnej: Tamtéž, s. 30.

¹³¹ Tamtéž, s. 30.

¹³² V této hypotéze vycházím především z absence jakékoli zmínky v legionářské literatuře, i literatuře o legionářích. Pokud jsou v nich zmínky o ženách zařazeny, tak pouze o zdravotnicích. Samozřejmě nebylo možné projít všechnu literaturu s touto tematikou. Uvádím tak pouze některé vybrané tituly. Viz: například: KRULICOVÁ, Marie – JANKOVIČ, Milan: *Zapomenuté hlasy: korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*. Hradec Králové, 1986.; *Boj s rakouskou hydrou. Deník legionáře Čenka Klose*. Praha 2016.;

Vzhledem k tomu, že ani francouzská armáda nepraktikovala v mírové době vojenskou, respektive brannou povinnost žen, pohybovaly se úvahy o formování československých branných sil vcelku pochopitelně v tradičním vojenském i genderovém rámci. Nesmíme opomenout, za jakých podmínek vlastně vznikala československá armáda, především z hlediska jejího vynuceného nasazení v bojích o hranice státu krátce po jeho vzniku, stejně jako těžkosti spojené s jejím samotným rozvojem a unifikací jako například všudypřítomné spory o tzv. „rakušáctví“.¹³³

Zapojení žen do sféry obrany státu tak zůstávalo mimo pozornost a zájem Ministerstva národní obrany, stejně tak ale i ženských spolků. Změna v tomto postoji přicházela až s koncem třicátých let, kdy s myšlenkou a požadavkem brannosti žen a s jejich aktivní participací na obraně státu vystoupila nejsilnější ženská organizace Ženská národní rada (dále jen ŽNR).¹³⁴ Ta si od svého vzniku v roce 1923 vytyčila za úkol uvádět ústavou danou rovnoprávnost žen a mužů do praxe. Snažila se kromě tradičně „ženských“ oblastí činnosti jako bylo vzdělávání, či charita, také aktivně participovat na státní správě státu, proto vydávala řadu memorand a zpráv k mnoha vládním návrhům, zejména v oblastech sociální politiky a zákonodárství. Zasadila se o reformu manželského práva či připomínkovala úpravy občanského zákoníku v oblasti práva rodinného.

Konkrétnější úvahy o brannosti československých žen se objevovaly od jara 1938. První text k této problematice byl vypracováván od března a byl určen všem spolkům přidruženým k ŽNR. Z blíže neznámých důvodů zůstal pouze v konceptu, nicméně na základě jeho analýzy, můžeme usuzovat, jak členky ŽNR dobově vnímaly pojem výchovy k brannosti, co si pod ním představovaly.¹³⁵ „*Válečné nebezpečství uložilo by nám ženám rozsáhlé povinnosti, k jichž zdárnému plnění by bylo především zapotřebí samostatnosti, rozvahy a připravenosti... ŽNR obrací se proto na předsedkyně všech svých spolků, aby do pracovních programů zařadily předběžnou průpravu žen pro případ války.*“¹³⁶ Tato průprava sestávala z přednášek a odborných školení tematicky zaměřených na zvýšenou obranu zázemí. Praktické kurzy pak

---

KULHAVÁ, Zdeňka – STEFAN, Libor: *Cesta legionáře kolem světa. Z pamětí Antonína Matejska*. Pelhřimov 2017.

¹³³ Více viz.: ŠEDIVÝ, Ivan: *Legionáři a mocenské poměry v počátcích ČSR*. In: HÁJEK, Jan – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOLÁŘ, František – LACINA, Vlastislav – MARŠÁLEK, Zdenko – ŠEDIVÝ, Ivan (ed.): *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921)*. Praha 2008.

¹³⁴ Ženská národní rada byla založena v roce 1923, stala se zastřešující organizací ženského emancipačního hnutí zejména v době po vzniku samostatné ČSR. Sdružovala různé ženské spolky a koordinovala jejich činnost. Zakladatelkou a hlavní představitelkou byla až do své smrti v roce 1942 senátorka Františka Plamínková. Za cíl si ŽNR kladla uvést rovnoprávnost mezi ženami a muži do praxe, a to jak politicky, profesně i společensky.

¹³⁵ NA, f. Ženská národní rada (dále jen ŽNR), inv. j. II./25. Výchova žen k brannosti.

¹³⁶ Tamtéž.

měly zesílit schopnost žen zvládat drobné domácí opravy. Vše proto, aby v době, kdy nebude možné přivolat odborníka, byly při udržování domácností zcela samostatné.¹³⁷

Pokud se první úvahy členek ŽNR o branné výchově žen pohybovaly zejména v rovině edukační, pak o několik týdnů později, v první polovině května 1938, lze sledovat určitý posun k rozšíření působnosti žen v obraně státu. „*Brannost znamená chtít a umět se bránit!*“ Tak začínal další z konceptů o úloze žen v brannosti. Kromě konstatování o důležité roli ženy ve výchově duševně, tělesně i mravně zdravé mládeže, se prvně objevil i požadavek přímé účasti na obraně, a to prostřednictvím zapojení do různých pomocných služeb, jako bylo zásobování, či zajištění spojení. Na tomto místě je však třeba zdůraznit, že tyto úvahy (prozatím) nebyly nijak spojeny s armádním prostředím, mělo se jednat o civilní službu ve prospěch státu. Ačkoli text hovořil o „brannosti žen“, spatřoval ji zejména v plnění jejich občanských povinností a v zajištění všech zejména „*sociálních, charitativních a samaritských úkolů.*“¹³⁸ Československé ženy tak měly aktivně spolupracovat s Červeným křížem, stejně jako se podílet na činnosti sborů Civilní protiletectvé obrany, CPO.¹³⁹ Výše nastíněný text mimo jiné ukazuje, že minimálně členky spolku své úkoly nespatořovaly ve vojenské oblasti, naopak je vnímaly v tradičním genderovém rámci, v zajištění sociálních služeb a chodu domácností.

Ačkoli ani tento květnový text nebyl distribuován, předznamenával potřebu vytvořit odbor v rámci ŽNR, který by formuloval program a jasné postupy v otázkách brannosti československých žen. Pro vznik centrálního orgánu uváděly v dopise ze 27. května 1938 pro předsedkyni organizace Františku Plamínkovou členky ŽNR jasný důvod: „... *k založení komise „Žena a brannost“ ... nás nutí nejen dnešní vážná situace, ale i pevné přesvědčení a vědomí, že pracovat pro obranu státu je dnes nejsvětější povinností všech žen.*“¹⁴⁰ Komise se měla soustředit na úkoly žen a jejich následné uplatnění v obraně státu. Spolupracovat měla s CPO, Červeným křížem a nově také s Ministerstvem národní obrany.

Komisi „Žena a brannost“ při ŽNR byl vymezen krátký čas existence, od května do října 1938, navzdory tomu však během této doby vyvinula pozoruhodnou aktivitu. Již v červnu vydala svolání k ženám celé republiky jednak ve vlastním centrálním periodiku *Ženská rada*, zároveň text nechala vytisknout na letáky, které byly distribuovány do přidružených spolků po

---

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž. Text z 11. května 1938.

¹⁴⁰ NA, f. ŽNR, inv. j. II. / 25. Dopis Františky Plamínkové ze dne 27. května 1938.

celé zemi (i na Slovensko), a to ve znatelném nákladu 5 tisíc kusů. Dále byl text uveřejněn například i v Lidových novinách.

Provolání k československým krajankám vybízelo ke zvýšení sebevzdělávacích aktivit, ať již v kurzech Červeného kříže či CPO, stejně jako k účasti v tzv. Branném motorizovaném sboru. To platilo zejména pro ženy, které vlastnily automobil a řidičský průkaz. Každá žena pak v době případného nebezpečí měla zachovat klid a rozvahu a podniknout v bytě určitá opatření pro případ války. Například připravit si utěšňovací prostředky (zásoby papíru, vosku i plstě) pro polepení oken tak, aby odolala výbuchu. Dále základní trvanlivé potraviny, konzervy, cukr, sůl, různé deky a plechové krabice pro ochranu potravin před účinky bojových látek. Důležité bylo mít připravenou lékárničku, stejně jako svíčky pro zajištění nouzového osvětlení. Text dále vysvětloval, jak postupovat v případě plynového útoku a kterak poskytnout první pomoc.¹⁴¹

Vývoj prodělávaly i úvahy členek komise o možnostech zapojení žen do obrany vlasti. Inspiraci hledaly i v okolních státech, například v Anglii, kde se členka komise Míla Vegrová v červenci účastnila kongresu Mezinárodní ženské rady v Edinburku. O své cestě pak podala obsáhlý referát. Konstatovala mimo jiné, že Britky již za první války byly zařazeny do skutečných vojenských služeb, hlavně jako řidičky, kuchařky, úřednice a zpravodajky. Informovala rovněž o organizaci Ženské dobrovolné služby pro protiletadlovou ochranu (jednalo se o v květnu 1938 vzniklé Women's Voluntary Service for Civil Defence), do níž se ženy hlásily prostřednictvím vyplněných přihlášek. Následně byly katalogizovány a řazeny podle abecedy. Pro usnadnění „náboru“ byly k jednotlivým hrabstvím a velitelstvím armády přiřazeny ženy dobrovolnice, na které se bylo možno v dané lokalitě obrátit. Referát dále obsahoval i různá doporučení, čeho se na základě britských zkušeností vyvarovat, a co je nutno mít připraveno, než bude spuštěn vlastní centrální nábor.¹⁴²

Ačkoli ve chvíli, kdy v Edinburku probíhal Mezinárodní kongres žen nebyla ještě obnovena činnost britských vojenských pomocných sborů ATS (Vegrová tak mohla podat zprávy „pouze“ o chodu civilních organizací), zdá se, že některá z britských doporučení byla v další práci komise zohledněna. Patřil k nim požadavek o přijetí žen do okresních, zemských a ústředních branných výborů po celé zemi, které by měly na starosti registraci žen. Registrovány měly být občanky, které již v dané době měly nějakou specifickou pracovní

---

¹⁴¹ Tamtéž. Provolání „Ženám celé republiky.“

¹⁴² Tamtéž. Referát M. Vegrové o způsobu zařazení žen pro služby vojenské v případě potřeby v Anglii.

zkušenost a ty, které byly ochotné být v případě nutnosti přiřazeny na jakýkoli druh práce. Tento požadavek byl zcela kardinální, poněvadž „... *nezařazením zástupců... žen staly by se výbory jednostrannými a nebylo by... možno v případě potřeby zorganizovati ženy, tj. více než polovinu národa tak pevně, jak by to situace vyžadovala.*“¹⁴³ Předpokládalo se rovněž, že dále vznikne evidence těch občanek, které případně zaměstná přímo vojenská správa.

Tyto návrhy byly dále od druhé poloviny července 1938 komunikovány na jednáních se zástupci MNO, kterým byl kromě generála Silvestra Bláhy¹⁴⁴ a podplukovníka Čenka Kudláčka¹⁴⁵, přítomen i plukovník Heliodor Píka.¹⁴⁶ Generál Bláha spatřoval úkoly žen pro dobu války hlavně mimo armádu („... *doposud nepomýšlí se na bojové služby vojenské*“), především ve zdravotnické službě, ačkoli přímou účast žen v armádě, pokud by to doba vyžadovala, zcela nevylučoval.¹⁴⁷ V následné debatě byly diskutovány možnosti navýšení kvalifikovaných žen pro vedení branné výchovy, tedy o edukaci a včasném zapracování těch, které by se pak v případě nutnosti ocitly na vedoucích místech. Ženské účastnice diskuze žádaly, aby výběr těchto osob i další organizace branné výchovy žen byla svěřena ženským organizacím. Za tímto účelem navrhovaly sestavení kartoték, rozdělených dle schopností a profesí. Kartotéka by usnadňovala výběr žen, které by pak po příslušném výcviku mohly vypomáhat v různých odvětvích správy státu a organizovat činnost dalších občanek. Zástupcům MNO se sestavení kartoték jevílo jako nepotřebné, souhlasili však s přizváním žen do případných obecních a okresních branných uskupení. Dále bylo dohodnuto zřídit při V.V.Ú. (Vojenském výzkumném ústavu) komisi (Ženský poradní sbor), jejíž členky budou zvány na porady jednotlivých odborů MNO.¹⁴⁸

Mimo tato jednání byla vydána třísvazková brožura o tématu brannosti žen.¹⁴⁹ Přispěl do ní i náčelník Hlavního štábu Ludvík Krejčí. Ten zamítl bojovou účast žen již v samotném úvodu: „*Československá armáda nepočítá na rozdíl od některých cizích armád s přímou účastí žen v boji*“, zároveň však počítal s jejich spoluúčastí „*při vykonávání různých pomocných prací...ve prospěch armády.*“¹⁵⁰ Plukovník Kudláček pak ve svém příspěvku rozvinul, kterak vojenské velení smýšlí nad zapojením žen ve prospěch armády. „*Je-li za války*

---

¹⁴³ Tamtéž. Zpráva pro majora Bláhu.

¹⁴⁴ Více k osobě Silvestra Bláhy viz.: https://cs.wikipedia.org/wiki/Silvestr_Bl%C3%A1ha. 11. 3. 2019.

¹⁴⁵ NA, f. ŽNR, inv. j. II. / 25. Koncept dopisu pro spolky sdružené pod ŽNR.

¹⁴⁶ Tamtéž. Jednání s MNO dne 21. července 1938.

¹⁴⁷ Více k osobě Čenka Kudláčka viz.: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cen%C4%9Bk_Kudl%C3%A1%C4%8Dek. 11. 3. 2019.

¹⁴⁸ NA, f. ŽNR, inv. j. II. / 25. Zápis z porady na MNO ze dne 21. července 1938.

¹⁴⁹ Většina dostupných vydání je z roku 1938, nicméně bližší datace chybí.

¹⁵⁰ KREJČÍ, Ludvík: *O obraně státu*. In: *Žena v míru a ve válce I*. Praha 1938, s. 9-10.

*předním úkolem muže boj se zbraní v ruce, je třeba se postarat o to, abychom muže uvolnili od všech úkolů jiných, kde to jen lze...Žena může prokázat velmi cenné služby také jako přímá pomocnice armády ve službě zdravotnické i v jiných pomocných službách.*¹⁵¹ Obdobně smýšleli i další vojenští autoři příspěvků. *„Zákon dělby práce nás nutí, abychom bojové úkoly svěřili muži, pomocné úkoly pak ženě. Obojí je stejně důležité a nesmí selhat ani jedno ani druhé... tím není nijak řečeno, že ženě zbraň do ruky nepatří. Zbraně by vlastně nepatřily nikomu do ruky, ani muži, jestliže však okolnosti vyžadují zbraně zvednout na obranu toho, co lidstvu je nejdražší, je zbraň posvátnou v rukou muže i ženy.*¹⁵²

Z výše nastíněných řádků vyplývá, že zástupci MNO nebyli k úvahám o zapojení žen do obrany státu a jejich výchově k brannosti lhostejní. Tyto úvahy se však pohybovaly v tradiční vojenské i genderové rovině. Účast ženy v boji se zbraní v ruce vůbec nebyla předmětem debat, ale po takové možnosti neexistovala ani ze strany členek spolku žádná poptávka. I československé ženy spatřovaly své úkoly v tradičním genderovém rámci – v udržení klidu chodu zázemí, o který se může opírat armáda na bojišti. Samy sebe přiřazovaly do různých zejména civilních podpůrných služeb a nebyly mezi nimi přítomny žádné „revolučně“ smýšlející členky, které by volaly po bojové účasti žen. Zároveň však je třeba zdůraznit, že úvahy ŽNR o aktivní účasti žen na obraně státu se vymykaly z původně zamýšlených aktivit spolku a můžeme je řadit k prvním ucelenějším a organizovaným pokusům z praktikovaného rozdělení společenských rolí alespoň dočasně vystoupit.

V atmosféře zvyšujícího se mezinárodního politického napětí v září 1938 pokračovaly funkcionářky ŽNR v započaté agitaci pro obranu vlasti, a to další sérií přednášek a projevů. Obrátily se například na spřátelené zahraniční ženské organizace s žádostí o politické intervence ve prospěch Československa.¹⁵³ Udržovaly také navázané kontakty s MNO, k původně domluveným jednáním však již v důsledku mnichovských událostí pravděpodobně nedošlo. V těžké chvíli postupné ztráty státní suverenity vypracovala ŽNR provolání k „*Ženám celého světa*“, ve kterém zdůrazňovala vysokou cenu, kterou zaplatilo Československo za udržení míru. Předsedkyně spolku senátorka Františka Plamínková dokonce napsala protestní dopis Adolfu Hitlerovi. Neposílala jej však v zastoupení organizace, nýbrž jako soukromá osoba.¹⁵⁴

¹⁵¹ KUDLÁČEK, Čeněk: *Spolupráce ženy v obraně státu*. In: *Žena v míru a ve válce I*. Praha 1938, s. 11-12.

¹⁵² KUDLÁČEK, Čeněk: *Spolupráce ženy v obraně státu*. In: *Žena v míru a ve válce I*. Praha 1938, s. 12.

¹⁵³ Srovnej: NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 68.

¹⁵⁴ Srovnej: Tamtéž, s. 68.

ŽNR pokračovala v započatých úkolech i po přijetí podmínek Mnichovské dohody. Dne 1. října rozeslala prohlášení přidruženým spolkům. „*Kritická doba, kterou prožíváme, vyvolala v ženách žhavé přání být všemi silami k dispozici ohrožené vlasti. Ve snaze podchytiti toto nadšení a soustřediti všechny tyto síly, vypracoval Ženský poradní sbor při Vojenském vědeckém ústavu dotazník.*“¹⁵⁵ Tento dotazník měl následně sloužit k založení soupisu žen schopných nastoupit jako náhradní síly, či ochotných přímo k pomocným službám.¹⁵⁶

S ohledem na dochovaný archivní materiál nelze určit, jaký dopad mělo toto svolání, respektive zda vůbec byly dotazníky rozeslány a kolik se jich případně vrátilo vyplněných. Situace v průběhu prvních dnů měsíce října předznamenávala, že ve chvíli, kdy své roli bojovníků a obránců země nemohli dostát ani českoslovenští vojáci a důstojníci, zmenšoval se prostor i pro angažování žen v obraně státu. Vytlačoval ho rovněž z pole zájmu MNO do pozadí. Jeho pozornost, stejně jako i vládních činitelů se obrátila k řešení jiných existenčních otázek okleštěného Česko-Slovenska.

Ženská národní rada tak svou další činnost zacílila především na organizaci sociální a finanční podpory pro uprchlé obyvatele ze Sudet. S přicházejícím obdobím tzv. Druhé republiky však musela přeformulovat řadu svých dlouhodobě vytyčených cílů a pozměnit i způsoby své činnosti. Navzdory tomu postupně ztrácela možnosti své požadavky prosazovat. Postavení ženy v okleštěném státě doznalo značných, z hlediska rovnoprávnosti, zcela negativních změn. Již v prosinci 1938 byly vydány nařízení o propuštění vdaných žen ze státních služeb, následované snížením penzí.¹⁵⁷ ŽNR, jež se vůči podobným nařízením ohrazovala, byla zároveň konfrontována s kritikou svých postupů i stran samotných žen, sdružených ve vznikajícím Ústředí žen. Právě členky Ústředí poměrně rychle přistoupily na nové autoritativní podmínky, které nejprve zásadně omezovaly, následně v průběhu existence Protektorátu Čechy a Morava prakticky vylučovaly možnost jakékoli politické angažovanosti žen. Například vstup do jediné povolené politické organizace Národního souručenství nebyl ženám povolen.¹⁵⁸ Zároveň byl redukován prostor pro jakékoli veřejné působení žen.

---

¹⁵⁵ NA, f. ŽNR, inv. j. II. / 25. Provolání ze dne 1. října 1938.

¹⁵⁶ Z logiky výše vypsanych úvah se lze domnívat, že se stále jednalo o civilní pomocné služby, nikoli o vojenské pomocné služby.

¹⁵⁷ Srovnej: FEINBERG, Melissa: *Elusive equality. Gender, Citizenship and the limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*. Pittsburgh 2006.; JECHOVÁ, Květa: *Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století*. In: *Paměť a dějiny*. Číslo 4, 2013, s. 3-18.

¹⁵⁸ Později v roce 1940 byly ženy do Národního souručenství přizvány, nezastávaly však žádné vedoucí pozice ani na centrální, ani na lokální úrovni. Navíc jim bylo dále určeno, co mohou/nemohou spravovat. Takové rozhodnutí kritizovala zejména Františka Plamínková.

Ženská národní rada zaměřila svou činnost zejména na vzdělávání, se snahou podpořit národní cítění. Velký ohlas u veřejnosti vzbudil cyklus přednášek z let 1940-1942 „Škola Boženy Němcové“, který představoval život a dílo české spisovatelky, přibližoval však i další výrazné ženské literátky. Následovala ho série besed se soudobými spisovatelkami. Dále se ŽNR zaměřovala na problematiku dostudování a pozdějšího zaměstnání mladých žen a dívek.¹⁵⁹

Vývoj situace v Protektorátu Čechy a Morava i stále těžší vnitropolitické podmínky, ve kterých ŽNR prakticky nemohla prosazovat své požadavky, však postupně vedly k zániku organizace. Ten vyžadovaly i okupační orgány, jimž byl trnem v oku samotný přívlastek „národní“ v názvu organizace. Požadovaná revize stanov spolku však neprobíhala dle nacistické správy dostatečně rychle. Poměry se zhoršily s příchodem zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a zejména po provedení vojenské akce likvidace jeho osoby v květnu 1942. Následné represí padla za oběť i jedna z nejvýraznějších postav ženského hnutí v českých zemích, senátorka Františka Plamínková. Spolek tak přišel o svou zakladatelku, předsedkyni a uznávanou politickou aktivistku. Nedlouho poté v září 1942 došlo i k celkovému ukončení činnosti Ženské národní rady.¹⁶⁰

V průběhu protektorátu zůstala řada žen činných v ženských spolcích přidružených k ŽNR, jejich činnost však byla redukována na oficiálně vyhovující aktivity, a to zejména v tradičně ženských odvětvích činnosti – pomoc sociálně slabším, práce pro Červený kříž, správa domácností. Navíc i samotné (zejména venkovské) ženy s přispěním činnosti Ústředí žen akceptovaly státní politikou prosazovanou roli ženy „u domácího krbu“.¹⁶¹ I v těchto společenských podmínkách se však našla řada uvědomělých žen, které se postupně zapojily do domácího protinacistického odboje. Patřily mezi ně i některé členky ŽNR jako Růžena Vacková, Růžena Pelantová, či Anna Pollertová. Právě v jejím vinohradském bytě docházelo k častým schůzkám vedoucích představitelů odbojové organizace ÚVOD. Ústřední vedení odboje domácího, které od května 1940 propojovalo tři významné nekomunistické odbojové organizace (Petiční výbor Věrní Zůstaneme – PVVZ, Politické Ústředí – PÚ a Obranu národa

---

¹⁵⁹ Srovnej: NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 69–73.

¹⁶⁰ Srovnej: NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 68–70.

¹⁶¹ Srovnej: FEINBERG, Melissa: *The Survey Project: Researching Women's Everyday Experience and Envisioning Modernity in Rural Bohemia at the End of the Second World War*. In: *Journal of Women's History*. Volume 23, number 4, 2011.; JECHOVÁ, Květa: *Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století*. In: *Paměť a dějiny*. Číslo 4, 2013, s. 3–18.

– ON), pracovalo mimo řady dalších aktivit i na formulaci centrálního programu, jenž by vytyčil (nejen) politické požadavky domácí rezistence v obnoveném Československu. Na jeho zpracování se podílela až do svého zatčení Milada Horáková, a to zejména v oblasti sociálních otázek.

Další ženy byly aktivní zejména v sítích PVVZ či ve zpravodajské skupině RU-DA sdružené okolo osoby Rudolfa Císaře. Působily také jako kurýrky a spojky v rámci činnosti Obce sokolské v odboji. Vyzdvihnuta by pak měla být podpurná činnost všech rodin, které nezištně pomáhaly ubytovat a zásobovat postupně přicházející československé parašutisty. Výrazně se do historie protinacistického odboje zapsala novinářka Irena Bernášková, jež společně se svým otcem akademickým malířem Vojtěchem Preissigem, vydávala ilegální časopis *V Boj!* Výraznou postavou komunistického odboje pak byla pozdější členka vedení III. ilegálního výboru KSČ Josefa Fajmanová.

Jiné československé občanky po podepsání Mnichovské dohody opustily se svými muži území Československa, některé tak učinily již ilegálně později po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Mířily do různých koutů světa. Na území Velké Británie jich československé úřady z celkových více než 10 tisíc československých občanů evidovaly přes čtyři tisíce žen.¹⁶²

Ty se stejně jako muži musely vypořádat se vzniklými existenčními problémy, aklimatizovat se v cizích poměrech a případně si najít zaměstnání. Možnosti jejich zapojení do odboje v exilu nebyly svým zaměřením odlišné od úkolů ženských spolků v prvorepublikovém Československu. Nejčastěji tak přebíraly zodpovědnost za zajištění sociálních a vzdělávacích služeb. Koordinačním centrem politicky, nábožensky i organizačně roztržitého ženského úsilí se stala Rada československých žen ve Velké Británii, založená v druhé polovině roku 1941. Jejímí hlavními cíli bylo sjednotit československé občanky žijící na území Velké Británie a různými způsoby přispět ke zničení nacistického nepřítele. Ty byly spatřovány v zařazování žen na pracovní pozice ve válečné výrobě, ve sbírkových akcích pro válečné účely, v pletení různých částí oblečení pro vojáky, v organizaci péče o dítě a rodinu, v ostatní péči o dívky a mladé ženy, v edukační zejména přednáškové činnosti, v organizaci sociálních kurzů a ve

---

¹⁶² NA, f. SR-L. k. č. 72. Oproti tomu méně početná byla skupina československých přistěhovalců, často židovského vyznání, do oblasti Středního východu. Dle oficiálních statistik zde legálně pobývalo přes 7 tisíc osob nejvíce v Palestině. Výrazně početná skupina československých krajanů přebývala (část byla internována) na území Sovětského svazu a dále pak ve Spojených státech. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 33.

spolupráci s dalšími i britskými institucemi podobného zaměření.¹⁶³ Organizace vymezením svého pole působnosti sice nijak nevybočovala z tradičních genderových ženských rolí, avšak jejich zajištění bylo dobově samotnými ženami vnímáno jako příspěvek k odboji. Navíc založení a působení Rady československých žen ve Velké Británii představovalo i určitou platformu pro další veřejné angažování žen.¹⁶⁴

Participace na sociálních službách probíhala i prostřednictvím činnosti pobočky Československého červeného kříže, či zaměstnáním v Czech Refugee Trust Fund (CRTF).¹⁶⁵ Některé ženy, zejména manželky politiků a státních úředníků pracovaly na různých československých úřadech a ministerstvech. Tím zcela jistě přispívaly k válečnému úsilí, nejednalo se však o práci odbojovou, ve smyslu cíleného, institucionalizovaného případně i ozbrojeného boje proti nepříteli. O angažování na tomto poli prostřednictvím vstupu do československé armády rovněž v průběhu války usilovaly. Československá politická reprezentace, stejně jako velení československé armády však takovou formu angažování žen v zásadě systémově nepodporovala. Navzdory skutečnosti, že i československá armáda, podobně jako jiné národní armády, zaznamenala personální ztráty, neřešila nastalou situaci komplexním využitím československých občanek. Těm bylo umožněno vstoupit „pouze“ do ženských pomocných sborů britské armády. Proč však do britské armády? Existovaly snad i jiné návrhy, jak personální otázky v československé armádě řešit? A co přesně byly tyto pomocné sbory, kdy vznikly, jak fungovaly a jaké tedy byly alternativy participace československých krajanek?

---

¹⁶³ NA, f. SPB, signatura č. 933 KIRPALOVÁ, Irena: *Ženy v odboji ve Velké Británii a několik osobních vzpomínek*.

¹⁶⁴ NA, f. SPB, signatura č. 933. KIRPALOVÁ, Irena: *Ženy v odboji ve Velké Británii a několik osobních vzpomínek*.

¹⁶⁵ Více k problematice CRTF viz: KUKLÍK, Jan – ČECHUROVÁ, Jana: *Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace. Část 1. Geneze a finanční zabezpečení*. Praha 2007.

Ve službách krále

„Whereas We deem it expedient to provide an organization whereby certain non-combatant duties in connection with Our Military and Air Forces may from time to time be performed by women: OUR WILL AND PLEASURE is that there shall be formed an organization to be designed the Auxiliary Territorial Service. OUR FURTHER WILL AND PLEASURE is that women shall be enrolled in the Service under such conditions and subjects to such qualifications as may be laid down by Our Army Council.“¹⁶⁶

9th of September 1938

Tímto královým nařízením byly oficiálně zřízeny ženské pomocné armádní sbory. Velká Británie s jejich organizací neotálela, ani nevyčkávala na další vývoj politické situace, tak jako v případě jejich předchůdkyň z dob první světové války. Agresivita a rozpínavost nacistického Německa oddalovaná britskou politikou appeacementu vyvolávala obavy, že brzy dojde k ozbrojené srážce a Anglie, stejně jako řada ostatních zemí, bude znovu čelit válce. Zapojení žen do různých odvětví válečné práce se osvědčilo již v průběhu Velké války, navzdory této skutečnosti byla řada ženských dobrovolnických organizací, včetně pomocných sborů po jejím konci rozpuštěna. Vytvořily však základ pro jejich akceschopnější obnovu právě na konci třicátých let.

S činností sboru ATS byl oživen koncept i dalších ženských organizací, které byly ještě před vypuknutím války spojeny s britskou armádou. Původně měly být specializovanými složkami ATS, z počátku pro ni však znamenaly konkurenci. Jednalo se o tzv. Women's Legion, která poskytovala především kuchařský personál do armádních jídelen a Women's Transport Service (známou pod již zmiňovanou FANY), poskytující zdravotnice, a především řidičky ambulancí. Po počátečních problémech, především na bázi osobních animozit představitelk jednotlivých složek, převládla jako dominantní složka ATS, vládou regulérně přiřazená k britské pozemní armádě.

Stejně jako v průběhu první války, byly sbory ATS **nebojové** jednotky britské armády a vstup do nich byl dobrovolný. Z počátku bylo ženám přístupno pouze 5 pracovních odvětví kuchařka, skladnice, úřednice, řidička, uklízečka. Jejich rozšíření přicházelo postupně s vývojem válečné situace.

---

¹⁶⁶ GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012, s. 7.

V červnu 1939 byla převzetím správy nad 48 rotami ATS přidělených ke službě u Královského letectva obnovena činnost pomocných sborů u letectva – Women's Auxiliary Air Force, WAAF¹⁶⁷ a později také u námořnictva – Women's Royal Navy Service, WRNS. Do září 1939 se do sboru ATS zapsalo 17 tisíc dobrovolnic,¹⁶⁸ ve WAAF sloužilo přes 1700 žen a u služby námořnické 1600 členek.¹⁶⁹ Za dobu války se však s potřebou uvolnění mužů na frontu místy až stonásobně navýšily jejich počty. Vrcholu dosáhly v letech 1943 a 1944, kdy v ATS sloužilo přes 212 tisíc členek, ve WAAF 180 tisíc a u WRNS 74 tisíc žen.¹⁷⁰

Než se zaměříme na otázky spojené s organizací a chodem (zejména) sboru ATS a WAAF od roku 1941, kdy v nich začaly sloužit i československé ženy, alespoň ve stručnosti nastiňme původní strukturu a řízení organizace ATS z doby jejího obnovení.¹⁷¹ Zaměříme se na otázky, jak vlastně sbory fungovaly, jak probíhala procedura přijetí, čím ženy procházely a podle jakého klíče byly přiřazovány k jednotlivým armádním zaměstnáním.

Počátky pomocných sborů ATS a WAAF

První útvary složek ATS vznikaly, stejně jako v případě organizace pozemní armády, v jednotlivých hrabstvích. Dobrovolnice se měly dostavit na lokální velitelství armády a zde být zapsány. Kvůli nedostatku centrálních pokynů někteří velitelé nevěděli, jak dále naložit s nově hlásícími se ženami. Bylo třeba formálnějšího a více systémového postupu. Stejně jako za první války i nyní mělo být zajištění disciplíny členek zcela v kompetenci ATS důstojnic – žen. Problémy s jejich nedostatkem pramenily z rozhodnutí vlády zrušit prvoválečné sbory WAAC. Tím prakticky nebyla udržována velitelská záloha a na místa důstojnic tak byly z počátku v jednotlivých hrabstvích dosazovány ženy, které byly v daném místě známé, populární, či byly manželkami vysoce postavených mužů. Ty však v řadě případů neměly požadovanou kvalifikaci. Kritika i od samotných dobrovolnic na sebe nenechala dlouho

---

¹⁶⁷ CASSIN-SCOTT, Jack: *Ženy ve válce 1939-1945. Britské, americké, německé a ruské příslušnice armád*. Brno 2007, s. 10.

¹⁶⁸ BIGLAND, Eileen: *Britain's other Army. The Story of the ATS*. Londýn 1946, s. 20.

¹⁶⁹ ROBERTS, Hannah: *The WRNS in War Time. The Woman's Royal Naval Service 1917-1945*. Londýn 2018.; BOWYER, Chaz: *Royal Air Force Handbook 1939-1945*. Londýn 1984, s. 123.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 123.

¹⁷¹ V pomocné službě námořnictva sloužily v drtivě většině britské občanky. Československé ženy byly zastoupeny minimálně. Jednou z „wrenek“ byla například Taťána Bogotošová.

čekat.¹⁷² I proto musely absolvovat důstojnickou průpravu a počáteční tíživá situace se tak v průběhu dalších měsíců začala zlepšovat.¹⁷³

Ustanovená žena důstojnice následně navrhovala jména žen k povýšení. V otázce udržování kázně a disciplíny však neměla snadnou pozici, respektive její pravomoci nebyly oficiálně stanoveny. Od žen, které do sborů vstupovaly se očekával určitý standart vojenského chování, zároveň se ale v této době jednalo o „nevojenskou“ organizaci, do které ženy vstupovaly dobrovolně, na základě svého osobního rozhodnutí. Legislativní ošetření této oblasti přineslo až připojení sborů do branných sil.¹⁷⁴

V počáteční fázi reorganizace sboru nebyla řádně vyřešena ani otázka platového ohodnocení žen. Bylo však předpokládáno, že dostanou nižší platy než muži, s ohledem na to, že náhrady za muže nebudou tak výkonné. Obecně se počítalo s nerovnoměrným poměrem pracovní výkonnosti, tedy, že 5 žen ATS zastane práci 4 mužů.

Do prvních 5 pracovních odvětví, o které se mohly ženy ucházet, měly být přijímány ty dobrovolnice, které již s daným oborem měly nějakou zkušenost. Původně se tak nepočítalo s kvalifikačním výcvikem.¹⁷⁵ Ženy byly řazeny do dvou skupin. Větší čítala 50 osob (2 důstojnice v hodnostech praporčík a seržant, 8 desátnic a 40 dobrovolnic ATS), menší pak 24 osob (1 důstojnice, 23 členek ATS). Charakter pracovní náplně skupin mohl být dvojitý. Buď se celé osazenstvo skupiny věnovalo 1 oblasti – např. administrativě, či shromažďovalo osoby činné ve všech 5 povolených pracovních oborech.¹⁷⁶ Důstojnice v jednotlivých hrabstvích měly kancelář povětšinou v místě velitelství pozemní armády, se kterým úzce spolupracovaly. Lokální armádní pobočky rovněž administrovaly dokumentaci přihlášených žen, řešily výplaty, zásobování i řadu provozních a osobních problémů. Až teprve na jaře 1939 zesílilo volání ustanovit ředitelkou sboru ATS ženu.

V červenci 1939 se jí stala veteránka první světové války, členka sboru WAAC Helen Gwynne-Vaughan. Direktorka pracovala přímo ve War Office a spadala pod kompetence velitele pozemní armády. Tento krok poprvé v britské historii potvrzoval oficiální existenci žen v khaki uniformě, a to ještě v mírové době. Zároveň však vycházel z potřeby uvolnit důstojníky

---

¹⁷² Například jedna z veteránek ATS se k situaci vyjádřila následovně: „Byly k ničemu, byly povýšeny jen proto, že to byly holky z dobré společnosti.“ („They were useless and only got a immediate commission because they were society girls.“). GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012, s. 17.

¹⁷³ Tamtéž, s. 16-17.

¹⁷⁴ COWPER, M. J.: *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949, s. 3.

¹⁷⁵ Výjimku tvořily řidičky vozidel.

¹⁷⁶ COWPER, M. J.: *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949, s. 4.

na velitelství pro nabývající agendu pozemní armády. Ředitelka sboru, společně s několika důstojnicemi měla za úkol zkonsolidovat postupy ohledně náboru žen, vyřešit nejpálčivější problémy svých podřízených a převzít veškerou administrativu a dohled nad sborem ATS.

Mobilizace vyhlášená na konci srpna 1939 zastihla sbory ATS v jejich zakládací fázi. Roztříštěnost skupin po celém území Anglie a nejasné vymezení správních kompetencí jednotlivých úřadů snižovaly účinnost mobilizace. Zároveň důrazně naznačovaly, že řádné nastavení fungování organizace ATS, se pro britskou vládu stává „*a matter of urgency*“ – naléhavé. První kroky vedly k efektivnějšímu rozdělení pravomocí na vlastním vedení – Direktorátu ATS. Vznikly dva odbory: první se věnoval otázkám spojeným s disciplínou a výcvikem důstojnic, druhý pak měl na starosti záležitosti okolo zřizování poboček ATS a řešil požadavky členek všech ostatních (nedůstojnických) hodností.

Ukazovalo se, že navrhnout dlouhodobá řešení ke všem problémům organizace bylo komplikované. Nařízení a předpisy byly vydávány spíše zpětně, než že by potíže anticipovaly. Zkušenost získaná před dvaceti lety byla téměř jediným rádcem a na některé záležitosti ani nemohla být známa odpověď. Patřila k nim například otázka velikosti sboru. V této době, tedy před vyhlášením války, nemohlo být známo, jak extrémní a masový bude odliv mužů na frontu. Naopak počty vojáků se zdály dostačující, což omezovalo účinnější zapojení žen z ATS k jednotlivých armádním útvarům. Ve chvíli, kdy nebyla o muže zřejmá nouze, řada armádních velitelů neviděla důvod k tomu, odvolávat je z již přiřazených míst a uvolnit tak pozici pro ženu z ATS, jejíž kvalifikace navíc mohla být diskutabilní. Problémy měla organizace i v praktické rovině. Nedostávalo se armádního ošacení, ubikace postrádaly základní vybavení – postele, deky, polštáře a rovněž neměly vyhovující sociální zařízení – panoval nedostatek umývár a i toalet.¹⁷⁷

Členky pomocných sborů, konkrétně pak ATS v počtu 300 osob byly poprvé přiděleny i k britské armádě operující na evropském kontinentu, nejprve na belgicko-francouzské hranici, později především ve Francii. Při evakuaci vojsk z přístavu Dunkerque byly některé z ATS telefonistek jedny z posledních, které přístav opouštěly.¹⁷⁸ Po „zázraku“ záchrany britských a spojeneckých vojáků z Francie se Anglie připravovala na německou invazi. Začínající letecká bitva o Británii a následný Blitz, tedy období prakticky každodenního bombardování britských měst německou Luftwaffe prověřil a potvrdil oddanost žen k armádní službě. Dobrovolnice

---

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 15-17.

¹⁷⁸ GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012, s. 137.

nebyly vázány žádným vojenským právem, mohly tedy své posty bez výčitek opustit. Nestalo se tak. Právě udržení chodu svěřených míst během náletů a první kardinální nedostatky počtu mužů pro doplnění branných sil, vedly War Office k přehodnocení úvah o užitečnosti a možnostech využití ženských pomocných sborů.

Součástí branných sil

Na začátku dubna 1941 vláda oficiálně prohlásila, že Auxiliary Territorial Service se pro armádu ukázaly jako cenné, proto bude rozšířena jejich pracovní působnost, navýšen jejich počet a členky se stanou příslušnicemi branné moci. Obdobně postupovala i v případě sesterských organizací WAAF a WRNS.

Tento krok předznamenával nutnost vydat pro organizaci sborů jednotná pravidla. Předválečné útvary byly reorganizovány do armádních skupin. Čety čítaly 23-75 žen, 2 až 5 čet tvořilo rotu, ty následně formovaly vyšší organizační jednotky – armádní skupiny (u československé armády by adekvátním protějškem byl prapor). Toto rozdělení zkvalitnilo komunikaci mezi jednotlivými útvary i se složkami britské pozemní armády. Na vyšší úrovni vedení byly v květnu 1941 zřízeny v jednotlivých vojenských oblastech lokální pobočky velení ATS. Ty měly spojení se zástupkyní direktorky ATS.

Přiznání vojenského statusu ženským pomocným sborům na jednu stranu řešilo řadu problémů a umožnilo aplikovat vojenské předpisy a nařízení, zároveň se ale deklarovaný „stejný“ armádní status mužů a žen v praxi projevoval těžce a velmi pomalu. Sžití tradiční vojenské mašinérie bojeschopných mužů a (nově) vojenské dobrovolnické organizace žen plnící především nebojové úkoly bylo postupné a naráželo zejména na kompetenční obtíže. Řada velitelů útvarů odmítala přijmout, že sbory ATS jsou vojenskou organizací pro ženy, spravovanou a vedenou ženami a nárokovala si rozhodování nad přiřazenými tzv. „ej-tý-eskami“. Sporné bylo, kdo měl pravomoc ženy povyšovat či degradovat, umísťovat na pracovní posty a schvalovat změny v zařazení, kdo udílel povolení k opuštění jednotek apod. Jednání důstojníků však bylo do určité míry pochopitelné. V případě odchodu mužů z pozic měli akceptovat ženu, nad kterou neměli mít žádnou pravomoc.

Kompetenční spory vyřešilo až War Office, které svěřilo veškerou výkonnou moc, uspořádání a správu sborů do rukou Direktorátu ATS. Navíc byla zřízena tzv. Rada ATS, v čele s ředitelkou organizace, její zástupkyní, dalšími členy byly důstojnice pro zásobování, zdravotní otázky a otázky výcviku. Společně tvořily poradní orgán pro Velitele pozemní

armády (Adjutant-General). V rámci reorganizace sboru na jaře 1941 přibyla funkce Inspektorky ATS. Ta prováděla kontrolní cesty po jednotlivých táborech a na základě získaných podnětů navrhovala různá vylepšení pro další rozvoj organizace. Do funkce byla jmenována J. M. Knox, která mimo jiné později projednávala s československými úřady možnosti zapojení československých žen do sborů. Inspektorka ATS se později stala členkou rady.

Oficiální pravidla, související s přidělením sboru k britské branné moci, dále stanovily pravidla pro vlastní nábor dobrovolnic. Bylo zřejmé, že dosavadní počet rekrutačních důstojnic (7), které pracovaly v přidělených oblastech a měly na starosti vstupní pohovory s adeptkami, nebude pro zamýšlenou expanzi sboru stačit. V roce 1941 vzniklo při vedení ATS. Ústředí pro nábor a mobilizaci (Directorate of Recruiting and Mobilization), na jehož práci se podílelo přes 45 žen. Mimo jiné čítal 5 hlavních náborových důstojnic a 19 rekrutačních důstojnic pracujících v jednotlivých obvodech. Velká Británie byla rozdělena na 5 divizí a 19 zón. S ohledem na zvětšování sboru a také na navyšující se požadavky počtu žen, bylo rozhodnuto svěřit otázku zaměstnávání žen do sborů Ministerstvu práce (Ministry of Labour).¹⁷⁹ To nejprve po konzultaci s vládou vydalo v březnu 1941 nařízení o povinné registraci občanů za účelem začlenění do válečného úsilí, mimo jiné od května platné i pro československé občany pobývající na území Velké Británie, následně po zavedení branné povinnosti žen v prosinci 1941, mělo na starosti jejich přiřazení již do konkrétní složky pomocných sborů – ATS, WAAF a WRNS.

Přesunutí kompetencí pro zařazování žen na Ministry of Labour mělo praktické důvody. Ukázalo se totiž, že pokud náborové důstojnice během vstupního pohovoru respektovaly preference jednotlivých adeptek o tom, do kterého zaměstnání chtějí být přiřazeny, začala vznikat pracovní přiřazení, o které byl nadbytečný zájem. A na druhé straně byla zaměstnání – jako například kuchařky či úřednice – kde existovala velká poptávka po personálu, ale byl o ně pramalý interest. Přenesení finálního rozhodnutí o přiřazení k jednotlivým pracovním odvětvím na centrální instituci tak předcházelo možným konfliktům v průběhu přijímacích pohovorů a mělo zaručit vyváženou personální obsazenost jednotlivých branží.

Předpisy dále stanovovaly, které ženy byly potřebné a které se naopak členkami branných sil stát nemohly. Minimální věková hranice pro přijetí byla stanovena na 18 let (se

---

¹⁷⁹ Po dobu války byl oficiální název instituce: Ministry of Labour and National Service (Ministerstvo práce a národní služby). V textu užívám zkrácený název Ministry of Labour, protože tak jsou v Národní archivu v Kew označeny i materiály z jeho provenience.

souhlasem zákonných zástupců se členkami mohly stát i ženy 17,5 roku staré). Vrchní věková hranice nebyla definována.¹⁸⁰ Do sborů ATS neměly být zapisovány členky sesterských pomocných organizací, a to ani ty, které byly ze služby propuštěny. Jako pádné důvody k odmítnutí adeptky byly označeny následující: nevyhovující zdravotní stav, špatné chování a charakter a invalidní postižení. Odmítány byly rovněž ženy, které byly trestané či vůči kterým bylo vedeno trestní řízení.¹⁸¹

Ženy se mohly do sborů přihlásit buď osobně v místě nejbližší náborové kanceláře, od roku 1941 i na Zprostředkovatelně práce, nebo písemně, odeslaným dopisem na výše zmíněná místa. Následně byly vyzvány k dostavení se ke vstupnímu pohovoru, v rámci kterého jim byl přidělen registrační lístek a datum zdravotní prohlídky. Ty prováděla tříčlenná lékařská komise, kdy alespoň jedním z lékařů musela být žena.¹⁸² Cestovné na a z prohlídky bylo hrazeno, stejně jako případná ušlá mzda v zaměstnání.¹⁸³ Po lékařském vyšetření následovala diskuze s adeptkou, o jaké zaměstnání by měla zájem. V případě dobrých zdravotních výsledků do něj byla předběžně zapsána a po odjezdu domů vyčkávala dalších pokynů. Ty měla v nejbližších dnech obdržet poštou. Oficiální dopis obsahoval podrobné informace, které věci sbalit sebou, a hlavně údaje kdy a kde, tedy v jakém depotu – středisku, se hlásit. Zde byly adeptky shromažďovány a následně po základním výcviku a tzv. Trade testu¹⁸⁴ přiřazovány na jednotlivé obory a ke konkrétním vojenským útvarům. Obdržely osobní služební číslo a podepsaly příslušné dokumenty. Osobní spis obsahoval dokumenty o proběhlé zdravotní prohlídce i údaje o vyšetření zubů. Každá žena měla přidělený tzv. Conduct Sheet, tedy záznamy vedené o chování a morálce v průběhu výcviku a vlastního přiřazení.¹⁸⁵

Počet pracovních oborů, ve kterých ženy ze sborů ATS mohly působit se rychle zvyšoval. Pokud v roce 1939 bylo možné zastávat pouze oněch 5 vládou autorizovaných zaměstnání, na začátku roku 1941 to bylo už 38 pozic, ve WAAF dokonce až 54 sektorů.¹⁸⁶ Bylo tedy třeba ženy na uvolněná místa rychle a efektivně přidělovat, tedy správně posoudit jejich fyzické i duševní schopnosti. Proto po připojení sborů do regulérních branných sil Velké Británie byly zpřísněny podmínky zdravotních prohlídek. Za tímto účelem byly vydány nové

---

¹⁸⁰ Oficiální dokumenty rozlišovaly pro jednotlivá pracovní odvětví různé věkové hranice. U některých povolání u letectva byl maximální limit 44 let, ale u sborů ATS byly místy zaměstnávány ženy do 50 let věku.

¹⁸¹ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 33-34.

¹⁸² The National Archives Kew (dále jen TNA Kew), f. Ministry of Labour, LAB 188/6.

¹⁸³ Požadavky na proplacení ušlé mzdy ale byly pečlivě a přísně zkoumány.

¹⁸⁴ Tímto testem se zkoušely předpoklady účastnic pro jednotlivá pracovní zařazení.

¹⁸⁵ *The Book of the WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F.* Londýn 1942, s. 8.

¹⁸⁶ KNOX, Jean.: *The Work of the Auxiliary Territorial Service in the War*. In: *Royal United Services Institution. Journal*. Number 87, 2009, s. 178.

směrnice pro vyhodnocení výsledků, které měly zajišťovat sjednocení zdravotního ohodnocení kandidátky u (do této chvíle) civilních komisí s armádními zdravotními předpisy. Ty na základě examinace tělesné konstituce, sluchu, zraku a schopnosti pohybu rozlišovaly celkem 9 základních zdravotních kategorií – A 1, A 2, A 3, B 1, B 2, B 3, C, D, E – podle kterých bylo následně stanoveno jednak přiřazení do pracovních pozic, ale také potenciální místo výkonu služby.¹⁸⁷ Nejlépe zdravotně hodnocené ženy, tedy A 1, mohly sloužit „kdekoli doma či v zahraničí“ (*anywhere at home or abroad*).¹⁸⁸ V drtivé většině případů byly také nejvhodnějšími kandidátkami pro tzv. operační povolání, ke kterým patřila například práce u útvarů protivzdušné obrany (Anti-Aircraft unit) či u různých zaměřovacích zařízení. Vysokou zdravotní klasifikaci vyžadovala například práce měřičky výšek letu letadel.¹⁸⁹ Ženy ze skupiny C mohly sloužit „jen doma“ (*home only*), tedy na půdě Velké Británie, a zastávaly pouze úřednické a kancelářské práce. Kategorie D byla vyhrazena pro dočasně služby neschopné, tedy nemocné či zraněné adeptky. Zcela zdravotně nevyhovující (*permanently unfit*) byly osoby přiřazené do skupiny E.¹⁹⁰

Po přiřazení adekvátní zdravotní kategorie čekal přihlášené adeptky tzv. Selection Trade test, tedy průzkum pracovních předpokladů pro různá armádní zaměstnání.¹⁹¹ I v případě rozřazovacích testů došlo ke zpřísnění a sjednocení postupu až s připojením sborů k britské armádě a zejména po vyhlášení branné povinnosti žen. Ženy byly rozřazeny do kategorií SG 1, SG 2, SG 3+, SG 3-, SG 4, SG 5, SG U, přičemž ty, které obdržely známku SG 5 neměly pro armádní práce dostatečnou kvalifikaci a byly odmítnuty. Kategorie SG U představovala skupinu adeptek, které sice neměly výsledky testu fakticky dobře, ale porozuměly jeho zadání, proto byly přijímány.¹⁹² Problémy s dosahováním předepsaných počtů sboru ATS později vedly War Office k rozhodnutí přijmout i ženy v kategorii SG 5, respektive pokud měly dobré výsledky zdravotní prohlídky, poskytnout jim možnost dalšího interview. Bylo pak v kompetenci náborové důstojnice určit, zda žena bude na jeho základě přijata, či nikoli. Tato skutečnost však negativně rezonovala mezi jednotlivými složkami pomocných sborů, protože například Air Ministry (pod jehož kompetence spadal sbor WAAF) ženy v této kategorii

---

¹⁸⁷ TNA Kew, f. War Office, WO 32/10035. Medical Classification of Members of the ATS. May 1941. V pozdějších letech existovalo až 13 zdravotních kategorií.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Překlad anglického názvu: Height finder Numbers.

¹⁹⁰ TNA Kew, f. War Office, WO 32/10035. Medical Classification of Members of the ATS. May 1941.

¹⁹¹ Dle britských archivních dokumentů je pravděpodobné, že zdravotní prohlídka a následně Selection test mohly probíhat i v opačném pořadí.

¹⁹² TNA Kew, f. Ministry of Labour, LAB 6/188. National Service No. 2 Act, Recruitment of Women for ATS, Selection Tests.

striktně odmítalo. Pro britskou vládu pak bylo obtížné vysvětlovat, jak je možné 2 ženy se stejnými výsledky Selection testů ve WAAF odmítnout a v ATS přijmout.¹⁹³ Jelikož však sbory WAAF trpěly nedostatkem kuchařek, souhlasilo Air Ministry nakonec s návrhem, aby ženy v kategorii SG 5 dostaly příležitost být po opakovaném pohovoru přiřazeny právě na kuchařské práce.¹⁹⁴

Po sérii vstupních procedur bylo nutné pro každou členku sboru obstarat armádní vybavení. Základní výbava se skládala z ručníku, spodního prádla, ponožek, dvou párů vojenských bot (často nevyhovujících velikostí), haleny, dvou sukní, třech košil, kravaty, pulovru, saka a vojenské čepice. Výjimečně bylo možné obdržet i vojenský zimník a některé speciální vybavení, které souviselo s výkonem zaměstnání – např. rukavice.¹⁹⁵ Uniformy jednotlivých složek sborů často vycházely z prvoválečných předloh. V případě letecké a námořní složky došlo k větší míře modernizace úboru. Obě uniformy byly tmavě modré, s elegantními kratšími sukněmi se sklady. Uniforma měla rovněž sloužit jako propojovací prvek s druhu vojska, u kterého žena sloužila. Například skutečnost, že sbory WAAF jsou vnímány jako integrální prvek královského letectva, měl demonstrovat cíleně šitý mužský styl zapínání úboru. I uniforma sboru ATS navazovala na prvoválečný model. Ten byl již v té době vnímán jako nevzhledný a kritizován byl i za druhé světové války. Skládal se z armádní košile a sukně pod kolena, obojí v khaki barvě. V průběhu podzimu 1941 prošel střih uniformy ATS alespoň drobnými úpravami – sukně byly zkráceny a opatřeny páskem. Po obdržení tohoto základního vybavení pak byla žena poslána přímo do výcvikového střediska, kde z ní postupně měl být vycvičen a vychován voják.

Výše zmíněnými procesy a postupy pravděpodobně během války procházely i československé ženy, hlásící se do sborů od jara roku 1941. Než však přikročíme ke konkrétnímu popisu podmínek jejich participace ve sborech, stejně jako k průběhu jejich výcviku a výkonu armádního povolání, věnujme pozornost ještě jednomu z důležitých faktorů, jež byl neoddelitelně spjat s konečným úspěchem (či neúspěchem) oživení prvoválečného konceptu ženských pomocných sborů. Ten kromě praktického zlepšení interního fungování sborů, souvisel se zvolenými postupy britské vlády v oblasti jejich veřejné propagandy.

---

¹⁹³ Tamtéž. Meeting held on 26 October 1942.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012, s. 24.

„Women of Britain...Come forward now!“

Tento apel nesl jeden z mnoha propagačních plakátů, vydaných britským Ministry of Information (Ministerstvo informací) v roce 1941. Ten se stal pro britské občanky a britské pomocné sbory přelomovým. Dosavadní nábor dobrovolnic nebyl dostačující, proto se na jednání zainteresovaných britských institucí¹⁹⁶ již od února 1941 objevovaly úvahy o náboru povinném. Rychlé navýšení počtu žen zapojených do služeb a válečného úsilí nabývalo „*velké důležitosti*“¹⁹⁷ z mnoha důvodů. Tím nejčastěji zmiňovaným mezi britskými zástupci bylo omezování zaměstnávání mužů na místech mimo armádu. Dosavadní nedostatek žen – dobrovolnic, zapojených do armádních sborů, zesiloval fakt, že ve válečné Velké Británii existovala řada pomocných služeb, které hledaly „náhrady“ za odvedené muže.

Největší konkurenci pro armádní sbory představovala tzv. Women's Land Army, služba zajišťující plynulý chod zemědělství a zásobování. Neméně důležité pak bylo zapojit britské ženy i do továren. Kromě toho se však mohly zařadit do pomocných služeb u policie (Women's Auxiliary Police Corps), v dopravě (Mechanised Transport Corps), v požární službě (National Fire Service). Poptávka po nich byla ve zdravotnických oborech, ať už v Červeném kříži (Red Cross) či v pojízdných zdravotních službách (Mobile Voluntary Aid). V neposlední řadě existovaly služby zajišťující evakuaci obyvatel, zejména dětí, v době ohrožení Londýna a jeho okolí nálety, tzv. Evacuation Service i ženská domobrana ve městech (Home Guard).¹⁹⁸ Přesto, že tento výčet není kompletní, ukazuje řadu rozmanitých odvětví, ve kterých byla s postupující válkou obrovská poptávka po lidské práci.

Kromě jednotlivých podniků a organizací na ní musely zareagovat i britské vládní instituce, a to celostátním, centrálním apelem na obyvatelstvo, zejména na ženy, aby do služeb vstupovaly. Bylo třeba zvolit vhodnou a účinnou formu propagace tak, aby nebylo pohoršeno britské veřejné mínění, zároveň ale, aby byly dosaženy předsevzaté cíle.

V této oblasti to měla propaganda volající po vstupu žen do armádního prostředí ztížené. Měla apelovat často i na mladé 18leté dívky, aby svůj další život spojily s tradičně mužským prostředím, s armádou. Současně však nemělo docházet ke kritice vládních postupů stran jejich rodičů a obecně britské veřejnosti. Ta ačkoli měla zkušenosti se zapojením žen do pomocných

---

¹⁹⁶ Hlavních porad se účastnili vždy zástupci Ministerstva práce (Ministry of Labour), Ministerstva války (War Office), členové britského Ministerstva letectví (Air Ministry) a Námořnictva (Admiralty).

¹⁹⁷ TNA Kew, f. Ministry of Labour, LAB 8/396.

¹⁹⁸ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012.

služeb již z doby první světové války, nadále setrvala na tradičních hodnotách rozdělení rolí ve společnosti. V očích britského veřejného mínění „*válčící a bojující muži chrání nebojující civilisty, tedy ženy*“.¹⁹⁹ Vývoj války si vynutil úvahy o změně tohoto pohledu. Zatímco zapojení žen do sborů v bojích první světové války přispělo k získání volebního práva žen v roce 1929, zůstávalo otázkou, jaké následky bude mít jejich nepochybně masovější nasazení za války druhé.²⁰⁰ V zájmu britských vládních kruhů nebyla snaha o genderové proměny britské veřejnosti, ale aby britská veřejnost vůbec přečkala válku. Tomu podřídily řadu kroků, včetně válečné propagandy o britských pomocných armádních službách.

Pro lepší pochopení, jakým způsobem byla propagace pomocných služeb plánována, financována a prezentována, uveďme hned na úvod, že ve chvíli, kdy byla obnovena činnost všech armádních pomocných sborů, měly spolu všechny tři složky v rámci debat o propagaci služeb, zvýšení jejich dobré pověsti vedoucí k dosažení potřebných počtů žen, kooperovat. I mezi nimi se však i na úrovni vedení objevovala – při oficiálních jednáních často zmiňovaná – soutěživost a místy i vzájemná nevraživost.

Podle posledních prací britských historiků a historiček byla u britské veřejnosti, ale i mezi samotnými ženami, vnímána jako prestižní pomocná služba u Královského letectva a námořnictva, tedy ve WAAF a WRNS.²⁰¹ Ta pramenila ze skutečnosti, že ženy sloužily přímo s muži na stanicích a v přístavech ve smíšených útvech. Byly tedy i blíže bojům. Členky složky ATS, přidělené na službu k pozemní armádě, sloužily výhradně v ženských útvech.²⁰² Výjimku tvořily ženy ATS u tzv. A-A útvarů (Anti-Aircraft Unit), tedy u jednotek protivzdušné obrany.

Služba ATS byla nejméně populární a čelila nejsilnější kritice veřejnosti. Ta navazovala na prabídnu reputaci sboru Women's Army Auxiliary Corps již z dob první světové války. Vytrvalé, téměř dvouleté očerňování žen v pomocné službě pozemní armády z dob první světové války se zásadně vrylo do podvědomí britské společnosti a poskytlo živnou půdu pro nepopularitu sboru za války druhé.²⁰³ ATS i proto měla největší problémy

---

¹⁹⁹ STONE Tessa: *Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War*. In: *Women's History Review*. Volume 8, number 4, 1999, s. 605-625.

²⁰⁰ Srovnej: STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 5.

²⁰¹ Například: STONE Tessa: *Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War*. In: *Women's History Review*. Volume 8, number 4, 1999, s. 605-625., GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second World War*. Londýn 2012.

²⁰² Tamtéž, s. 606.

²⁰³ WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997.

s dosahováním požadovaných počtů rekrutek a náborové kampaně byly často zaměřeny na zesílení její oblíbenosti. Než přistoupíme k popisu vlastního organizování náborových kampaní, probíhajících zejména v roce 1941, alespoň krátce se zamysleme nad apely a východisky, které byly veřejnosti (a především ženám), vládní propagandou o pomocných službách předkládány.

Základní hesla propagace ženských pomocných sborů

Britské ženské pomocné služby plnily řadu důležitých úkolů, ale stejně jako za první světové války jejich hlavním posláním bylo uvolnit muže pro potřeby války. Ačkoli přebírání tradičně genderově mužských druhů práce, navíc v mužském prostředí, kterým nepochybně byla britská armáda, přineslo ženám uznání a dočasně i další možnosti k dosažení rovnoprávnosti, muži i nadále v očích britské veřejnosti plnili vznešenější a potřebnější úkol – vlastní boj.²⁰⁴ Tento pohled plně podporovala i britská vládní propaganda. Podíváme-li se blíže na texty a hesla, uváděné nejčastěji na válečných plakátech, ale i v novinách a rozhlase, uvidíme, že hlavním úkolem ženy je uvolnit muže na důležitější válečnou pozici a podpořit ho v jeho poslání.

Na náborových plakátech pro vstup do WAAF se například objevilo motto: „*Serve in the WAAF with the men who fly*“²⁰⁵, u služby námořnické WRNS pak „*Join the W.R.E.N.S. and free a man for the fleet*“²⁰⁶ a u služby pozemní „*They can't get on without us*“.²⁰⁷ Plakáty většinou znázorňovaly mladou ženu v příslušné uniformě, která stojí po boku muže. Pokud se na plakátech objevila zbraň, byla vždy v rukou muže. To úzce souviselo s charakterem pomocných sborů, které neměly status bojových jednotek. Ženy – stejně jako za první světové války – měly zakázáno používat zbraně a nesměly být přiřazovány na nebezpečná místa, blízko fronty.²⁰⁸

---

²⁰⁴ HIGONNET, R. Margaret, HIGONNET, L-R. Patrice: *The Double Helix*. In: HIGONNET, R. Margaret a kol. (ed.): *Behind the lines. Gender and the Two World Wars*. Yale 1987.

²⁰⁵ <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/9764>. 6. 4. 2018. Překlad: Služte s muži, kteří létají!

²⁰⁶ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 35. Překlad: Přidejte se k WRNS a uvolněte muže pro flotilu!

²⁰⁷ http://www.nationalarchives.gov.uk/theartofwar/prop/home_front/INF3_0117.htm. 6. 4. 2018. Překlad: Nemohou bez nás pokračovat!

²⁰⁸ Srovnej: FIESELER, Beate, HAMPF, Michaela, SCHWARZKOPF, Jutta: *Gendering Combat: Military women's status in Britain, the United States, and the Soviet Union during the Second World War*. In: *Women's Studies International Forum*. Volume 47, part A, 2014., WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997.

Z výše napsaných řádků jasně vyplývá, že britské vládní kruhy apelovaly na tradiční vzorce uspořádání společnosti. Ukazovaly totiž ženu v roli, ve které bude nejvíce prospěšná celému národu. Zákaz používání zbraní pak ženy v armádních pomocných sborech striktně odděloval od armády jako takové a definoval jejich pozici v jejím rámci – totiž, že ženy mohou být excelentní pomocné síly, ale nemohou být plnohodnotnými vojáky.²⁰⁹ Zkušenost z boje a účast v bitevní vřavě je totiž zcela zásadní prvek, kterým (nejen) společnost v zásadě definovala (definuje) kdo je a kdo není voják. Ve chvíli, kdy ženy, sice zapojené v armádním prostředí, nemohly bojovat, neměly bojovat a nebojovaly přímo na frontě, nemohl být status jejich vojenské služby vnímán jinak než jako méně hodnotný a podpůrný. A přestože byly v dubnu 1941 pomocné sbory prohlášeny za součást branných sil Jeho Veličenstva krále, zákaz obsluhovat a používat zbraně jasně poukazoval na centrální snahy nedělat z žen vojáky, naopak definovat jim jakýsi „ženský prostor v ryze mužském prostředí, jehož existence by navíc měla dočasný charakter“.²¹⁰

Omezení používat zbraně – kromě oddělení mužů-vojáků a žen-(ne)vojáků – sloužilo vládě i jako určitá obhajoba zapojení žen do armádního prostředí před veřejností. Některé ženy ve sborech ho ale vnímaly jako alibistické. V rámci vojenského drilu a disciplíny musely umět zbraně ovládat, musely s nimi cvičit, ale nesměly je v případě potřeby úmyslně použít? „*V noci jsme hlídaly tábor s holemi a další noc ten samý tábor hlídali muži se zbraněmi, což bylo „hloupé“... Nevěřili nám v otázce používání zbraní, ale zcela zjevně nám věřili natolik, abychom hlídaly tábor.*“²¹¹ Na úskalí spojená se zákazem používat zbraně ale poukazovali i někteří nejvyšší vojenští velitelé. Patřil k nim například Sir Frederick Pile, jenž stál v čele Velitelství protivzdušné obrany, tzv. Anti-Aircraft Command. „*Byli jsme vcelku připraveni nechat ženy sloužit u protiletadlových děl... umožnit jim cokoli, aby zabíjely nepřítele, kromě toho dovolit jim stisknout spoušť.*“²¹²

U těchto útvarů obsluhovali vojáci a členky ATS ve smíšených skupinách protiletadlová děla. Ženy zde plnily funkci pozorovatelek a mířičů. V případě palby zůstávaly na přidělených

²⁰⁹ De GROOT, Gerald J.: *I love the Scent of Cordite in Your Hair': Gender Dynamics in Mixed Anti-Aircraft Batteries during the Second World War*. In: *History. The Journal of the Historical Association*. Volume 82, number 265, 1997, s. 85 a 92.

²¹⁰ Srovnej: De GROOT, Gerald J.: *I love the Scent of Cordite in Your Hair': Gender Dynamics in Mixed Anti-Aircraft Batteries during the Second World War*. In: *History. The Journal of the Historical Association*. Volume 82, number 265, 1997, s. 83.

²¹¹ Tamtéž, s. 83. „*We guarded the camp at night with sticks and then the following night the men would be guarding it with rifles which was rather stupid... they didn't trust us with rifles but they obviously trusted us to guard the camp.*“

²¹² PILE, Frederick: *ACK-ACK: Britain's Defence against Air Attack During the Second World War*. Londýn 1949, s. 193.

pozicích, ale za žádnou cenu nemohly vystřelit proti muži, i když to byl letec Luftwaffe. Byly však nepochybně účastny aktivního boje a rovněž obsluhovaly zbraně. Zde tedy koncept o nebojovém charakteru sborů pokulhával a britská vláda si toho byla vědoma. Z obav před negativním ohlasem veřejnosti byl proto na propagačních plakátech zdůrazňován nebojový charakter jejich práce, s textem „*Eyes of the Guns*“²¹³ byly ženy pouze „*očíma zbraní*“, nikoli jejich obsluhou.

Vláda také nikdy nepřistoupila k formování jen ženských protiletadlových útvarů, které bez ohledu na pracovní výkonnost žen, považovala za potenciální podporu feminismu, tedy i přílišné narušení společenského řádu.²¹⁴ Již tak bylo těžké obhájit zařazení žen právě k těmto jednotkám. Kromě zmiňovaných úskalí, byla terčem kritiky i otázka udržení dobrých mravů ve smíšených útvarech. I proto z počátku byli ke službě s ženami vybíráni věkově starší muži, kteří jim měli evokovat spíše otce a dědečky. Od této praxe však bylo později ustoupeno, a i po zařazení mužů podobného či stejného věku jako u žen, nebyly u smíšených protiletadlových baterií známy případy sexuálních skandálů.²¹⁵

Činnost A-A jednotek však byla pro Anglii životně důležitá. Ve spojení se službou po boku mužů, a tedy i s blízkostí k vlastnímu boji vedla u členek ATS k pocitům určité nadřazenosti a elitářství nad ostatními ženami v rámci sboru. Jak napsal ve svých pamětech Sir Frederick Pile: „*Ženy zde bydlely jako muži, bojovaly jako muži a některé z nich umíraly jako muži.*“²¹⁶

Vrátíme-li se však zpět k vládní propagaci armádních sborů, zjistíme, že základní dva ideologické koncepty, tedy *žena – podpora muže* a *žena – nebojující pomocná síla* existovaly po celou dobu války. Bývaly však zajímavě propojeny i s dalšími apely.

Například ve vládním inzerátu zadaném do ženského časopisu *Woman and Beauty* v roce 1941 bylo napsáno, že vstup do pomocného sboru ženám otevírá takové pracovní možnosti, za jejichž umožnění bojovaly a byly zavírány britské sufražetky.²¹⁷ Aktivní účast v pomocných sborech je prezentována jako vhodné pokračování britského ženského emancipačního hnutí. Skutečnost, že tyto inzeráty byly uveřejňovány výhradně v časopisech

---

²¹³ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 43.

²¹⁴ CAMPBELL, D'Ann: *Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain and the Soviet Union*. In: *The Journal of Military History*. Volume 57, number 2, s. 312.

²¹⁵ Tamtéž, s. 309.

²¹⁶ PILE, Frederick: *ACK-ACK: Britain's Defence against Air Attack During the Second World War*. Londýn 1949, s. 36-37. Celkem ztráty na personálu ATS u A-A útvarů byly 389 mrtvých a zraněných žen.

²¹⁷ Doslova: „*Here in the Auxiliary Territorial Service are the opportunities for which women have been waiting and working since suffragettes first bit and scratched their way to prison.*“. TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006.

pro ženy a již nikoli veřejně na plakátech ukazuje, kdo měl být příjemcem vládní propagandy. Zatímco veřejně vyvěšované plakáty znázorňující ženy ve sborech jako tradiční „doplněk“ muže měly za cíl nepobouřit britské veřejné mínění. Inzeráty apelující a propojující službu ve sborech s hnutím sufražetek cílily primárně na ženy a na pokračování jejich snah o emancipaci. To vše ale v intencích vlády, která sice s feministickými hesly v rámci propagandy operovala, ale rozhodně, o žádný výrazný politický a ekonomický vzestup žen neusilovala.

To mimo jiné dokládá i skutečnost, že ženy v armádních pomocných sborech (i důstojnice) pobíraly pouze dvě třetiny platu vojáků-mužů ve stejných hodnotách. War Office tak britské společnosti signalizovalo, že ženy jsou pro armádu méně hodnotné než muži. Pro rovnocenné platové ohodnocení nebyla politická vůle, naopak i tento krok ženy jasně odkazoval k „tradiční“ ekonomické závislosti na mužích.²¹⁸ V rámci propagace však byly otázky platu komunikovány pozitivním způsobem, tedy bylo zdůrazňováno, že ve chvíli, kdy je o ostatní výdaje (ubytování, ošacení, jídlo, ošetření, pojištění, léčba, cestovné) armádou postaráno, je výdělek 4 libry týdně slušný. Doslovně bylo psáno, že „*armáda platí své lidi velkoryseji než průměrný civilní zaměstnavatel*“.²¹⁹

Stejně jako za první světové války, byly pomocné sbory otevřeny všem ženám, bez ohledu na vzdělání či sociální třídu, tedy chudé ženy, bohaté, již pracující, či úplné začátečnice po studiích – ty všechny mohou ve sborech najít rovnocennou příležitost a zajímavé pracovní zařazení. Zkrátka „*Every woman – Any woman*“.²²⁰ Podstatné bylo, že každá žena může najít zaměstnání, ve kterém se může rozvíjet. Silný důraz byl kladen na skutečnost, že jen armáda je schopna poskytnout všestranný, kvalitní a bezplatný výcvik a přípravu, a to lépe a efektivněji než civilní zaměstnavatelé. Navíc tuto přípravu je možné zužitkovat i v dalším životě po válce. Nebylo však žádným způsobem řečeno, že zaměstnání žen v armádních profesích, pro ně bude možné i po konci války.

Inzerát také obsahoval poměrně rozsáhlý popis toho, co následuje po přihlášení se k pomocným sborům – prohlídka, výcvik, vlastní zařazení a představoval některé z profesí, na které byly ženy přiřazovány. V úvodu zdůrazňoval, že vstup do sborů je nejlepší a nejrychlejší cesta, jak pomoci mužům vyhrát tuto „strašnou válku“. Připojení k nim bylo také označováno

---

²¹⁸ FIESELER, Beate, HAMPF, Michaela, SCHWARZKOPF, Jutta: *Gendering Combat: Military women's status in Britain, the United States, and the Soviet Union during the Second World War*. In: *Women's Studies International Forum*. Volume 47, part A, 2014, s. 118.

I v ostatních pomocných organizacích, např. WLA a továrnách ženy pobíraly pouze dvě třetiny platu mužů, které nahrazovaly.

²¹⁹ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006. Článek v časopise *Woman and Beauty*, červenec 1941.

²²⁰ Tamtéž.

za tzv. „zdvojování“ velikosti armády, což prakticky znamenalo i zdvojení jejích útočných, ale hlavně obranných sil.²²¹

V souvislosti s vojáky-muži upozorňoval, že i mezi nimi se může objevit „ženy-nenávidějící“ důstojník (doslova *woman-hating*²²²), i proto sbory mají vlastní důstojníky – ženy, které „zmírňují mužskou opozici“ (*soften the masculine opposition*).²²³ Zároveň však důstojníci – muži velmi záhy změní názor a jsou/budou přesvědčeni o užitečnosti zapojení žen v armádě (*I do not know what I should have done without those girls!*²²⁴). Zařazení tohoto bodu pravděpodobně vycházelo z dřívějších (negativních) zkušeností, ze kterých bylo třeba vyvodit určitou komunikaci i v této oblasti.

Dále byly zmíněny konkrétní příběhy žen, které se nejprve „bály“ (*Beryl's knees were shaking as she walked into the ATS*²²⁵) do služeb vstoupit, ty jim však umožnily nebývalý rozvoj osobnosti a dovedností. Ženy, které do sborů, navzdory všem výhodám nevstoupily, byly litovány (*And when the war is over we pity the girl who did not have the opportunity to broaden her outlook and experience in this way.*).²²⁶ Na závěr inzerátu byly umístěny nejčastěji kladené dotazy a odpovědi na ně.²²⁷

Kombinace výše zmíněných pozitiv měla být sama o sobě dostačující motivací pro dobrovolný vstup do sborů. Podobně Britové postupovali i v případě propagace užitečné práce žen v továrnách a v zemědělství. Britská válečná propaganda se již v průběhu 30. let dostatečně etablovala. Nejen v případě pomocných sborů sofistikovaně komunikovala nové potřeby války pomocí kombinace nového výtvarného designu a zároveň prezentace konzervativních postojů a hesel.²²⁸ Některá z nich měla přímou kontinuitu s válečnou Anglií první světové války.

Existovaly však i kampaně, které ženy nezobrazovaly zrovna v pozitivních konotacích. Nejznámější takovou kampaní z dob druhé světové války je tzv. „careless talk“, tedy v doslovném překladu „neopatrná řeč“. Plakáty, vydávané Ministerstvem informací, měly obyvatelstvo varovat před neuváženým mluvením o věcech, které mohou být citlivé, tajné a pro

---

²²¹ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006. Článek v časopise *Woman and Beauty*, červenec 1941.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Nejčastěji kladené dotazy například: Jsou povoleny sňatky? Co se stane v případě otěhotnění? Je zde nějaké finanční zajištění v případě úrazu? Jaký maximální plat mohu dostat? Mohu změnit zařazení v ATS, nebudu-li spokojená? Jaká bude má pozice po válce? TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006. Článek v časopise *Woman and Beauty*, červenec 1941.

²²⁸ SLOCOMBE, Richard: *British posters of the second world war*. Londýn 2014.

nepřítele užitečné. Ty, jejichž cílovou skupinou byli především vojáci, zobrazovaly krásnou mladou ženu v šatech – špiónku, sedící na křesle mezi zástupci všech vojenských složek, která naslouchá jejich rozhovoru. Vizuál byl doplněn textem „*Keep mum – she’s not so dumb*“, tedy kulantně přeloženo „*Opatrně, není tak hloupá*“.

Tuto kampaň, která mířila primárně na vojenské kruhy, zde zmiňuji především proto, že částečně probíhala ve stejném čase, jako náborové kampaně pro vstup do pomocných sborů.²²⁹ A mohla tak mít více než kontraproduktivní následky a zdá se, že i přispívala k nedostatečné odezvě žen na vládní výzvy k náboru, a to především do složky ATS.²³⁰

Tento stav nejprve na podzim roku 1941 vedl britské Ministry of Information k zadání sociálního průzkumu veřejného mínění, kterak smýšlí o službě žen ve sborech ATS, následně v prosinci 1941 přistoupilo konzervativní britské království ke kroku nevídanému, totiž k rozšíření Zákona o národní službě (National Service Act) a k zavedení branné povinnosti žen. Ta se týkala všech nevdaných žen a bezdětných vdov mezi 20. a 30. rokem věku. Ty po odvedení měly na výběr, zda vstoupí do sborů, do Land Army či na práci do továren.

Konskripce pro ženy však náborové kampaně neukončila. Od roku 1942 více cílily na ženy vdané, s dětmi či s jinými povinnostmi (tedy všechny v požadovaném věku, ale nepodléhající branné povinnosti), aby uvážily své možnosti a případně vstoupily do služeb alespoň na zkrácené úvazky. Náborové plakáty z roku 1943 s textem: „*Každá žena, která nekoná životně důležitou práci, je nyní potřeba!*“ („*Every woman not doing vital work is needed NOW!*“)²³¹ zobrazovaly dvě ženy v uniformách ATS a WAAF, které stínují jejich mužští protějšci z pozemní armády a královského letectva. Hlavní poslání sborů tedy zůstalo nezměněno, i když slogan již neobsahoval text o naléhavosti a nutnosti uvolnit muže. Další kampaně Ministerstva informací byly soustředěny i na vzdělávání a vysvětlování, jaký život ženy v armádě vedou a co je dále čeká.²³²

Britská válečná propaganda stimulující obecně angažovanost žen ve válečném úsilí neměla snadnou pozici. Ministry of Information, které ve spolupráci s řadou ostatních institucí, bylo hlavním organizátorem kampaní, muselo pokrýt širokou škálu sektorů lidské činnosti, které navíc na hledané náhrady kladly různé požadavky. Například Women’s Land Army byla

²²⁹ Kampaň byla zadána na začátku roku 1942. Vládní kampaně pro vstup do sborů však začínaly již v červenci 1941, pokračovaly v následujících letech.

²³⁰ AULICH, James: *Válečné plakáty. Zbraně hromadné komunikace*. Praha 2009, s. 167.

²³¹ <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205215600>. 22. 4. 2018.

²³² TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385.

jediná z pomocných služeb, která od žen vyžadovala značnou fyzickou zdatnost a jejich pracovní nasazení bylo závislé nejen na počtu odvedených farmářů do armády, ale také na ročním období. I proto bylo více než žádoucí jednotlivé kampaně zkoordinovat tak, aby se navzájem nestřetávaly a nesnižovala se tak jejich efektivita. Zároveň ale nebylo možné některou z pomocných služeb dlouhodobě upřednostňovat.

Organizace náboru do ženských pomocných sborů

Věnujme nyní pozornost zvoleným metodám, postupům a prezentaci především armádních pomocných sborů, dojednaných mezi zástupci Ministerstva financí, informací, práce, zemědělství a členy War Office, Air Ministry a Admirality. Problematická se v rámci následných meziinstitucionálních debat ukazovala skutečnost, že každý ze sborů spadal do kompetence jiného ministerstva. Pokud Air Ministry mělo na starost sbor WAAF, námořnictvo se zabývalo výhradně problémy ženské služby WRNS, tak zájem War Office byl vyhrazen především složce ATS.

Mezi zástupci jednotlivých složek sborů tedy existovala soutěživost, která se promítala nejen do debat o reklamní a náborové kampaně, ale i do jejich průběhu. Několikrát bylo na poradách konstatováno, že dochází k „*nezdravé soutěživosti*“ („*cut-throat competition*“)²³³ i mezi náborovými důstojníky a důstojnicemi jednotlivých složek. Zástupci Air Ministry projevovali určitou nadřazenost sborů WAAF a odvozovaly zájem o službu v nich především od slávy a popularity královského letectva, zástupci Admirality se odvolávaly na tradičně prestižní postavení námořnictva v rámci britských branných sil. V roli usmířovatele tak vystupovali jednatelé z Ministerstva práce, kteří apelovali především na fakt, že všechny 3 složky pomocných služeb jsou si rovny, jsou stejně potřebné a musí vzájemně spolupracovat.²³⁴

V nezáviděníhodné pozici se ocitlo britské War Office. Kromě již zmiňovaných pomluv, provázejících reputaci sboru, velkou nelibost veřejnosti vyvolávala skutečnost, že ženy v ATS mohly být umístěovány i tzv. „*overseas*“, tedy na místa mimo území Velké Británie, do jejich dominií.²³⁵ Ta souvisela především s tím, že řada britských rodin měla na frontě již syna (v horším případě o něj už ve válce přišla) a bylo (mentálně) velmi těžké – byť v národním

---

²³³ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ To se sice mohlo stát i u dalších složek pomocných sborů, docházelo k tomu však citelněji méně často než právě v případě „ej-tý-esek“.

zájmu – uvolnit pro potřeby armády i dceru, navíc s vědomím relevantní možnosti přiřazení k službě např. na Dálném východě.²³⁶

Interní soutěživost mezi jednotlivými složkami sborů či reakce veřejnosti nebyly jediné faktory, které nábor žen do armádních pomocných sborů ovlivňovaly. Ženy po přihlášení se na zprostředkovatelnou práce mohly projevovat větší zájem o práci v továrně, či spíše v již zmiňované Women's Land Army. Ačkoli se jednalo o fyzicky i duševně náročnou práci (členky tzv. WLA například musely chytat krysy, které ohrožovaly britskou úrodu, řezaly stromy, zahradničily, oraly, sklízely úrodu aj.), nebyla to práce v armádním prostředí s armádní disciplínou. Náborové plakáty hlásaly, že práce tzv. *Land Lady* představuje zdravý životní styl spjatý s přírodou. Navíc pozitivum bylo, že pracovaly pouze na území Velké Británie. K podzimu roku 1941 čítala WLA nezanedbatelné množství 22 tisíc členek.²³⁷

Pro britské válečné hospodářství bylo rovněž nutné udržet v chodu tovární výrobu, především pak zbrojní průmysl. Se slogany, že: „Útok začíná v továrně“ („*The attack begins in the factory*“) či „*Bud'te oporou bojujících složek*“ („*Back up the fighting forces*“) nabádalo Ministry of Information ke vstupu žen do fabrik. Propaganda mířila především na ženy ze sociálně slabých poměrů či z dělnických rodin. Nemalou odezvu však měla i u vdaných žen s dětmi, pro které zaměstnavatelé v řadě případů zřizovali školky. Ačkoli práce v továrně byla celotýdenní a úmorná, nabízela i variantu práce na částečné úvazky.²³⁸

Situaci s potřebnými počty adeptek do pomocných sborů navíc negativně zesiloval úbytek z hlásících se rekrutek. Jednalo se o ženy, které neprošly např. zdravotními testy či z jiných důvodů nemohly být do sborů zařazeny. Tedy nejen nedostatečný nábor, ale i velké ztráty během vlastního přijímání žen byly závažným problémem. Nábor dobrovolnic byl uspokojivý jen v případě pomocné služby u královského námořnictva (WRNS). To požadovalo okolo 700 osob měsíčně. Obecně vysoká popularita královského námořnictva a určitá tradice u britských „námořnických“ rodin zajišťovaly, že těchto požadavků dosahovalo. Dokonce existovaly tzv. *waiting listy*, tedy čekací listiny, kdy zapsané ženy čekaly na umístění do služby.²³⁹ To ovšem nebyl případ letecké služby WAAF a již vůbec služby u pozemní armády ATS.

---

²³⁶ BIGLAND, Eileen: *Britain's other Army. The Story of the ATS*. Londýn 1946, s. 172.

²³⁷ <https://www.iwm.org.uk/history/what-was-the-womens-land-army>. 23. 4. 2018.

²³⁸ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 21-23.

²³⁹ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385.

Pokud v únoru 1941 bylo konstatováno, že současný stav ATS činil 35 tisíc žen, nicméně existovala poptávka až po 81 tisících, tak v březnu toho samého roku žádalo britské War Office nárůst až na 150 tisíc členek.²⁴⁰ Air Ministry v únoru 1941 počítalo s existencí sboru WAAF o velikosti 50 tisíc členek. Za pouhý měsíc však navýšilo své požadavky o deset tisíc.²⁴¹ Počítalo rovněž, že k březnu 1942 by měl sbor WAAF čítat až 100 tisíc příslušnic. Situace s nedostatečnými počty dobrovolnic se stávala alarmující od jara roku 1941, proto začali zástupci výše zmíněných institucí své kroky více koordinovat. Jejich výsledkem byly různé reklamní a náborové kampaně, které postupně v průběhu roku získávaly na intenzitě.

Obecně můžeme říci, že k nim byly využívány všechny možné dostupné prostředky masové komunikace. Od začátku války se jako velmi účinné ukazovaly plakáty. Ty pronikly nejen na veřejná prostranství, do obchodů, novin, ale i do konzervativnějších prostředí jako byly kostely, či další historicky cenná místa, která dříve nebyla představitelná pro komerční využití a staly se tak integrální součástí městského prostředí.²⁴² Nejinak tomu bylo i s plakáty, které vyzývaly ke vstupu do britských armádních sborů. Ty byly kombinovány hlavně s inzercí v celostátních novinách, časopisech pro ženy i v dalším lokálním tisku. Neopomenutelný byl v důsledku přechodu na válečné hospodářství a nedostatku papíru, vliv rádia. Promluvy již stávajících členek sborů, či přímo Secretary of State for War, vrchního představitele War Office, měly vzbudit a zesílit zájem o službu.²⁴³

Dále byly pořádány různé celostátní i lokální výstavy, které představovaly funkci sborů a život žen v armádní službě, o němž bylo možno pohovořit se stávající členkou. Propagace armádních sborů probíhala ve všech velkých i menších městech i pomocí vojenských přehlídek. Obecnou popularitu armádních sborů u veřejnosti (oproti WLA, či práci v továrně) mohl zvyšovat fakt, že službu v nich konala i současná britská královna Alžběta, či dcera Winstona Churchilla Mary (obě členky ATS).²⁴⁴

Přesto se zejména pomocné sbory pozemní armády potýkaly se stále nedostačujícími počty zájemkyň o službu. To bylo také stěžejní otázkou na jednáních zainteresovaných britských institucí. Zástupci War Office a Ministry of Labour hovořili o urgentní potřebě zvýšit

---

²⁴⁰ TNA, f. Ministry of Labour, LAB 8/396.

²⁴¹ Srovnej: TNA, f. Ministry of Labour, LAB 8/396 (Meeting 24 February 1941) a TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385 (Meeting 25 March 1941).

²⁴² Srovnej: AULICH, James: *Válečné plakáty. Zbraně hromadné komunikace*. Praha 2009, s. 11 a 13.

²⁴³ SOS – Secretary of State for War - https://en.wikipedia.org/wiki/David_Margesson,_1st_Viscount_Margesson. 24. 4. 2018.

²⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Soames. 24. 4. 2018.

<https://www.royalcollection.org.uk/collection/2002230/hm-queen-elizabeth-ii-b-1926-when-princess-elizabeth-trains-as-an-a-t-s-officer>. 24. 4. 2018.

publicitu A.T.S.,²⁴⁵ proto navrhovali zesílit náborové kampaně jen do ATS, a to často na úkor ostatních dvou složek. I tento postup přispíval k zesilování vzájemné nevraživosti mezi jednotlivými složkami. Dalším ústředním bodem při vzájemných debatách byly finanční výdaje, které si připravované náborové a reklamní kampaně vyžádají. Návrhy rozpočtu musely být předloženy a schváleny Ministerstvem financí (Treasury).

Od začátku roku 1941 uplatňovalo značné finanční pohledávky především War Office. To první větší reklamní a náborovou kampaň do ATS zahájilo již v dubnu 1941, trvala 3 měsíce a stála 26 tisíc liber. War Office chtělo docílit náboru 15 tisíc žen měsíčně a k dosažení tohoto cíle zvolilo především inzerci v národních i v lokálních novinách a časopisech. Již o dva měsíce později vyjednálo s Ministry of Labour, Ministry of Information a britskou Treasury financování další náborové vlny. Devítitýdenní kampaň stála 33 tisíc liber a byla spuštěna na konci června. Největší finanční položku představovala inzerce v novinách a v již zmiňovaném časopise pro ženy *Woman and Beauty* (přes 30 tisíc liber), plakáty oproti tomu stály „pouhých“ 365 liber.²⁴⁶ Záměrem bylo do konce srpna oslovit dalších 40 tisíc rekrutek, k závěru roku však War Office doufalo v nábor až 100 tisíc adeptek.²⁴⁷ Další finance (přes 1300 liber) žádalo také na dotisk letáků, přihlášek, či obálek, které dále distribuovalo do vlastních náborových center a zprostředkovatelen práce.²⁴⁸

Počty přihlášených do ATS v důsledku těchto reklamních kampaní pomalu vzrůstaly. Pokud se po zahájení dubnové inzerce týdenní nábor pohyboval okolo 600 žen, na konci června se toto číslo navýšilo na více než 1000.²⁴⁹ Nicméně ani tento nárůst nebyl dostatečný, k požadovaným počtům stále chybělo přes 5 tisíc žen. I proto bylo na konci srpna na interních poradách navrženo, aby Air Ministry pozastavila své náborové akce do složky WAAF.²⁵⁰ Doslova bylo na jednáních řečeno, že „*pokud Air Ministry bude pokračovat ve své tiskové kampani, nutí War Office, aby zesílilo svou soutěživost o nové zájemkyně. Air Ministry musí vyžadovat méně, nebo War Office bude muset žádat více.*“²⁵¹

Zástupci Air Ministry požadavkům ustoupili a celostátní náborovou kampaň do WAAF na podzim pozastavili, a to na požadovaných 6 týdnů. Nicméně ani tento postup neměl kýžený

---

²⁴⁵ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385. Meeting 22 August 1941.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Tamtéž. Letter to Miss Jennings 26 June 1941.

²⁴⁸ Tamtéž. Letter to Miss Jennings 1 August 1941.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Tamtéž. Překlad: „*If Air Ministry were to continue their monthly Press advertisements, War Office must intensify in competition. Air Ministry MUST demand less, or War Office would have to demand more.*“

výsledek. Na listopadových jednáních zhodnocujících toto opatření, bylo konstatováno, že i když Air Ministry cíleně vstup do WAAF nepropagovalo, měsíční nárůst brankyň do ATS se navýšil o pouhých 400 žen.²⁵²

War Office proto spustilo další podzimní kolo kampaně. Třítýdenní akce startovala 6. září a výdaje na ní byly vyčísleny na dalších 30 tisíc liber. Kromě tiskové kampaně (inzerce v tisku, letáky, plakáty) byly peníze žádány zejména na výstavy a předváděcí stany, kde by členky sborů prezentovaly svá specifická povolání.²⁵³ Na její udržení na celostátní i lokální úrovni však War Office vyžadovalo dalších 80 tisíc liber.²⁵⁴ Treasury tuto sumu nepovažovala za opodstatněnou a schválila následné výdaje ve výši 55 tisíc liber.²⁵⁵ Sečteme-li jednotlivá vydání od dubna do října 1941, zjistíme, že jen kampaně do ATS stály přes 145 tisíc liber. Letecká, ani námořnická složka sborů takových sum nedosahovaly.

Celostátní a lokální kampaně nebyly jedinou metodou k zesílení zájmu o armádní sbory. Ministry of Labour se s žádostí o spolupráci při zaměstnávání žen obrátilo na různé ženské spolky a organizace z celého území Velké Británie. Na konferenci pořádané v září 1941 zástupci ministerstva vysvětlovali politiku zapojení žen nejen do sborů, ale obecně do válečného úsilí. V souvislosti s tím od členek spolků požadovali aktivní spolupráci, zejména při oslovování žen a poskytování informací.²⁵⁶ Více než 60 organizací z územně i zájmově různých oblastí britského království přislíbilo vládní politiku podpořit.

Ani kombinace vládní propagandy a intenzivnější činnost ženských spolků nestačila u složky ATS k naplnění stanovených kvót. To vedlo některé zainteresované osoby k úvahám, že „na vině“ možná není nedostatečná vládní propaganda sboru, ale všeobecně špatná reputace sboru u veřejnosti.²⁵⁷

I proto v říjnu 1941 přistoupilo Ministry of Information k zadání sociálního průzkumu, kterým chtělo zjistit, proč ženy nevstupují do ATS sborů. Zda je důvodem obecně neuznávání ženské vojenské služby, či zda existují konkrétní námitky a výhrady pouze ke složce ATS. Ankety se zúčastnilo přes 2 tisíce respondentů, a to z několika skupin. Největší z nich tvořily potenciální adeptky o službu (1031), další byla tvořena zástupci veřejnosti (ti, kteří ani

---

²⁵² Tamtéž. Meeting 5 November 1941.

²⁵³ Tamtéž. Letter to Mr. Thorpe 4 September 1941.

²⁵⁴ Tamtéž. Letter to Mr. Robertson 29 September 1941.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ TNA Kew, f. Ministry of Labour, LAB 8/107. Conference of representatives of Women Organisations on the recruitment of women for war work, 16 September 1941.

²⁵⁷ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385. Letter to Mr. Trenaman 28 November 1941.

potenciálně nepřipadali v úvahu nástupu ke službě – rodinní příslušníci, věkem nevhodní aj., 546) a poslední sektor zastupovaly již sloužící členky ATS sborů (611). Ty byly vybrány z 22 různých vojenských táborů napříč Anglií.²⁵⁸

Průzkum jasně ukázal, že všechny tři dotazované skupiny vnímají a hodnotí službu v ATS jako podřadnou či méněcennou. Drtivá většina dotazovaných uvedla, že o špatné pověsti sborů, či odrazování od vstupu do nich, slyšela od mužů. A to jak přímo vojáků v aktivní službě, tak od zástupců veřejnosti – tedy mužských rodinných příslušníků. Předpojatost mužů proti vstupu žen do jakékoli služby byla obecně vyšší než u žen. Přesto vojáci sloužící v pozemní armádě měli o ženské službě ATS více nevalný a nelichotivý názor, než například letci R.A.F. o sborech WAAF. Vojáci vnímali jejich službu jen jako záminku pro zalíbení se mužům a v souvislosti s tím, že ženy v ATS ztrácí vychování – „*jsou drsné, sprosté a nepořádné*“. Nemají dostatečné vedení a neefektivně tráví volný čas, a to zejména popíjením v putykách.²⁵⁹

Samy členky ATS si pak byly tohoto negativního pohledu a reputace vědomy. Přes 59 % dotazovaných žen odpovědělo, že se setkalo s urážkami ze strany mužů a veřejnosti právě proto, že jsou členky ATS. Některé si dokonce vyslechly urážky typu, že jsou „*prostitutky a alkoholičky*“. Další uvedly, že muži je vnímají jako laciné, opovrhují jimi a shlížejí na ně shora.²⁶⁰ Tato používaná rétorika o ženách měla přímou kontinuitu s urážkami žen v prvoválečných sborech WAAC a ukazuje mimo jiné, jak silně byla přítomna ve smýšlení většinové britské společnosti.

Větší počet žen uvedl, že negativně jsou vnímány i ženami v civilu a že špatná pověst je generalizována na základě nedobrého chování několika jednotlivkyň.²⁶¹ Terčem kritiky se členky ATS staly rovněž kvůli zastaralé prvoválečné uniformě. Více jak 15 % potenciálních rekrutek uvedlo špatnou uniformu jako důvod pro nevstoupení do sboru (u WAAF pouze 6 %). Zaostalou uniformu (délku sukně a její barvu) uvedlo jako negativum své služby i 21 % členek sborů.²⁶²

---

²⁵⁸ *The Social Survey: An Investigation of the Attitudes of Women, the General Public and ATS Personnel to the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941. In: *Central Office of Information* (Special Survey 31-38, Bs. 81/15), s. Introduction. V anketě nebyly osloveny ženy sloužící v ATS mimo území Velké Británie. Pro účely práce jsem si dovolila odpovědi přeložit, neuvádím je tedy v anglickém znění.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 25. Překlad: „*ATS have bad reputation and a good deal to live down, loose behavior in ATS, ATS are rough, untidy and common and only keen on getting to the men.*“

²⁶⁰ Tamtéž, s. 39.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Tamtéž.

Kromě nedobré pověsti a nevýrazné uniformy byly jako další důvody nezájmu potenciálních zájemkyň o službu v ATS uváděny, že ženy nechtějí opustit domov, často z důvodu nemožnosti opustit osobu na nich závislou. S tím souvisel často zmiňovaný argument „*má rodina by byla proti*“. Malé procento z této skupiny jako důvod pro nevstoupení do sboru udalo důvody jako „*nechci tvrdou práci*“, či „*když odejdu ze své práce, po válce jí už nedostanu*“. ²⁶³ Přes 32 % respondentek by preferovalo práci v továrně, či v kanceláři, protože by mohlo zůstat žít doma a starat se o rodinu a domácnost. ²⁶⁴ Některé z žen přímo odpověděly, že nemají rády uniformu, disciplínu a navíc, že slíbily manželovi, že do sboru nevstoupí.

Výše uvedená argumentace korespondovala s názory a odpověďmi zástupců stran veřejnosti. 20 % respondentů totiž jako podstatnou námitku proti vstupu do jakékoli složky armádních sborů uvedlo, že ženy by neměly být posílány pryč z domova. ²⁶⁵ Další argument, častěji zmiňovaný, hovořil o tom, že uniforma u žen povede ke ztrátě feminity. Tazatelé průzkumu tak v malém počtu případů (5) vyslechli i nekompromisní odpovědi typu: „*nechci ženu mužatku*“ či „*nechci, aby má dívka nosila uniformu*“. ²⁶⁶

Podíváme-li se nyní na pozitiva vedoucí k vyšší motivaci žen do ATS vstoupit, zjistíme, že ve skupině potenciálních rekrutek převládaly jako hlavní tyto odpovědi: „*práce je zajímavá, pomůžu své zemi, líbí se mi armádou nabízený život, něco se naučím*“. Podstatným stimulem pro vstup byla skutečnost, že manželé, partneři či snoubenci slouží právě u pozemní složky armády. ²⁶⁷

Ze skupiny již sloužících žen v ATS více jak 49 % uvedlo vlastenectví a pocit, že je země potřebuje jako hlavní motivaci pro vstup do armády. Ženy rovněž práci v ATS většinou označovaly jako zajímavou a přínosnou. Nejvíce si na službě vážily přátelského prostředí a možnosti kvalitní a důležité práce pro válečné úsilí. ²⁶⁸ Navzdory vnímanému pocitu „*méněcennosti a podřadnosti*“ sboru ATS přes 90 % oslovených žen si přálo ve službě setrvat. ²⁶⁹

Výzkum u oslovených rovněž zkoumal, odkud se jim dostalo informací o ženských pomocných sborech, a to zřejmě za účelem zjistit, která ze zvolených metod propagace byla

---

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 26.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 9.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 32.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 40.

nejúčinnější. Nejčastěji byly zmiňovány plakáty a inzerce v novinách.²⁷⁰ Řada respondentů a respondentek uvedla, že získala informace z více stran.

V závěru průzkumu byly uvedeny hlavní faktory, které nábor do pomocných sborů, zejména do ATS mohly ovlivňovat, stejně jako navrhované způsoby řešení. Podstatný vliv na přihlášení ženy do služby měl muž (manžel, otec, přítel, či jiný příbuzný) respektive určující byl jeho názor na vojenskou službu žen v ATS. 22 % potenciálních rekrutek slyšelo odrazující informace právě od vojáků pozemní armády. Někteří z nich dokonce psali dopisy na Zprostředkovatelný práce, ve kterých žádali, aby jejich snoubence (sestře, manželce) byl vstup do sboru ATS prostě zakázán.²⁷¹ Vliv muže však můžeme označit za podstatný i v pozitivním slova smyslu. Obecně totiž lze říci, že armádní složku sborů, o kterou žena projevovala zájem nejvíce, určovalo právě to, ve kterém typu vojska sloužil její manžel, partner, snoubenec, či bratr. Tedy pokud adeptka měla za manžela letce RAF, inklinovala spíše ke vstupu do sborů leteckých WAAF.²⁷²

Negativně však působily i názory ostatních členů rodiny, popřípadě veřejnosti, která vojenské prostředí v ATS vnímala často jako *nemorální* a *zhýralé*. Obojí pak přispívalo k mnohem rezervovanějšímu postoji žen – matek, které nebyly vstupu svých dcer do armádních sborů nakloněny. Roli sehrával i již zmiňovaný fakt, že přihlášení se do služby, navíc údajné pofidérní pověsti, prakticky znamenalo odchod z domova.

Návrh řešení na zlepšení pověsti sborů ATS však nebyl jasně definován. Jak čelit přetrvávajícím pomluvám již z dob první světové války a předsudkům společnosti o náplni činnosti sborů? Celospolečenská změna tohoto vnímání se nejevila jako možná, přesto průzkum navrhoval apelovat zejména na morální hodnoty vojáků, kteří měli chápat a zastávat názor, že ženy ve sborech tam nejsou pro jejich pobavení, ale kvůli práci. Tento pohled měli důrazněji prezentovat před britskou veřejností.²⁷³

Dalším důležitým zjištěním, které mělo vliv na preferování ostatních svou složek před sborem ATS, byl vzhled uniformy. Ten se stával objektem výsměchu hlavně proto, že ženám její střih neseděl, často dostaly příliš velké kabáty, boty, sukně. Návrh na zlepšení byl v tomto

---

²⁷⁰ Tamtéž, s. 18-19.

²⁷¹ Tamtéž, s. 47.

²⁷² Tamtéž, s. 8-9.

²⁷³ Tamtéž, s. 37 a 47.

bodě jasný. Zlepšit střih, šít z kvalitnějšího materiálu a uniformy upravit, tedy zkrátit sukně, vypasovat košile a celkově více věnovat pozornost detailům.²⁷⁴

Zajímavé je, že o těchto dvou hlavních negativech: tedy špatné pověsti a nelichotivé uniformě, referoval i dobový československý tisk. I vládní *Čechoslovák* o nich informoval v poněkud posměšném a výsměvném tónu. Například v březnu 1941 otiskl noticku: „*Člen britské armády, který měl nejvíce příležitostí, aby se zardíval, byl právě zproštěn svého úřadu. Byl to správce skladů pro uniformy a prádlo ženských pomocných sborů ATS. Jeho úkolem bylo vydávati ženským pomocným silám kabáty, sukně, punčochy, boty a jiné části ženské toalety. Zkusil přitom dosti, neboť vojenské slečny nebyly vždy spokojeny s elegancí různých částí uniformy. Můžeme si proto představit, jak byl rád, když byl konečně odvelen.*“²⁷⁵ Jindy zase výmluvně napsal, že i Čechoslováci mají svou první československou členku sborů ATS, nebylo však řečeno ani slovo o tom, jakou práci dotyčná vykonává či že je tato práce užitečná, zdůrazněno bylo, že tato Čechoslovačka „*neumí ani slovo česky*“.²⁷⁶ Můžeme jen odhadovat, jak zprávy podobného typu působily na vnímání služby žen u pomocných sborů u československé veřejnosti či československých vojáků.

Závěry studie zmiňovaly i další negativa, která souvisela s praktickými nedostatky zejména v jednání náborových úřadů. Ukázalo se, že více než třetina žen, které absolvovaly vstupní pohovor a lékařskou prohlídku, čeká přes měsíc na další komunikaci a pokyny od úřadů. Na vině však byl i průběh války. V důsledku náletů docházelo ke změně míst bydliště, adres, a tedy k průtahům s poštou.²⁷⁷ Výše nastíněné závěry měly být komparovány s výsledky průzkumů provedených i mezi členkami sboru WAAF a WRNS, k tomu však Ministry of Information nedostalo povolení. Důvodem mohlo být, že ani Air Ministry ani Admiralita neměly na podobném průzkumu zájem.

Pro pokračování náborových kampaní byly důležité ty pasáže průzkumu, které se vztahovaly k problematice propagace a informovanosti obyvatel o vojenské službě žen. Kromě efektivnosti náborových plakátů ukazovaly, že respondentky se řadu informací dozvěděly z lokálních novin. Pro náborové apely vysílané rádiem byl jako ideální stanoven čas mezi 21 a 21:30 hodinou. Právě v této době drtivá většina žen v požadovaných věkových kategoriích

---

²⁷⁴ Tamtéž, s. 45. Ženám v ATS přišla lichotivá a žensky atraktivní uniforma pomocných sborů u letectva. K dílčím úpravám uniformy docházelo od léta 1941.

²⁷⁵ *Čechoslovák*. Číslo 3, 1941, s. 8. Kolonka: *British Made*.

²⁷⁶ *Čechoslovák*. Číslo 8, 1941, s. 8. Kolonka: *British Made*.

²⁷⁷ *The Social Survey: An Investigation of the Attitudes of Women, the General Public and ATS Personnel to the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941. In: *Central Office of Information* (Special Survey 31-38, Bs. 81/15), s. 3.

uvedla, že poslouchá rádio. Jako účinná se rovněž ukazovala inzerce v časopisech. Na druhou stranu poměrně malý efekt měly pořádané výstavy, přehlídky a jiná informační média jako například letáky.²⁷⁸ Všechna tato zjištění mohla vést k efektivnější rekrutační kampani do ATS.

Ta pokračovala na podzim roku 1941. Situace se však pro War Office komplikovala, a to zejména tím, že ministerský předseda po domluvě s Air Ministry žádal do konce roku 1941 navýšení počtů žen ve WAAF, a to o 50 tisíc nových členek.²⁷⁹ To v praxi znamenalo, že náborovou kampaň spustí znovu i Air Ministry. Současně probíhající nábor nebyl pro War Office výhodný, protože mu „odebíral“ potenciální uchazečky a zesiloval soutěživost mezi složkami. V této době však byly na jednáních oživeny úvahy o zavedení branné povinnosti pro ženy. Britské vládní kruhy si od ní slibovaly především dosažení požadovaných počtů.

Od konce října až do závěru roku tedy měla probíhat souběžná kampaň do A.T.S a WAAF sborů. Její úspěšnost ovlivňovaly i další vládní požadavky na zajištění personálu. Například Ministry of Supply (Ministerstvo zásobování) žádalo inzerci vedoucí k navýšení pracovníků v továrnách.²⁸⁰ Nutnost koordinace akcí vedla k dalšímu meziinstitucionálnímu setkání, a to 5. listopadu. Zde bylo dohodnuto, že ATS kampaň dostane prostor pro celostátní nábor, WAAF pak zadá dvouměsíční inzerci především do lokálních novin a časopisů. Finanční výdaje se u WAAF pohybovaly okolo 1500 liber týdně, tedy v celkové výši 12 tisíc liber. Oproti tomu týdenní náklady na kampaň ATS byly 5000 liber, tedy v součtu 40 tisíc liber. Po uplynutí dvou měsíců měl být výše popsán postup vyhodnocen a případně revidován.²⁸¹

Do průběhu rekrutačních kampaní však vstoupilo prosincové rozhodnutí vlády o zavedení branné povinnosti žen. Informace se ještě před zveřejněním dostala na Ministry of Information. To proto navrhovalo od celostátní náborové kampaně ustoupit a další postupy řádně promyslet.²⁸² Dalo se totiž předpokládat, že náborové akce apelující na dobrovolné rozhodnutí občanky pomoci válečnému úsilí vstupem do sborů, budou působit kontraproduktivně až provokativně ve chvíli, kdy stát může ženy do služby prostě povinně přiřadit.

Ze dne 10. prosince 1941 pochází tzv. (Second) National Service Act,²⁸³ tedy Zákon o národní službě, kterým byla zavedena konskripce žen. Ty v případě přiřazení do vojenských

---

²⁷⁸ Tamtéž, s. 16-21.

²⁷⁹ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385. Letter to Mr. Trenaman 10 October 1941.

²⁸⁰ Tamtéž. Letter to Mr. Trenaman 28 October 1941.

²⁸¹ Tamtéž. Publicity Co-Ordination Sub-Committee, 5 November 1941.

²⁸² Tamtéž. Letter to Mr. Robertson 8 December 1941.

²⁸³ První Zákon o národní službě byl vydán v září 1939 a zaváděl brannou povinnost mužů ve věku 18-41 let.

pomocných služeb sice mohly vyjádřit své preference ohledně následného přiřazení, rozhodující slovo však mělo Ministry of Labour. To mělo ženy do jednotlivých složek přidělit podle potřeby.²⁸⁴ Zákon vešel v platnost 18. prosince 1941 a povolával všechny svobodné ženy ve věku 20 až 30 let, později byl rozšířen i na vdané – bezdětné ženy a ženy do 43 let věku.²⁸⁵

V následných prosincových jednáních zástupců armádních složek bylo od všeobecných celonárodních náborových kampaní upuštěno. Ty totiž skutečně po zavedení konskripce budily v britské veřejnosti pohoršení. Britské dokumenty dokonce hovoří o tom, že společnost „*iritují*“.²⁸⁶ V určité udržovací kampani však bylo rozhodnuto pokračovat. Stále se jejím prostřednictvím daly oslovit ty kategorie žen, které povinnému odvodu nepodléhaly. Lokální kampaně měly nově vysvětlovat politiku státu a odůvodňovat přijetí Zákona o národní službě. Jejich udržení bylo dle Ministry of Labour podstatné i proto, že pokračující inzerce o armádních sborech bude vzbuzovat dojem o jejich trvalé důležitosti a nepostradatelnosti pro válečné úsilí.²⁸⁷

V lednu roku 1942 tak byly zhodnoceny dosavadní výsledky rekrutačních kampaní do ATS. Od července 1941 do ledna 1942, kdy byla pozastavena, se přihlásilo týdně v průměru 1900–2200 adeptek, celkově přes 52 tisíc žen.²⁸⁸ Sbor ATS však nedosáhl předsevzatého počtu 100 tisíc žen, a již vůbec ne plánovaných 150 tisíc adeptek. Bylo však konstatováno, že problém s nábořem do sboru (před zavedením konskripce) nemohla propaganda vyřešit.²⁸⁹

Již v únoru žádalo War Office další finance na nové kolo *edukativní a informativní* náborové akce. Organizování výstav a přehlídek, promítání krátkých trailerů v kinech a vydání nových plakátů vyčísli na 44 tisíc liber.²⁹⁰ Pořádané exhibice již neměly primárně na ženy naléhat, aby se ke sborům přidaly, nově byly zaměřeny na osvětlování a přiblížení života žen v armádě. Představovaly každodennost ve službě, chod a zázemí vojenských táborů, ubytování, stravování a další. Vyzdvihování pozitiv pozemního sboru, stejně jako vysvětlování kroků vedoucích ke konskripci bylo dle nóty britské War Office nejen žádoucí, ale zcela zásadní.²⁹¹

---

²⁸⁴ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385. National Service Act, s. 2.

²⁸⁵ <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/yourcountry/overview/conscriptionww2/>. 12. 3. 2019.

²⁸⁶ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385. Letter to Mr. Trenaman 12 December 1941.

²⁸⁷ Tamtéž. Letter to Mr. Tucker 13 January 1942.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž. ATS Campaign 31 December 1941.

²⁹⁰ Tamtéž. Letter to Mr. Trenaman 20 February 1942.

²⁹¹ Tamtéž. Note of War Office 29 December 1941.

Dostatečná informovanost a komunikativnost o problematice, jen pomocí těchto prostředků mohla britská vláda zmírnit otřesy, které rezonovaly ve společnosti v souvislosti se zavedením branné služby žen. Britské úřady ji dokonce označovaly za *revoluční změnu v našem národním životě*.²⁹² Jako další komunikační nástroj směrem k britskému veřejnému mínění byl v únoru 1942 zřízen Odbor pro styk s veřejností, v jehož rámci důstojnice ATS cestovaly po celé zemi, s cílem navazovat dobré vztahy s veřejností.²⁹³

O několik měsíců později, v dubnu, měl proběhnout další informativní a edukativní počin. Ten se měl skládat ze série velkých a malých výstav. Plán byl stanoven tak, že výstavy rozsáhlejší budou kolovat po 12 velkých britských městech (například Newcastle, Sheffield aj.), méně obsáhlé pak budou postupně instalovány ve 36 menších aglomeracích.²⁹⁴ Do dalších 80 vesnic a vesniček měly vyjet „ATS výstavní vozy“.²⁹⁵ Očekávané výdaje se pohybovaly ve výši 29 tisíc liber. Nebyly však britskou Treasury schváleny. Ta žádala nejen jejich snížení, ale také jisté „zúžení“ celé akce. Stále sice chtěla podporovat „vzdělávací kampaň, s ohledem na důležité vysvětlování přijaté vládní legislativy“, zároveň začínala vnímat tyto kampaně jako problematické až nadbytečné.²⁹⁶ V dopise zástupce Ministry of Information mimo jiné zmínil, že pokračování edukativních akcí v rozsahu chtěném War Office bude v blízké době přerušeno.²⁹⁷ Vzněl rovněž dotaz, zda byla celá věc konzultována s vedením dalších složek sborů, tedy s Air Ministry a Admirality. V odpovědi na vznesené otázky bylo konstatováno, že konzultace se zástupci ostatních složek probíhají. Po uvážení také došlo ke zmenšení rozsahu kampaně i ke snížení požadovaných financí. Přesto bylo žádáno přes 24 tisíc liber. Výše výdajů byla obhajována především s poukazem na to, že drahé jsou především nájemní prostory k výstavám.²⁹⁸ Suma byla později Treasury schválena.²⁹⁹

I v průběhu dalších měsíců byly pořádány různé druhy reklamních akcí, po nejvíce měly vzdělávací charakter, ale místy opět i charakter náborový. Všechny tři složky totiž žádaly navýšení počtu kvalifikovaných kuchařek a řidiček. Za tímto účelem měly být osloveny především ty ženy, které nepodléhaly branné povinnosti, a to prostřednictvím vysílání BBC. Apel však nepřinesl požadované výsledky, proto měla být zahájena měsíční, zejména novinová

---

²⁹² Tamtéž. Letter to Mr. Tucker 18 February 1942.

²⁹³ CASSIN-SCOTT, Jack: *Ženy ve válce 1939-1945. Britské, americké, německé a ruské příslušnice armád*. Brno 2007, s. 8.

²⁹⁴ TNA Kew, f. Treasury, T 162/1006/1385. Letter to Mr. Tucker 2 April 1942.

²⁹⁵ Tamtéž. Letter to Ministry of Information 23 March 1942.

²⁹⁶ Tamtéž. Letter to Mr. Trenaman 7 April 1942.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž. Letter to Mr. Tucker 23 April 1942.

²⁹⁹ Tamtéž. Letter to Mr. Trenaman 27 April 1942.

inzerce, o jejíž výdaje (16 tisíc liber) se všechny tři složky měly podělit.³⁰⁰ Mezi zástupci zainteresovaných institucí však podobné akce vyvolávaly oprávněné obavy o jejich přijetí britskou veřejností. Ty souvisely především s tím, že by se i zavedení branné povinnosti ukázalo jako nedostačující prostředek pro saturování potřeb britského válečného úsilí.

Problémy s dostatečnými počty „náhradnic mužů“ provázely i rok 1942. Ačkoli branná povinnost přinutila určené kategorie žen zapojit se buď do sborů, do zemědělství či do továren, ukazovala rovněž, že řada z těch, které podléhaly konskripci je již nějakým způsobem do válečné mašinerie zapojena. Otázkou rovněž zůstávalo, zda byly odvedené ženy zařazovány do pracovních odvětví vhodným způsobem. Požadavek na zesílení počtu řidiček a kuchařek (například v případě WAAF 1000 kuchařek týdně) vznesl mimo jiné i okruh otázek, zda jsou jednotlivé složky schopné ženy přiřazovat i na méně prestižní pracovní pozice jako bylo vaření.³⁰¹

Na konci srpna vydalo Ministry of Labour memorandum, ve které byly specifikovány personální potřeby jednotlivých složek sborů, a to pro období od začátku září do konce roku 1942. V součtu se jednalo o nábor dalších 100 tisíc žen. Největší požadavky – 61 tisíc – měly stále sbory pozemní armády ATS. Nároky letecké služby také znatelně zesílily WAAF, žádaly přes 38 tisíc žen. Nižší, avšak nezanedbatelné byly počty žen, které nárokovalo námořnictvo, a to 2100 adeptek.³⁰² Očekávalo se, že okolo 30 tisíc žen bude možné do služby zařadit na základě zákona o národní službě, ostatní bylo třeba hledat mezi dobrovolnicemi.

Dosažení stanovených počtů sborů, které od začátku své existence několikanásobně převyšovaly původně zamýšlený rozsah, zůstával stále jedním z klíčových problémů. Další nesnáz s tím spojená, vycházela ze skutečnosti, že se nedostávalo lokalit pro výcvik personálu a následně po přiřazení do místa výkonu služby také narůstaly problémy s ubytováním.³⁰³ Je nutné si uvědomit, že Velká Británie, respektive britská armáda poskytovala řadu (nejen) vojenských objektů armádám ostatních spojeneckých států. „*Ztratili jsme tři z našich výcvikových center, a to kvůli potřebám armády Spojených států*“, konstatoval na jednáních 24. srpna 1942 zástupce War Office brigádní generál Pigott.³⁰⁴ Ačkoli tyto problémy byly vnímány jako sekundární, představovaly další okruh otázek nutných k řešení.

---

³⁰⁰ Tamtéž. Letter to Mr. Tucker 17 July 1942.

³⁰¹ Tamtéž. Letter to Mr. Harvey 23 June 1942.

³⁰² Tamtéž. Memorandum Ministry of Labour 24 August 1942.

³⁰³ Tamtéž. Standing Interdepartmental Committee, 24 August 1942.

³⁰⁴ Tamtéž.

Mezitím, co zástupci jednotlivých resortů vyjednávali možnosti dalších reklamních a náborových akcí, ukazovalo se, že většinová britská veřejnost dospěla od pocitu „iritace“ k v zásadě jejich negativnímu vnímání. Kromě nepochopení dalších apelů k náboru dobrovolnic, panovalo neporozumění zejména v oblasti vládního hospodaření s financemi. Jak bylo možné, že vláda veřejnost vyzývá k neustálému šetření, a přitom financuje stále nové, rozsáhlé reklamní kampaně? Ve chvíli, kdy stát mohl stále větší počet žen do sborů povinně přiřadit, bylo financování reklamy vnímáno jako více než nevhodné.³⁰⁵

Častěji se také objevovaly i protichůdné názory veřejnosti, a hlavně vojáků na samotné zavedení konskripce žen. „*Cítíme to velmi silně a nebojíme se říci nahlas, že jsme proti konskripci našich žen a milých. Za ty přece proti nacismu bojujeme a chráníme je před ním.*“³⁰⁶ Brannou povinnost někteří označovali dokonce za „hitlerovskou“ metodu a také za zdroj určité vojákovy nejistoty. Ta pramenila z obav, že manželky, snoubenky a sestry: tedy v očích vojáků obecně ty, které mají být chráněné, již nejsou v bezpečí domova. Naopak musí povinně pracovat a sloužit, a jsou tedy vydávány v nebezpečí války.³⁰⁷ To v myšlení vojáků narušovalo logické základy války jako takové. Bojující muž na frontě chrání nebojující na něj doma čekající ženu.³⁰⁸

Tyto názory však nemohly vést ke změně vládní legislativy, ovlivnily však pokračování náborových kampaní, které byly na počátku roku 1943 pozastaveny. V té době v ATS sloužilo více než 200 tisíc žen.³⁰⁹ Počty členek WAAF se pohybovaly okolo 180 tisíc³¹⁰ a aktivních příslušnic WRNS bylo přes 70 tisíc.³¹¹ Další milion a půl žen pracovalo v továrnách a přes 80 tisíc se angažovalo v zemědělství ve Women's Land Army. Další desetitisíce se zapojily v různých civilních pomocných organizacích, které fungovaly na bázi dobrovolnosti (např. Women's Voluntary Services).

V roce 1942 a 1943 narůstal také počet žen ostatních národností, které se zavázaly britské armádě. Například na Středním východě dosáhl nábor počtu 5 tisíc žen. Do britských

---

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ SHERIDAN, Dorothy: *Wartime Women. A mass-observation anthology 1937-1945.*, Londýn 1990, s. 134. V anglickém originále: „*We all feel very strongly, and are not afraid to say so, against the conscription of our wives and sweethearts, who are the very people we are fighting to protect from Nazism and all it stands for.*““

³⁰⁷ Tamtéž, s. 134.

³⁰⁸ STONE Tessa: *Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War.* In: *Women's History Review.* Volume 8, number 4, 1999, s. 606.

³⁰⁹ CASSIN-SCOTT, Jack: *Ženy ve válce 1939-1945. Britské, americké, německé a ruské příslušnice armád.* Brno 2007, s. 7.

³¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_Auxiliary_Air_Force. 15. 5. 2018.

³¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_Royal_Naval_Service. 15. 5. 2018.

sborů se zde kromě Čechoslovaček zapojily i Řekyně, Kypřanky či Palestinky.³¹² Z britských dokumentů se zdá, že ženy ostatních národností nebyly cílovou skupinou náborových kampaní. Respektive prakticky neexistovaly nějaké organizované snahy je centrálně oslovit. Důvodů mohlo být několik. Podstatné jistě bylo zmobilizovat zejména britské ženy, aby se zapojily do válečného úsilí. Britové navíc nemohli svévolně apelovat na občanky jiných států. Preferovali proto domluvu se zástupci jednotlivých států o možnosti a podmínkách participace jiných státních občanek.

Ani československé ženy nebyly primárními recipientkami válečné propagandy sborů, můžeme ale předpokládat, že výše nastíněnou prezentaci sborů ve veřejném prostoru vnímaly, a že na ně měla vliv. Například Edith Nettelová-Weitzenová, členka WAAF vzpomínala: „*Musela jsem čekat, až mi bude sedmnáct a půl, na vojnu nás dřív nebrali, takže jsem myslela, že o tuto možnost přijdu. Ale ještě jsem to stihla. Ještě jsem tam byla skoro čtyři roky.*“³¹³ Na dosažení věkové hranice vyčkávala i další Čechoslovačka Margita Rytířová-Schneiderová. Pro vstup do sborů jistě měly i osobní motivace, zcela jistě však o jejich existenci a činnosti věděly.

Oficiální britská propaganda ženských pomocných sborů zaznamenala v průběhu války střídavé úspěchy, v zásadě ji však lze označit za úspěšnou. A to zejména ve smyslu, že přispěla ke zvýšenému zapojení žen do armádního prostředí. Tato participace pomohla udržet britské vojáky v bojích druhé světové války. Například jen ženy sloužící ve sboru WAAF uvolnily přes 150 tisíc mužů RAF pro potřeby boje. Tito muži by v opačném případě na frontě chyběli a lze se domnívat, že by se jednalo o citelnou ztrátu.³¹⁴ Úspěšné v tomto smyslu nakonec byly i pomocné složky pozemní armády a královského námořnictva. Původní záměr a účel, proč byly britské ženské pomocné sbory vůbec zřízeny, byl bezesporu naplněn. Přispěly k němu však i ženy ostatních národností, jež v britské armádě působily. Patřily k nim i mnohé československé krajanky.

---

³¹² *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949, s. 103.

³¹³ <http://www.pametnaroda.cz/story/weitzenova-roz-nettlova-edith-1924-551>. 15. 5. 2018.

³¹⁴ BOWYER, Chaz: *Royal Air Force Handbook 1939-1945*. Londýn 1984, s. 84.

Československé ženy v britských pomocných sborech ATS a WAAF

V úvahách oficiálních československých a britských představitelů figurovaly dvě varianty zapojení československých žen do vojenského válečného úsilí. Byla tu možnost vyjednat s britským War Office podmínky jejich vstupu do pomocných sborů u armády britské či případně vytvořit ucelené národnostně československé oddíly v jejím rámci. Ojediněle se objevovala myšlenka vytvořit vlastní pomocné sbory přímo u armády československé.

Následující kapitola je věnována nejprve vzájemné komunikaci mezi zainteresovanými československými institucemi a následně jejich oficiální komunikaci s institucemi britskými. Ukazuje, jak čelní českoslovenští politici a vojenští činitelé o otázce zapojení žen do vojenského prostředí uvažovali, ke které variantě se přiklonili a za jakých podmínek. Podstatná je i pro pochopení postupů československých orgánů při následných jednáních o Dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě.³¹⁵ Problematiku zapojení československých občanek pak nelze oddělit od zcela zásadního faktoru, a to od politických zájmů britského War Office.

V neposlední řadě text naznačuje úhel pohledu i samotných československých žen a jejich vnímání situace. Je záměrně rozdělen na dvě části. První mapuje vývoj úvah a jednání o zapojení československých žen na půdě Velké Británie. Druhá pak přibližuje tuto problematiku na Středním východě. Právě v těchto oblastech patřila koncentrace československých žen k nejvyšším, existovala tedy možnost i potřeba je začlenit do válečného úsilí.

Situace československých žen ve Velké Británii

Možnost vstupu československých žen žijících na území Velké Británie do pomocných sborů byla projednávána mezi československým MNO a britským War Office, přičemž jednání téměř vždy iniciovali Britové, pouze v jednom případě došlo k osobnímu setkání zástupců obou stran. Další kontakty probíhaly písemnou formou. Za československou stranu ho obstarával nejčastěji vojenský a letecký attaché plukovník Josef Kalla.³¹⁶ Problematika zaměstnávání žen v armádě si v průběhu války vyžádala širší (ne vždy v terminologii jednotnou) meziinstitucionální komunikaci. Od roku 1941, kdy začala být aktuální, do ní nejvíce zasahovaly Ministerstvo národní obrany (MNO), Inspektorát československého letectva (IČL)

---

³¹⁵ Viz: kapitola: *Právní aspekty vojenské služby žen*.

³¹⁶ Československý vojenský a letecký attaché byl přidělen k britskému War Office. Po celou dobu druhé světové války byl tento post obsazen Josefem Kallou.

a Ministerstvo sociální péče (MSP). V následujících letech se k ní vyjadřovala také Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR) a v neposlední řadě Státní rada (SR).

Impuls k jednání lze spatřovat na začátku roku 1941, kdy Britové povolili i cizím státním příslušnicím vstup do pomocných sborů. Tato informace se dostala 20. ledna 1941 nejprve k ministru sociální péče Františku Němcovi, který společně s dopisem z britského Ministry of Labour obdržel i memorandum o hlavních vstupních podmínkách.³¹⁷ Cizinky měly předložit dvě britská doporučení k přijetí, věková hranice byla stanovena na 18-42 let, ženy s dětmi mohly do sborů vstoupit jen s vědomím manžela.³¹⁸ Do služby neměly být přijímány ženy zdravotně nezpůsobilé. Organizace ATS byla popsána jako vojenská, přidružená k pozemní armádě, a její členky musely nosit uniformu.³¹⁹ Pracovní zařazení pak odpovídalo možnostem britských sborů ATS z počátku války, kdy ženy mohly vykonávat práci kuchařek, úřednic, telefonistek, skladnic a řidiček.

Ačkoli nemáme k dispozici přímou ministrovu reakci, můžeme předpokládat, že informoval další československé úřady. Zároveň dále postupovaly i pověřené britské orgány, zejména War Office, které se zajímalo o preferované alternativy případného zapojení žen a logicky upřednostňovalo formování samostatné národnostně československé roty v rámci struktur britských ATS. Podobný koncept Britové postupně nabízeli i ostatním exilovým vládám a netýkal se pouze organizace pomocných sborů, ale i bojových složek. Poskytnutí zázemí, materiálu, výcviku i jistého dohledu ze strany Britů nalezneme v prvotní fázi formování československých perutí, stejně jako při organizování základního výcviku československých parašutistů. Ačkoli takto formované vojenské jednotky musely s Brity spolupracovat, po překonání ustavovací fáze se postupně profilovaly jako československé síly, nad nimiž měly přednostně pravomoc československé vojenské úřady.

Na začátku února informoval generál Ingr o nabídce War Office další československé úřady, které zároveň žádal o podání stanoviska. Nejprve dopisem z 8. února 1941 oslovil Vojenskou kancelář prezidenta republiky (VKPR): „*War office se nás dotázal, zda hodláme utvořit z našich žen roty ATS... ženské pomocné sbory. Byly by zaměstnány jako řidičky aut, kancelářské síly, ve skladištích, kuchařky apod. Šlo by o čs. ženy svobodné a bezdětné... svého*

---

³¹⁷ Archiv Národního muzea (dále jen ANM), f. Ambrosovi. Dopis pro MSP ze dne 20. ledna 1941. Za upozornění na materiál děkuji Ivanovi Procházce. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 15.

³¹⁸ Tamtéž. Memorandum Women's Auxiliary Services. Do služby však mohly vstoupit i ženy ve věku 17 a půl roku, a to se svolením svých rodičů či opatrovatelů.

³¹⁹ Tamtéž.

času se jich přihlásilo u čs. vojenského attaché 400... Jsem toho názoru, že by bylo účelným a žádoucím podobné jednotky z čs. žen zřídit, aby byli uvolněni muži a vojáci pro vojenské účely a nahrazení ženami všude, kde je to možné. I zde je nutno, aby československé ženy byly zastoupeny.“³²⁰

Již o čtyři dny později obdržel od VKPR odpověď: „*President republiky zásadně souhlasí se zřízením československých ženských pomocných jednotek /ATS/... současně dává pan president republiky MNO na uvážení, zda by se podobná akce nedala provést ve prospěch našich leteckých jednotek. V kladném případě souhlasí..., abyste projednali tuto otázku s Air Ministry.*“³²¹

Prezidentův návrh na případné zapojení žen také u československých perutí byl MNO přeposlán na Inspektorát československého letectva. Dle tohoto postupu by se dalo usuzovat, že v tuto chvíli se možnost zapojení československých žen přímo u československé armády, respektive minimálně u československých perutí, jevila i pro MNO jako reálná alternativa. Návrh se však nesetkal s příliš pozitivní reakcí, soudě podle dopisu generála Janouška z Inspektorátu československého letectva, který na základě ústního projednání této možnosti s veliteli perutí ve své odpovědi 3. března 1941 napsal: „*Místa pro ženy u RAF jsou součástí Stations, kde jsou tyto zařazeny jako písařky, telefonistky, řidičky, stenografky, šifrující důstojnice, jídlonošky, kuchařky atd. U letek, kromě písařek, není pro ně použití... v případě souhlasu A. M. /Air Ministry/, které není o zamýšlené akci informováno, dalo by se uvažovati o umístění jen velmi omezeného počtu žen... jednalo by se tu asi o tři kuchařky a 6 jídlonošek.*“³²² Závěrem napsal: „... *Velitelé perutí – s jejichž názorem souhlasím – hledí na tuto otázku nepříznivě a zamítají použití žen u letectva. Jsem toho názoru... aby čs. st. příslušnice žádaly o zařazení do WAAF, kde by případně bylo možno utvořit čs. sekci, byl-li by dostatečný počet přihlášených.*“³²³

Je otázkou, v jakém smyslu pak MNO vlastně varianty zapojení československých občanek do vojenského prostředí s dalšími československými institucemi komunikovalo či přesněji, zda tato komunikace obsahovala konkrétní a jasný výklad těchto možností. Po prostudování jednotlivých odpovědí došlých na MNO se zdá, že československé orgány nebyly o dané problematice jednotně informovány, respektive nebylo zřejmé, zda MNO hovoří o

³²⁰ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis S. Ingra z 8. února 1941.

³²¹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis VKPR ze dne 12. února 1941.

³²² VÚA-VHA, f. Ministerstvo národní obrany – Londýn (dále jen MNO-L), k. č. 24. Dopis K. Janouška ze dne 3. března 1941.

³²³ VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Tamtéž.

vlastních jednotkách u národní československé armády, nebo o konceptu služby ucelených skupin žen v armádě britské. Bližší průzkum jednotlivých dokumentů ukazuje, že například Ingrův dopis pro prezidentskou kancelář byl zasílán ve věci „*čs. roty čs. žen A. T. S.*“, ³²⁴ vojenská kancelář pak hovořila o *zřízení československých pomocných jednotek*, ³²⁵ Inspektorát byl oficiálně tázán ve věci „*Čs. státní občanky, zařazení do vojenské služby u letectva*“. ³²⁶ Ministerstvo sociální péče, které bylo k věci přizváno, ve svém přípisu hovoří o věci „*ženských pomocných sborů*“. ³²⁷ Vojenský a letecký attaché, Josef Kalla pak na MNO 11. února 1941 psal ve věci „*utvoření čs. ženských pomocných jednotek*“. ³²⁸ Až tento Kallův dopis obsahoval podrobnosti o britských preferencích: „*Príslušné oddělení War Office se dotázalo, zda naše úřady souhlasí s tím, aby byly organizovány čs. jednotky na stejném podkladě jako anglické jednotky – měly by československého velitele, jemuž by byl přidělen velitel britský. Na ramenou by měly podobné pásky jako čs. armáda „Czechoslovakia“.*“ ³²⁹

Ačkoli komunikace mezi úřady nebyla v terminologii jednotná, shodly se v zásadě na pozitivních stanoviscích k navrhované formě začlenění československých žen. MNO tak bylo podpořeno, aby pokračovalo v dalších jednáních s britským War Office. Ve chvíli jejich zahájení však od myšlenky případného zapojení československých občanek přímo u československých perutí ustupovalo a o participaci žen pravděpodobně přemýšlelo jen ve smyslu konkrétního britského návrhu. Zřídit ucelené československé jednotky žen v rámci britských ATS, ale s vlastním československým velením. Otevřené dalším jednáním s Brity však zůstávaly otázky vymezení správy, organizace a vlastních kompetencí nad přihlásivšími se ženami.

Je však také možné, že MNO navzdory prvotnímu zájmu o problematiku upustilo i od možnosti vyjednat s Brity navrhované ucelené československé jednotky s československým velením ze zcela jiných důvodů. V této době již například polská exilová vláda na návrh Britů přistoupila a postupně se snažila polské ženy sloužící ve sborech po dohodě s War Office přidělovat na místa u své národní armády. V některých směrech odlišný, ale v principu stejný byl postup i francouzských politických a vojenských představitelů. Českoslovenští vojenští představitelé však měli jiné plány, kým vlastně pomocné služby u československých jednotek obsadit. Z února a z března 1941, tedy ze stejné doby, kdy jsou osloveny československé

³²⁴ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis S. Ingra ze dne 8. února 1941.

³²⁵ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis VKPR ze dne 12. února 1941.

³²⁶ VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Tamtéž.

³²⁷ VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Dopis F. Němce ze dne 20. února 1941.

³²⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis J. Kally ze dne 11. února 1941.

³²⁹ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenského a leteckého attaché Josefa Kally ze dne 11. února 1941.

institute a později s Brity projednávány podmínky zapojení československých žen do sborů, pocházejí návrhy MNO a Inspektorátu československého letectva na zařazení superarbitrovaných mužů zdravotní klasifikace C (tedy z armády propuštěných) do pomocných služeb u československého letectva. Bylo žádáno 60 mužů, kteří měli být vybráni na základě rozeslaného dotazníku a zařazení do služby po zdravotní prohlídce a přezkoušení.³³⁰

V dotazníku ze dne 4. března 1941 podepsaném generálem Ingrem a rozeslaném 116 mužům se mimo jiné píše: „Československé letecké jednotky budou doplněny pomocným personálem /úklid v hangárech, na letišti, posluha v jídelnách, kuchyních, spojky, sluhové/. K těmto službám se můžete dobrovolně přihlásit... V případě přijetí k letectvu budete zařazen jako voják a další postup bude se dít podle předpisů platných pro R.A.F.“³³¹ Ve stejné době byl však Inspektorát tázan na využití žen u perutí, jež případně měly zastávat zcela totožnou náplň práce, jaká je uváděna v dotazníku. Generál Janoušek toto přiřazení odmítl s odůvodněním, že by se dalo: „uvažovati o umístění jen velmi omezeného počtu žen... jednalo by se tu asi o tři kuchařky a 6 jídlonošek.“³³²

Dle archivních dokumentů, které pro rok 1941 jasně hovoří o pohledávce až 60 osob do pomocných služeb u československých letek a navzdory skutečnosti, že bylo možné na tuto práci přiřadit desítky československých žen, se nabízí otázka, proč na MNO nedošlo k dalším úvahám o jejich zapojení. Důvody je možno spatřovat již ve vlastním fungování odvodního řízení, v rámci, kterého existovala klasifikace „schopen k pomocným službám... s vadou“.³³³ S ohledem na výše zmíněné se užití mužů nižší zdravotní klasifikace, ale řádně odvedených v odvodním řízení, jeví jako pochopitelné řešení situace. Zároveň však tato argumentace nebyla MNO uváděna jako jasný a hlavní důvod neupotřebení žen ve vlastní armádě. Naopak bylo tvrzeno, že pro ně není využití.

Budeme-li anticipovat problematiku doplňování pomocného personálu (nejen) u letek, zjistíme, že se jednalo o dlouhodobý problém. V roce 1943 řešený především přeškolením vojáků z řad československé samostatné obrněné brigády, která ale následkem jejich odchodu k letectvu rovněž nedosahovala potřebného početního stavu.³³⁴ Československá armáda i po doplnění vojáků ze Středního východu na podzim roku 1943 vykazovala nedostatečné počty

³³⁰ Výsledek této náborové akce nebyl uspokojivý – z 85 došlých odpovědí na MNO, se k pomocným službám přihlásilo pouhých 7 mužů, ostatní zdravotně nevyhovovali.

³³¹ VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Dopis S. Ingra ze dne 4. března 1941.

³³² VÚA-VHA, f. MNO – L, k. č. 24. Dopis Karla Janouška ze dne 3. března 1941.

³³³ ANM, f. Ambrošovi, k. č. 6. Lékařská klasifikace a odvodní rozhodnutí.

³³⁴ <http://www.bojovali-za-ceskoslovensko.cz/cs/vystava/54-08>. 20. 1. 2018.

mužů, kteří by byli pro vojenskou službu dostatečně zdravotně způsobilí. Zároveň se potýkala s nadbytkem vojenských osob nižší zdravotní klasifikace A s vadou, B a C, pro které se snažila najít vhodné uplatnění. Tento stav však oficiálně potvrdil generál Ingr až na jednáních branného výboru Státní rady v květnu 1943. Rovněž ho uváděl jako hlavní důvod, proč „*pro vytvoření vlastních pomocných služeb ženských v rámci naší armády ve Velké Británii nejsou předpoklady*.“³³⁵ Svou úlohu mohlo sehrát i dobové vnímání rozdělení rolí ve společnosti. Armáda byla vnímána jako maskulinní prostředí, MNO umožnilo i zdravotně nezpůsobilým mužům dostat své roli živitelů rodin.

Kromě toho se však nabízí i mnohem triviálnější a v zásadě logické vysvětlení, spočívající ve finančním aspektu celé věci. Podstatné je totiž zmínit, že vojáci nižší zdravotní klasifikace byli MNO již finančně zajišťováni, jejich přiřazení do pomocných služeb tedy pro MNO neznamenal nové výdaje, jednalo se spíše o určitou redistribuci finančních prostředků. Naopak zaměstnání žen by kromě právních obtíží (prvorepublikové vojenské předpisy jejich službu v armádě neumožňovaly) znamenalo i další finanční výdaje.

Myšlenka vlastních pomocných sborů žen u československé armády ve Velké Británii však v průběhu roku 1941 existovala, a to v úvahách některých československých příslušnic. V časopise *Čechoslovák* byl otištěn článek Dolores Šperkové s názvem *Proč ne my?* Kde se dočteme: „*Téměř všechny spojenecké národy, které mají za hranicemi svých porobených zemí vlastní armádu, mají své ženské pomocné oddíly... které konají platné služby... Dnes... máme možnost hlásit se k anglickým útvarům a alespoň tak se můžeme zúčastnit užitečné práce. Ale proč k anglickým, proč ne k vlastním československým? Což zde nemáme svou samostatnou armádu, nebo snad jsme méně schopné pracovnice než ženy ostatních národů... máme méně lásky ke své porobené zemi?*“³³⁶ Šperková, která se později sama stala příslušnicí sborů WAAF a pracovala na Inspektorátu československého letectva, jako hlavní důvod pro zřízení pomocných sborů uvedla, že: „*Potřebujeme alespoň jeden symbolický oddíl, který by představoval a potvrzoval úsilí československých žen, stejně jako naše armáda, je v první řadě armádou symbolickou, která má v cizině představovat boj československého národa.*“³³⁷ Tento článek však u povolaných československých orgánů příliš nerezonoval a na další jednání s Brity neměl vliv.

---

³³⁵ NA, f. SR-L. k. č. 73. Zápis ze zasedání branného výboru Státní rady ze dne 23. 5. 1943

³³⁶ *Čechoslovák*. Číslo 9, 1941, s. 7. Článek: *Proč ne my?*

³³⁷ Tamtéž, s. 7.

Zásadní rozhovory na téma zapojení československých žen do britské armády, a tedy i o podmínkách zformování československých rot v rámci britských ATS se odehrály v druhé polovině měsíce března 1941. Za britskou stranu se jich účastnila velitelka ATS sborů Senior Commandant Jean M. Knox. Za stranu československou pak velmi pravděpodobně plukovník Josef Kalla a úřednice Československé zprostředkovatelný práce Anežka Lewisová,³³⁸ která měla v rámci agendy zprostředkovatelný práce na starosti zaměstnávání žen.³³⁹ Další československé instituce byly o průběhu jednání informovány pouze ze zápisu A. Lewisové zaslaném ze dne 21. března 1941.³⁴⁰

V rámci schůzky byly projednány otázky spojené s případným utvořením československých jednotek ATS, podmínky vstupu československých příslušnic do sborů, otázka důstojnic a propagace akce vůči veřejnosti.³⁴¹ Zřízení samostatné československé sekce ATS bylo závislé na počtu přihlášek, který se nedal odhadovat. I proto bylo domluveno, že československé ženy budou zařazeny do ATS britských. „Československé jednotky mohou být pak později sestaveny, ukáže-li zkušenost, že je to věci na prospěch.“³⁴² Vstup do britských pomocných sborů byl podmíněn fyzickou zdatností, doporučením dvou britských občanů (z toho jeden musela být žena) a politickou spolehlivostí, nejlépe potvrzenou československými úřady. Uniformy žen měly být britské, s označením „Czechoslovakia“ na ramenou. Výcvik vlastních důstojnic bude umožněn, dojde-li později k sestavení československých jednotek ATS. Veškerou propagaci přebrali Britové, respektive britská ATS, od československých úřadů se očekávala „...morální podpora akce“.³⁴³

Zpráva z jednání putovala v opisech jak na MNO, tak i do vojenské kanceláře prezidenta republiky. Její kopie byla zaslána také prezidentově manželce Haně Benešové.³⁴⁴ O celém jednání byla velmi pravděpodobně informována i členka Státní rady Marie Jurnečková-Vorlová.³⁴⁵ Vzhledem k tomu, že další meziministerská komunikace se věnovala pouze

---

³³⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.

³³⁹ Badatel Ivan Procházka zastává názor, že se vojenský a letecký attaché Kalla musel jednání účastnit. Uvádí to i ve svém zde citovaném díle. Také jsem se pozastavila nad skutečností, že by tomu tak nebylo. Nicméně v originále zápisu píše pouze: „Zaznamenala A. L. /Agnes Lewisová/, která se schůze na vyzvání plk. Kally účastnila.“ Zajímavé je, že zápis neobsahuje žádné dotazy, připomínky, či náměty k probírané tematice vznesené československou stranou. VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.

³⁴⁰ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zápis ze schůze ze dne 21. března 1941.

³⁴⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 21. března 1941.

³⁴⁵ Tamtéž. V dopise vojenskému a leteckému attaché Kallovi Lewisová dne 21. března 1941 píše: „Zprávu o schůzce s pi. Jurnečkovou ve věci ATS podám v pondělí.“ Záznam však o zmiňované schůzce však ve Vojenském archivu uložen není.

formalitám, respektive vymezení kompetencí, které z ministerstev bude vydávat ona potvrzení o politické spolehlivosti,³⁴⁶ můžeme usuzovat, že československé úřady neměly k výsledku jednání závažnější připomínky. Z původního návrhu britské War Office na zřízení samostatné sekce v rámci ATS s vlastním československým velením, byl konečným výsledkem schůzky úplné zařazení žen do britské ATS.³⁴⁷

Zmiňovaná „morální podpora“ akce československými institucemi se projevila v sérii článků uveřejněných ve vládním časopise *Čechoslovák*. Nejprve bylo v článku „Československým ženám v Anglii“ konstatováno, že je povinností všech československých žen přispět ke společné věci spojenců a k jejich vítězství. K otázce samostatných československých pomocných sborů bylo konstatováno, že: „*Vybudování samostatných československých jednotek ATS bylo podrobena velmi bedlivým úvahám. Bylo dosaženo se strany československé a anglické úplné dohody v tom smyslu, že nebudou prozatím tvořeny samostatné československé jednotky ATS. Budou nosit anglické uniformy s páskou Czechoslovakia na ramenou, jak je tomu u československé armády.*“³⁴⁸ Článek apeloval na občanskou povinnost žen vůči porobené vlasti, stejně tak jako na povinnost prokázat, že jsou hodny britského pohostinství.³⁴⁹ Propagaci náboru podpořila i členka Státní rady Marie Jurnečková-Vorlová: i z tohoto důvodu, se lze domnívat, že ani ona neměla k ujednaným podmínkám žádné výhrady. „*Každá žena má dnes možnost vřaditi se nějak do bojového kolektivu a pomoci dle svých sil. Je proto mravní a národní povinností československých žen... hlásiti se do ATS.*“³⁵⁰

Je otázkou, jaký zájem vyvolala možnost vstupu do britských služeb přímo u československých žen. Vládní kruhy jej v první polovině roku 1941 vyhodnocovaly jako nedostačující, soudě dle přednášky Huberta Ripky pronesené na schůzi československých žen v Londýně dne 6. června 1941. Ripka nejprve naznačil, že: „... *Výsledky při náboru do ATS, WAAF... ukazují katastrofální neochotu československých žen.*“³⁵¹ Vyzval je tedy k usilovnějšímu zapojení do britských služeb.

³⁴⁶ Po dohodě s Brity následně stačil generální souhlas československých úřadů, jednotlivá potvrzení vystavována nebyla. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016.

³⁴⁷ Na MNO existovaly určité úvahy obecně o ženských pomocných sborech i o možnostech československých sborů. Dokument z roku 1941, který primárně řešil otázku národnostního označení žen v Československém červeném kříži a jiných organizacích, k otázce sborů ATS zmiňuje možnost utvoření samostatného československého sboru žen po vzoru ATS, který by podléhal MNO. Tato možnost však pravděpodobně nebyla s britským War Office projednávána. VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 25.

³⁴⁸ *Čechoslovák*. Číslo 2, 1941, s. 2. Článek: *Československým ženám v Anglii*.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 2.

³⁵⁰ *Čechoslovák*. Číslo 13, 1941, s. 2. Článek: *Československým ženám v Anglii*.

³⁵¹ *Čechoslovák*. Číslo 23, 1941, s. 4. Článek: *Úkoly našich žen v zahraničí*.

Zajímavé je však zamyslet se, z jakých statistických informací mohl ministr Ripka vycházet. Kromě britských informací se prakticky jako jediný zdroj nabízejí výkazy Československé zprostředkovatelný práce, zřízené v únoru 1941 pod správou MSP. Ta zpočátku činnosti ve svých výkazech samostatně evidovala ženy zařazené do ATS, ale pouze do května roku 1941. V té době přišlo nařízení z britského ministerstva práce o evidenci všech československých státních příslušníků v zemi za účelem jejich případného pracovního zařazení do válečného úsilí. Nařízení se vztahovalo na všechny muže ve věku 16 až 65 let a ženy od 16 do 50 let. Ze soupisu byli vyňati členové prozatímní vlády, vládní úředníci, osoby sloužící v československé armádě a také ženy sloužící v ATS a WAAF.³⁵² V evidenci tak dále zůstaly pouze ty členky ATS, jež se přihlášily prostřednictvím centrální Zprostředkovatelný práce, a to v době od února do května 1941. Adeptky se však mohly přihlásit přímo i v rekrutačních střediscích jednotlivých složek sborů či prostřednictvím britských zprostředkovatelen práce, které byly také určeny jako místa povinné registrace pro československé občany žijící mimo Londýn. Údaje o těchto ženách tak ve smyslu britského nařízení nemohly být součástí závěrečného soupisu Československé zprostředkovatelný práce.

Od žen se však pravděpodobně očekával větší zájem, což by nepřímo potvrzovala i zpráva Československé zprostředkovatelný práce z 21. března 1941, ve které se lze dočíst: „...do ATS je kupodivu málo přihlášek.“³⁵³ Zpráva však rovněž zmiňuje, že celá věc je teprve ve fázi projednávání.³⁵⁴ Vysoká čísla o počtu uchazeček nenajdeme ani v pozdějších materiálech zprostředkovatelný. Přesto se však, podíváme-li se na výkaz činnosti z dubna 1941 dočteme, že k 8. dubnu 1941 se: „do ATS přihlásilo 11 žen, 1 žena do WAAF“.³⁵⁵ Ačkoli se na první pohled nejedná o velký počet, musíme zohlednit komplexní statistiku. Ke stejnému dni bylo zaměstnáno jen 27 žen ze 113 zaregistrovaných, z toho zmiňovaných 11 žen v ATS a 1 ve WAAF. Znamená to tedy, že téměř každá druhá registrovaná žena byla zaměstnána v pomocných sborech.³⁵⁶

Zprostředkovatelná práce byla důsledná, co se týká evidence a registrace československých občanů ve Velké Británii, tedy i žen. Pravděpodobně však opustila vedení záznamů o ženách přidělených do britských pomocných sborů. Důvody mohly souviset s oficiálním postupem Ministerstva sociální péče v této otázce, které totiž v komunikaci s MNO

---

³⁵² NA, f. MSP-L, k. 58. Úřední záznam ze dne 26. května 1941.

³⁵³ NA, f. MSP-L, k. 58. Výkaz o činnosti zprostředkovatelný práce k 20. březnu 1941.

³⁵⁴ Právě v této době teprve probíhají jednání s War Office o konkrétní podobě a podmínkách zapojení československých žen do britských sborů.

³⁵⁵ Tamtéž. Výkaz o činnosti zprostředkovatelný práce k 8. dubnu 1941.

³⁵⁶ Tamtéž. Dalších 16 žen do zaměstnání navrženo, do odeslání zprávy však nebylo rozhodnuto o jejich přijetí.

z listopadu 1941 sdílelo jeho názor, že by nebylo účelné, aby byla vedena evidence těchto žen, „*ježto jsou přímo pod anglickým velením.*“³⁵⁷ Ministerstvo sociální péče tak evidovalo pouze ty československé ženy, které vstoupily do ATS, pokud byly ještě před svým vstupem do sborů podporovány z prostředků MSP.³⁵⁸

S ohledem na fakt, že ani v materiálech Ministerstva sociální péče z dalších válečných let³⁵⁹ se o československých ženách v britských pomocných sborech nehovoří ani jako o vlastní pracovní kategorii hodné zřetele, je možno domnívat se, že konkrétní statistika přijatých či nepřijatých československých adeptek do sboru ATS či WAAF nebyla známa, navíc že o ní v logice domluvy MNO s MSP nebyla ani poptávka. Jednalo se přece o britskou organizaci a britskou armádu. Nedůsledné vedení evidence těchto žen se negativně projevovalo v dalších letech války.

Pro zhodnocení odezvy náboru u československých žen by také měla být zohledněna skutečnost, jakými dalšími způsoby československé vládní kruhy či jiné instituce vstup do sborů propagovaly. Ačkoli na poradě s britským velením ATS v březnu 1941 bylo dohodnuto, že tuto propagaci převezme britská strana, od strany československé se přece jen podpora akce očekávala.³⁶⁰

Již na začátku dubna 1941 proběhlo na půdě Československého institutu v Londýně několik propagačních přednášek britských důstojnic na téma žen v armádě,³⁶¹ které měly přiblížit každodenní praxi a život tzv. „*ej-tý-esek*“. „*Nováček je zcela vybaven šatstvem. Po zařazení a lékařské prohlídce jsou nové příbyvní poslány na tři týdny do výcvikového střediska, aby si osvojily znalost svých povinností dříve, než jsou přiděleny ke svému oddílu. Každá z přihlášených musí být ochotna sloužit všude, kam je poslána a musí se zavázat ke službě po dobu války. S ženami v ATS se zachází stejně, jako s jejich kolegy vojáky. Mají svou kázeň, svobodu a práva... Ženy – důstojnice ATS – vynakládají všechno úsilí, aby členky jim podřízené se cítily dobře zaopatřeny a spokojeny.*“³⁶²

---

³⁵⁷ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis MSP ze dne 8. listopadu 1941.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Například v souhrnné Zprávě o činnosti Ministerstva sociální péče ze září 1942 jsou kategorie zaměstnání, ve kterých jsou zařazeny československé ženy uvedeny: vlastní domácnost, pomocnice v domácnosti, továrny, kadeřnice, prodavačky, kancelářské síly, modistky, studentky, ošetřovatelky, zvláště kvalifikované síly, nezařazené, práce neschopné. NA, f. SR – L, k. č. 72. Poradní zpráva.

³⁶⁰ Více o organizování vládní propagandy pomocných sborů, viz kapitola: *Women of Britain...Come forward now!*

³⁶¹ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války.* Praha 2016, s. 17.

³⁶² Tamtéž, s. 17.

Jako další možnost oslovit československé ženy se v červnu 1941 nabídla velká výstava v britském Birminghamu s tématem *Ženy ve válce*. Československý stánek se však, na rozdíl od stánku britského, tématu ženských pomocných sborů prakticky vůbec nevěnoval. Bližší informace o průběhu výstavy otiskl vládní *Čechoslovák*: „Znáte všichni tu kouzelnou abecedu s přeházenými písmenky? WRENS... ATS, WAAF... Nuže za vším tím je skryta žena v některé z... anglických uniforem... salutování, parády, přehlídky... to je to, co se líbí... ale uvnitř organizací v táborech, ubikacích, dílnách je namáhavá, drobná, černá práce, odebraná mužům, nebo jejich činnost doplňující. Výstavní stánky nás poučují o úkolech ženy v námořní službě, vojenské dopravě, v letectvu... Náš stánek... neodpovídá doslova námětu výstavy... soustřeďuje se především kolem našeho Červeného kříže... návštěvník si mohl z fotografií, obrazů, diagramů, publikací, z původních krojů, z ručních prací představit a domyslit krásy československých krajů a měst.“³⁶³

Pozornost výstavě, kterou zaštiťovala sestra krále Jiřího VI. Marie a na které byli přítomni i zástupci britské armády, věnoval i deník československého vojska v Anglii *Naše noviny*. „Československo má svou vlastní výstavku, která se ostře odlišuje od ostatních stánků svou barevností a mírumilovností... jak pak by po hrubých náležitostech výstroje ATS nezajímaly krásné krajky a národní kroje?“³⁶⁴ Autor článku sice připustil, že československý stánek se těšil mimořádnému zájmu, závěrem však také dodal, že: „Účel výstavy je docela jiný a po stránce úsilí československé ženy pro vítězství ve válce jsme neviděli nic. Jen několik obrázků z kantiny.“³⁶⁵

Není zcela zřejmé, kdo za československou stranu připravil onen výstavní stánek, tedy kdo byl autorem, či zda jich nebylo více. Jako možná odpověď se nabízí, že jeho příprava spadala právě do gesce Institutu československých žen ve Velké Británii, pozdější Rady československých žen. Není tak však jasně řečeno. Z pojetí výstavního stánku je ale zřejmé, co mělo být propagováno. Autoři/autorky výstavy rozhodně nezvýrazňovali přítomnost československých žen v britských sborech, neapelovali na zvýšení zájmu o tuto problematiku. Cílem bylo vyzdvihnout originální českou kulturu a tradici. O výstavu, zdá se, neměli velký zájem ani českoslovenští vládní představitelé. I Hana Benešová byla přítomna pouze na fotografii.³⁶⁶

---

³⁶³ *Čechoslovák*. Číslo 24, 1941, s. 9. Článek: *Válčící žena*.

³⁶⁴ *Naše noviny*. Číslo 159, 1941, s. 4. Článek: *Ženy ve válce*.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 4.

³⁶⁶ *Čechoslovák*. Číslo 24, 1941, s. 9. Článek: *Válčící žena*.

Československá strana tedy náborovou akci podpořila alespoň v oficiálním tisku. Výzvy pro dobrovolný vstup do sborů se ozývaly i v průběhu roku 1942. V provolání „*Všem Čechoslovákům ve Velké Británii*“ se mimo jiné pravilo: „*Dějinná chvíle volá též československé ženy. Žádná žena nesmí stát stranou. I ona musí učinit všechno pro vítězství. Musí vystřídat muže ve válečné výrobě, aby mohli jít do armády. Musí vstupovat do vojenských služeb a účastnit se dobrovolných prací vstupem do ATS a WAAF. Ženy musí uvolnit muže pro důležitější válečnou činnost.*“³⁶⁷ Jak však již bylo řečeno, s ohledem na skutečnost, že neexistovala důsledná evidence žen vstoupivších do sborů, nelze jasně vyhodnotit úspěšnost těchto proklamací.

Ve druhé polovině války bylo od oficiálních apelů ustoupeno. Jako možné vysvětlení se nabízí skutečnost, že československá strana své závazky již splnila a za splnění je považovaly i britské úřady. V dostupných archivních dokumentech se nenachází žádný záznam či zpráva, kterou by Britové žádali o další podporu náboru.

Vrátíme-li se k československo-britské dohodě o organizaci ATS z března 1941, musíme konstatovat, že v určitém ohledu sjednané podmínky nebyly dodrženy. S ohledem na fakt, že československé ženy nebudou organizovány v samostatné jednotce, zamítli Britové možnost národnostního rukávového označení „*Czechoslovakia*“. Poukazovali především na fakt, že ženy budou přiřazeny na různá místa k britským jednotkám, informace o jejich národnosti tak není podstatná.³⁶⁸ Proti tomuto jednání se ohradil zejména vojenský attaché Josef Kalla. V dopise z 11. dubna 1941 uvedl, že národnostní rukávové označení nebylo v rámci jednání sporným bodem a že československé orgány již o něm informovaly své občanky. Naznačil také, že v důsledku takového jednání by československé úřady mohly dát přednost organizaci vlastních československých jednotek.³⁶⁹

Kriticky se k tomuto postupu vyjadřoval i náčelník štábu MNO plk. Bosý.³⁷⁰ V dopise plk. Kallovi z 22. dubna 1941 napsal: „*MNO jest nepochopitelným stanovisko War Office ve věci označení československých žen, které se přihlásí do ženských jednotek A.T.S rukávovými pásky „Czechoslovakia“. Mohou-li ženy ostatních spojeneckých národů jako např. Polky a Francouzsky míti příslušné označení, jest to právem možné i u čs. žen. Jest právě v našem*

³⁶⁷ *Čechoslovák*. Číslo 22, 1942, s. 6. Článek: *Všem Čechoslovákům ve Velké Británii*.

³⁶⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 8. dubna 1941.

³⁶⁹ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis pro War Office ze dne 11. dubna 1941.

³⁷⁰ Stanislav Bosý bylo krycí jméno Bruno Sklenovského. Více informací viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*. Praha 2005.

*zájmu, aby české ženy, které budou sloužit u ATS byly takto označeny.*³⁷¹ Ačkoli tento dopis nebyl pravděpodobně vojenskému a leteckému attaché vůbec odeslán,³⁷² naznačoval určitý posun v přemýšlení i nad pozitivními dopady účasti žen v uniformách. Ten souvisel především s faktem, že aktivní (nejen) vojenská účast Čechoslováků v boji proti Hitlerovi zvyšovala prestiž československé exilové vlády a prezidenta Beneše v očích spojenců, a tím přispívala k jeho výhodnější a pevnější pozici při prosazování československých státoprávních požadavků. V této době tedy v roce 1941 zejména ke snaze oduznat Mnichovskou dohodu a politicky a právně zařídit obnovení Československé republiky v původních předmnichovských hranicích.

Účast československých žen v nebojových jednotkách nemohla předčít aktivní permanentní bojové nasazení zejména československých letců. Jejich odvaha, a především výsledky v bojích, přispívaly již od roku 1940 k politickému úsilí Edvarda Beneše o restituci republiky.³⁷³ Intenzivnější oficiální propagace zapojení československých žen do válečného úsilí právě i na poli vojenském však mohla Benešovy politické snahy doplňovat a podpořit. Právě to mohl plukovník Bosý naznačovat větou: „*Jest právě v našem zájmu, aby české ženy, které budou sloužit u ATS byly takto označeny.*“ Kallou oficiálně vznesené připomínky zůstaly bez britské reakce. Povolení nosit národnostní rukávové označení přišlo od War Office až na začátku roku 1942.

Pro ucelený pohled na nastíněná jednání a problematiku vzniku československých ženských jednotek v britské armádě, však nesmí být opomenut do značné míry faktor rozhodující, tedy plány a úvahy britského War Office. Agnes Lewisová ve své zprávě zmiňuje, že důvodem rozhodnutí o vstupu československých žen jen do britských sborů, je potřeba celou věc, tj. nábor do sborů, urychlit.³⁷⁴ Poznámka Lewisové mohla souviset se skutečností, že dosavadní dobrovolný nábor britských občanek nebyl dostačující.

Právě v kontextu interní britské politiky v otázce zaměstnávání žen, zjistíme, v jakých personálních problémech se nejen pomocné sbory ocitaly. Britská zpráva z jednání zástupců War Office, Ministry of Labour a všech třech složek britských pomocných sborů, tedy ATS, WAAF i WRNS ze dne 24. února 1941 hovoří o náboru zejména do ATS jako o „*zcela neuspokojivém*“.³⁷⁵ Již zde bylo zmiňováno, že v dané chvíli sloužilo v pomocné službě u

---

³⁷¹ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 25. Koncept dopisu ze dne 22. dubna 1941.

³⁷² Tamtéž., Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 16.

³⁷³ RAJLICH, Jiří: *Karel Janoušek. Jediný československý maršál*. Brno 2016, s. 123.

³⁷⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Záznam o poradě ze dne 21. března 1941.

³⁷⁵ TNA, f. Ministry of Labour, LAB 8/396. Meeting held on 24 February 1942. V originále dokumentu je napsáno: „*most unsatisfactory*“.

pozemní armády 35 tisíc členek. Oficiálně povolený a schválený počet britskou War Office byl 60 tisíc žen. Neoficiálně však byla potřeba až 81 tisíc žen, které by z větší části byly uplatněny i v civilní obraně.³⁷⁶ Dle dosavadního průběhu náboru by byl takový počet dosažen za čtyři roky.³⁷⁷

Lze se tedy domnívat, že určitá „laxnost“ československých úřadů při vyjednávání o otázce samostatných rot ATS s československým velením, mohla Britům v jejich plánech konvenovat. Ačkoli na sebe převzali další finanční zatížení, rovněž však i získali. Československé ženy mohli volně zařazovat a organizovat dle svých vojenských potřeb, československé orgány do jejich činnosti nemohly nijak zasahovat. Je důležité si uvědomit, že zapojení ostatních státních příslušnic do britských pomocných sborů oddalovalo zapojení britských občanů, a to zejména mužů, ale i žen, kteří byli potřební na jiných místech v rámci válečného úsilí.³⁷⁸

Po proběhlých jednáních o vstupu československých žen do ATS vznesli Britové v září 1941 dotaz ohledně umožnění vstupu československých krajanek i do pomocné služby u letectva – WAAF. V dopise z 11. září 1941 zaslaném vojenskému a leteckému attaché Kallovi se Air Ministry tázalo, zda proti tomu nemají československé úřady námitek a dále pro uchazečky žádalo formální potvrzení o spolehlivosti, jako v případě jejich vstupu do ATS.³⁷⁹ Ministerstvo národní obrany o týden později odpovědělo, že nemá námitek, formální potvrzení však musí vydat Ministerstvo zahraničních věcí,³⁸⁰ které 30. září 1941 navrhlo situaci řešit stejným způsobem jako v případě potvrzení pro žadatelky o vstup do sboru ATS, tedy generálním souhlasem.³⁸¹

Ani v případě československých příslušnic WAAF nepřistoupily československé úřady k jejich důsledné evidenci. Přesto však existovaly výzvy, aby zainteresované československé orgány na vedení vlastní dokumentace ohledně těchto žen nerezignovaly. Vycházely opět od československé příslušnice WAAF Dolores Šperkové. V dopise ze 3. září 1941 jako hlavní důvod pro vedení zmiňované evidence uváděla, že: „... v případě, že by mělo někdy dojít k vytvoření samostatného sboru československých WAAF... měl by (Inspektorát

---

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ V originále zápisu se píše: „...Increase of the number of Women in the Services is the matter of a great importance as a means of reducing calls upon male man power of the country.“, TNA, f. Ministry of Labour, LAB 8/396.

³⁷⁹ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 11. září 1941.

³⁸⁰ Tamtéž. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 26. září 1941.

³⁸¹ Tamtéž. Odpověď MV vojenskému a leteckému attaché ze dne 30. září 1941.

československého letectva – pozn. K. S.) *k dispozici úplnou kartotéku již vycvičených československých příslušnic WAAF, které by mohl v samotném sboru velmi dobře upotřebit.*“³⁸² Dopis byl zaslán jak Ministerstvu národní obrany, tak Ministerstvu sociální péče. Opis se dostal rovněž do Vojenské kanceláře prezidenta republiky. Pomineme-li fakt, že v přípisech mezi institucemi se místo o sborech WAAF nesprávně hovořilo o „*jakýchsi sborech ATC*“, všechny instituce požadavek na vedení úřední evidence zamítly.³⁸³ V této chvíli, tedy v září 1941, bylo již zcela jasné, že otázky spojené se zapojením československých žen v pomocných sborech plně spadají do kompetence Britů.

Nezájem československých ministerstev, především pak MNO o problematiku československých příslušnic britských sborů naznačoval, že není zájem nejen o zřízení samostatné československé jednotky, ale ani o jejich sloučení v ucelené národnostní skupiny. „*Bez znalosti problematiky služby žen, početních stavů, odborností nebo jejich umístění, nemělo* (MNO – pozn. K. S.) *šanci později vhodně argumentovat v diskuzi a přimět britské úřady shromáždit čs. ženy do jediné národnostní skupiny.*“³⁸⁴

Úvahy o sloučení československých žen v československé jednotky ATS a WAAF v roce 1943 tak nevycházely z iniciativy MNO, ale od samotných žen – a to od již zmiňované Section Officer Dolores Šperkové. Dopisy, které napsala Šperková, dobově zapadají do období, kdy vládní instituce projednávaly právní úpravu, respektive dekret prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě. Kromě apelu na sloučení žen do národnostních skupin, se v nich nekompromisně ohrazovala proti zamýšleným postupům MNO, ženy ve spojeneckých armádách z působnosti dekretu vynechat. Její komunikaci se zainteresovanými československými institucemi bude věnována vlastní kapitola.³⁸⁵

S ohledem na probíhající jednání o podobu dekretu bylo MNO vyzváno, aby aktualizovalo své informace i o dosavadním působení československých občanek v britských sborech. V červenci 1943 tak znovu pověřilo vojenského a leteckého attaché Kallu, aby u War Office zjistil, kolik československých státních příslušnic je zařazeno do sboru ATS a WAAF ve Spojeném království. Zda by bylo možné sloučit je v jedné československé jednotce, přičemž jejich služební poměr a použití by zůstalo beze změn. V neposlední řadě požadovalo

³⁸² Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond: Taktické svazky 1945 (dále jen T), T-1012-2-MV.

³⁸³ VÚA-VHA, sbírka 19. 19-10/6. Dopis MNO pro MSP ze dne 18. září 1941. MNO zde argumentovalo, že evidence žen je vedena u MSP. Tato informace však nebyla přesná, neboť, jak již bylo řečeno, MSP mělo v evidenci pouze ty ženy, které pobíraly podporu MSP ještě před svým nástupem do sborů.

³⁸⁴ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války.* Praha 2016, s. 20.

³⁸⁵ Viz kapitola: *Právní aspekty vojenské služby žen.*

jmenný seznam těchto žen.³⁸⁶ Po několika urgencích vojenského a leteckého attaché zaslalo War Office požadovaný (v té době) aktuální seznam.³⁸⁷ V dopise 8. října 1943 však nedoporučilo sloučení československých žen v jednu jednotku. Jako důvody uvádělo hlavně jejich různou specializaci, finanční zatížení s jejich přeškolením i skutečnost, že jsou rozmístěny na základnách po celé Anglii.³⁸⁸

Britská argumentace byla relevantní. Vyjmenovaná úskalí byla následkem podmínek dojednaných s War Office v roce 1941. Pravděpodobně i proto, že si odpovědní činitelé uvědomovali, že britské výhrady jsou oprávněné, nevzneslo MNO k obsahu dopisu námitek. Sloučení žen v jednu československou jednotku tak opět nebylo realizováno.

V průběhu roku 1943 však muselo MNO zaujmout postoj i k dalším podobným požadavkům. V dubnu 1943 byl na MNO doručen dopis od skupiny československých žen ATS sloužících v britských sborech na Středním východě. Žádaly o přiřazení k československé armádě, respektive k československému pěšímu praporu, který byl však po splnění bojových úkolů v Africe rozpuštěn a vojáci – mezi nimi i manželé československých ATS – byli převeleni do Anglie. I to byl jeden z důvodů, proč československé ženy na Středním východě žádaly o přeřazení do služby na britské ostrovy. Z dostupných archivních materiálů vyplývá, že MNO uvažovalo o jejich přesunu z Afriky, nicméně ani v tomto případě nemělo ve vyjednávání s War Office argumentační převahu.

Přece jen se však myšlenky využít práce československých žen v pomocných britských sborech u československé armády nevzdalo. Iniciativa vzešla z MNO v prosinci 1943. Podle hlášení velitele československé samostatné brigády generála Lišky bylo možno umístit až 109 žen na různá místa v rámci brigády.³⁸⁹ Na základě dostupných archivních materiálů můžeme usuzovat, že War Office nebylo zcela proti této úvaze. V dopise vojenskému a leteckému attaché Kallovi ze dne 8. února 1944 se můžeme dočíst: „*W. O. /War Office – K. S./ mi v rozhovoru sdělil, že žádá o sdělení, jaké jednotky ATS hodlá MNO postavit... pak rozhodne, zda dá souhlas, aby tyto jednotky šly s čs. brigádou kamkoli.*“³⁹⁰ Během dalších únorových jednání však Britové změnili svůj vstřícný postoj, alespoň takovýmto způsobem o tom informoval vojenský a letecký attaché MNO. Ve zprávě z 22. února 1944 napsal, že Britové:

---

³⁸⁶ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 8. července 1943.

³⁸⁷ Za účelem rozeslání vánočních balíčků, žádal o jmenný seznam československých příslušnic u pomocných sborů také Československý červený kříž. VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis War Office z 30. září 1943.

³⁸⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis pro MNO ze dne 8. října 1943.

³⁸⁹ Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 27.

³⁹⁰ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 76. Spis: Československé ženy – použití u čs. jednotky.

„neradi vidí použití britského sboru ATS – i když jsou to naše příslušnice – čs. armádou.“³⁹¹ V otázce sjednocení československých žen v jednu jednotku však u Britů došlo k posunu. „Kladně by se postavili ke zřízení zvláštní jednotky ATS čistě československé, která by úplně podléhala čs. velení... Kdyby se MNO rozhodlo postavit zvláštní sbor ATS neměli by námitek.“³⁹² Britové dále zdůraznili, že nedoporučují použití žen ATS blízko bojové linie.

Ačkoli britské stanovisko o přiřazení československých žen v britských formacích bylo zamítavé, je třeba nastolit otázku, jak bylo o této věci jednáno. V konceptu návrhu MNO z 15. února 1944 se hovoří o tom, že MNO nehodlá postavit zvláštní jednotku ATS, že se pouze zamýšlí nad použitím žen u brigády.³⁹³ V tomto duchu byl také informován Kalla, potvrdil to ve zprávě z 22. února 1944: „*Váš spis... z 15. 2. ponechávám do Vašeho rozhodnutí.*“³⁹⁴ Vše zůstalo jen v rovině v úvah, MNO nemělo zájem o zřizování národnostně československé jednotky s vlastním velením v rámci ATS, soudě podle toho, že v této věci s Brity dále nejednalo.

Další iniciativa využít potenciálu žen, často vycvičených v netradičních pracovních a vojenských odvětvích, přišla na přelomu prosince 1944 a ledna 1945. MNO opět pověřilo vojenského a leteckého attaché Kallu jednáními s War Office a Air Ministry ohledně možnosti uvolnit československé ženy pro potřeby československé vlády. Jednalo se o zařazení na práce na osvobozeném území a o organizaci dopravy zboží a zásob do republiky.³⁹⁵ Návrh počítal nejen se ženami z Velké Británie, ale i s těmi, které sloužily v britské armádě na Středním východě. Ačkoli se v archivních materiálech nenachází přímo britská odpověď, z další dokumentace je zjevné, že Britové požadované odmítli. V roce 1945 s ohledem na vývoj válečné situace už k dalším jednáním o přiřazení žen k československé armádě ve Velké Británii, ani o jejich sloučení do jedné československé jednotky nedošlo. Československé krajanky tak po celou dobu války zůstaly v britské armádě. Často byly umístěny jednotlivě, i na vzdálené základny po celém území Velké Británie. Jak ale probíhala služba v britské armádě? Co všechno obnášel výcvik a vlastní výkon vojenského povolání?

---

³⁹¹ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis pro MNO ze dne 22. února 1944.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 76. Spis: Československé ženy – použití u čs. jednotky.

³⁹⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis pro MNO ze dne 22. února 1944.

³⁹⁵ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6, svazek 1. Dopis pro vojenského a leteckého attaché ze dne 29. prosince 1944.

Výcvik a vojenská služba československých příslušnic pomocných sborů ve Velké Británii

Československé krajanky se do služby v britských pomocných sborech mohly přihlásit prostřednictvím (československé i britské) Zprostředkovatelny práce, či přímo v příslušném náborovém středisku ATS či WAAF. Na základě předjednaných podmínek jejich služby mezi československými a britskými institucemi lze předpokládat, že pro ně platily stejné přijímací postupy, jako pro ženy britské. Po vyplnění přihlášky tak prošly zdravotní prohlídkou i pohovorem, jaký typ zaměstnání by v rámci armády preferovaly. Po vstupní proceduře se navracely domů, kde vyčkávaly dalších pokynů, především pak na informaci, do kterého armádního střediska narukovat. Zde po vyplnění příslušných formulářů, obdržely vybavení a byly poslány již přímo do výcvikových center.

Ta se nacházela na různých místech po celém území Anglie. Hlavním úkolem středisek bylo „během 4 týdnů vychovat ze skupiny mladých žen zdravé, chytré, disciplinované vojačky znalé armádních pravidel a předpisů.“³⁹⁶ Základní výcvik obnášel tvrdou fyzickou přípravu, tzv. P.T. (Physical Training), doplněnou různými cvičeními, pochody a přehlídkami. Zahrnoval i výuku první pomoci a znalost relaxace namožených svalů. Pozornost byla věnována rozpoznávání vojenských hodností a správnému vojenskému pozdravu. Ten dle britských regulí představoval stěžejní „*duch armádní disciplíny*“. Řádný pozdrav nadřízenému důstojníkovi byl prováděn 3 kroky před ním a končil 3 kroky po vzájemném minutí.³⁹⁷ Další učební předměty přibližovaly podrobnosti o genezi a organizaci sboru, o vojenském vybavení a výzbroji. Ženy se naučily základní bezpečnostní předpisy, zásady týkající se obrany základny, či jak postupovat v případě chemického útoku. Výcvik se soustředil i na otázky spojené s osobní hygienou a udržováním pořádku. Členkám sboru byly vštěpovány i dílčí znalosti z oblasti ekonomie týkající se finančního managementu, respektive kterak vyjít s penězi a jak případně podporovat své bližní aj. V průběhu základního výcviku ženy absolvovaly i další kolo zdravotních testů – počínaje těhotenským testem, konče testy na pohlavní choroby. Rovněž byly naočkovány proti tetanu a enterickým horečkám a prohlédnuty od vší.

Se svými zkušenostmi z výcviku se z řad československých žen svěčila např. Dolores Šperková. „*Během několika prvních dnů si nováček navykne, že se na něho nevolá „miss“, ale poslední tři číslice jeho úředního čísla...v těchto dnech je ještě dovoleno, aby nováček – potká-*

---

³⁹⁶ GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012, s. 29.

³⁹⁷ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 130.

li důstojníka nebo důstojnici – dělal pravou rukou rytmické pohyby vlastní kompozice, protože dosud neprodělal výcvik ve zdravení. A pak přijde dril. Člověk se vrací večer, utrmácen, v hlavě mu hučí „left-right-left“ a „halt! ... Dlouhá pláž se zvlněným mořem v pozadí, na níž jsme měly denně půlhodinku P.T. a na níž jsme od rána do večera po řadu týdnů pochodovaly, zastavovaly, obracely se vpravo, vlevo, čelem vzad, salutovaly dopředu i na strany a cvičily rychlý pochod i „slow march“, zůstane v životě WAAFky velmi živým dojmem. Ne pro tu přírodní scenérii a trochu toho tělocviku, který i když unavil, je každému... v zásadě příjemný, ale proto, že jsme se v těch dnech skutečně přerodily na příslušníky letectva.“³⁹⁸ Obdobně dril popisovala i další československá příslušnice WAAF Edith Nettelová-Weitzenová. „Základní výcvik trval jeden měsíc. Den pro nás začal už v pět hodin. Program se stával z různých přednášek, pochodování a rozebírání zbraní až do večera... hlavně jsme se učily pochodovat ve formacích, zdravit vyšší šarže a neudělat ostudu.“³⁹⁹

Na základní výcvik navazovaly několikátýdenní kurzy speciální, do kterých byly ženy řazeny dle výsledků Selection Trade testů. Ty je měly připravit už na výkon vlastního armádního povolání. Přípravný kurz kuchařek popsala například Edith Matějčková.⁴⁰⁰ „*Ráno jsme pochodovaly a dělaly další věci zrovna jako noví rekruti, ale odpoledne jsme měly školení. Když jsme prošly „buzerací na cvičáku“... strávily jsme celý den až do pozdního odpoledne učením se kuchařskému umění. Sedávaly jsme u oběda za stolem pro deset lidí a jedna kuchařka měla na starost obsloužit ostatní. Každý den jsme se posunuly o jedno místo, takže po deseti dnech jsme byly zpátky na místě, kde jsme začaly. Ta, která roznášela jídlo se obsloužila až nakonec, a to nás naučilo dávat všem stejné porce... Smysl spočíval v tom, abychom se naučily rozdělovat jídlo správně v malé skupině.“⁴⁰¹ Další z žen jako například Margita Schneiderová-Rytířová prošly elektrikářskými kurzy, jiné kurzy zdravotními, meteorologickými či řidičskými. Po jejich absolvování čekaly již na vlastní přiřazení k jednotce.*

Z počátku mohl výkon vlastní práce probíhat poněkud netradičně, respektive praxe neodpovídala prodělanému výcviku. „*Jakmile mi bylo sedmnáct a půl...přihlásila jsem se jako dobrovolník k letectvu...Když jsem narukovala, mohla jsem si vybrat, co chci dělat, ale tehdy*

---

³⁹⁸ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly...Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 18.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 19.

⁴⁰⁰ Paní Edith Gillies – Matějčková sice byla britskou státní občankou provdanou za československého pilota. Na tuto skupinu žen práce primárně necílí, každopádně s ohledem na skutečnost, jak torzovitě jsou materiály typu ego dokumentů – tedy vzpomínek napsaných samotnými členkami sborů, rozhodla jsem se úryvky z jejich memoárů zařadit. Za zaslání knihy děkuji uctivě rodině paní Edith Matějčkové.

⁴⁰¹ MATĚJČKOVÁ, Edith: *Vzpomínky na modrá léta*. Ostrava 2010, s. 7.

*byla zrovna jediná volná možnost, a sice jako elektrikář. Tak jsem se přihlásila, že budu dělat elektrikáře. Po prvních šesti týdnech výcviku mě poslali někam, kde jsem se vyučila... Skončilo to tím, že mě pak poslali na nějakou leteckou základnu, kde jsem opravdovému elektrikáři nosila brašnu a podávala mu náradí.*⁴⁰² V případě Ruth Toskové, který nebyl ojedinělý, ale ani běžný, došlo k pracovnímu přeřazení. S ohledem na skutečnost, že uměla německy, byla připojena ke skupině žen v Y-Service. Ty měly za úkol odposlouchávat komunikaci německé armády. Hlášení byla dále postupována na vyšší místa např. i do Bletchley parku, kde byla následně vyhodnocena. *„Odposlouchávaly jsme pokyny pro německou Luftwaffe. Ta byla řízena ze země. Z pozemních stanic. V první řadě jsme se musely naučit německé kódy, protože se všechno vysílalo v kódech, které jiné složky v letectvu dekovaly. Nebylo to těžké, těch slov bylo... 200–300, to byl velmi omezený slovník.*⁴⁰³

Československé ženy se postupně zapracovávaly do přidělených zaměstnání. Služba se postupem času stávala rutinou. Jaký ale byl život spojený s britskou armádou? Ubytování pro příslušnice pomocných sborů bylo zajištěno poblíž či přímo na jednotlivých leteckých základnách a v armádních táborech. Jednalo se o různé cihlové ubytovny (tzv. Quarters), které mohlo obývat až 28 osob. Zpravidla jedna z žen s hodností poddůstojnice byla zodpovědná za úklid a disciplínu. S ohledem na navyšování počtů členek sborů, se ubytovací prostory ukazyvaly jako nedostačující, proto bylo možné bydlet i u civilních obyvatel, poblíž základen. Často byly využívány i různé zrekvírované hotely a hostely. *„Bydlíme v největším harrogetském hotelu s centrální topením a s horkou a studenou vodou v pokoji, který je ovšem zařízen přísně vojenským stylem.*⁴⁰⁴ Tak například popisovala své ubytování Dolores Šperková.

V drtivé většině případů však ženy bydlely v oněch zmiňovaných ubytovnách. Ty se skládaly zpravidla ze dvou velkých ložnic, koupelny a malé kuchyňky. Vybavení interiéru bylo skoupé. Nacházely se zde vojenské postele s polštářem a ložním prádlem, popřípadě i židle. Výjimečně byly na ubytovně k dispozici skříňky, koberečky či zrcadlo.⁴⁰⁵ *„Měly jsme jen*

---

⁴⁰² Archiv Židovského muzea v Praze (dále jen AŽMP) Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 016 – R. T., žena. Rozhovory nahrané ŽMP jsou anonymizovány a musí tak být citovány, avšak na základě dalších dostupných materiálů bylo zjištěno, že se jedná o Ruth Toskovou, proto budu v dalším textu používat celé její jméno.

⁴⁰³ Tamtéž.

⁴⁰⁴ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly... Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 19.

⁴⁰⁵ *The Book of the WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F.* Londýn 1942, s. 42-43.

postel, nad ní poličku na odložení plynové masky a dalších věcí... dále pouze věšák, kam jsme odkládaly pláště a uniformy.“⁴⁰⁶

Pracovní den začínal obvykle budíčkem v 6 hodin ráno, následovala rozcevička, snídaně a vlastní práce, často dělená na ranní a odpolední směnu. Každé povolání mělo svá pro a proti. Některá obnášela odlišný a časově náročnější režim. Například kuchyňský personál musel být na svých místech dříve než ostatní. „*Protože z naší ubytovny do kuchyně to pěšky trvalo dobrou půlhodinu, musela jsem vyrazit okolo 4,30, abych v kuchyni byla v 5 hodin.*“⁴⁰⁷ Vytížené byly i ženy v Y-service, protože přijímače musely být obsluhovány po celých 24 hodin. Služba probíhala obvykle po šesti-hodinových směnách.⁴⁰⁸ Jinému režimu směn také podléhaly členky sloužící u A-A útvarů, tedy u útvarů protiletadlové obrany.

Nepracovní části dne vyplňoval vojenský dril a tradiční britské P.T. (Physical Training), tedy udržování fyzické kondice. Cvičení mohl místy nahrazovat sport, zejména rugby, kriket a fotbal. Vzájemné zápasy probíhaly mezi ženami, organizovány však byly i smíšené mače. Armádní předpisy rovněž vyhrazovaly hodiny pro odpočinek a zábavu. Škála aktivit byla široká. Bylo možné hrát různé vědomostní hry, ale i házet šipky, hrát basket, baseball, či tenis, plést, zkoušet hry s dramatickým kroužkem, nebo být členkou literární společnosti. Oblíbená forma relaxace bylo učení jízdy na koni.

Volný čas bylo také možné využít ke vzdělávání, nejčastěji byly vedeny kurzy jazyků, kurzy rychlého psaní na stroji a různé další, zaměřené zejména na ruční práce. K dispozici byla rovněž staniční knihovna. Za spokojenost a „veselou mysl“ žen (tzv. well-being) byla zodpovědná pověřená důstojnice WAAF či ATS. Ta musela být komunikativní, chápavá a otevřená diskuzi o požadavcích žen. Účastnila se také debat na téma, jaké volnočasové aktivity budou v táboře probíhat v dalších měsících. Bylo také možné požádat o propustku a navštívit přilehlé okolí, či příbuzné a známé. Zpravidla jednou měsíčně a v mimořádné dny, jako byly vánoční svátky či Silvestr byly organizovány smíšené taneční zábavy.

Právě kontakt s muži, letci i pozemním personálem, totiž neoddělitelně patřil ke každodenní službě zejména členek sboru WAAF. Vzájemná interakce však neprobíhala primárně při tanečních zábavách, ale na úrovni denní spolupráce na základně. Českoslovenští letci byli vnímáni jako veselí a bezstarostní a stále hladoví.⁴⁰⁹ Patřili k armádní elitě a těšili se

---

⁴⁰⁶ MATĚJÍČKOVÁ, Edith: *Vzpomínky na modrá léta*. Ostrava 2010, s. 11.

⁴⁰⁷ Tamtéž. s. 16.

⁴⁰⁸ Email Edith Weitzenové z 25. 5. 2011. Za poskytnutí děkuji Ivanovi Procházkovi.

⁴⁰⁹ MATĚJÍČKOVÁ, Edith: *Vzpomínky na modrá léta*. Ostrava 2010, s. 29.

zájmu žen. Řada z nich uzavřela v Anglii sňatek a založila rodinu. Některé z jejich budoucích manželek sloužily v pomocných sborech. V drtivě většině případů se však jednalo o britské státní příslušnice.⁴¹⁰ Například „nepolapitelný“ Jan Smudek uzavřel manželství s členkou WAAF Margaret Bush. Mezi známější britské tzv. „waafky“⁴¹¹ v Čechách patří jméno radiotelegrafistky Joy Turner, provdané Kadečkové, pozdější poradkyně filmu Nebeští jezdci. Jen v několika málo známých případech pojal československý letec za manželku československou příslušnici WAAF.⁴¹² Určitým důvodem k tomu mohla být skutečnost, že letci přicházeli do kontaktu zejména s Britkami a nikoli s československými krajankami. Otázkou je, zda či jaké mohli mít o jejich službě povědomí.

Záznamy o ženách ve WAAF se v písemných pamětech československých letců objevují pouze kuse. Pokud jsou v memoárech zařazeny, hovoří se v nich o ženách především ve dvou rovinách. První, pracovní rovina, kdy je (útržkovitě) zmiňována vykonávaná práce, s níž se autor textu setkal. Takovou vzpomínku zařadil do své knihy například první velitel 310. stíhací peruti Alexander Hess: „*O skutečné obětavosti, úžasné pílí a svědomitosti těchto vzácných anglických žen, když vykonávaly svou odpovědnou službu, jež jim vlastní právem byla ve vedení války svěřena, můžeme všichni z vlastní své zkušenosti podat nejlepší svědectví.*“⁴¹³ Pochvalně se o „waafkách“ vyjadřoval i František Fajtl. Zejména vyzdvihoval práci řidiček.⁴¹⁴ Tu zmínil ve svých pamětech například i Alois Šiška.⁴¹⁵

Častěji se však o ženách ve WAAF hovoří v rovině druhé, zaměřené pouze na konstatování o společenském a osobním setkávání letců s těmito příslušníky armády opačného pohlaví. „*WAAF to je velká atrakce pro naše hochy! Děvčata v uniformě! Ale to jsou vojáci!... Hoši se tuží a myslím, že ty konservativní zásady roztají pod objetím našeho kluka jako led na jarním slunci... známosti se už navazují. A tak večer po zaměstnání je to na hlavní silnici v kempu... jako na promenádě o pouti.*“⁴¹⁶ Zapsal si do svého deníku například Bohuslav

---

⁴¹⁰ K 5. 2. 1945 celkem z 97 ženatých letců se 81 oženilo s britskou státní příslušnicí. Srovnej: KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2005, s. 168.

⁴¹¹ Touto zkratkou nazývaly členky sborů WAAF sami českoslovenští letci.

⁴¹² Za československého letce či člena pozemního personálu se provdaly například Jiřina Ascherová-Tonderová, Dolores Šperková-Prchalová či Edita Hermannová-Sedláková.

⁴¹³ HESS, Alexander: *Byli jsme v bitvě o Anglii*. Praha 2015, s. 15. K citovanému textu dodejme, že v letecké bitvě o Anglii se Hess nemohl potkat s jinými než britskými příslušnicemi sboru, nicméně text napsal v roce 1943, v té době již československé ženy ve sborech působily.

⁴¹⁴ FAJTL, František: *Létal jsem s Tristatřináctkou*. Praha 1991, s. 186.

⁴¹⁵ ŠIŠKA, Alois: *KX-B neodpovídá*. Praha 1991. Dále například DUDA, M. Zbyněk: *Velitel stíhacího letectva*. Praha 1994.; VANČATA, Pavel: *Z deníku radiotelegrafisty: Unikátní válečný deník Sgt Pavla Tofla, příslušníka 311. čs. bombardovací perutě*. Cheb 2013.

⁴¹⁶ KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2005, s. 167.

Příhoda. Motiv mužova společenského rozptýlení zmínil i Miroslav Liškutín⁴¹⁷ či Jan Wiener.⁴¹⁸

Memoáry a jiné ego dokumenty jsou v rámci historických pramenů nejvíce závislé na osobnosti autora. Na jeho vnímání prožívaných událostí v dané době, následně na zpracování těchto událostí ex post a na časovém odstupu, ve kterém o nich píše. Zpracování závisí rovněž na tom, co je autor schopen si z událostí vybavit, ale také na tom, jakým způsobem a komu chce tyto informace předat. Výběrem zařazených vzpomínek však může ovlivnit čtenářovo hodnocení, v tomto případě hodnocení role žen sloužících ve WAAF.

V rámci denní služby mužů i žen na společenské akce a večírky nezbývalo mnoho času. Drtivou většinu vyplňovala náročná služba. Místy však přinášela i zábavné momenty. *„Když jsem vyšla z baráku, byla mlha tak hustá, že člověk viděl jen pár centimetrů před sebe... Došla jsem k bráně... a rozvázala se mi bota. Než jsem se sehnula a botu zavázala, položila jsem plynovou masku a helmu na plot. Pak jsem masku a přilbu sebrala a pokračovala dál... ušla jsem asi pět minut, když jsem pocítila, že mě někdo sleduje. Zastavila jsem se a poslouchala... ale vůbec nic jsem neviděla... Ulevilo se mi, když jsem konečně došla k strážní budce. Protože mě strážný neviděl, zakřičel: „Pojď bliž, ať Tě vidím“. Ušla jsem jen několik metrů, když na mě zavolal znovu, abych se vrátila. Když jsem k němu došla, viděla jsem, že drží silný provaz a na konci provazu byla velká ovce, která na protest ani nebekla. Strážný se ptal, kdo za ní řekne heslo? Stála jsem tam chvíli naprosto zmatená, a pak jsme oba vybuchli smíchy... Když jsem si vzala plynovou masku (z plotu), sebrala jsem i provaz, na jejímž konci bylo uvázáno zbloudilé zvíře.“*⁴¹⁹

Většinou však byly ženy konfrontovány s děsivými okamžiky, které přicházely s probíhající válkou. Příslušnice ATS Anna Faltusová po válce vzpomínala: *„Jedno odpoledne jsem měla za úkol... něco vyřídit a šla jsem pěšky po hlavní třídě, která byla plná lidí. Najednou zazněly sirény, oznamující nálet a nad námi se objevila i nepřátelská stíhačka, která letěla nízko nad ulicí a ostřelovala obyvatele... Měla jsem štěstí, že jsem se rychle dostala do podzemního*

---

⁴¹⁷ LIŠKUTÍN, Miroslav: *Letecká služba*. Cheb 1991. Dále například LIŠKA, Antonín: *Jak se plaší smrt*. Praha 1983.; SLÁDEK, Čestmír: *Osudy palubního střelce*. Praha 1993.

⁴¹⁸ KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2005, s. 234.

⁴¹⁹ MATĚJÍČKOVÁ, Edith: *Vzpomínky na modrá léta*. Ostrava 2010, s. 16-17.

krytu. Bohužel mnohým se to nepodařilo. „Obraz“, který se naskytl po zaznění „all clear“, byl hrozný.“⁴²⁰

Československé ženy v britských pomocných jednotkách byly, dle dostupných materiálů, nejčastěji přiřazovány do funkcí řidiček a kuchařek. Dále úspěšně pracovaly v meteorologických službách či jako tlumočnice a elektrikářky. Z dochovaných svědectví si jednání britských důstojníků a obecně Britů pochvalovaly. „Angličané se chovají velmi hezky“ napsala Dolores Šperková.⁴²¹ Edith Nettelová-Weitzenová po válce vzpomínala: „Angličané jsou velice tolerantní...věděli, že se snažíme a bojujeme na jejich straně, tak k nám byli velice vstřícní.“⁴²² Její hodnocení Britů potvrzovaly i mnohé další.⁴²³

Československé členky pomocných sborů byly rozptýleny jednotlivě po britských základnách a táborech, často o sobě navzájem nevěděly. Na fakt, že ve výcvikovém středisku i později na samotných základnách nebylo možno potkat další československé krajanky upozorňovala řada z nich. Již během války, v roce 1941, otiskl časopis *Čechoslovák* dopis od vojína Marie Urbáškové. „Těšila jsem se, že se zde, ve výcvikovém středisku ATS, setkám s krajankami. Bohužel...z Čechoslovaček jsem tu jediná.“⁴²⁴

Také Edith Nettelová-Weitzenová potvrzovala, že sloužila zejména s britskými děvčaty. Další členka WAAF Betty Wordenová tuto skutečnost zmínila v děkovacím dopise Československému červenému kříži u příležitosti zaslání vánočního balíčku. „Jsem jediná Češka zde v této úplně anglické jednotce, a proto jsem zvláště potěšena tímto dárkem od našich.“⁴²⁵ I Anna Faltusová poznala osobně za dobu války jen jednu československou příslušnici WAAF. Výjimku tak tvořilo 27 československých žen, které sloužily na základně ve West Kingsdown,⁴²⁶ a také v odposlouchávací službě Y-Service pracoval větší počet československých krajanek. „Naše jednotka se skládala z 80 % děvčat z Československa, a ještě tam bylo několik holek z Dánska a Norska, a dokonce i z Rakouska.“⁴²⁷

---

⁴²⁰ *Československý týdeník*. 4. května 1995, s. 4. (Číslo neuvedeno). Za poskytnutí materiálu děkuji dceři paní Anny Faltusové Věře Bernard.

⁴²¹ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly...Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 19.

⁴²² Paměť Národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Edith Weitzenovou, 4. 4. 2004.

⁴²³ Potvrdila např. Anna Faltusová, Margita Rytířová, Pavla Šamšulová aj.

⁴²⁴ *Čechoslovák*. Číslo 30, 1941, s. 7. Článek: *Děvčata ve stejnokroji*.

⁴²⁵ NA, f. Československý Červený Kříž – Londýn (dále jen ČsČK – L), k. č. 90. Dopis Betty Wordenové ze dne 27. prosince 1942.

⁴²⁶ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly...Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 25.

⁴²⁷ AŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 016 – R. T., žena.

Alespoň některé československé příslušnice sborů však byly Brity přiděleny k výkonu služby k československým perutím, například Hana Voglová zastávala funkci tlumočnice u 311. bombardovací peruti, Pavla Šamšulová zde pracovala jako kuchařka. Edita Hermannová – Sedláková doplňovala pozemní personál na základně Manston, kde dočasně sídlila rovněž i československá bombardovací peruť. O přiřazení a působení československé členky WAAF u československé stíhací peruti informoval i časopis *Čechoslovák*. „Nedávno tomu byl rok, kdy si mě dala zavolat velitelka WAAF. Uvítala mě slovy: „You have been posted, sergeant.“ Na mém obličejí se asi nejevila přílišná radost...Jste přeložena k české stíhací skupině...to změnilo moje nepřijemné překvapení v radost. Po celou dobu, co jsem sloužila ve WAAF bylo mým nejvřelejším přáním být přidělena k československému letectvu. A nyní se splnilo...Byla jsem jediná československá WAAFka u stíhací skupiny.“⁴²⁸ Některé ženy samy usilovaly o přearazení k československým jednotkám. Například Margita Schneiderová-Rytířová si opakovaně podala žádost o přeložení. Vycvičená elektrikářka byla kvalifikována na letadla, se kterými létali českoslovenští letci.⁴²⁹ Britové však údajně její žádost ignorovali a vyhověli jí až po konci války v červnu 1945.⁴³⁰

Existovaly rovněž případy o opačném postupu, tedy že o přiřazení československé příslušnice sborů zažádala některá z československých institucí. Například v únoru 1943 tak učinilo MNO prostřednictvím vojenského a leteckého attaché Kally. MNO poptávalo československou řidičku vozu, motocyklu a „dveřnici“.⁴³¹ V květnu 1943 War Office odsouhlasilo přidělení řidičky vozu ATS private-vojína Marie Seidlové, pro jízdu na motocyklu nebyla v dané době kvalifikována žádná z československých členek sboru. Dále byly k MNO přiděleny jako telefonistky členky ATS vojín Marie Pollaková a Thelma Criss.⁴³²

Československé úřady však mohly nárokovat i přidělení britské členky ATS. V březnu 1943 žádal Štáb pro vybudování branné moci (ŠVBM) o přiřazení telefonistky, která primárně ovládala anglický jazyk. Porozumění českému jazyku naopak nebylo žádoucí. „Bylo by spíše výhodné, kdyby tato telefonistka našemu služebnímu jazyku nerozuměla, pro přidělení přichází proto v úvahu – pokud možno – britská státní příslušnice.“⁴³³ To byly ovšem prakticky jediné

---

⁴²⁸ *Čechoslovák*. Číslo 20, 1944, s. 6. Článek: *Byla jsem rok u čs. stíhačů*. Pravděpodobně se jednalo o Betty Wordenovou.

⁴²⁹ Srovnej: Paměť národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Margitou Schneiderovou Rytířovou 21. 10. 2009. <http://www.pametnaroda.cz/story/rytirova-roz-schneiderova-margita-1924-857>. 16. 7. 2018.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 24. února 1943.

⁴³² Tamtéž. Dle Britů vojín Thelma Criss hovořila česky i anglicky.

⁴³³ Tamtéž. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 2. března 1943.

možnosti služby československých členek pomocných sborů u československé armády, potažmo pro další československé instituce.

Československé členky sborů tak nadále plnily svou službu na britských leteckých základnách a v různých vojenských táborech. Logicky se na ně vztahovala opatření a normy, kterými se řídila armáda Jeho Veličenstva. Počínaje britským systémem vojenských hodností,⁴³⁴ přes vojenské soudnictví až po způsob vyplácení žoldu. Většina československých žen dosáhla poddůstojnických hodností. V pomocné službě pozemní armády, stejně jako u letectva byla vstupní hodnost vojín – *Private* (Pte.), ve WAAF bylo jejím ekvivalentem označení *Aircraftwoman* (ACW).⁴³⁵ Po absolvování důstojnického kurzu dosáhla mezi československými ženami ve WAAF jedné z nejvyšších hodností Section Officer, tedy nadporučíka, zmiňovaná Dolores Šperková. Ve sboru ATS zastupovala Čechoslovačky v ekvivalentní hodnosti pozemní armády Subaltern například Helena Kienzelová.⁴³⁶

Dosažené hodnosti představovaly podstatný prvek ve výši vypláceného žoldu. V ATS i ve WAAF byl základní denní žold žen 1s. (shilling) 4d. (penny),⁴³⁷ 20 šilinků představovalo 1 libru, té adeptka dosáhla cca po 14 dnech práce.⁴³⁸ Pro představu uveďme, že základní žold vojína muže začínal na 2 šilinkách za den.⁴³⁹ Finanční rozdíly mezi vojáky a „vojákyňmi“ s dosaženými hodnostmi narůstaly. Například – kuchařka, členka WAAF, v hodnosti rotmistra (Warrant Officer) pobírala denně 7s. 8d. Oproti tomu kuchaři, členu R.A.F., ve stejné hodnosti rotmistra bylo denně vypláceno 11s. 6d.⁴⁴⁰ Pro celkový kontext o finančních poměrech ve válečné Anglii uveďme, že například jídlo v restauraci stálo (ze zákona maximálně) 5 šilinků.⁴⁴¹

O ženy ve sborech však bylo finančně postaráno, co se týkalo zdravotního a sociálního pojištění. Za všechny členky sborů ATS jej platilo War Office.⁴⁴² Týdně jim však bylo

---

⁴³⁴ Britské vojenské hodnosti pro muže a následně pro ženy v pomocných sborech prošly několika obměnami. Zejména v roce 1941, kdy byly sbory prohlášeny za součást branné moci.

⁴³⁵ Britové rozlišovali ACW 1st class, ACW 2nd class – tedy vojínka 1., či 2. třídy. Většinou byla počáteční hodnost vojínka 2. třídy.

⁴³⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/01, svazek 1. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 1. listopadu 1944.

⁴³⁷ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 160.; *The Book of the WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F.* Londýn 1942, s. 8-9.

⁴³⁸ Každý šilink se skládal z 12 pencí. Více viz. <http://www.victorianweb.org/economics/currency.html>. 17. 7. 2018.

⁴³⁹ *Joining Up? A handy guide for every recruit*. Londýn 1940, s. 29.

⁴⁴⁰ *Joining Up? A handy guide for every recruit*. Londýn 1940, s. 59.; *The Book of the WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F.* Londýn 1942, s. 9.

⁴⁴¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Rationing_in_the_United_Kingdom. 17. 7. 2018,

<https://www.cooksinfo.com/british-war-time-food/>. 17. 7. 2018.

⁴⁴² *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 104.

strháváno 5 pencí jako příspěvek do fondu na zajištění vdov, sirotků a seniorů,⁴⁴³ a také měsíční daň z příjmu.⁴⁴⁴ Armáda rovněž financovala opodstatněné výdaje na lékařská vyšetření a léčbu.

Z dochovaných dokumentů se zdá, že proplácení zdravotních vyšetření československých žen britskými orgány mohlo být nedostačující. Dle přípisu se totiž ženy z WAAF i ATS „ve více případech“ obracely s žádostmi o pomoc na Československý červený kříž (ČSČK). Nebylo však jasné, zda na tuto zdravotní péči měly nárok.⁴⁴⁵ Předseda ČSČK gen. Slezák-Vicherek vznesl na vojenského a leteckého attaché a Inspektorát československého letectva dotaz, zda se i na tyto ženy vztahují ujednání o poskytování léčebné péče v ambulancích ČSČK, respektive zda výlohy budou kryty britským úvěrem československé vládě.⁴⁴⁶ Z Inspektorátu přišla odpověď, která potvrzovala, že problematika nebyla jeho zájmem, naznačovala však rovněž určité povědomí o tom, že situace byla s ohledem na minimální příjmy žen, pro československé příslušnice tíživá.⁴⁴⁷ Doporučoval tedy, aby záležitost dořešilo Ministerstvo sociální péče. Vojenský a letecký attaché pak v přípise informoval o poměru příslušnic pomocných sborů k československé branné moci a věc postoupil MNO. To logicky postupovalo v duchu dojednaných úmluv a závazků s Brity. Československé krajanky sloužily ve spojenecké armádě, a tudíž úvěr nemohl být na tyto výdaje použit. Zároveň ale nutné ošetření např. poskytnutí první pomoci, mohlo proplatit Ministerstvo sociální péče.⁴⁴⁸ Další komunikace o finančních náhradách mezi československými institucemi neprobíhala a k dispozici není ani případná další písemná dokumentace (např. opakované žádosti k ČSČK aj.) stran československých příslušnic sborů, která by nabídla širší vhled do problematiky.

Předpisy britské armády pro pomocné sbory dále podrobně rozebíraly zejména otázky vojenské kázně a disciplíny a přestupky proti ní. K nejčastějším přestupkům patřilo opuštění útvaru bez povolení (*absence without leave*). V takovém případě byl člene sboru strháván denní žold, a to na základě délky absence. Za opuštění jednotky byla počítána nepřítomnost ženy po dobu 6 hodin. Pokud se vzdálila na dobu kratší, mohl být prohřešek řešen napomenutím, či extra cvičením. V případě několikadenní absence se adeptka vystavovala

---

⁴⁴³ Tzv. Widows', Orphans' and Old Age Contributory Pensions Acts. Srovnej: *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 104.

⁴⁴⁴ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 99.

⁴⁴⁵ VUA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 9. června 1943.

⁴⁴⁶ NA, f. ČSČK – L, k. č. 65. Dopis pro MNO ze dne 9. června 1943.

⁴⁴⁷ Tamtéž. Odpověď z IČL ze dne 28. června 1943.

⁴⁴⁸ Tamtéž. Dopis pro MSP ze dne 3. července 1943.

riziku vojenského soudu.⁴⁴⁹ Srážky na výplatě byly obvyklým trestem za nedbalé zacházení s vojenským materiálem, tedy za jeho poškození, popřípadě ztrátu.

Dalším prohřeškem, který očerňoval duch britské armády, byl alkoholismus, respektive podnapilý stav. V případě žen-vojaček šlo zejména o to, nepobouřit konzervativní britskou veřejnost. Skutečnost, že mladé ženy v uniformě se objevují v hospodách a veřejně pijí alkohol se stala určitým ukazatelem možných společenských proměn, jež přinesla válka. V únoru 1943 byl například v londýnských hospodách proveden průzkum, kterak návštěvníci vnímají tento jev. Větší nadpolovina z 50 respondentů jej nevnímala jako rušivý, třetina však spatřovala problém v mladém věku ženu, a také ve skutečnosti, že přichází bez mužského doprovodu. Vyšší míra alkoholismu žen byla některými respondenty přičítána právě jejich službě v armádě, zejména v ATS.⁴⁵⁰ Pro udržení dobré pověsti sborů, tak mohl být podnapilý stav trestán i vězením.⁴⁵¹

Pro zhodnocení případných kázeňských přestupků československých zástupkyň sboru nejsou k dispozici relevantní informace.⁴⁵² Ale například Edith Nettelová-Weitzenová po válce vzpomínala, že „*co se týče disciplíny, bylo to spíše takové kamarádké... Na kázeňské problémy se moc nepamatuji, byli jsme hodně vytíženi službou, která byla velmi náročná.*“⁴⁵³ Dodala však, že nanejvýš musely „za trest“ absolvovat pochodování navíc, „*když se důstojníkům zdálo, že je málo zdravíme.*“⁴⁵⁴

Jsou známy případy propuštění československých žen z britských služeb z rodinných důvodů, mateřství i kvůli zdravotním problémům, propuštění na základě například vojenského disciplinárního trestu doložit nelze.⁴⁵⁵ I proto bychom se mohli přiklonit k názoru, že vojenská kázeň československých žen byla Brity vnímána jako uspokojivá. Stejně tak vykonávaná práce. Podobné hodnocení se týkalo i dalších československých žen, které do britských sborů vstoupily v oblasti Středního východu. Organizace pomocných sborů ATS, vlastní nábor Čechoslovenek i prožitek vojenské služby zde byl však od britských ostrovů v mnohém odlišný.

---

⁴⁴⁹ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 58-59.

⁴⁵⁰ SHERIDAN, Dorothy: *Wartime Women. A mass-observation anthology 1937-1945*. Londýn 1990, s. 195-203.

⁴⁵¹ *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 54.

⁴⁵² Pokud k nějakým došlo, byly by uvedeny v osobních spisech. Ty jsou však ještě po dobu více jak 20 let nepřístupné.

⁴⁵³ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly...Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 19-20.

⁴⁵⁴ Email Edith Weitzenové z 25. 5. 2011. Za poskytnutí děkuji panu Ivanu Procházkovi.

⁴⁵⁵ Je znám případ jednoho zběhnutí ze služby u československé příslušnice ATS na Středním východě. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly...Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 166.

Auxiliary Territorial Service na Středním východě

Ženské pomocné sbory v dalších měsících války postupně expandovaly, rozšiřovala se vojenská odvětví a zaměstnání zastávaná ženami, stejně jako jejich celková působnost. Přesahovala hranice britského ostrovního království do míst bývalých britských kolonií, zejména do oblastí východní Afriky a Středního východu. V kooperaci a v blízkosti jednotlivých britských oblastních velitelství sloužily i členky ženských pomocných sborů. Do oblasti východní Afriky, přímo do Nairobi, byly ženy ATS posílány od března 1943 a do konce války zde zejména v úřednických pozicích, ale i na klíčových zpravodajských místech sloužilo přes 400 žen.⁴⁵⁶

Mnohem dříve zahájily svou činnost ženské sbory v oblasti tzv. Middle East, tedy na Středním východě. Jejich formování však mělo svá specifika. První „ej-tý-esky“ se na Středním východě objevily v roce 1940, původní plány direktorátu ATS však počítaly s tím, že do těchto vzdálených míst nebudou posílány ženy z Anglie. Vstupovat do sborů měly tamější britské občanky. Pro jejich nezájem však bylo uděleno povolení malé skupině žen, zejména kuchařek, telefonistek a úřednic, které pracovaly pro britské vojenské zpravodajské služby, působící v oblasti Středního východu.⁴⁵⁷ Celkem 50 žen obývalo od listopadu 1940 vojenský tábor v Maadi, vzdálený 10 mil od Káhiry.

Další úvahy o rozšíření sboru přišly téměř až o rok později, na podzim 1941. Další skupina žen ATS byla přidělena k dopravním motorizovaným jednotkám – tzv. Motor Transport Corps. Jednalo se o řidičky motocyklů a ambulancí, soustředěných v britském táboře v Alexandrii. V této době však britská vláda zvažovala, jak do válečného úsilí zapojit po palestinských mužích, také ženy. Pro ty měly být zřízeny při britské armádě palestinské oddíly ATS. Za tímto účelem byly povolány 2 náborové důstojnice, jedna působila v Jeruzalémě, druhá v Haifě. Nejprve měly vytipovat vhodné adeptky pro důstojnický výcvik až následně provádět nábor „mužstva“ žen. Výcvik posílily ženy-důstojnice vyslané z Anglie, které se zapojily do chodu organizace vznikajícího tréninkového centra v Sarafandu. Místa, kterým následně prošly i československé krajanky. Po lednových kurzech pro důstojnice, následoval v březnu 1942 výcvik brankyň. Nejčastěji byl zaměřen na školení v oblasti řízení různých vozů,

---

⁴⁵⁶ Srovnej: *Regulations for the Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1941, s. 77.; také: <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/30078844>, 29. 1. 2019.

⁴⁵⁷ Tzv. Combined Services Detailed Interrogation Centre – měly na starosti výsledky vězňů, válečných zajatců v určitém teritoriu. COWPER, M. J.: *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949, s. 41.

jejich údržby a opravy. Absolventky byly zařazovány na pozice řidiček konvojů, ale i na úřednická místa.

V této době byl vstup do sboru umožněn i nebritským občankám, přicházely první dobrovolnice různých národností žijící na území Palestiny a v okolí. Jednalo se například o řecké a kyperské ženy, také palestinské Židovky, Polky a Čechoslovačky. Do července 1942 existovalo 5 rot ATS s různým pracovním zaměřením. Nacházely se v Maadi (administrativa, kuchařky), Alexandrii (řidičky), Káhiře (řidičky) a Tel-El-Kebíru (administrativa, opravárenské dílny). Poslední skupinu tvořily ženy ATS působící ve zdravotních sborech – R.A.M.C., Royal Army Medical Corps.

S ohledem na postup německých vojsk přibližujících se k Egyptu zesílily požadavky na doplnění mužů na frontě, tedy i na vyšší zapojení žen. To byl pravděpodobně jeden z důvodů, proč odnož ATS na Středním východě nabírala i ženy jiných národností a důsledně netrvala na jejich jazykové vybavenosti, respektive aby ovládaly anglickou řeč. Již během přijímací procedury se totiž projevily jazykové obtíže. Často musel být přítomen tlumočník a anglické formuláře vyplňovala sama náborová důstojnice, nikoli adeptka. V každodenní služební praxi to znamenalo, že ačkoli byl oficiálním jazykem rozkazů jazyk anglický, bylo nutné je překládat do dalších 6 až 8 řečí.⁴⁵⁸

Kromě národnostního mixu ve sborech, bylo potřeba vnímat aspekt odlišného náboženského vyznání žen. V pomocných službách se tak setkávaly křesťanky, Židovky s Arabkami, palestinské Židovky s Židovkami, některé z žen mluvily i německým jazykem. Všechny plně spadaly pod pravomoc britské armády, která postupovala v duchu svých zájmů. Například britské „ej-tý-esky“ mohly s ohledem na vyčerpávající klimatické i pracovní podmínky služby pobýt na Středním východě maximálně 2 roky, pak byly přeloženy do Anglie. To se (zpravidla) žen ostatních národností netýkalo.⁴⁵⁹

Navzdory obtížným klimatickým podmínkám, ztěžujícím pracovní úsilí, i národnostnímu mixu jednotlivých členek, hovořili Britové všeobecně o velmi dobré morálce uvnitř jednotek. V roce 1943, tedy v době největšího rozmachu britské organizace, sloužilo v britských sborech na Středním východě okolo 5 tisíc žen. Drtivá většina z nich až 80 % se do služby zapsala přímo v dané oblasti, zbývajících 20 % personálu pak bylo doplňováno na

---

⁴⁵⁸ COWPER, M. J.: *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949, s. 79.

⁴⁵⁹ COWPER, M. J.: *The Auxiliary Territorial Service*. Londýn 1949, s. 102. Později v roce 1945 byly tři roky sníženy na roky dva.

základě dobrovolného přihlášení se na službu tzv. „overseas“ z členek sborů ve Velké Británii.⁴⁶⁰ Relativně malou, ale později Brity velmi ceněnou pracovní sílu představovala i skupina více než sta československých krajanek (i žen hlásících se k československé národnosti), které později v palestinských oddílech britských ATS sloužily.

---

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 103.

Situace československých žen na Středním východě

Centrem s vysokým počtem československých a židovských uprchlíků se v oblasti Středního východu stala Palestina, kde již před vypuknutím války existovalo krajanské hnutí. Ačkoli území Palestiny nebylo boji přímo zasaženo, panovaly zde těžké životní podmínky. „Existovala... vysoká nezaměstnanost, inflace, drahota, objevovaly se i projevy národnostních nebo náboženských rozmlísek.“⁴⁶¹ To vše přispívalo k nárůstu sociálních dávek, které z prostředků Ministerstva sociální péče vyplácel tamější československý Generální konzulát. Po vyhlášení mobilizace a vstupu československých příslušníků do armády podporoval v polovině roku 1942 více než 200 sociálně slabších osob či superarbitrovaných vojínů.⁴⁶² Kromě konzulátu, respektive MSP byla druhá skupina osob, mezi nimi zejména manželky a ostatní rodinní příslušníci československých vojáků, podporováni z prostředků Československé vojenské mise na Středním východě.⁴⁶³

Právě navyšující se výdaje československých úřadů vedly tamější československé zástupce, jmenovitě velitele skupiny československé armády na Středním východě divizního generála Andreje Gaka⁴⁶⁴ a generálního konzula J. M. Kadlece k úvahám o možnostech jejich snížení. Nejprve v roce 1941 žádal generální konzul Kadlec britské úřady o evakuaci československých občanů ze Středního východu do oblasti Afriky či Indie.⁴⁶⁵ Vývoj války a nedostatek lodního prostoru ale této variantě zabránil.

Jako další možné východisko se nabízelo efektivnější zapojení podporovaných osob – tedy převážně žen – do válečného úsilí, rovněž tedy i do britských pomocných sborů. Podmínky vstupu s britským War Office opět vyjednávalo zejména MNO, vojenský a letecký attaché Kalla a na lokální úrovni velitel skupiny československé armády na Středním východě divizní generál Andrej Gak a generální konzul Kadlec.

Pravděpodobně z jejich iniciativy obdržely britské úřady na Středním východě nabídku na zapojení československých žen do ATS. Stalo se tak nejspíše v červenci či srpnu 1942.

---

⁴⁶¹ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 34.

⁴⁶² PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 35.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 35.

⁴⁶⁴ Více k osobnosti divizního generála Ondřeje Mézla: MENGLER, Jan: *Divizní generál Ondřej Mézl – Andrej Gak a jeho působení v letech druhé světové války*. Bakalářská práce, Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2008. Dostupná online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/56564/>. 11. 3. 2019.

⁴⁶⁵ Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 35.

Britské War Office si následně tuto možnost ověřovalo u československých úřadů v Londýně, jmenovitě u MNO. V dopise vojenskému a leteckému attaché z 29. srpna 1942 se dočteme: „Československé úřady nám nabídly možnost zapsat československé ženy a příbuzné československých vojáků pobývajících v Palestině do ATS. Předpokládaný počet je okolo 600 žen ve věku 20 až 40 let.“⁴⁶⁶ Odpověď na svůj dotaz muselo War Office o měsíc později v září 1942 urgovat.⁴⁶⁷

Podplukovník Kalla žádost Britů přeposlal na MNO 2. září 1942.⁴⁶⁸ O několik dní později MNO informoval i generál Gak. Na základě dostupných archivních materiálů nelze zcela jasně určit, jak bylo o situaci na Středním východě mezi zainteresovanými československými orgány a poté s Brity jednáno. Například v archivu není k dohledání původní Gakov telegram – není tedy zřejmé, kdy byla komunikace s MNO o této záležitosti zahájena a zda k ní MNO mělo nějaké výhrady. S ohledem na skutečnost, že jedním z vedlejších pozitivních důsledků zařazení žen do sborů mělo být snížení finančních nákladů MSP, dalo by se předpokládat, že právě MSP bude v komunikaci v této otázce aktivní. Archivní zdroje však mlčí.

Z čeho tedy můžeme vycházet? Dne 15. září 1942 odeslalo MNO Ministerstvu vnitra dopis následujícího znění: „*Náčelník československé vojenské mise na Středním východě gen. Gak sdělil telegraficky, že Angličané mají v úmyslu evakuovat ženy československých vojenských osob a ženy, které žijí z prostředků ministerstva sociální péče. Protože na Středním východě jest nedostatek pracovních sil, navrhl gen. Gak, aby tyto ženy byly zařaděny do ATS, nebo do válečného průmyslu místo aby byly evakuovány. Angličané souhlasí s jejich přijímáním za předpokladu, že československé úřady nebudou mít žádnou odpovědnost a žádný další vliv na přijaté do ATS.*“⁴⁶⁹

Své pokyny ohledně vstupu československých příslušnic do ATS na Středním východě obdržel od MNO také vojenský a letecký attaché podplukovník Kalla. V dopise ze 17. října 1942 mu bylo uloženo, aby s War Office vyjednal následující podmínky: „*dobrovolná přihláška, výlohy spojené s jejich službou budou placeny z prostředků britských.*“⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁶ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zpráva z War Office ze dne 29. srpna 1942. V anglickém originále: „*Czechoslovak authorities have offered allow us to enlist in ATS Czechoslovak wives and families of Czechoslovak soldiers now resident in Palestine. Understood there are about 600 between ages 20 and 40.*“

⁴⁶⁷ Tamtéž. War Office odpověď urgovalo nejprve 23. září 1942, a poté znovu v říjnu 1942. Viz.: Dopis War Office ze dne 12. října 1942.

⁴⁶⁸ Tamtéž. Dopis pro MNO ze dne 2. září 1942.

⁴⁶⁹ NA, f. MV-L, k. č. 92. Dopis MNO pro MV ze dne 15. září 1942.

⁴⁷⁰ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-13. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 17. října 1942.

K určitému posunu v uvažování MNO došlo v otázce zřízení samostatných československých jednotek u ATS: „*Ministerstvo národní obrany v zásadě souhlasí... aby v případě, že by čs. příslušnic v ATS byl větší počet, byly vytvořeny zvláštní čs. jednotky.*“⁴⁷¹ V závěru přípisu navrholo, že by do ATS na Středním východě mohly vstoupit i ženy internované na ostrově Mauricius.⁴⁷² Dále se MNO ohradilo vůči skutečnosti, že by československé ženy v ATS měly dostávat plat pouze palestinských ATS. Navrhlo proto, aby byl s War Office projednán návrh, aby československé příslušnice ATS pobíraly plat příslušnic britských.⁴⁷³ S tím souhlasilo ve své odpovědi 19. září 1942 Ministerstvo vnitra a upozornilo na skutečnost, že: „... *ženám zde /na Střední východě – pozn. K. S. / nebyla uložena povinnost vstupovat do vojenských ženských formací, mohou se... hlásit dobrovolně.*“⁴⁷⁴

V tomto duchu prostřednictvím vojenského attaché Kally odpověděly dne 22. října 1942 československé orgány na srpnový přípis Britů. Podplukovník Kalla nejprve objasnil, že návrh zařazení žen do pomocných sborů na Středním východě vyšel z iniciativy generála Gaka jako reakce na britské plány evakuovat ženy vojenských osob z oblasti Palestiny. Specifikoval počty československých žen žijících v Palestině (jednalo se o 400 bezdětných žen a 200 žen s dětmi, všechny ve věku pod 40 let), navrhl úpravu platebních poměrů, zmínil možnost vstupu československých žen na ostrově Mauriciu a v neposlední řadě i přání zřídit samostatnou československou jednotku žen v ATS.⁴⁷⁵

Než však přišla z britské strany oficiální odpověď, vydal pravděpodobně generál Gak pokyny ke startu náborové kampaně. Ve výzvě k československým ženám v Palestině z 25. října 1942 mimo jiné napsal: „*Dnes bojují Vaše sestry doma za nejtěžších podmínek v bídě, hladu a útlaču. Dnes bojují Vaše sestry v Rusku se zbraní v ruce. Dnes je Vaše povinnost, abyste i Vy vstoupily do fronty těchto bojujících žen a pomohly porazit nepřítele. Je to Vaše povinnost tím spíše, že žijete za daleko lepších podmínek než téměř všechny ostatní československé ženy. Vybízíme Vás proto ke vstupu do ATS, kde budete po jednoměsíčním základním výcviku*

---

⁴⁷¹ NA, f. MV-L, k. č. 92. Dopis MNO pro MV ze dne 15. září 1942.

⁴⁷² VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-13. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 14. října 1942. Ohledně československých žen internovaných na Mauriciu a které by později do sboru ATS vstoupily, se nepodařilo dohledat dostatek relevantních podkladů. Z tohoto důvodu není jejich problematika v disertačním textu více zohledněna.

⁴⁷³ NA, f. MV-L, k. č. 92. Dopis MV pro MNO ze dne 19. září 1942.

⁴⁷⁴ Tamtéž.

⁴⁷⁵ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis pro War Office ze dne 22. října 1942.

přiděleny k různým pomocným službám podle Vašich znalostí a schopností. Přihlášky nutno podat u čs. voj. likvidatury v Jerusalémě.“⁴⁷⁶

Je poněkud s podivem, že velitel skupiny československé armády na Středním východě nevyčkal oficiální odpovědi Britů na vznesené československé požadavky, byť o vyjednávání o nich byl přípisem z MNO informován.⁴⁷⁷ Spuštění náboru tedy pravděpodobně neproběhlo na pokyn československých zástupců MNO v Londýně. V archivu není k dohledání žádná instrukce stran MNO k jeho zahájení.⁴⁷⁸

V první fázi bylo vytištěno 100 výtisků výzvy, stejný počet přihlášek a následně rozesláno vybraným ženám.⁴⁷⁹ Součástí dopisu však byl i poněkud netradiční dovětek nadporučíka Broda, zástupce Československé vojenské mise a blízkého Gakova spolupracovníka, následujícího znění: „*Upozorňuji Vás, že manželky vojenských osob, které se nepřihlásí do ATS, budou podle dispozic britských úřadů z Palestiny evakuovány a zaměstnány ve válečném průmyslu země, do které budou evakuovány.*“⁴⁸⁰ Tento dovětek představoval nepřímý, ale důrazný nátlak na ženy a byl zcela v rozporu s Brity praktikovaným dobrovolným vstupem žen do sborů. Rovněž odporoval podmínkám, které žádalo MNO v Londýně.

Velmi pravděpodobně se tedy jednalo o osobní aktivitu zástupců Československé vojenské mise na Středním východě.⁴⁸¹ Motivů pro zvolený postup mohla být celá řada. Zařazení žen do ATS by mělo pozitivní dopad především v tom, že by tyto ženy získaly jako vojenské osoby britské armády lepší postavení v případě vyhlášení nucené evakuace z oblasti Palestiny. Všechny pohnutky tohoto jednání však nemusely být tak ušlechtilé a mohly vycházet i z mnohem pragmatičtějších úmyslů, jak bude popsáno dále v textu.

Otázkou také zůstává, zda úvahy o nucené evakuaci vycházely pouze od britských úřadů. Již v srpnu 1942, tedy ještě před zahájením vzájemných československo-britských jednání v otázce zařazení československých žen na Středním východě, napsal ve svém dopise

---

⁴⁷⁶ PROCHÁZKA, Ivan: *Čechoslováci v Britské armádě v Africe a na Středním východě za 2. světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 3, 2008, s. 19.

⁴⁷⁷ NA, f. MV-L, k. č. 92. Například dopis MV pro MNO ze dne 19. září 1942.

⁴⁷⁸ Prošla jsem všechny depeše odeslané z MNO Gakovi z let 1942 a 1943. V říjnu 1942 MNO žádný oficiální pokyn skutečně nevydalo.

⁴⁷⁹ Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 38.

⁴⁸⁰ PROCHÁZKA, Ivan: *Čechoslováci v Britské armádě v Africe a na Středním východě za 2. světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 3, 2008, s. 19., PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 39.

⁴⁸¹ Naznačovaly by to hlavně dokumenty z poválečného vyšetřování poměrů na Středním východě. VÚA-VHA, 37-14-73.

gen. Gakovi generální konzul Kadlec následující řádky: „*Vzhledem k tomu, že lze sotva počítati, že by z osob, nacházejících se v přímé péči generálního konzulátu – asi 200 osob – jakož i z žen vojáků, nacházejících se v přímé péči čs. vojenské mise v počtu 425 včetně dětí, bylo by možno umístiti značnější část v palestinském průmyslu... z čehož vychází praktická neproduktivnost většiny těchto našich lidí, považoval bych za záhodné, aby jak generální konzulát tak i čs. vojenská mise spojily svoje úsilí k tomu, aby tito naši příslušníci, pokud nevstoupí do ATS, nebo nebudou zařazení do výroby, byli přemístěni z Palestiny.*“⁴⁸² V dopise však nejsou zmíněny žádné požadavky britské strany na evakuaci československých příslušníků z území Palestiny. Generální konzul Kadlec v jeho závěru pouze žádal o: „*vyrozumění výsledku jednání čs. vojenské mise o tom, co se hodlá učiniti z anglické strany s rodinnými příslušníky našich vojáků, jež jsou v přímé péči čs. vojenské mise.*“⁴⁸³

Pravděpodobně někdy poté proběhly rozhovory mezi generálem Gakem a britskými zástupci v Palestině, během kterých mohla být nadnesena otázka evakuace z prostoru Palestiny i možnost zařazení rodinných příslušnic československých vojáků do ATS. Alespoň taková se nabízí hypotéza, protože oficiální archivní materiály o těchto setkáních mlčí.

Ať již úvahy o nucené evakuaci v případě pracovního nezařazení vzešly od kterékoli ze stran (byť je potřeba zdůraznit, že Britové po celou dobu války argumentovali nedostatkem lodního prostoru pro přepravu osob z Palestiny), dovětek nadporučíka Broda vyvolal negativní reakce jak u československých žen, tak u jejich manželů a dalších rodinných příslušníků. Důkazem jsou především poválečné výpovědi o poměrech na Středním východě. Například Markéta Bachrachová v ní uvedla: „*Sama jsem výzvy přes odpor mého manžela uposlechla... ale pamatuji se, že výzva způsobila velkou bouři odporu ze strany mužů, jichž žen se výzva týkala... I přes tento odpor zůstala výzva v platnosti a pokud se pamatuji nebyla odvolána.*“⁴⁸⁴ Jaromír Basch, příslušník československé armády, pozdější referent u generálního konzulátu v roce 1946 vypověděl: „*Jest mi znám postup vojenské mise při náboru československých příslušnic, který vzbudil kritiku. Vojenská mise vyzvala velmi strohým dopisem ženy vojáků, aby se přihlášily do ATS. V dopise bylo uvedeno, že ženy, které se nepřihlásí budou evakuovány do některé země britského impéria a zařazeny do válečného průmyslu...vojáci jejichž ženy se nepřihlášily byli voláni k raportu.*“⁴⁸⁵

---

⁴⁸² VÚA-VHA, f. Československá vojenská mise Střední východ, (dále jen Čs. VM SV), k. č. 20. Dopis generálu Gakovi ze dne 18. srpna 1942.

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-57. Protokol sepsaný s Markétou Bachrachovou dne 6. června 1946.

⁴⁸⁵ Tamtéž. Protokol sepsaný s Jaromírem Baschem dne 21. června 1946.

Zdá se, že odpor a kritika jednání mise se u mužů – vojáků projevovala především v podpoře žen výzvy neuposlechnout a do služeb sborů nevstoupit. Tato neochota byla ještě negativně zesilována pověstí, kterou tyto sbory u československých vojáků a obecně u veřejnosti měly. V hlášení styčného důstojníka v Káhiře podplukovníka Alfréda Foxe o situaci s nábořem z listopadu 1942 se dočteme: „*Při rozhovorech o ATS je často i britskými důstojníky zjišťováno, že není rozdílu mezi ATS a barovými děvčaty, protože dříve obírala děvčata vojáky o peníze v barech, dnes v ATS. Toto téměř generální mínění o ATS vykonává nyní vliv na československé ženy, které, pokud opravdu chtějí vykonat svou povinnost... odmítají zařazení do ATS, poukazující na špatnou pověst... a dále na ohrožení budoucnosti, sloužily-li by v ATS.*“⁴⁸⁶ Toto stanovisko bylo sdíleno až 70 % všech oslovených žen.⁴⁸⁷ Dále se v hlášení dočteme, že „*je vůle... výzvě nevyhovět bez výhrady tak veliká, že jednotlivé osoby jsou připraveny i riskovat ztrátu podpory, nežli by do ATS vstoupily.*“⁴⁸⁸

Hrozba zastavení vyplácení sociálních podpor, tudíž ale reálné snížení finančních výdajů pro oba tamější československé úřady, byla další formou nátlaku na československé příslušnice, aby výzvy uposlechlly. „*Koncem roku 1942 dostaly jsme všechny výzvu od čs. vojenské mise v Jeruzalémě podepsanou generálem Mézlem,*⁴⁸⁹ *abychom se přihlásily do anglické pomocné ženské jednotky na Středním východě. V případě, že se nepřihlásíme budeme evakuovány z Palestiny a zařazeny do anglického válečného průmyslu. Které z nás neuposlechlly, obdržely jsme vyrozumění, abychom oznámily do určitého termínu váhu svých zavazadel... Většina z nás výzvy uposlechl... Přihlášky na nás byly vynuceny, pod pohrůzkou, že nám budou zastaveny vyživovací platy.*“⁴⁹⁰ Tak o svém přihlášení se do ATS vypovídala po válce jedna z účastnic Hana Hlošková-Filipovičová. Ačkoli se jedná o výpověď z července 1950 a je třeba ji zasadit do celkového dobového kontextu, úvahy o zastavení sociálních podpor u československých orgánů na Střední východě existovaly.

Na konci prosince 1942 napsal generální konzul Kadlec generálovi Gakovi následující přepis. „*Odvolává se na telefonickou rozmluvu pana nadporučíka Ing. Broda se zdejším oddělením sociální péče, generální konsulát zasílá v příloze seznam žen v odvodním stáří, jsoucích ve zdejší péči, jejichž povinností bylo přihlásiti se k výkonu služby u ATS. Generální*

---

⁴⁸⁶ VÚA-VHA, Čs. VM SV, k. č. 10. Hlášení majore Foxe ze dne 22. listopadu 1942.

⁴⁸⁷ Všeobecného nevalného mínění o ATS sborech si bylo vědomo i britské War Office. Hledání příčin, proč britské ženy dávají přednost vstupu do sborů WAAF a WRNS, vedlo v říjnu 1941 k zadání veřejného průzkumu o oblíbenosti sborů ATS. Tomuto průzkumu je věnována kapitola: *Women of Britain...Come forward now!*

⁴⁸⁸ VÚA-VHA, Čs. VM SV, k. č. 10. Hlášení majore Foxe ze dne 22. listopadu 1942.

⁴⁸⁹ Generál Ondřej Mézl používal krycí jméno Gak.

⁴⁹⁰ ABS, f. 302, 302-91-1. Protokol sepsaný s Hanou Hloškovou-Filipovičovou dne 14. července 1950.

*konzulat žádá...jak proti ženám, které nesplnily svou povinnost má býti postupováno, pokud se týče eventuálního zastavení další výplaty sociálních podpor.*⁴⁹¹ V zaslaném seznamu bylo následně uvedeno 35 jmen.⁴⁹² Na tomto místě je třeba připomenout již citovaný přípis Ministerstva vnitra. Ženy zde nepodléhaly žádné odvodní povinnosti a neměly být ke vstupu do sborů nuceny. Mnohem spíše se mělo jednat o možnost další pracovní seberealizace, která by kromě zaměstnání, vedla i ke zlepšení tíživé životní situace a sociálního postavení. Ženy měly na takovou alternativu přistoupit dobrovolně. Sociální dávky však byly po celý rok vypláceny i příslušnicím ATS,⁴⁹³ až následně od ledna 1944 bylo vyplácení těchto podpor pozastaveno. Sociální podpory žen, které do ATS nevstoupily či se odmítly přihlásit však nebyly zastaveny po celou dobu války.

Negativně také mezi československými příslušníky rezonovala skutečnost, že výzvy neuposlechla žádná z manželek československých důstojníků. Hana Hlošková-Filipovičová, která nejprve vstup do ATS odmítla, po válce vypověděla: „*Výzvy jsem neuposlechla... někdy v lednu, nebo únoru 1943 obdržela jsem od Československé vojenské mise tiskopis s výzvou, abych udala počet a váhu svých zavazadel, že budu evakuována. Nato jsem se přihlásila do ATS... Za podotknutí stojí ta okolnost, že do ATS se přihlásily pouze ženy poddůstojníků a vojáků, ženy důstojníků se nepřihlásily žádné. Evakuován nebyl nikdo.*“⁴⁹⁴ Totéž potvrzovaly i jiné výpovědi, je však otázkou, zda manželky důstojníků tuto výzvu vůbec obdržely.⁴⁹⁵

Československá vojenská mise nejen, že nerespektovala Brity praktikovaný princip dobrovolnosti a vyvíjela na ženy nátlak, podávala jim také do jisté míry zavádějící a nepřesné informace o jejich vojenské službě. Respektive v dobovém chápání žen, k jaké armádě budou vlastně přiřazeny. Československé ženy totiž nejprve vyplnily česky psanou přihlášku, jejíž záhlaví bylo nadepsáno textem: „*Přihláška do A. T. S., skupina československé armády na Středním východě, Czechoslovak Forces Middle East*“.⁴⁹⁶ Na jejím konci bylo třeba podepsat prohlášení následujícího znění: „*Prohlašuji a potvrzuji svým podpisem, že jsem státní příslušnicí Republiky Československé a že se dobrovolně a bez výhrad dávám k dispozici vládě ČSR.*“⁴⁹⁷ Následně po odevzdání této přihlášky obdržely výzvu, aby se dostavily do udané

---

⁴⁹¹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-7/2. Dopis generálního konzula ze dne 23. prosince 1942.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Tamtéž.

⁴⁹⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-57. Protokol sepsaný s Hanou Hloškovou-Filipovičovou dne 6. 6. 1946.

⁴⁹⁵ Ivan Procházka ve své knize píše, že výzva byla rozeslána „vytipovaným ženám“. Bohužel bližší specifikace chybí.

⁴⁹⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/4. Přihláška do ATS.

⁴⁹⁷ VÚA-VHA, sbírka 24 (Evidence československých vojenských osob v zahraničí). Přihláška Hany Hloškové-Filipovičové do ATS ze dne 7. 11. 1942. Za poskytnutí materiálů děkuji Pavlu Kreisingerovi.

Recruiting Office (Náborové kanceláře) a vyplnily anglické formuláře.⁴⁹⁸ V anglické přihlášce se však hovořilo o tom, že sbory ATS jsou součástí branných sil vlády Jeho veličenstva krále.

Při pozdějších protestech (v roce 1943 a 1944), ve kterých československé ženy žádaly o přiřazení k československé armádě na Středním východě a které končily dokonce u prezidenta republiky, argumentovaly právě tím, že žily v domnění, že vstupují do služeb československé armády, nikoli armády britské. Na to upozorňoval ve svém listopadovém hlášení i podplukovník Fox: „*V řadě vyplněných dotazníků je... vyslovena výslovně okolnost, že žena je ochotna vykonávat jakoukoli službu ve svazku československé armády, nikoli však v ATS, nebo za přidělení k britským jednotkám nebo velitelstvím.*“⁴⁹⁹

Všechny výše zmíněné faktory vedly ke skutečnosti, že výsledky náboru nebyly nijak „oslnivé“. V lednu 1943 poslal generál Gak MNO telegram, že službu do britských ATS nastoupilo pouhých 29 československých žen.⁵⁰⁰ Později v průběhu let 1943 a 1944 evidovaly britské dokumenty 119 žen, které se hlásily k československé státní příslušnosti. Z toho celkem 67 žen se do sborů ATS přihlásilo prostřednictvím Československé vojenské mise.⁵⁰¹

Mezi tím do průběhu náboru koncem roku 1942 přišla odpověď britského War Office na říjnové požadavky MNO. V dopise z prosince 1942 se postavilo spíše zamítavě k otázce utvoření samostatných československých jednotek ATS na Středním východě, doporučovalo organizaci těchto žen do jednotek ne větších než čtyř, které budou přiřčeny pod britské nebo palestinské velení. O celé věci však měl finálně rozhodnout „CIC ME“ – Commander in Chief Middle East, tedy velitel britských jednotek na Středním východě, který znal lépe lokální poměry i podmínky. Rovněž s ním měla být prodebatovány otázky platového ohodnocení československých žen.⁵⁰²

Stejně jako v případě začlenění žen cizích národností do britských pomocných sborů ve Velké Británii, nesmíme ani na Středním východě opomenout britské zájmy. K otázce zřízení samostatných československých oddílů ATS se v Národním archivu v Londýně dochoval tajný telegram. Byl odeslán z War Office 21. listopadu 1942 a adresován veliteli britských vojsk na

---

⁴⁹⁸ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 46.

⁴⁹⁹ VÚA-VHA, Čs. VM SV, k. č. 10. Hlášení majore Foxe ze dne 22. listopadu 1942.

⁵⁰⁰ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zpráva vojenskému a leteckému attaché ze dne 16. ledna 1943.

⁵⁰¹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10.06/02. Tento počet však nemusí být relevantní, poněvadž britské úřady nedostatečně ověřovaly československou státní příslušnost. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 46-47.

⁵⁰² VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Zpráva vojenského a leteckého attaché ze dne 16. března 1943.

Středním východě. „*Utvoření kompletně českých útvarů v britské ATS může mít finanční a politické následky s ohledem na další spojenecké organizace. Začlenění českých žen je velmi ceněno, ale pro vyhnutí se těmto následkům, nebudou organizovány ve vlastních českých útvarech větších než čtyř, které budou přiřazeny k britským nebo palestinským útvarům.*“⁵⁰³ Je tedy patrné, že o celé věci nerozhodoval velitel britských jednotek na Středním východě, ale pouze a jen britské War Office.

O několik dní později přišel druhý dopis, ve kterém Britové zamítli navýšení služebních platů. Důvodem pro toto jednání byla skutečnost, že všechny ženy v ATS odvedené v Palestině, bez ohledu na národnost, dostávaly nižší plat než ženy v ATS ve Velké Británii. Nebylo tedy možné učinit pro jednu národnost výjimku.⁵⁰⁴ Obě sdělení londýnské MNO přijalo a následně s War Office pro československé příslušnice ATS vyjednálo alespoň možnost rukávového označení „*Czechoslovakia*“.⁵⁰⁵

Dle poválečných archivních materiálů mělo dojít ke zřízení samostatných československých ženských formací v případě, že by počet přihlášek dosahoval 200 zájemkyň. Pokud by byl jejich počet nižší, měla Československá vojenská mise usilovat o zřízení československé roty ve svazku britské ATS.⁵⁰⁶ O tomto konkrétním postupu však nelze ve válečných materiálech o vzájemné komunikaci Československé vojenské mise s MNO v Londýně, a případně dále v jednání s Brity, dohledat jedinou zmínku. Není zcela jasné, zda tedy v tomto duchu československé orgány na Středním východě vůbec postupovaly, stejně jako není důvod, domnívat se, že by londýnské MNO v případě zapojení žen na Středním východě uvažovalo jinak než v případě československých krajanek ve Velké Británii. Pravděpodobně se tak jednalo o určité alibi vojenských úřadů po ukončení války.⁵⁰⁷

Jasně však bylo, že počet přihlášených do ATS nedosahoval počtu 200. Jediná větší a kompaktnější skupina československých „ej-tý-esek“ o počtu cca 30 žen tak byla po výcviku

---

⁵⁰³ TNA, f. War Office, WO 32/10833 – formation of ATS in Mauritius. V anglickém originále text zní: „*Formation completely Czech ATS units in British .TS organization may cause financial and political repercussions other Allied organizations owing disparity rates and conditions service. Advantages is not too widely dispersing enrolled Czech women fully appreciated but to avoid repercussions they will not repeat not be organized in separate Czech units larger than platoons which should be regimented with British or Palestinian platoons in composite companies or groups.*“

⁵⁰⁴ Tamtéž.

⁵⁰⁵ Zde by mělo být řečeno, že po národnostním označením volaly samy československé ženy. War Office tuto žádost tlumočilo MNO v Londýně. To následně souhlasilo. VÚA-VHA, sbírka 37, 37-18-132. Dopis vojenskému a leteckému attaché ze dne 19. ledna 1943.

⁵⁰⁶ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-73. Zpráva repatriční mise pro MNO ze dne 29. února 1946.

⁵⁰⁷ Je nutné si uvědomit, že po válce se nábor žen stal jedním z hlavních bodů vyšetřování. Dokument, který hovoří konkrétně o počtu 200 žen je navíc poválečné datace. V materiálech z doby války zatím tento pokyn nebyl nalezen.

přiřazena do tábora Tel-El-Kebír v Egyptě. O zřizování národnostně československých rot ve svazku britské armády Československá vojenská mise příliš neusilovala, soudě dle toho, že ostatní ženy byly rozmístěny na základnách po celém území Egypta a Palestiny. Stejně jako v případě československých žen ve Velké Británii spolu nebyly v užším vzájemném kontaktu. I proto se nejsilnějším „mluvčím“ v otázkách úskalí a nespokojenosti s vojenskou službou v poušti stala ona skupina žen z tábora Tel-El-Kebír. Právě odtud zaznívaly kritické hlasy na jednání československých úřadů nejčastěji a nejsilněji. Zároveň se jednalo o skupinu žen, o které se v Anglii nejvíce vědělo, že existuje.

O vstupu žen do ATS na Středním východě informoval *Čechoslovák*, krátkou zprávou v dolním rohu novin.⁵⁰⁸ Větší pozornost mu věnoval deník skupiny československé armády na Středním východě *Zpravodaj*, když otiskl článek „*Naše ženy v odboji*“,⁵⁰⁹ jehož prostřednictvím zaslala československá ATS Helena P.⁵¹⁰ pozdravení československým vojákům. „*Kamarádi-vojáci! Posíláme Vám pozdrav z jednoho campu „somewhere in Middle East.“ Nevíme, jak se díváte na ženskou emancipaci, ale věříme, že jste byli mile překvapeni, když jste se dozvěděli, že jsme se rozhodly zaměnit civil za khaki. Žárlit na nás nemusíte, prozatím se Vám nebudeme plést mezi kanony ani nechceme střílet na aeroplány. Musíte se však smířit s tím, že se posadíme za volant, že se s námi setkáte v nemocnicích, ve skladištích nebo v kancelářích.*“⁵¹¹

Na její zdravici otiskl *Zpravodaj* poděkování, ve kterém neznámý autor mimo jiné napsal: „*Zapojily se do společné fronty žen, aby vykonaly svou národní povinnost ve válečném úsilí Spojenců a svou prací přispěly ke zdárnému výsledku... Nemáme pochyby o tom, že plněním svých povinností pomohou nám rozšířit dobré jméno našeho národa a československé armády.*“⁵¹² V červnu 1943 pak *Naše noviny*, vycházející v Anglii, přinesly informaci o povýšení některých Čechoslovaček na poručíky britské armády.⁵¹³ A k prvnímu výročí vstupu žen do sborů ATS, tedy v lednu 1944, otiskl *Čechoslovák* krátkou zprávu kladně hodnotící jejich přínos především na poli *zdravotnickém*.⁵¹⁴ Následovalo sdělení, že: „*jedna členka této*

---

⁵⁰⁸ *Čechoslovák*. Číslo 7, 1943, s. 6.

⁵⁰⁹ *Zpravodaj*. Číslo 23, 1943, s. 1-2. Článek: *Naše ženy v odboji*.

⁵¹⁰ Pravděpodobně se jednalo o československou ATS Helenu Polívkovou.

⁵¹¹ *Zpravodaj*. Číslo 23, 1943, s. 1-2. Článek: *Naše ženy v odboji*.

⁵¹² *Zpravodaj*. Číslo 23, 1943, s. 2.

⁵¹³ *Naše Noviny*. Číslo 205, 1943, s. 4. Článek: *Československé ženy – poručíci*.

⁵¹⁴ *Čechoslovák*. Číslo 2, 1944, s. 6. Noticka: *Čs. skupina ATS*.

skupiny, dr. H. je první, která se stala lieutenant – jako Medical Officer v R. A. M. C. /Royal Army Medical Corps/“.⁵¹⁵

Toto sdělení však nepřinášelo věcně správné informace. Drtivá většina československých žen v – časopisem nazývané – československé skupině ATS, byly tzv. „driverky“ - řidičky či různé automobilové mechaničky pracující v dílnách. Navíc Royal Army Medical Corps, tedy Armádní lékařské sbory tvořily samostatnou pomocnou složku britské armády. Byť není vyloučeno, že i zde mohly sloužit československé státní příslušnice, rozhodně tu nepůsobila ona první skupina československých žen v britské ATS z tábora Tel-El-Kebír, jejíž první rok existence měl být článkem připomenut. Nabízí se tedy otázka, jaké informace a povědomí o práci příslušnic ATS na Středním východě vůbec v Anglii měli?

Již v dubnu 1943 došlo u československých příslušnic ATS k určitému prozření, že řada slibů stran československé vojenské mise nebude splněna. Toto prozření vedlo v průběhu let 1943 a 1944 k protestním dopisům adresovaným MNO v Londýně i prezidentu republiky. Těmto dopisům bude věnována příslušná kapitola práce, nicméně zde musíme konstatovat, že charakter a průběh služby v britských ATS zůstal beze změny i po jejich odeslání.⁵¹⁶ Československé úřady v Londýně stejně jako pověřené československé instituce na Středním východě nemohly zasahovat do kompetencí britské armády. Vezmeme-li navíc v úvahu celkové jednání Československé vojenské mise, zdá se, že o to ani příliš neusilovaly.

Podobně jako tomu bylo Anglii, projevíly československé úřady zájem o služby svých občanek až ke konci války. Využití žen ATS ze Středního východu navrhoval například přednosta zdravotní služby MUDr. Eugen Reichenthal ve svém konceptu na zřízení zdravotní skupiny na Středním východě pro osvobozené území ze dne 2. března 1945.⁵¹⁷ Tato skupina měla organizovat, řídit a vykonávat zdravotní služby pro civilní obyvatelstvo na osvobozeném území. Ženy z ATS měly v případě potřeby doplnit počty ošetřovatelek, návrh však počítal i s možností, že by prováděly nábor vhodného personálu.⁵¹⁸ Za tímto účelem pak doporučoval, aby MNO případně vyjednalo vyvázání těchto osob z britských služeb. Pravděpodobně však zůstalo pouze u konceptu, protože příslušný návrh nebyl nikdy realizován.

Stejně jako na půdě Velké Británie i na Středním východě sloužily československé ženy po celou dobu války pouze v britské armádě. Společná ujednání s Brity a postup

---

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ Více viz kapitola: *Právní aspekty vojenské služby žen.*

⁵¹⁷ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 2. Návrh ze dne 2. března 1945.

⁵¹⁸ Tamtéž.

československých orgánů v Londýně v otázce zapojení žen do pomocných služeb ve Velké Británii předznamenávaly, že pro ženy žijící v Palestině nemohou být dohodnuty odlišné podmínky služby. Přesto však můžeme konstatovat, že Československá vojenská mise na Středním východě si v otázce zapojení těchto žen do pomocných služeb počínala specificky a diskutabilně. Celkový způsob provedení náboru, který navíc můžeme označit za jednorázový počín, zmiňované formy nátlaku, dlouhá služba v obtížných subtropických podmínkách a nemožnost dovolat se československých úřadů v Londýně, přispívaly u některých žen k pocitům hořkosti. Projevily se především oficiálními žádostmi o sjednání nápravy služebních poměrů. Před tím však věnujme pozornost popisu i problémům spojeným s každodenní službou československých žen ve vyprahlé poušti.

Výcvik a vojenská služba československých příslušnic pomocných sborů na Středním východě

První československé ženy se do sborů ATS přihlášily prostřednictvím Československé vojenské mise na podzim roku 1942. Ostatní pak v průběhu války podávaly přihlášky pravděpodobně přímo britským úřadům. Po vyplnění formulářů a absolvované zdravotní prohlídky vedly jejich kroky do hlavního výcvikového centra britské armády pro oblast Středního východu, nacházejícího se v Sarafandu.

Například Hana Pavlů, jedna z mála československých „ej-tý-esek“, jejíž podrobnější svědectví o službě v britské armádě máme k dispozici po válce vzpomínala: „*Cvičily nás Angličanky. První, co udělaly, vzaly nás do skladu, daly nám uniformu. Ostříhaly vlasy a nehty a odšmínkovaly. Děvčata musela být „smart“, ale nesměla být „charm“.*“⁵¹⁹ Edita Zochovická, později absolventka důstojnického kurzu, k výcviku v Sarafandu uvedla: „*Trval dva měsíce. Napřed jsme se naučily pochodovat, salutovat, čelem vzad a tak dále. Po dvou týdnech začal odborný výcvik...*“⁵²⁰ *Všechno bylo v angličtině. Byla to britská armáda. Češi neměli žádnou ženskou jednotku... Pro výcvik jsme měly určené 3 tunové nákladní vozy. Měly jsme velmi dobré instruktory, byli to londýnští řidiči autobusů. Výuka byla velmi intenzivní, dopoledne 4 hodiny praxe, odpoledne teorie... Trvalo to čtyři týdny, než z nás vycepovaly na řidičky první, druhé a třetí třídy.*“⁵²¹

Průběh i úskalí výcviku líčila humornou formou Helena Polívková. „*Už nenaříkáme nad zabláčenými botami, světnice se nám již nezdá větší než Vladislavský sál, když ji máme umývat... Smířily jsme se s drilem, i když jsme musely uznat, že nemá nic společného s ranní procházkou po Stromovce... Vykračujeme si nohama i rukama, obracíme se a zdravíme jako staří vojáci: už se nám nemůže přihodit, že bychom salutovaly bez čepice nebo prchaly jako v amoku před důstojníkem, když čepici máme na hlavě.*“⁵²²

---

⁵¹⁹ Paměť národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Hanou Pavlů 17. 2. 2003. http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/682_25_7_2018. Srovnej: KREISINGER, Pavel: *Hana Kleinová, čs. příslušnice u britských ATS na Středním východě*. In: *Historie a vojenství*. Číslo. 2, 2013, s. 91–99.

⁵²⁰ Přepis rozhovoru s Editou Zochovickou pro Český rozhlas, zpracováno pro časopis *Mosty*, číslo 20, 2001, s. 11.

⁵²¹ ZOCHOVICKÁ, Edita: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády*. Nepublikováno, kopie v držení autorky. Za poskytnutí materiálu uctivě děkuji panu Pavlu Královi, příbuznému paní Zochovické. Také: Přepis rozhovoru s Editou Zochovickou pro Český rozhlas, zpracováno pro časopis *Mosty*, číslo 20, 2001, s. 11.

⁵²² *Zpravodaj*. Číslo 23, 1943, s. 1–2. Článek: *Naše ženy v odboji*.

Po absolvovaném výcviku byly Čechoslovačky přiděleny na pracovní místa. Edita Zochovická se zařadila ke skupině tzv. driverek – řidiček v táboře Mena poblíž Káhiry. Z místa „*kde měla pyramidy přímo pod nosem*“ jezdila téměř rok pouští a převážela zejména důstojníky na různá setkání.⁵²³ Jako řidičky z počátku působily rovněž například Helena Polívková, Lída Možná či Nina Vignerová-Dobosharevich. Střídaly svá působiště mezi tábory Mena a Alexandrií, některé v průběhu války změnily i své původní pracovní zaměření. Například Nina Vignerová-Dobosharevich přešla k mechanikům. „*Jednou jsem vezla vojáka a on mně bezmála vykrvácel. Já jsem nevěděla, jak vyměnit pneumatiku... A my jsme měli spoustu Angličanek mechanček. Ty holky vozily a opravovaly motorky a auta. Ale nikdo z nás.*“⁵²⁴

Řízení vozů se nejdéle věnovala již zmiňovaná Edita Zochovická. Po prvním roce služby, byla s ohledem na skutečnost, že se britské důstojnice musely po dvou letech vrátit do Anglie, navržena, aby vstoupila do důstojnického výcviku. „*Musela jsem v Káhiře předstoupit před výběrovou komisi, kde jsem zodpověděla kladené otázky.*“⁵²⁵ Následně byla odeslána znovu do Sarafanda, kde absolvovala šestitýdenní cvičení.⁵²⁶ „*Začalo nás třicet a skončilo nás čtrnáct. A víte, co mi pomohlo? Můj hlas. Musely jsme dávat povely a ty moje se krásně nesly.*“⁵²⁷ Po krátkém působení u zdravotních oddílů, byla následně přiřazena ve funkci řidičky do tábora Tel-El-Kebír.

Právě zde, v jednom z největších britských táborů, působily dvě skupiny československých žen. Jedna se věnovala administrativním povinnostem, druhá pak pracovala v opravárenských dílnách. Dohromady okolo 30 žen a dívek zde sdílelo každodenní útrapy služby s řadou žen dalších národností. V táboře pracovali i muži, například v dílnách arabští mechanici. Kromě Britů zde byli zaměstnání příslušníci a příslušnice z Polska, Francie, Kypru, Řecka nebo například i z Nového Zélandu a Austrálie.⁵²⁸ Jednalo se o rozlehlý tábor uprostřed pouště. „*Pamatuju se na to docela přesně, jak jela auta do pouště a řekli nám: „Tak seskočte,*

---

⁵²³ ZOCHOVICKÁ, Edita: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády.* Nepublikováno, kopie v držení autorky.

⁵²⁴ Paměť národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Ninou Dobosharevich 10. 5. 2007. <http://www.pametnaroda.cz/story/dobosharevich-nina-1920-1706>. 26. 7. 2018.

⁵²⁵ ZOCHOVICKÁ, Edita: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády.* Nepublikováno, kopie v držení autorky.

⁵²⁶ Ve svých pamětech uvádí délku výcviku 8 týdnů. ZOCHOVICKÁ, Edita: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády.* Nepublikováno, kopie v držení autorky.

⁵²⁷ DUFKOVÁ, Stanislava: *Stále začínám.* In: *Týdeník Rozhlas.* Číslo 25, 2008.

⁵²⁸ AŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 057 – H. P., žena a M. R., žena. Rozhovory nahrané ŽMP jsou anonymizovány a musí tak být citovány, avšak na základě dalších dostupných materiálů bylo zjištěno, že se jedná o Hanu Pavlu, proto budu v dalším textu používat celé její jméno.

jsme tu. “ *My jsme řekli: „To není možné, tady se přeci nedá žít, tady nemůžeme zůstat. “ Písek, písek, písek, slunce, písek. “*⁵²⁹

Všudypřítomný písek zmiňovala například ve zdravici československým ženám do Anglie i Helena Polívková. „*Musím se přiznat, že Vám trochu závidíme. Závidíme Vás stromy, kopce s vřesovišti, anglické jaro, dokonce i tu mlhu... Písek je pěkná věc na hřištích a zahradních cestičkách, ale méně příjemný ve střevících, čaji a prachotěsných hodinkách. “*⁵³⁰ Písek však nebyl zdaleka jediným znepríjemněním každodenní služby. Subtropické podnebí s vysokými teplotami (v létě až 40 stupňů), různé klimatické jevy jako písečné bouře tzv. chamsimy či větrná tornáda a cizokrajná zvířata, zejména škorpióni a tarantule. Nepohodlí života v táboře zvyšovaly i tzv. písečné blechy, nemoci i bombardování, to vše dokreslovalo podmínky vojenské služby československých krajanek.

Pracovní den v táboře Tel-El-Kebír Brity označovaném pouze jako T.E.K. probíhal následovně: „*Každý ráno byl nástup, velmi přísně už v šest hodin. Potom byl přečten rozkaz, kde se jednotlivé pracovní skupiny dozvěděly úkoly. Potom... lidé nasedli nebo našli do nákladních aut a ty je rozvezly do těch různých hal, kde byly ty opravy, velké haly, kde se... pracovalo. Pracovalo se jako v továrně, muži ženy dohromady... Návrat byl až večer. “*⁵³¹

Hana Pavlů nejprve spravovala automobily a tanky, později se ale specializovala na opravy teleskopů a optických přístrojů.⁵³² Další z žen Hana Hlošková-Filipovičová pracovala jako úřednice. „*Sama jsem původně překládala rozkazy do češtiny... a později jsem pracovala v instruktážní škole jako administrativní síla. “*⁵³³

Edita Zochovická si do svých pamětí zapsala: „*Jezdily jsme Egyptem křížem krážem. “*⁵³⁴ Téměř 4 roky jezdila denně v poušti, někdy strávila za volantem až 18 hodin. „*Vyjížděly jsme už někdy v pět hodin ráno, abychom unikly příšernému vedru. “*⁵³⁵ Subaltern, tedy nadporučík Zochovická se těšila velké důvěře Britů. Často ji pověřili velením přesunů různých vojenských konvojů. Dle britského válečného deníku absolvovala Zochovická jen v prvních pěti dnech ledna 1945 dvě cesty do tábora v Suez s menším počtem vozů (do 15), během třetí však zodpovídala za převoz a doručení 33 strojů.⁵³⁶

---

⁵²⁹ Tamtéž.

⁵³⁰ Československá žena. Číslo 6, 1943, s. 3. Článek: *Z československých ženských vojenských jednotek.*

⁵³¹ Paměť národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Hanou Pavlů 17. 2. 2003. <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/682/clip/3703>. 26. 7. 2018.

⁵³² AŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 057 – H. P., žena a M. R., žena.

⁵³³ ABS, f. 302, 302-91-1. Protokol sepsaný s Hanou Hloškovou-Filipovičovou dne 14. července 1950.

⁵³⁴ ZOCHOVICKÁ, Edit: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády.* Nepublikováno, kopie v držení autorky.

⁵³⁵ DUFKOVÁ, Stanislava: *Stále začínám.* In: *Týdeník Rozhlas.* Číslo 25, 2008.

⁵³⁶ TNA Kew, f. War Office, WO 169/215 83. War Diary.

Chování britských důstojníků bylo slušné, lidské, ale přísné hlavně, co se dodržování vojenské disciplíny týče.⁵³⁷ Pestré národnosti a náboženské složení žen a mužů občas předznamenávalo i drobné konflikty. Temperament vykazovaly především Kypřanky, kázeňské problémy se však ve většině případů týkaly mužů. Souhrnná britská zpráva z tábora T.E.K. uvádí, že například u Syřanů a Libanonců muselo být v průběhu 8 měsíců řešeno až 50 vážných zločinů, z toho 4 skončily u vojenského soudu. Nedostatečná se Britům jevila rovněž vojenská disciplína maltských mužů. Naopak jako excelentní hodnotili britští důstojníci chování perských mužů a vysoce cenili i jimi odvedenou práci.⁵³⁸

Při hodnocení práce žen pak Britové vyzdvihovali především československé krajanky, o nichž se lze v souhrnné britské zprávě z tábora Tel-El-Kebír dočíst, že ze všech národnostních skupin žen zde pracujících, jsou Řekyně a Češky považovány za nejlepší („*the Greeks and Czechs are considered the best*“).⁵³⁹ Pozitivní hodnocení práce československých krajanek se objevovalo i v interních zpravodajských hlášeníh československých vojenských institucí. „*Obě skupiny žen... slouží k plné spokojenosti nadřízených. Z vlastností, kterých si nadřízení zejména všimli patří pohotovost, rychlost, pečlivost a přesnost, se kterou ženy vykonávají práci jim svěřenou.*“⁵⁴⁰

Pracovní nasazení a udržování vojenské kázně však bylo jen jednou z mnoha součástí každodenního života a služby v táboře. Podle britských válečných deníků bylo třeba téměř každý měsíc řešit nějaké vloupání do skladů a ubikací či již rovnou krádeže. Nejčastěji kradeným artiklem byly pneumatiky a moskytiéry. Krádeže vedly k zesílení ostrahy tábora, ale eliminovat je se nepodařilo. Dalším jevem, který se stával rutinní, byla častá očkování, zejména proti břišnímu tyfu, malárii a různým enterickým chorobám.⁵⁴¹

Náročnost služby v poušti zesilovala tornáda, větrné a písečné bouře. Likvidační byly především ty, které vyvolával silný pouštní vítr tzv. chamsim. Písek při nich bodal do tváří a vnikal prakticky všude, do stanů i do oblečení. Ničil všechny potraviny, které nebyly v konzervách a kontaminoval zásoby vody.⁵⁴² Méně intenzivní písečné bouře však přicházely skoro denně, dle britských zápisů, trvaly některé i více dnů a zanechávaly po sobě

---

⁵³⁷ AŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 057 – H. P., žena a M. R., žena.

⁵³⁸ TNA Kew, f. War Office, WO 201/2666 B: Report on the Activities of No. 2 Base Workshops – TEL-EL-KEBIR, s. 141–142.

⁵³⁹ TNA Kew, f. War Office, WO 201/2666 B: Report on the Activities of No. 2 Base Workshops – TEL-EL-KEBIR, s. 142.

⁵⁴⁰ VÚA-VHA, f. Československá vojenská mise Střední východ, k. č. 10. Hlášení štábního kapitána Denka gen. Gakovi č. j. 5374.

⁵⁴¹ TNA Kew, f. War Office, WO 169/18008. WO 169/13840.

⁵⁴² Srovnej: HRABICOVI, Pavel a Zdeněk: *Muž, který velel mužům*. Praha 1988, s. 80.

„considerable damages“, tedy značné škody.⁵⁴³ Na ty vzpomínala i Hana Pavlů: „*Odpoledne byly vždycky písečné bouře, kdy ten jemný písek létal všude, a také někdy cyklony, sahalo to až do nebe, točilo se to, a když jste přišla blíže, tak jste viděla, jak se v tom také točí třeba stany.*“⁵⁴⁴ Písečné bouře naopak například na Silvestra 1944 vystřídaly vydatné deště. „*Stany pod vodou, chatky netěsní, tábor je místy pod vodou, ztráta elektřiny*“ – tak jejich následky hodnotil zápis ve válečném deníku.⁵⁴⁵

Život v táboře však nebyla jen práce a snášení úskalí klimatických jevů. Britové vyvíjeli snahu o různé formy zábavy, i o zvýšení komfortu žití v poušti. Například byl do tábora povolán kadeřník a švadlena. Volný čas vyplňovaly koncerty, promítání, táborové tančírny či koktejlové párty. S propustkou bylo hlavně ke konci války možné vycestovat na různá místa. „*Ismalia byla u Suezského průplavu nejbližší k nám... sedělo se a pilo kafe třeba... také jsme mohly někdy jezdit do Cairu... tam byla cukrárna Groppi. Tam jsme si daly zmrzlinu a mohly se umýt. Měli tam čisté ručníky, to bylo fantastické.*“⁵⁴⁶

Vedení tábora se snažilo být ohleduplné k dodržování tradic spojených s osobně vyznávaným náboženstvím. Židům bylo povoleno slavit Chanuku, pro křesťanský personál byl na Vánoce připraven společný oběd. Dovoleno bylo slavit i další svátky. Většinou praktikující skupina dostala část dne pracovní volno. Půl dne pracovního volna pak dostali všichni v den narozenin krále Jiřího VI. a ve výroční den založení tábora aj.⁵⁴⁷ Jinému, klidnějšímu režimu podléhal tábor o Vánocích a na Nový rok.

Dle hlášení československých zpravodajců z března 1943 snášely ženy podmínky služby fyzicky dobře. Pozitivně byla hodnocena i jejich morálka. Nesmíme však opomenout, že hlášení bylo podáno v době, kdy zde pracovaly „pouhé“ dva měsíce. Zpráva rovněž zmiňuje, že mezi ženami „*nastalo znervóznění, způsobené zprávami... o chystaném přesunu skupiny československé armády ze Středního východu. Ženy otevřeně prohlašují, že si přejí jít s československou armádou kamkoli tato půjde.*“⁵⁴⁸ Plánovaný odchod mužů měl pravděpodobně nezanedbatelný vliv na smýšlení žen a jejich (nejen pracovní) morálku. Stal se námětem dopisu, adresovanému londýnskému MNO. Hlavním bodem byla žádost o přeražení k československé armádě. Jako důvod k němu byla uváděna jednak jazyková bariéra, ale i

⁵⁴³ TNA, Kew, f. War Office, WO 169/18008 a WO 169/13840.

⁵⁴⁴ *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války.* Praha 2007, s. 65.

⁵⁴⁵ TNA Kew, f. War Office, WO 169/18008. Překlad: „*Heavy rains, huts leaking, tents full of water, camp under the water in places, electricity failed.*“

⁵⁴⁶ *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války.* Praha 2007, s. 66.

⁵⁴⁷ TNA Kew, f. War Office, WO 169/18008.

⁵⁴⁸ VÚA-VHA, f. ČS VM SV, k. č. 10. Hlášení č. j. 5374.

požadavek jít „*kamkoli naši muži a snoubenci půjdou*.“.⁵⁴⁹ Žádost byla podepsána 26 ženami (tedy drtivou většinou) a odeslána Československé vojenské misi na Středním východě, která měla zprostředkovat její přeposlání na MNO. Vše však nasvědčuje tomu, že se tak nestalo.⁵⁵⁰ Dopis, který naznačoval, jaká byla motivace drtivé většiny žen nakonec do služeb ATS vstoupit, tedy být na blízku svým mužům, ukazoval rovněž, že řada z nich byla ohledně své služby v ATS dezinformována. Text obsahoval pasáž o výzvě vojenské mise ke vstupu do československé jednotky, „*nyní jsme ale byly přiděleny k ATS anglické*“.⁵⁵¹

Nepřicházející odezva ze strany československých vojenských úřadů vedla některé z žen k prozření, že sliby československé vojenské mise dané při náboru byly plané. I proto pokračovaly ve snahách o jejich realizaci i v dalších letech války, a to znovu prostřednictvím písemných podání. Například Hana Hlošková-Filipovičová po válce vypověděla, že bylo zasláno „*mnoho žádostí o sjednání nápravy... Žádosti byly posílány přes československou vojenskou misi, jedna přes styčného důstojníka pplk. Foxe, dvě byly přímo panu prezidentovi*.“⁵⁵² Hana Pavlů zmiňuje i další komunikaci, a to přímo s velitelem československé vojenské mise na Středním východě. „*Psaly jsme generálu Gakovi, jak to, že anglická děvčata nesmějí být ze zdravotních důvodů v poušti déle než dva roky... a on na to řekl: No, co chcete, abychom Vám tam poslali kytičky?*“⁵⁵³

Představitelé Československé vojenské mise na Středním východě mnoho snah odpovědět nevyvinuli. Dalo by se říci, že obecně se o život, blaho či problémy československých členek ATS příliš nezajímali. Výjimky tvoří citované zpravodajské hlášení z března 1943, britské válečné deníky pak obsahují zápis ze 27. srpna 1943 o telefonátu na velitelství tábora, kdy se některý z českých plukovníků ptal na československou skupinu žen.⁵⁵⁴ Nezjistíme z nich však podrobnější informace, kdo konkrétně volal a na co se ptal.

Určitou reakci vyvolaly oba dopisy adresované a došlé prezidentu republiky, respektive Vojenské kanceláři prezidenta republiky. První byl do Londýna doručen 25. září 1943. Jeho napsání velmi pravděpodobně vyvolal odjezd československé armády ze Středního východu do Velké Británie. Znovu byl žádán přesun k československým jednotkám, tentokrát již ženy argumentovaly i tíživými podmínkami služby. „*Je nám zatěžko vykonávati namáhavou práci*

---

⁵⁴⁹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/04. Dopis ze dne 21. dubna 1943.

⁵⁵⁰ Tuto hypotézu si dovoluji předestřít s ohledem na fakt, že originál dopisu se nachází ve fondu Československé vojenské mise pro Střední východ, nikoli v materiálech z provenience londýnského MNO. Na dokumentu je navíc napsáno: „*Založit*“ a podpisové značka generála Gaka.

⁵⁵¹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/04. Dopis ze dne 21. dubna 1943.

⁵⁵² VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-57. Protokol sepsaný s Hanou Hloškovou-Filipovičovou dne 6. června 1946.

⁵⁵³ *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války*. Praha 2007, s. 64. Dokument s tímto obsahem však nebyl v archivu nalezen.

⁵⁵⁴ TNA Kew, f. War Office, WO 169/13840. Oficiální zápis: *Czech Colonel...? called..re[garded] Czech platoon*.

za zdejšího, pro Evropana těžce snesitelného, podnebí. Většina našich žen churaví, slábne tělesně i nervově.“⁵⁵⁵ Vojenská kancelář proto požádala na konci září 1943 o stanovisko MNO, respektive vznesla dotaz, zda je možné ženy ze Středního východu přepravit.⁵⁵⁶ Vyjádření bylo kanceláři zasláno po urgenci až o 15 měsíců později, v prosinci 1944 a hovořilo o tom, že jednání s War Office bylo v této záležitosti bezvýsledné.⁵⁵⁷

Mezi tím prezident v říjnu 1944 obdržel dopis druhý. Hlavní obsah sdělení se nelišil od dopisu předešlého. Znovu byly zmíněny i *vyčerpávající* podmínky služby.⁵⁵⁸ Vojenská kancelář tak znovu zaktualizovala své požadavky na MNO. Politická linie MNO a zesílení nekompromisního postoje britského War Office ohledně přepravy osob ze Středního východu, či předčasného uvolnění žen ze služeb pomocných sborů, zapříčinily, že žádost nebyla vyslyšena.⁵⁵⁹ Otázkou však zůstává, zda se ženám vůbec dostalo nějaké formální odpovědi.

V listopadu 1944 je však navštívil československý styčný důstojník v Káhiře podplukovník Fox, který je vyslechl. Britské válečné deníky však jeho přítomnost v kempu nezmiňují.⁵⁶⁰ Další písemné, ani jiné snahy o změnu, v terminologii žen „nápravu“ poměrů pravděpodobně formulovány nebyly. Přibližující se konec války posunul mezi priority jiné otázky k řešení, a to jak pro britské War Office, tak pro československé úřady. Československým ženám tak, i s ohledem na charakter podepsaného prohlášení o setrvání ve vojenských službách až do ukončení válečného konfliktu nezbývalo nic jiného, než v táboře „*zůstat až do konce*.“⁵⁶¹ Nastal pro ně skoro rok po konci války v Evropě.

---

⁵⁵⁵ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 1. Dopis prezidentu republiky došlý 25. října 1943.

⁵⁵⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10-06, svazek 1. Dopis pro MNO ze dne 30. října 1943.

⁵⁵⁷ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 1. Zpráva pro VKPR ze dne 29. prosince 1944.

⁵⁵⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-57. Dopis prezidentu republiky ze dne 7. října 1944.

⁵⁵⁹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10-06/02.

⁵⁶⁰ TNA Kew, f. War Office, WO 169/18008. War Diary.

⁵⁶¹ AŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 057 – H. P., žena a M. R., žena.

Právní aspekty vojenské služby československých žen

Jednání o podobu Dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě

Následující kapitola je z pohledu žen, účastnicích se války v uniformě, věnována zásadní otázce. Zákonné úpravě a následnému vyřešení jejich právního postavení v rámci československé armády. Branný zákon z roku 1920 s vojenskou službou žen nepočítal. V dobové optice první republiky byla jejich účast v armádním ryze mužském prostředí vnímána jako nepotřebná a nežádoucí. Probíhající válečný konflikt pravděpodobně nemohl přinést radikální jednorázovou celospolečenskou změnu v tomto vnímání. Razantně však přispíval k úvahám o ní a ve chvíli, kdy do československé jednotky v Sovětském svazu narukovala i první skupina žen, se jejich účast stala objektivním důvodem pro úvahy o úpravě zavedené praxe branného zákona. Ačkoli československé Ministerstvo národní obrany v Londýně nebylo z počátku této úpravě nakloněno, muselo postavení žen v československé armádě právně řešit. Projednávání této právní úpravy však také rozvířilo otázky spojené se službou československých žen v britských sborech a zaktualizovalo jejich přání a požadavky.

Dekret prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě byl na MNO připravován od prosince 1942. Vyjadřovaly se k němu i další zainteresované československé instituce. Stejně jako v případě zřízení, či zapojení československých žen do britských pomocných sborů, vstupovalo do debaty o podobu dekretu Ministerstvo sociální péče, Ministerstvo vnitra, a především pak Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR). Návrh připomínkoval branný výbor Státní rady i Předsednictvo ministerské rady.

Stejně jako v případě jednání o zřízení československých pomocných sborů, či o zapojení žen do sborů britských, i nyní nebyly československé instituce ve svých návrzích jednotné. Zásadní neshody panovaly především mezi představiteli MNO a VKPR právě v otázce, zda se připravovaný dekret bude vztahovat pouze na ženy, sloužící v československé jednotce v Sovětském svazu, nebo na všechny československé ženy, konající vojenskou službu i ve spojeneckých armádách.

Předkládaná kapitola objasňuje, že vyřešení vojenské služby žen v československé armádě nebylo pro československé úřady v rámci správní agendy prioritní otázkou. Soudě i podle skutečnosti, že jednání o dekretu, zahájená v lednu 1943 se protahovala až do léta roku 1944. Tento průtah byl negativně zesilován nedostatečnou informovaností

jednotlivých československých úřadů v Londýně o problematice a možnostech aktivního zapojení žen obecně do vojenského prostředí. Jak v případě specifických podmínek, které pro něj v SSSR vytvořil průběh druhé světové války, tak v otázce vlastního fungování a statusu, který měly pomocné sbory britské armády a s ním spojené převzetí relevantních vojenských závazků a povinností. V oblasti služby československých žen u spojeneckých armád však tato neinformovanost částečně vycházela z rozhodnutí československých úřadů přenechat všechny náležitosti služby žen v pomocných sborech Britům. Jejich případné zahrnutí do působnosti dekretu by pak v důsledku tohoto rozhodnutí zcela jistě naráželo na kompetence britské armády.

Následující text je tedy věnován především vzájemné komunikaci zainteresovaných institucí, jejich jednotlivým návrhům, připomínkám, argumentaci, a především pak finální formě dekretu. Stejně jako bezprostředním reakcím československých žen na probíhající jednání i na jeho finální znění. Nejprve však musíme nastínit okolnosti, které k jeho vypracování vedly.

Po boku mužů,⁵⁶² právě tak nazvala svou knihu jedna z příslušnic československé armády ve Svobodově jednotce a účastnice bojů o Bílou Cerkev a dukelský průsmyk Věra Tichá.⁵⁶³ Napadení SSSR Německem a následný vývoj válečných událostí, nabídlo československé vládě nové vojenské možnosti. Již od konce roku 1941 probíhaly v poduralském městě Buzuluk přípravy na formování československé vojenské jednotky. Když byla v lednu 1942 uveřejněna výzva československým občanům, kteří žili na území SSSR, aby vstoupili do formující se jednotky, přihlásily se mezi dobrovolníky i ženy. Ženy, stejně jako muži, cítily svou občanskou povinnost zapojit se do boje za osvobození vlasti, většina z nich po válce vzpomínala, že jejich odhodlání vstoupit do jednotky podpořil hrdinný boj sovětských žen.⁵⁶⁴ Zde však nastaly první problémy.

Československá jednotka v SSSR se řídila platnými předpisy předválečné československé armády, jež vojenskou službu žen v armádě nepovolovaly. V této chvíli ovšem bylo zapotřebí každého schopného člověka. Nebylo totiž jasné, zda probíhající odvody mužů

---

⁵⁶² Určitá obdoba tohoto textu je součástí příspěvku. STEGUROVÁ, Karolína: *Žena a válka. Nástin problematiky branné povinnosti a vojenské služby československých žen za druhé světové války*. In: KARPÍŠEK, Jaromír – STURZ, Zbyněk – BLÁHOVÁ, Marie (ed.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*. Hradec Králové 2018, s. 189-201.

⁵⁶³ TICHÁ, Věra: *Po boku mužů*, Praha 1966.

⁵⁶⁴ TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964, s. 634.

budou dostačující pro samotný vznik jednotky,⁵⁶⁵ i proto její velitel plukovník Ludvík Svoboda odvod žen povolil.

S tímto postupem velmi zdráhavě souhlasilo i MNO v Anglii. Jeho představy a důvody k odvodu žen se však od reálné situace na východě značně lišily. Ludvík Svoboda vycházel z aktuální potřeby, že užitečný může být prakticky každý „kdo má ruce a nohy“, avšak MNO trvalo na odvodu pouze omezeného počtu žen, zejména odbornic, žen důstojníků či žen nedostatečně sociálně zajištěných. V tomto duchu také zaslalo příslušné pokyny: „*Odvádějte jen do počtu nutného k zajištění pomocných služeb a jen v rámci systematizovaných míst u jednotky, odvádějte jen ženy, které mohou plnit požadované úkoly a z nich především ty, které nemohou být jinak dostatečně sociálně zajištěny. Výjimky jen jde-li o nutné odbornice (lékařky), resp. jde-li o manželky vojenských osob.*“⁵⁶⁶ Tento postup však nebyl v SSSR dodržen. Odveden byl prakticky každý, kdo zdravotně vyhovoval, tedy i ženy.

Starší odvedené ženy byly přiděleny na pomocné služby v kuchyni či dílnách, mladší pak byly zařazeny nejprve do základního výcviku, následně do odborných kurzů. „*V praporním rozkaze č. 41 se objevuje článek 2, podle něhož se ženám... přiznává hodnost vojína. Je to první dokument v historii československé armády, který potvrzuje zařazení žen do vojenské služby.*“⁵⁶⁷ Mezi ženami – vojnkami později najdeme odstřelovačky, spojačky, většina však prošla zdravotnickým kurzem a byla přidělena k vojenské nemocnici. Ženy podléhaly stejné vojenské disciplíně jako muži, absolvovaly hodinová cvičení, a především z počátku si musely vydobýt u mužů respekt. Dle vzpomínek Věry Tiché cvičit ženy bylo pro muže pod jejich úroveň, někteří nešetřili jadrnými nadávkami, řada z nich zaujala spíše nedůvěřivý a přezíravý postoj.⁵⁶⁸

Předsudky o tom, že armáda není místem pro ženu, mělo vyvrátit až vlastní bojové nasazení. S tím ovšem MNO příliš nepočítalo. Naopak, ve chvíli, kdy přišel rozkaz k přesunu jednotky na frontu, vyšel pokyn, aby ženy zůstaly v Buzuluku. Ačkoli projevíly svou vůli bojovat za vlast dobrovolným vstupem do jednotky a absolvovaly výcvik, jejich bojové nasazení narazilo na straně MNO na tradiční a nadčasový stereotypní argument – obraz ženského poslání – nejenže bylo bojové nasazení podle ministerstva v rozporu s platnými armádními předpisy, aktivní angažmá žen především kolidovalo s posláním ženy jako matky.

---

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 637.

⁵⁶⁶ Srovnej: Tamtéž, s. 637.

⁵⁶⁷ In: <http://zeny-bojujici.cz/vystava/zeny-v-jednotkach-ceskoslovenske-armady-v-sssr>. 14. 12. 2016.

⁵⁶⁸ TICHÁ, Věra: *Po boku mužů*, Praha 1966, s. 18 a 26.

Požadavek MNO ženám tlumočil vojenský attaché v SSSR plukovník Heliodor Píka. Po proběhlé debatě se ženy odmítaly nařízení MNO podříditi. Píka apeloval na humanitu, ženství, i dodržování platných československých zákonů,⁵⁶⁹ ženy mu však odpověděly, že „*odjet na frontu s muži je jejich svobodné rozhodnutí a že jim to nikdo nemůže zakázat.*“⁵⁷⁰ Na jejich stranu se přiklonil i velitel jednotky Ludvík Svoboda.

S odstupem let však přijal i jiná vysvětlení. V jednání MNO spatřoval i určitý politický boj v rámci československých jednotek, potažmo v československém zahraničním odboji. Dle jeho paměti představitelé MNO v Londýně, stejně jako prezident Beneš, nechtěli, aby osvobození republiky přišlo z východu, ze Sovětského svazu.⁵⁷¹ I proto se všemožně snažili utváření a výcvik jednotek v SSSR brzdit. To byl dle Svobody i jeden z důvodů, proč se MNO vymezilo proti nasazení žen na frontu. Do paměti si zapsal: „*Přišly dobrovolně... Přišly s plným vědomím odpovědnosti a nebezpečí, jež budou muset podstoupit, a od svého rozhodného úmyslu se nedaly ničím a nikým odvrátit – ani Ingrovými nervózními rozkazy, jimiž ženám účast v bojích zakazoval i těsně před odchodem na frontu... Zákeřné pokrytectví pana ministra Ingra mělo pod pláštěm předstírané starosti o ženy, pro něž se válka nehodí – jako by se pro muže hodila – znemožnit nebo alespoň odsunout odchod 1. praporu na frontu.*“⁵⁷² Zároveň však dodal, že důvodem pro jejich nutný odchod s jednotkou byla jejich specializace. Z 38 odvedených žen bylo 24 vycvičeno jako zdravotnice a zdravotní služby měly zajišťovat především v boji. „*Bez nich prapor na frontu nemohl. Vyškolit za ně náhradu z mužů by trvalo nejméně dva měsíce a muže jsme koneckonců potřebovali u zbraní.*“⁵⁷³ Ženy tedy nakonec na frontu odjely, MNO se však ocitlo před otázkou, jak jejich účast na frontě právně ošetřit.

Již během náročného pochodu do Charkova se ukazovala vytrvalost a síla jednotky. Stejně tak je prokázalo vlastní bojové nasazení u Sokolova v březnu 1943, na jehož konci najdeme mezi vyznamenanými vojáky i 16 žen „sokolovaček“. Po bitvě musela být jednotka doplněna, na jaře 1943 tak přišli povětšinou Podkarpatští Rusíni a Rusínky. Počet žen v jednotce vzrůstal, právní úprava jejich postavení v armádě však nepřicházela. Tím prakticky

---

⁵⁶⁹ Srovnej: TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964, s. 641.

⁵⁷⁰ VITÁKOVÁ, Alena: *Ženy v řadách 1. čs. samostatného polního praporu: vznik jednotky v Buzuluku a první bojové nasazení u Sokolova*. Diplomová práce. Historický ústav FF MU Brno. Obhájena 2012, s. 20. Odpověď zněla: „*Přišly jsme do jednotky dobrovolně a samy se tedy rozhodneme, zda máme, nebo nemáme jet na frontu. A my půjdeme!*“

⁵⁷¹ Srovnej: SVOBODA, Ludvík: *Z Buzuluku až do Prahy*. Praha 1960, s. 47.

⁵⁷² Tamtéž, s. 50.

⁵⁷³ Tamtéž, s. 50.

nebyla řešena otázka platů, povyšování do důstojnických hodností, ani otázka sociálního zajištění žen v případě propuštění, zranění, či smrti.

První návrh na úpravu těchto poměrů zaslalo MNO s průvodním dopisem dne 22. prosince 1942. Obdrželo ho Předsednictvo vlády, Vojenská kancelář prezidenta republiky, předseda vlády, všichni ministři a státní ministři. „*U československé jednotky v SSSR slouží podle sovětského způsobu též československé ženy, které konají v ní vojenskou službu... MNO nemá možnosti na této skutečnosti něčeho měniti a musí prostě vycházeti z daného stavu. Postavení žen a jejich případné nároky proti čs. vojenskému orgánu jest však nutno upravit tak, aby se později nestaly příčinou sporů, neboť čs. branný zákon vojenskou službu žen v armádě nezná. MNO proto navrhuje, aby právní i hmotné postavení těchto žen, jež se dobrovolně do vojenské služby hlásí, bylo upraveno podle možnosti shodně s postavením mužů, konajících v čs. armádě v zahraničí činnou službu vojenskou.*“⁵⁷⁴ Připojený návrh dekretu obsahoval 4 paragrafy, které nastiňovaly stěžejní body nutné k řešení.

V úvodním paragrafu bylo napsáno, že dekret se má týkat jen těch žen, které dobrovolně vstoupí do československých vojenských jednotek v Sovětském svazu.⁵⁷⁵ Druhý pak označoval tyto ženy po dobu zařazení k jednotce za osoby vojenské, podléhající všem vojenským, služebním, kázeňským a trestním předpisům. Třetí článek jim přiznával nárok na zaopatřovací platy pro ně, případně pro jich pozůstalé, dle týchž zásad, které platí pro vojenské osoby povolané za války do činné služby. Čtvrtý paragraf informoval pouze o formálních náležitostech, kdy dekret vstupuje v platnost.⁵⁷⁶ Obeslané československé instituce se k návrhu měly vyjádřit v připomínkovém řízení do 4. ledna 1943.

Mezi prvními zareagovala Vojenská kancelář prezidenta republiky. V odpovědi MNO ze dne 6. ledna 1943 přednosta kanceláře Nižborský (generál Antonín Hasal) návrhu oponoval: „*Vojenská kancelář... soudí, že dekret, tedy zákonná norma, neměl by se vztahovati jen na ženy, zařazené do čs. vojenských jednotek na území SSSR, nýbrž všeobecně na všechny československé ženy, které podle zvláštních místních válečných poměrů konají nebo budou konat dobrovolnou pomocnou službu ve vojenských jednotkách československých nebo spojeneckých.*“⁵⁷⁷ Dle VKPR měly být tyto ženy do dekretu zahrnuty především proto, že „*neměly možnost, z důvodu na nich nezáviselých, přihlásiti se a býti zařazeny do*

---

⁵⁷⁴ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Zpráva pro VKPR ze dne 29. prosince 1942.

⁵⁷⁵ Tamtéž. Připojený návrh dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě.

⁵⁷⁶ Tamtéž.

⁵⁷⁷ Tamtéž. Dopis pro MNO ze dne 6. ledna 1943.

československých vojenských jednotek.“⁵⁷⁸ Vojenská kancelář, s ohledem na znění branného zákona, doporučovala pohlížet na ženy jako na dobrovolníky po dobu války. Navrhovala prostudovat právní normy, jakým způsobem byla otázka služby žen vyřešena dalšími spojeneckými státy. V neposlední řadě podala návrh na rozšíření hmotného zaopatření i těch žen, které konaly vojenskou službu ve spojeneckých jednotkách.⁵⁷⁹ Za průvodním textem zaslal přednosta kanceláře generál Hasal nový návrh znění dekretu.

Podíváme-li se na argumentaci blíže, zjistíme, že důvod pro zařazení i žen ve spojeneckých jednotkách, respektive v britské armádě, je spatřován zejména ve skutečnosti, že jim nebylo československými úřady umožněno vstoupit do československé jednotky. VKPR však navrhuje „pouze“ rozšířit ustanovení o zaopatřovacích platech, neapeluje na MNO, aby zřídilo vlastní pomocné sbory u československé armády.

Dne 15. ledna 1943 a na začátku února se k odpovědi vojenské kanceláře připojilo i Ministerstvo vnitra a Ministerstvo sociální péče. Obě doporučovala, aby byl návrh dekretu pozměněn ve smyslu zaslaných připomínek.⁵⁸⁰ Ministerstvo sociální péče navíc navrhovalo po upravení právního postavení žen v československé armádě či armádách spojeneckých, nařídit povinnou vojenskou službu pro ženy v rozsahu, jak je tomu v Anglii.⁵⁸¹

MNO se k připomínkám vyjádřilo na konci března 1943. V dokumentu z 24. března, v době, kdy československé ženy na východě již prošly litými boji u Sokolova a jiné Čechoslovačky konaly již po dva roky službu v britské armádě, bylo znovu připomenuto, že zákonná úprava se má vztahovat pouze na ženy ve Svobodově jednotce. MNO zapracuje, respektive zřetelněji vyznačí ta ustanovení branného zákona a předpisy, kterým ženy podléhají. Razantně se však ohradilo proti zamýšlenému rozšíření zaopatřovacích požitků na všechny ženy. Důležitým důvodem pro toto jednání byla skutečnost, že: „*MNO nezamýšlí v žádné jiné vojenské jednotce než v SSSR, přidělit ženy ke službě vojenské.*“⁵⁸² Nezanedbatelným důvodem, pokud ne přímo tím hlavním, však byly finanční následky takového postupu.

MNO si však zjišťovalo, jaké následky by pro něj znamenalo rozšíření zaopatřovacích platů i na ženy ve spojeneckých armádách. Respektive na konci února proběhla mezi jednotlivými zástupci MNO písemná komunikace. A to mezi generálem Ingrem, Viestem a

---

⁵⁷⁸ Tamtéž.

⁵⁷⁹ Tamtéž.

⁵⁸⁰ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Vyjádření MSP ze dne 5. února 1943. Vyjádření MV ze dne 15. ledna 1943.

⁵⁸¹ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 52. Zpráva MNO ze dne 24. března 1943.

⁵⁸² Tamtéž.

přednostou 1. odboru Bohumilem Bočkem. Dle zprávy pro ministra Ingra ze dne 23. února 1943 to byl především generál Viest, který se proti této možnosti vymezil. Argumentoval zejména faktem, že v takovém případě by na MNO mohli vznášet finanční nároky i muži, sloužící ve spojeneckých armádách. Tím by se navyšovaly finanční náklady MNO, potažmo celého československého státního zřízení.⁵⁸³ Podobně se k věci vyjádřil i generál Boček. Soudě dle písemného vyjádření MNO ze 24. března 1943, generál Ingr pravděpodobně nebyl vůči těmto námitkám v opozici. Naopak tuto argumentaci přijal. V další pasáži odpovědi na připomínky VKPR bylo totiž uvedeno: „*Rozšíření těchto ustanovení i na ženy, jež slouží ve spojeneckých armádách, by znamenalo, že by čs. vojenská správa již předem na sebe brala náklady, k nimž není povinna. Mimo to i muži, kteří nevstoupili do československé armády a slouží ve spojeneckých armádách... by se dovolávali toho, aby i na ně byla rozšířena veškerá ustanovení o zaopatřovacích platech z čs. státní pokladny.*“⁵⁸⁴

Pomineme-li skutečnost, že vojáci-muži si mohli vybrat mezi službou v československé či spojenecké armádě (respektive primárně měli povinnost plnit závazky k československé armádě, k přestupu do spojenecké armády bylo třeba oficiální povolení),⁵⁸⁵ jeví se argument o finančních nákladech jako relevantní. Objem finančních výdajů československého MNO z britské půjčky československé vládě byl značný. Od roku 1940 vyčerpalo přes 9 milionů liber.⁵⁸⁶ Od prosince 1942 však byla (po jednáních Britů s Američany) vyjednávána možnost nového způsobu financování československých vojenských jednotek. Ta se opírala především o variantu využití dodávek materiálu právě z USA.⁵⁸⁷ Obdoba britsko-americké smlouvy o půjčce a pronájmu byla s československou vládou uzavřena 21. ledna 1943.⁵⁸⁸ Zejména v roce 1944, kdy Britové umožnili její zpětnou aplikaci k roku 1940, přispívala ke snižování československých výdajů z původní britské půjčky.

Vrátíme-li se zpět k březnové odpovědi MNO vojenské kanceláři, dalším důvodem pro nezařazení žen v britských sborech do působnosti dekretu bylo přesvědčení MNO, že tyto ženy nekonají vojenskou službu. „*Tato služba nedá se... srovnávat se službou československých vojenských osob, jež československá vojenská správa na dobu války uvolnila pro cizí spojenecké armády na základě zvláštních ujednání.*“⁵⁸⁹ Touto větou MNO prakticky vyjádřilo své zásadní

---

⁵⁸³ Tamtéž. Zpráva pro ministra Ingra ze dne 23. února 1943.

⁵⁸⁴ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 52. Zpráva MNO ze dne 24. března 1943.

⁵⁸⁵ Služba ve spojenecké armádě však byla podmíněna souhlasem prezidenta republiky, respektive MNO.

⁵⁸⁶ KUKLÍK, Jan: *Do poslední pence...* Praha 2007, s. 122-123.

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 125.

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 125.

⁵⁸⁹ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 52. Vyjádření MNO k připomínkám ze dne 24. března 1943.

uvažování nad otázkou vojenské služby československých žen v pomocných sborech v britské armádě. Služba těchto žen byla vnímána pouze jako doplňková a nikoli vojenská, navíc nesrovnatelná se službou mužů a nyní i žen ve Svobodově jednotce. Právě touto formulací byl položen základ dalším sporům mezi ženami v pomocných službách britské armády a MNO.

Z pohledu žen, který následně v červenci 1943 prezentovala především Section Officer WAAF Dolores Šperková, nejen, že československé úřady nezřídily pomocné sbory u československé armády, aktivněji nejednaly ani o sloučení československých žen v jednu či více národnostních skupin v rámci armády britské, ale dokonce tuto službu neuznávaly jako vojenskou. A to navzdory skutečnosti, že Jeho Veličenstvo král Jiří VI. prohlásil pomocné sbory za regulérní součást britských branných sil již v roce 1941. Jeví se jako málo pravděpodobné, že by o tomto aktu zainteresované instituce, především MNO nebylo informováno. Tím vznikla poněkud paradoxní situace, že československé ženy – skutečně – nezávisle na své vůli mohly sloužit jen v regulérní armádě spojeneckého státu a zároveň byly konfrontovány se skutečností, že československé úřady tuto službu neuznávají jako vojenskou.

Po zodpovězení připomínek VKPR, předložilo MNO další návrh dekretu prezidenta republiky o *postavení v československých jednotkách v SSSR*. V návrhu byly specifikovány právní normy a předpisy, kterým tyto ženy podléhají. Dále bylo určeno, že se mohou hlásit jen ženy ve věku od 18 do 45 let. Ženy budou **po dobu války** přiděleny na pomocné vojenské služby a uznány za příslušnice československé branné moci s nárokem na zaopatřovací platy.⁵⁹⁰ Zajímavé je, že v případě žen v československé jednotce v Sovětském svazu, použilo MNO sousloví „pomocné vojenské služby“ a ty rozhodně nebyly vnímány jako „nevojenské“.

Ačkoli můžeme tento návrh a uvažování vojenských kruhů obecně o službě žen v armádě označit za přelomový, musíme také konstatovat, že navrhované řešení bylo i oproti ostatním státům, které byly nuceny řešit otázku účasti žen v armádě, polovičaté. Žádným způsobem neřešilo otázky povyšování v jednotce, s tím spojené navyšování platů, a především ženám propůjčovalo status vojenských osob pouze na dobu války. Odkládání finální podoby dekretu o postavení žen v československé jednotce se negativně odráželo i u žen v Sovětském svazu.

Ženy ve Svobodově jednotce, v několika případech i vysokoškolsky vzdělané, měly stále pouze hodnost vojína. To byl příklad i MUDr. Trudy Engelové, která po válce vzpomínala: „*Když jsem se ohlásila u velitele vojenské nemocnice v Buzuluku, do jejíhož rámce byla*

---

⁵⁹⁰ Tamtéž.

zařazena naše vojenská nemocnice, seběhl se celý personál, aby se podíval na českou lékařku. Protože jsem byla vojínkou, neměla jsem nárok na důstojnickou uniformu. Ke všemu ani oděv pro mužstvo nebyl pro ženy přizpůsoben. Když jsem tedy takto vystrojená vkročila do nemocnice a představila se jako česká lékařka, byla z toho nemocnice vzhůru. Sovětští lékaři nemohli pochopit, že v naší armádě lékař, člověk s vysokoškolským vzděláním nemá důstojnickou hodnost. Náčelník nemocnice si v první chvíli myslel, že jsem podvodnice, že se za lékařku pouze vydávám. Když se konečně prokázalo, že jsem skutečně lékařka a že v čs. armádě je možné, aby lékař byl vojínem, nebralo jejich rozhořčení konce... Jak jsem měla vysvětlit, že zatím není pro ženy jistá ani hodnost vojína.“⁵⁹¹

O zamýšlené právní úpravě informoval generál Ingr samozřejmě také československou vládu. Již na zasedání 20. dubna 1943 nastínil, že MNO nemá v úmyslu do ní zahrnout ženy ve spojeneckých jednotkách. Výzvy k připomínkám návrhu nikdo nevyužil.⁵⁹² Předseda vlády Jan Šrámek však dopisem z 30. dubna 1943 uložil Státní radě a jejím výborům vypracovat k navrhovanému dekretu poradní zprávu.

Ta se stala hlavním bodem zasedání branného výboru Státní rady, a to 12. a především pak 24. května 1943. Zasedání branného výboru byl přítomen generál Ingr a generál Viest. Dále předseda výboru, Václav Majer, k jednání přizval členky Státní rady poslankyně Anežku Hodinou a Marii Jurnečkovou.⁵⁹³ Pro otázku vojenské služby žen byl referentem zvolen Ivan Petruščák. Ten navrhl, aby MNO vynechalo určení věkové hranice a především slovo „pomocné“, protože „... v Sovětském svazu ženy konají nejen pomocné, ale i hlavní vojenské služby.“⁵⁹⁴ Po souhlasu ministra Ingra s připomínkami, se slova ujal Ing. Arnošt Frischer. Dle zápisu: „... má obavu, že škrtnutí slova pomocné... by mohlo mít za následek, že by se dekret nehodil na ženy, které budou sloužiti v Anglii, poněvadž zde půjde skutečně jen o pomocné služby a nikoli o služby řadové. Dotazuje se dále na to, jak se dekret ve svých účincích uplatní na ženy sloužící u naší armády na Blízkém východě.“⁵⁹⁵

Citovaný text je zajímavý z několika důvodů. Jednak ukazuje, že i někteří členové branného výboru vnímali rozdělení vojenské služby na řadovou vojenskou službu a pomocnou, tedy jen jakousi podpůrnou službu. Ta ale v kontextu citovaného úryvku jako kdyby nebyla

---

⁵⁹¹ VITÁKOVÁ, Alena: *Ženy v řadách 1. čs. samostatného polního praporu: vznik jednotky v Buzuluku a první bojové nasazení u Sokolova*. Diplomová práce. Historický ústav FF MU Brno. Obhájena 2012.

⁵⁹² NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (leden–červen 1943) III. díl, 1. část*. Praha 2012. 86. schůze ze dne 20. dubna 1943.

⁵⁹³ NA, f. SR-L, k. č. 73. Zápis ze zasedání branného výboru Státní rady ze dne 24. května 1943.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 4.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 4.

vnímána jako vojenská, přitom prvorepubliková československá armáda tzv. služby rozeznávala. Jednalo se o služby zbrojní, zdravotní, administrativní a jiné. Byly regulérní součástí Československé branné moci a svým účelem se nelišily od těch pomocných služeb, které zastávaly ženy v Anglii a na Středním východě. To také na schůzi potvrdil i generál Ingr: „*pomocné služby jsou také vojenskými službami, takže pojem vojenské služby je nejširší a kryje všechno.*“⁵⁹⁶ O to překvapivější jsou pak názory představitelů MNO prezentované v pozdější komunikaci s Dolores Šperkovou, kde hlavním důvodem, proč ženy ve spojeneckých jednotkách nezahrnout do dekretu, je skutečnost, že „*nekonají skutečnou vojenskou službu*“.⁵⁹⁷

Citovaný úryvek rovněž poukazuje na neinformovanost československých představitelů o situaci československých občanek v pomocných sborech na Středním východě. Ty totiž nikdy nesloužily (a ani sloužit nemohly) u československé armády. To uvedl na pravou míru generál Ingr a dodal, že na tyto ženy se dekret vztahovat nebude, protože: „*jde jen o příslušnice našeho státu, které podle jednání s War Office byly sloučeny v jednu četu... zůstaly však ve svazku britské armády.*“⁵⁹⁸

V následné debatě se k názoru rozšíření dekretu i na ženy ve spojeneckých jednotkách přiklonil především major Rudolf Smetánka, dle kterého: „*se vůbec nemá dělat rozdíl mezi osobami plnícími bojové úkoly v rámci armády a osobami podporujícími aktivně boj.*“⁵⁹⁹ Zároveň MNO doporučil, aby utvořilo ženské jednotky v rámci naší armády také v Anglii a na Středním východě. „*Aby pak nevznikla nepříjemná situace, že by ženy, které sloužily v Rusku, se vrátily domů spolu s armádou jako její součást a jako přímé účastnice společného boje, kdežto u žen, které sloužily v Anglii nebo na Blízkém východě by tomu tak nebylo.*“⁶⁰⁰

Po Smetánkovi vystoupila ve prospěch žen ve spojeneckých jednotkách také poslankyně Hodinová. Doporučovala MNO, aby poměry těchto žen a jejich zaopatřovací požitky byly rovněž dekretem upraveny. Zájem o tuto otázku projevila několikrát na dřívějších jednáních Státní rady také poslankyně Marie Jurnečková-Vorlová. Nejprve na konci prosince 1942: „*mluvila o činnosti československých příslušnic v britských ženských vojenských útvarech a doporučila založení přesné evidence těchto žen a bezpečnou úpravu jejich služebních a zaopatřovacích poměrů.*“⁶⁰¹ Následně se pak na schůzi Státní rady ze dne 12. května 1943:

---

⁵⁹⁶ Tamtéž. s. 7.

⁵⁹⁷ NA, f. SR – L, k. č. 73. Zápis ze zasedání branného výboru Státní rady ze dne 15. 9. 1943.

⁵⁹⁸ Tamtéž.

⁵⁹⁹ Tamtéž, s. 5.

⁶⁰⁰ Tamtéž.

⁶⁰¹ *Zprávy Státní rady*. Číslo není uvedeno. Jedná se o vydání ze dne 31. prosince 1942, s. 10.

„zajímala o stanovisko vojenské správy k postavení československých žen, sloužících v britských vojenských útvarech ATS a WAAF. Doporučila, aby se v souvislosti s přidělováním československých důstojníků britské armádě upravily také náležitosti a zaopatřovací a invalidní požitky těchto žen.“⁶⁰²

Generál Ingr v reakci na podněty poslankyně Jurnečkové 12. května 1943 konstatoval: „... že ministerstvu chybí dosud evidence československých příslušnic, sloužících v britských jednotkách, neboť tyto ženy se nepřihlásily u ministerstva. Bylo by dobře, kdyby se tak stalo.“⁶⁰³ Argumentace, že ministerstvu chybí evidence těchto žen je zajímavá především proto, že samo ministerstvo na její vedení (po dohodě s MSP) zcela rezignovalo, a to již v roce 1941. Jak již bylo napsáno, jediný člověk, který navrhoval tyto ženy důsledně evidovat byla v září 1941 Dolores Šperková.⁶⁰⁴ Ingr dále na zasedání rady sdělil, že pokud bude mít MNO evidenci těchto žen, pokusí se s Brity vyjednat jejich sloučení v národnostní jednotky.⁶⁰⁵

Zajištění dostatečné evidence žen ve sborech ATS a WAAF bylo také jedním z bodů navrhované rezoluce Státní rady. Ta byla 24. května 1943 na jednání přečtena a o jejím přijetí či nepřijetí později branný výbor hlasoval. Text rezoluce zopakoval argument, že ženy ve spojeneckých útvarech WAAF a ATS neměly možnost vstoupit do československých služeb. Dále konstatoval, že jim náleží zaopatření od spojeneckých vlád, kde službu konaly. Zároveň však navrhoval, aby byla provedena „evidence těchto nároků za účelem zajištění rovnoměrnosti nároků s těmi ženami, které sloužily u československých jednotek.“⁶⁰⁶ Doporučoval rovněž, aby „byly učiněny přípravy k převzetí československých žen ze spojeneckých sborů do československých vojenských jednotek.“⁶⁰⁷

Po přečtení rezoluce, reagoval generál Ingr na podněty vznesené Ing. Frischerem a majorem Smetánkou. Znovu zopakoval, že co se týká žen na Středním východě: „MNO nemá žádného seznamu a žádné evidence o našich příslušnicích a že následkem toho, nemohlo dojít k vytvoření zvláštního útvaru.“⁶⁰⁸ Zamítl i možnost utvoření pomocných ženských služeb v rámci československé armády. Důvodem již nebyl nízký počet přihlášených žen, ani jejich nedostatečná evidence, ale již zmiňovaná skutečnost, že „máme nadbytek vojenských osob

---

⁶⁰² Zprávy Státní rady. Číslo 2, 1943, s. 8. Poradní zpráva Státní rady o československé armádě a vojenské zprávě.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 8.

⁶⁰⁴ Viz kapitola práce: *Příslušnicemi pomocných sborů*.

⁶⁰⁵ Zprávy Státní rady. Číslo 2, 1943, s. 8.

⁶⁰⁶ NA, f. SR – L, k. č. 73. Zápis se 7. schůze Branného výboru Státní rady. Příloha C – Návrh rezoluce.

⁶⁰⁷ Tamtéž.

⁶⁰⁸ NA, f. SR – L, k. č. 73. Zápis se 7. schůze Branného výboru Státní rady.

klasifikovaných B nebo A s vadou, pro které nemáme ani dostatečné možnosti zaměstnání v pomocných službách.“⁶⁰⁹

Výsledkem rozpravy tak byla podpora původního návrhu MNO s drobnými stylistickými úpravami. Úpravami prošel i navrhovaný text rezoluce. Bod *o zajištění evidence nároků žen ve spojeneckých armádách za účelem jejich rovnoměrnosti s nároky žen u československých jednotek*, byl prakticky vynechán. „Navržené změny odůvodnili ministr národní obrany a min. gen. *Viest poukazem na to, že v různých spojeneckých zemích konají pomocné služby také muži.*“⁶¹⁰ Přijatý a odsouhlasený text rezoluce Státní rady doporučoval pověřeným československým úřadům vést evidenci žen v pomocných sborech, aby byl získán podklad pro zhodnocení jejich služby.⁶¹¹ Zápis z jednání výboru hovoří o tom, že po výměně názorů, byl upravený text přijat bez námitek, pravděpodobně s tím tedy souhlasily i obě poslankyně. Poradní zpráva i rezoluce byly předloženy Státní radě.

Ta oba texty schválila na své XXVI. plenární schůzi dne 16. června 1943. Průběh jednání byl (ve zkrácené verzi) otištěn o měsíc později v časopise *Zprávy Státní rady*. Na schůzi zaznělo mimo jiné, že dekret má mimořádný význam pro zrovnoprávnění žen i na poli vojenském, které bude v plné míře dořešeno v osvobozené republice. Znovu bylo doporučeno sloučit československé ženy v britských sborech do uzavřených československých jednotek na půdě Velké Británie. Úvahy o zřízení vlastních ženských pomocných sborů negoval kromě generála Ingra také předseda branného výboru Václav Majer. Hovoříc za branný výbor, došel k názoru, že: „*toho času není možno dosáhnouti vytvoření zvláštních československých jednotek ženských uvnitř našeho vojska na půdě Velké Británie.*“⁶¹²

Generál Ingr pak na plenární schůzi Státní rady znovu zopakoval argumenty přednesené na branném výboru. Poněkud nově se však jevil důvod, proč na půdě Velké Británie nemohlo ke sloučení žen dojít, protože: „*... se československé ženy, které jsou zařazeny v britských vojenských jednotkách, dosud přes výzvy nepřihlásily u MNO, a následkem toho ministerstvo o nich nemá evidenci.*“⁶¹³ Doporučil dále, aby obě poslankyně (Jurnečková-Vorlová, Hodinová): „*vhodným způsobem vykonávaly vliv na tyto ženy a přiměly je k tomu, aby se hlásily a tím*

---

⁶⁰⁹ Tamtéž.

⁶¹⁰ NA, f. SR-L, k. č. 73. Zápis ze zasedání branného výboru Státní rady ze dne 24. května 1943. s. 8.

⁶¹¹ NA, f. SR-L, k. č. 73. Zápis ze zasedání branného výboru Státní rady ze dne 24. května 1943. Příloha E.

⁶¹² *Zprávy Státní rady*. Číslo 3, 1943, s. 20. Poradní zpráva Státní rady o osnově dekretu prezidenta republiky, jímž se upravuje postavení žen sloužících v československých vojenských jednotkách v zahraničí.

⁶¹³ Tamtéž, s. 21.

umožnily založení jejich evidence.“⁶¹⁴ Je zajímavé, že během jednání branného výboru Státní rady 24. května 1943 žádná podobná zpráva o výzvě k přihlášení žen na MNO nepadla.

V archivech, ani v exilových periodikách, například ve vládním *Čechoslováku*, nebyl nalezen žádný apel, který Ingr na plenární schůzi zmínil. Až v srpnu 1945 se v tomto periodiku objevila zpráva, která by se tak dala označit a která pravděpodobně souvisela až s vyjednáváním repatriace československých občanek v britských službách zpět do vlasti. „*Československé státní příslušnice, členky britských pomocných ženských organizací (ATS, WAAF, WREN) se žádají, aby zaslaly v záležitosti ochrany svých vlastních zájmů svá jména do redakce.*“⁶¹⁵ Informace o výzvě přihlásit se československým vojenským úřadům tak zůstává zmíněna pouze v časopise Státní rady, u kterého je navíc otázkou, zda byl pro československé občany v zahraničí běžně dostupný. Je rovněž s podivem, že by po přímém vyzvání ministrem, respektive po jeho doporučení, nezesílily v tomto směru své aktivity obě poslankyně. Ani v ženských exilových periodikách, především pak v rozšířené *Československé ženě*, nebyl uveřejněn text, který by ženy ve spojeneckých jednotkách nabádal k přihlášení se na MNO.

V červenci 1943 návrh připomínkovalo předsednictvo ministerské rady, vyslovalo však výhrady spíše jazykového a stylistického charakteru. V srpnu pak proběhly první debaty o dekretu také na jednání vlády.⁶¹⁶

Již od konce května a v průběhu léta 1943 se začaly objevovat informace o právní úpravě postavení žen i na veřejnosti. Časopis *Čechoslovák* nejprve otiskl článek „*Ženy v československých jednotkách*“, kde citoval sdělení generála Ingra na branném výboru Státní rady z 23. května 1943. „*Poprvé v historii československého vojska byly v řadách bojující jednotky v SSSR také ženy... přiřadily se dobrovolně a se ctí k statečným ženám Sovětského svazu... aby dokázaly, že o boj o svobodu není jenom bojem mužů... Oceňujíc plně jejich služby, pokládá MNO za správné, aby se upravilo náležité postavení žen, které byly přijaty a jsou zařazeny u československé polní jednotky v SSSR.*“⁶¹⁷ Zpráva o připravovaném zařazení žen do československé branné moci byla publikována také v časopise *Československá žena*, ústředním orgánu Rady československých žen ve Velké Británii: „... *kdekoliv ženy československé státní příslušnosti budou zařazeny na základě dobrovolných přihlášek k výkonu*

---

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 21.

⁶¹⁵ *Čechoslovák*. Číslo 35, 1945, s. 4.

⁶¹⁶ NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (leden–červen 1943) III. díl, I. část*. Praha 2012. 86. schůze ze dne 20. dubna 1943.

⁶¹⁷ *Čechoslovák*. Číslo 5, 1943, s. 4. Článek: *Ženy v čs. vojenských jednotkách*.

vojenské služby do československých jednotek, po dobu války budou příslušnicemi československé branné moci.“⁶¹⁸

Reakce na navrhovaný dekret

Navzdory skutečnosti, že právní úprava postavení žen v československé armádě byla vnímána jako *dokument historického významu*, kterým do určité míry skutečně byla, měla i své nedostatky. Pomineme-li skutečnost, že se schvalovací proces protáhl až do první poloviny roku 1944, podstatné bylo, že její platnost byla omezena na dobu války. Navíc informace o tom, že byla přijata, se k ženám ve Svobodově jednotce dostala až na konci roku 1944.

Bez negativních ohlasů se neobešlo ani plánované vynechání žen v britských pomocných sborech. Například v časopise *Československá žena* se lze dočíst: „*Na půdě Velké Británie nedošlo dosud k vytvoření samostatné ženské jednotky. Když vláda československá obrátila se k československým úřadům v lednu 1942 s výzvou, aby každý postavil se do boje za obnovu naší státní samostatnosti a svobody, vyhověly jí mnohé československé ženy tím, že se hlásily do spojeneckých vojenských útvarů... Pro ženy nebylo příležitosti, aby se uplatnily v československých službách, proto šly do služeb spojeneckých... Bylo by na škodu a nepůsobilo by příznivě, kdyby československé ženy sloužící ve vojenských útvarech na půdě Velké Británie, kde nalézá se naše vláda a nejvyšší vojenské velení, nemohly se postavit vedle nich [myšleny ženy v SSSR, pozn. autorky] ... S potřebnými přípravami by nemělo být odkládáno.*“⁶¹⁹

Nejkritičtější hlasy se však ozvaly v červenci 1943 od již zmiňované Section Officer Dolores Šperkové, jež 21. července 1943 napsala MNO dopis, ve kterém obsáhle vysvětlovala pozici československých žen v britských pomocných sborech. Jeho kopii odeslala všem zainteresovaným institucím: Státní radě, Inspektorátu československého letectva, Radě československých žen, Právní radě i prezidentu republiky Edvardovi Benešovi. Právě tímto dopisem byla zahájena pozoruhodná výměna názorů, ve které jako hlavní obhájce navrhovaného dekretu vystupovalo MNO.

Šperková v úvodu svého dopisu napsala: „*Pan ministr národní obrany nedávno promluvil ve Státní radě o nutnosti vydat zvláštní dekret, který by legalizoval vojenskou službu československých žen, sloužících u naší pozemní jednotky v SSSR, také se strany*

---

⁶¹⁸ *Československá žena*. Číslo 2, 1943, s. 2. Článek: *Československé ženy příslušnicemi československé branné moci*.

⁶¹⁹ *Československá žena*. Číslo 2, 1943, s. 2. Článek: *Československé ženy příslušnicemi československé branné moci*.

československých úřadů. Ty se až dosud dívají na československé ženy ve vojenských sborech jako na něco, co sice soukromě je, bez jejich vlastní viny či zásluhy, co si prostě vynutila potřeba doby, ale co přesto pro ně úředně neexistuje... a co je příčinou úředních rozpaků, kdykoli se na to narazí.“⁶²⁰ Následně vyzdvihla účast československých žen v jednotce v Sovětském svazu, kdy zdůraznila, že je jistě spravedlivé, aby jejich vojenská účast právně existovala i dle československých úřadů.

K otázce účinnosti dekretu a skutečnosti, že by československé příslušnice, sloužící v britských sborech z něj byly vyňaty, uvedla: „*Ve Velké Británii slouží nejméně dvojnásobný počet československých žen (vzhledem k jednotce v SSSR) ... a řada z nich slouží od roku 1941, tedy jako první z československých žen v zahraničí. Jedině proto, že pro ně nebylo příležitosti, aby se uplatnily v československých službách... čili proto, že československé vojenské úřady se všemi budovatelskými sbory nedovedly za téměř 4 roky války dosud zorganizovat jedinou československou ženskou vojenskou jednotku, mají být tyto ženy vyňaty z dekretu.*“⁶²¹ Na tomto místě připomeňme také její dříve uveřejněný článek v *Čechoslováku* „*Proč ne my?*“, z února 1941, ve kterém vybízela k organizaci alespoň jednoho československého oddílu žen u československé armády. Ten vnímala spíše jako symbolický, ale podstatný pro vyjádření úsilí československých žen přispět k osvobození okupované vlasti. Argumentovala také faktem, že téměř všechny spojenecké národy, které měly svou exilovou vládu v Anglii, ženské sbory utvořily – např. Polsko, Francie, Nizozemí. Ve svých úvahách o službě ve spojeneckých armádách však šla v roce 1943 ještě dále, když položila řečnickou otázku, zda to, že československé ženy slouží v britských sborech a spojenecké armádě znamená, že neslouží Československé republice?⁶²²

Ohradila se i proti skutečnosti, že postavení žen bylo jiné než postavení mužů ve spojeneckých jednotkách. „*Československé ženy ve Velké Británii podléhaly povinné mobilisaci, prováděné čs. úřady, v jejímž rámci se musely přihlásit buď k vojenské službě nebo k práci ve válečném průmyslu. Pokud jde tedy o povinnosti, bylo tedy postavení žen stejné jako mužů... je tu však určitý rozdíl, zatím co pro muže byla vojenská služba povinná, ženy se k ní přihlásily dobrovolně, majíce možnost rozhodnout se pro práci ve válečném průmyslu.*“⁶²³ Dolores Šperková nepochybně takto situaci vnímala. Obecně můžeme říci, že určitou nepřehlednost v problematice mohly způsobovat i dvojí oficiálně vydávané předpisy.

---

⁶²⁰ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis Dolores Šperkové ze dne 21. července 1943.

⁶²¹ Tamtéž.

⁶²² Tamtéž.

⁶²³ Tamtéž.

Českoslovenští občané samozřejmě podléhali československým předpisům, nicméně se museli řídit i platnými britskými nařízeními. V tomto případě však musíme dodat, že československé úřady mobilizaci žen nevyhlásily. Povinný byl soupis československých občanů za účelem jejich zapojení do válečného úsilí z června 1941. Československé ženy se tak musely přihlásit (za určitých podmínek – věk, rodinný stav aj.) k nějaké formě zapojení se do práce. Existovala možnost přidělení na kancelářské práce, zemědělské práce, ale právě i k vojenské službě, nebo do práce ve válečném průmyslu.

Šperková dále napsala, že pokud nebyly zformovány vlastní ženské oddíly, je povinností československých úřadů hodnotit službu žen ve spojeneckých armádách stejně jako službu žen v československé jednotce v Sovětském svazu a přiřadit tak československé členky ATS a WAAF do působnosti dekretu. *„Je to snaha upravit právně situaci, která byla v našich poměrech dosud neznámá, ale která se ve válečné době stala zcela běžnou a přirozenou a jejíž neřešení budí stále rozpaky.“*⁶²⁴ V závěru svého dopisu pak napsala: *„Oháníme-li se tak rádi kontinuitou, nesmíme zapomínat, že Československá republika byla vždycky demokratická a že československá armáda... byla jednou z nejdemokratičtějších a nejmodernějších v Evropě. Dnes jsme v otázce ženských vojenských jednotek ze všech demokratických států poslední. Není to vina československých žen, ty svoji povinnost konají a mají právní a mravní vysvětlení, proč dosud nejsou příslušnicemi československé branné moci. Mají je také československé vojenské úřady? Dovolují si o tom pochybovat.“*⁶²⁵

Jako první na odeslaný dopis zareagovaly členky Rady československých žen a poslankyně Státní rady Anežka Hodinová a Marie Jurnečková-Vorlová, soudě dle toho, že již 30. července 1943 navštívily vojenského a leteckého attaché Kallu. Dle zápisu z porady bylo hlavním bodem jednání právě přiznání právních nároků československým ženám v britské armádě. Nově se jevila úvaha, že tyto nároky by se netýkaly žen, které by se odmítly po válce vrátit do Československa. V otázce organizace československých jednotek WAAF a ATS došli účastníci schůzky k závěru, že v současné době je těžko proveditelná. Zároveň by však mohly být zahájeny přípravy pro jejich utvoření pro případ „*návratu domů*“.⁶²⁶ Vše by muselo být projednáno s britským War Office a Air Ministry. K jednání s nimi byly jako kompetentní

---

⁶²⁴ Tamtéž.

⁶²⁵ Tamtéž.

⁶²⁶ NA, SR-L, k. č. 73. Zápis z branné komise z 15. září 1943.

určeny vojenské orgány, které pak měly podniknout potřebné přípravy a pořídit seznamy s osobními daty žen.⁶²⁷

Opis zápisu odeslal vojenský a letecký attaché ke konci srpna MNO. Obdržená odpověď neobsahovala reakci na vznesené požadavky, poukazovala pouze na vymezení kompetencí v rámci MNO, respektive štábem a vojenským leteckým attaché: „*O požadavcích deputace, týkajících se eventuálních právních opatření spadajících do kompetence MNO a vlády, nemělo býti jednáno a měla býtí přímo s jejich požadavky poukázána na MNO. Poukazujte proto napříště podobné interventy na příslušné úřady.*“⁶²⁸

Na jednání vojenského a leteckého attaché Kally s poslankyněmi můžeme demonstrovat i další podstatný faktor, který mohl mít na řešení otázky zahrnutí československých žen v pomocných sborech do dekretu také vliv. A to byla zdoluhavá komunikace mezi československými úřady navzájem, ale hlavně nedostatečná interní komunikace v rámci jednotlivých resortů. Do července 1943 padl na řadě porad různých československých institucí několikrát argument o chybějící evidenci žen v pomocných sborech. MNO, respektive vojenský a letecký attaché Kalla však určitý soupis k dispozici měl.

První podnět k jeho zajištění vzešel již na konci roku 1942 od vedení Československého červeného kříže,⁶²⁹ který na základě obdržených adres rozeslal ženám na konci roku 1942 vánoční balíčky. Později v červenci 1943 zažádal Kalla War Office o zaslání aktualizovaných seznamů československých příslušnic sborů ATS. Podnětem byl opět přípis Československého červeného kříže, který kromě další vánoční nadílky, plánoval zaslat ženám ve spojeneckých jednotkách balíčky také u příležitosti oslav svátku 28. října 1943. Uvážíme-li skutečnost, že činnost vojenského a leteckého attaché spadala pod správu 1. oddělení MNO,⁶³⁰ stejně tak jako skutečnost, že MNO se spolupodílelo na kontrole činnosti Československého červeného kříže v Londýně, je poněkud s podivem, že se informace o existenci alespoň nějakého soupisu žen v pomocných sborech na MNO nedostala dříve než v říjnu 1943. Nevíme, do jaké míry byl o probíhajících jednáních o dekretu informován sám Kalla, ale dle citovaného zápisu se zdá, že informaci o existenci alespoň nějaké evidence žen nepředal ani oběma poslankyním, se kterými

---

⁶²⁷ Tamtéž.

⁶²⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-149-5. Dopis pro vojenského a leteckého attaché ze dne 31. srpna 1943.

⁶²⁹ NA, f. ČsČK-L, k. č. 65. Přípis vojenského a leteckého attaché ze dne 26. října 1942.

⁶³⁰ <http://www.vhu.cz/jak-fungovalo-ministerstvo-obrany-v-londyne/>. 22. 2. 2018.

jednal. Naopak ty v průběhu setkání požadavek na založení evidence žen s potřebnými údaji vznesly.⁶³¹

Záznam ze setkání s vojenským a leteckým attaché byl později přečten také na dalším zasedání branného výboru Státní rady, který se obsahem dopisu Šperkové zabýval až 15. září 1943. Jednání byly účastny opět obě poslankyně. Podle zápisu z příslušného jednání, můžeme říci, že záležitost nevyvolala dlouhou debatu. Bylo konstatováno, že Šperková navrhuje, aby se dekret prezidenta republiky o postavení žen v československých jednotkách, vztahoval rovněž na československé ženy v armádách spojeneckých. Předseda výboru Majer však již v úvodu zasedání předeslal, že „*Státní rada v této věci již zaujala stanovisko zvláštní resolucí*“, a tedy, že „*obsah podání prostě vezme na vědomost*.“⁶³² Dodal však rovněž, že rada zásadně souhlasí, aby tyto ženy byly postaveny na roveň ženám v československé jednotce v SSSR a přijatá rezoluce „*má celkem tuto tendenci*“.⁶³³

Červencový dopis československé členky WAAF vyvolal reakci i Vojenské kanceláře prezidenta republiky. Ta 13. srpna 1943 zažádala o zprávu MNO, aby ve věci mohl být informován prezident.⁶³⁴ O šest dní později dorazilo z MNO vyrozumění. Náčelník štábu Bosý v něm nejprve negoval informaci, že návrh dekretu by byl omezen jen na československé ženy sloužící v Sovětském svazu: „... *týká se všech žen, které budou v československých jednotkách konati vojenskou službu. Nestávají se však vojenskými osobami, nýbrž jen příslušnicemi československé branné moci*.“⁶³⁵ Zdůraznil také, že britské ženské sbory nejsou považovány za vojsko a jejich služba tedy není považována za vojenskou. Na tomto místě je však potřeba znovu připomenout, že britské pomocné sbory byly od roku 1941 součástí branných sil Velké Británie. Na tomto stavu nic neměnila skutečnost, zmíněná Bosým, že se nejedná o armádu „*v technickém slova smyslu*“.⁶³⁶ Ta však byla relevantním argumentem jen do roku 1941.

Britské War Office i britská veřejnost z počátku vnímala ženské pomocné sbory rovněž jako určitý doplněk k „opravdové“ armádě. Tento pohled však zásadně ovlivnila letecká bitva o Británii, kdy si ženy v pomocných sborech – které v druhé polovině roku 1940 – mohly beztrestně opustit své pozice, právě proto, že sbory ještě nebyly součástí britských branných sil

---

⁶³¹ NA, f. SR – L, k. č. 73., VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-10. Zápis ze setkání s vojenským a leteckým attaché ze dne 30. července 1943.

⁶³² NA, SR – L, k. č. 73. Zápis z branné komise ze dne 15. září 1943.

⁶³³ Tamtéž.

⁶³⁴ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis pro MNO ze dne 13. srpna 1943.

⁶³⁵ Tamtéž. V tomto bodě si však Bosý odporoval s prohlášením generála Ingra, který již dříve uvedl, že MNO nikde jinde, než v SSSR nepomýšlí na zapojení žen u československých jednotek.

⁶³⁶ Tamtéž.

– získaly respekt u britského armádního velení. Například v britském vysílání BBC zaznělo od jednoho důstojníka RAF. „*Jako důstojník, po 26 letech služby, jsem věřil, že válka je práce pro muže... ke zprávě, že do Královského letectva budou přijímány ženy, tedy, že se objeví „spodničky“ v našich operačních místnostech, za volanty našich aut, či ve zpravodajství, jsem byl odmítavý a byl jí mírně pobaven. Dnes děkuji bohu, že tato země má takové ženy, jako jsem měl já na své stanici... Královské letectvo je hrdé na své členky WAAF, každá z nich zastala práci muže, a to zatraceně dobře. Pomohly nám vyhrát bitvu o Británii.*“⁶³⁷ Dosažené zásluhy na udržení Velké Británie v aktivním boji a fakt, že ženy své pozice neopustily patřily k důvodům jejich přiřazení k regulérním branným silám. Podobnou zkušeností však nemohla projít československá armáda, ani vojenské kruhy. Ty se v roce 1940 potýkaly s řadou závažných problémů v rámci reorganizace československé armády po přejezdu z Francie. V době dozívající vlny vzednutých emocí po tzv. vzpouře v Cholmondeley, s absencí prakticky veškeré výzbroje a výstroje a s problémy s nadbytkem důstojníků u brigády, bylo v dané době diplomatickým a později nezpochybnitelným vojenským úspěchem vyjednání zapojení československých pilotů do letecké bitvy o Anglii.

V odpovědi MNO na přípis vojenské kanceláře dále náčelník štábu zamítl zřízení československých ženských pomocných sborů u československé armády, zopakoval, že službu ve spojeneckých armádách konají i muži, kteří rovněž nejsou součástí československých branných sil. Negoval také informaci o tom, že by československé úřady vyhlásily mobilizaci. Závěrem dodal, že „*MNO se obsahem tohoto podání nehodlá dále zabývat*“,⁶³⁸ žádným způsobem však službu žen v britské armádě neznechodnocuje. „*Každý, kdo na svém místě a podle svých sil pracuje pro společný cíl spojenců a pro náš konečný cíl osvobození ČSR, jedná dobře a podle svých občanských a národních povinností... to však nemůže samo o sobě být podkladem pro to, aby byl prohlášen za čs. vojenskou osobu, když skutečnou službu vojenskou v československé armádě nekoná nebo konati nemůže.*“⁶³⁹

Argument o službě československých vojáků ve spojeneckých armádách a jejich případných nárocích vůči MNO byl opakovaně používán. Podívejme se proto nyní alespoň ve stručnosti na problematiku služby československých vojáků u spojeneckých armád. Ta totiž procházela v průběhu války zajímavým vývojem. Předně platilo, že pro přestup do spojenecké armády bylo nutné po návrhu MNO povolení přímo prezidenta republiky.⁶⁴⁰ Českoslovenští

⁶³⁷ TURNER, Frayn, John: *The WAAF at War*. Barnsley 2011, s. 23-24.

⁶³⁸ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis Stanislava Bosého ze dne 19. srpna 1943.

⁶³⁹ Tamtéž.

⁶⁴⁰ Srovnej: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1774&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>. 1. 11. 2018.

muži byli povinni aktivně sloužit v československé armádě, přesto se někteří ocitli v situaci, kdy tato alternativa nebyla možná či se jevila velmi komplikovaná. To se týkalo především československých krajanů žijících ve Velké Británii. Zejména po vyhlášení války v roce 1939, kdy ještě na půdě Spojeného království nepůsobily československé exilové orgány, vláda, či československá armáda, proto vstoupili ti českoslovenští občané, kteří chtěli nějakým způsobem přispět k boji proti nacismu, do služeb armády britské, a to bez oficiálního souhlasu. Cizí státní příslušníky Britové přijímali zejména do Pioneer Corps, bojových a pracovních jednotek, které se věnovaly zejména inženýrským pracem. Později však navzdory absenci vrcholných československých vojenských institucí v Anglii, probíhal od poloviny ledna 1940 nábor československých dobrovolníků i do armády československé. Komunikací s nimi byl pověřen vojenský a letecký attaché. Tito muži měli posílit československé jednotky ve Francii.⁶⁴¹ Přes postupně probíhající nábor však až do května 1940 nebyly s Brity dojednány podmínky přepravy, a i s ohledem na vývoj války zůstali tito muži na ostrovech.

Po ústupových bojích ve Francii se v červenci 1940 podařilo z více než 12 tisíc československých vojáků přepravit do Anglie „pouhých“ 4794 mužů. Následně byli ubytováni ve stanovém táboře v Cholmondeley nedaleko Chesteru.⁶⁴² Od této skupiny se prakticky bezprostředně po příjezdu oddělili českoslovenští letci, kteří byli zařazeni do služeb Královského letectva, členové pozemních jednotek zůstávali v táboře. Další úbytek mužů představovalo vyústění tzv. vzpoury v Cholmondeley, jehož následkem byla internace více jak 500 vojáků, zejména bývalých členů mezinárodních brigád španělské republikánské armády a sympatizantů komunistické strany.⁶⁴³ Rovněž probíhala různá superarbitrážní řízení a palčivý problém představovala situace nezařazených důstojníků, pro které nebyla k dispozici systematizovaná místa u jednotek. To vše probíhalo uprostřed zuřící letecké bitvy o Anglii a za absence oficiální dohody o další organizaci československé branné moci na půdě Velké Británie. Bylo k ní přistoupeno v říjnu 1940.

Vznik prozatímního státního zřízení a ministerstev na půdě Velké Británie, a to včetně MNO, umožňoval centrální postupy, lepší koordinaci v organizaci československé armády, pro níž bylo potřebné zajistit požadované tabulkové počty. I proto se MNO pokoušelo apelovat na československé krajany sloužící v britské armádě, aby přestoupili ke „své“ československé armádě. Problém však představoval nesouhlas Britů umožnit mobilizaci spojeneckých občanů

---

⁶⁴¹ VÚA-VHA, sbírka 37. 37-177/1-4.

⁶⁴² PLACHÝ, Jiří: *Československá pozemní armáda na Západě*. In: PLACHÝ, Jiří a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na západě. Část I, A-K*. Praha 2011, s. 5.

⁶⁴³ Více viz: <http://www.vhu.cz/nejprve-se-cesti-vojaci-vzbouřili-potom-se-vratili/>. 5. 11. 2018.

do jednotlivých spojeneckých armád, naopak ti nadále trvali na principu dobrovolného vstupu. Bez této možnosti se československé MNO ocitlo v situaci, kdy nemohlo své občany právně nutit ke splnění branné povinnosti u československé armády a muselo respektovat, pokud se voják rozhodl jinak.

Tento stav dále komplikovalo vydání tzv. Allied Powers Act (1942). Zákon sice stanovoval pro občany (muže) spojeneckých států povinnost přihlásit se k vojenské službě u „své“ národní armády, pokud však tak neučinili, byli po dalších dvou měsících povinně odvedeni do armády britské.⁶⁴⁴ Původně chtělo MNO tyto osoby stíhat dle příslušných odstavců branného zákona po návratu do vlasti, postupně však i v důsledku jednání s Brity od této možnosti ustoupilo.⁶⁴⁵ Ještě před vydáním zákona Allied Powers Act (1942) se však podařila vyjednat nabídka přestupu československých členů Pioneer Corps zpět do svazku československé armády, následně se pak na základě abolice z prosince 1941 ke službě v československé armádě vrátila část původně internovaných přívrženců vzpoury v Cholmondeley.⁶⁴⁶

Pro omezení odlivu mužů trvalo MNO důsledněji na evidenci požadavků přestupu československých vojáků ke službě u spojeneckých armád a na zajištění oficiálních propustek, a to i zpětně. Například v roce 1941 žádalo o transfer 68 žadatelů, v 9 případech nebylo žádosti vyhověno.⁶⁴⁷ Největší byl zájem o službu v britské a francouzské armádě (přes 20 osob), spíše za jednotlivé pak můžeme označit žádosti o přestup například k armádě kanadské, belgické či australské.⁶⁴⁸ S argumentem o neohrožení bojové pohotovosti vznikající československé samostatné brigády se MNO postupně snažilo možnosti přestupu omezovat a následně eliminovat. „*Přímí velitelé mají působit na své podřízené tak, aby tito chápali, že jejich povinností je sloužit především své vlasti.*“⁶⁴⁹ Již na počátku srpna 1941 tak velitelství československé brigády obdrželo od MNO přípis, kterým bylo nařízeno nepředkládat další žádosti o povolení vstupu do spojeneckých armád.⁶⁵⁰ Přestup byl tak v dalších letech možný pouze pokud v daném vojenském sektoru existoval nadbytek osob, které nešlo zařadit na příslušné pozice u československé armády. MNO v zásadě vyhovovalo podobným žádostem

---

⁶⁴⁴ Srovnej: https://www.jstor.org/stable/1090548?seq=1#page_scan_tab_contents. 11. 3. 2019.

⁶⁴⁵ VÚA-VHA, sbírka 37. 37-177/1-4. Dopis ze dne 12. července 1941.

⁶⁴⁶ Tamtéž. Srovnej: PLACHÝ, Jiří: *Československá pozemní armáda na Západě*. In: PLACHÝ, Jiří a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na západě. Část I, A-K*. Praha 2011, s. 9.

⁶⁴⁷ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Statistika č. j. 704/1942.

⁶⁴⁸ Tamtéž.

⁶⁴⁹ Tamtéž.

⁶⁵⁰ Tamtéž.

z důvodu národnostních, či ve chvíli, kdy si setrvání osoby vyžádaly přímo spojenecké, zejména však britské orgány. Navíc například i benevolence Britů k umožňování přestupů opačným směrem měla své hranice. Ty definoval právě Allied Powers Act (1942), kterým přestup zpět do československé armády byl podmíněn výslovným souhlasem zainteresovaných britských institucí.⁶⁵¹

Vojenská služba ve spojeneckých armádách přinášela i další ne zcela jasně definované otázky. Rostl počet dotazů stran československých příslušníků, zda tato služba bude započítávána jako služba v armádě československé a rovněž nejasné byly otázky finančních nároků vůči československé správě. Přípisem War Office z května 1942 bylo MNO ujistěno, že na spojenecké vojáky se pohlíží jako na všechny členy britské armády, a tudíž jejich finanční nároky upravovaly královské výnosy o penzích.⁶⁵² Nicméně je otázkou, jaká byla praxe do té doby. Například při dřívějších jednáních Ministerstva sociální práce s britskou Assistance Board,⁶⁵³ o nárocích vojáků propuštěných z anglické armády na podporu anglických úřadů nebylo britským zástupcům nic známo.⁶⁵⁴ Určité nesrovnalosti panovaly i v otázkách podpor propuštěných československých vojáků z Pioneer Corps (a jejich rodin). Ti byli nejprve usnesením vlády z června 1941 postaveni na roveň s civilními uprchlíky, dostávali proto podpory od československého MSP a léčebné výlohy byly placeny Československým červeným křížem, později však měly tyto nároky uplatňovat u britských institucí a podpora institucí československých měla být přiznána jen ve „*zvláštních případech*“.⁶⁵⁵

Těmto skutečnostem navzdory, jež pravděpodobně vznikaly i v důsledku postupného ustavování československých institucí v Anglii, lze konstatovat, že finanční pohledávky a podpory československých příslušníků sloužících ve spojeneckých armádách, nebyly československým MNO zohledňovány a v tomto smyslu by případné přiřazení československých žen v britských pomocných sborech do působnosti dekretu a přidělení vojenského statusu, jakož i přijetí výloh z tohoto postavení plynoucích, skutečně mohlo otevřít prostor pro podobné požadavky stran československých vojáků. Mělo by však být zdůrazněno, že většině takto sloužícím vojákům, stejně jako vojákům dříve internovaným, MNO nabídlo

---

⁶⁵¹ NA, f. MV – L, k. č. 91. Zpráva generála Ingra.

⁶⁵² VÚA-VHA, sbírka 37. 37-177/1-4. Dopis ze dne 28. května 1942. Na nemocenské a sociální podpory měly nárok i propuštěné osoby, které v anglické armádě sloužily 12 měsíců. NA, f. ČSČK-L, k. č. 81.

⁶⁵³ Assistance Board vyplácely příspěvky z prostředků Ministerstva financí osobám, jejichž fixní příjem byl nižší než životní minimum. Rovněž osobám nezaměstnaným, či se nacházejícím v tísní. Srovnej: <http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/unemployment-assistance.htm>. 7. 11. 2018.

⁶⁵⁴ ANM, f. Ambrosovi, k. č. 8. Opis zprávy ze dne 16. prosince 1941.

⁶⁵⁵ Srovnej: ANM, f. Ambrosovi, k. č. 8. Zpráva prof. Ambrose ze dne 16. března 1943. NA, f. ČSČK – L, k. č. 81. NA, f. MSP – L, k. č. 74.

možnost přestupu zpět do svazku československé armády. Ve většině případů tak jejich služba u spojeneckých armád souvisela s jejich osobní volbou, a tedy i přijetím jejích následků. Československé ženy podobnou možnost neměly. Nejen, že nebyly vázány splněním vojenské povinnosti primárně k československé armádě, jako českoslovenští muži v zahraničí, jednalo se o dobrovolnice, ale navíc o jimi nabízené plnění služby přímo v československé armádě nebyl zájem.

Zároveň nebyla zcela pravda, že by MNO nefinancovalo žádné československé vojáky sloužící mimo československou armádu. Ve stejné době, kdy se rozvířila debata o formu dekretu o postavení žen v armádě, referoval ministr Ingr na zasedání vlády ve věci uvolnění československých důstojníků pro britskou armádu. „*MNO ve snaze umožnit našim důstojníkům, aby mohli uplatnit své odborné a velitelské znalosti a získat potřebné zkušenosti... jednalo s britskými úřady o uvolnění důstojníků, kterých není zapotřebí pro obsazení předepsaných velitelských míst...MNO projednává jejich přidělení k britským jednotkám za těchto podmínek: dobrovolná přihláška, budou placeni podle československých hodnotí a na náš úvěr.*“⁶⁵⁶

Bylo jistě výhodné pro československou armádu podporovat podobné formy zapojení československých důstojníků, navíc – řečeno užívanou rétorikou MNO k problému zapojení žen v armádě – jistě nebylo vinou československých důstojníků, že nemohou sloužit v československé armádě. Nicméně bez ohledu na výhody plynoucí z podobných výměn, je neméně důležité, že v případě jejich financování postupovalo MNO jiným způsobem než v případě československých žen i mužů sloužících ve spojeneckých armádách. Velkou roli pro takový postup mohla hrát skutečnost, že MNO se o příslušníky československé branné moci muselo postarat. V případě přijetí žen by se jednalo o přijetí osob nových, pro které by bylo třeba hledat uplatnění. Tento příklad ale ukazuje, že MNO službu některých československých vojáků sloužících v britské armádě financovalo.

V den, kdy vojenská kancelář zažádala o podklady pro prezidenta, předložilo MNO návrh dekretu předsednictvu ministerské rady, která jej později v sezení z 30. srpna 1943 schválila.⁶⁵⁷ MNO tedy nevyčkávalo na další připomínky oslovených československých úřadů. Zdá se však, že také žádný z členů předsednictva ministerské rady na odložení návrhu z těchto důvodů netrval.

---

⁶⁵⁶ NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (leden–červen 1943) III. díl, I. část*. Praha 2012. 78. schůze ze dne 15. ledna 1943.

⁶⁵⁷ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Výpis z usnesení 101. ministerské rady, konané 30. srpna 1943.

Ve druhé polovině měsíce září 1943 obdržela odpověď z MNO také Dolores Šperková. Plukovník Bosý v ní zopakoval zamítavé důvody, zaslané vojenské kanceláři prezidenta Beneše. Použil však některé více než nešťastné formulace. Především v úvodu dopisu napsal, že: „*návrh MNO ve věci vojenské služby žen se týká jen těch žen, které konají skutečně vojenskou službu, a to v poli jako například v SSSR.*“⁶⁵⁸ Oproti tomuto tvrzení, že Šperková ostře ohradila, když ve své odpovědi MNO 18. listopadu 1943 napsala: „*... i v této zemi jsou československé ženy, které konají vojenskou službu. Myslím vojenskou službu jako takovou, neboť výraz „skutečně vojenskou, a to v poli“, o které MNO mluví, z hlediska právního neznám. Nepředpokládám, že by se za vojenskou službu považovala jediné služba v poli, neboť pak by celé MNO nekonalo vojenskou službu.*“⁶⁵⁹

K argumentu, že ženy ve spojeneckých jednotkách nemohou být příslušnicemi československé branné moci, s ohledem na postavení československých vojáků ve spojeneckých armádách dodala, že: „*příslušníci československé branné moci mohou zůstat a zůstávají v určitých případech příslušníky československé branné moci i vojenskými osobami, ačkoli slouží v cizí armádě. Jako příklad uvádím celé československé letectvo, které slouží v R.A.F. a přesto je součástí československé branné moci.*“⁶⁶⁰

Ačkoli vyjednávání o organizaci československého letectva na půdě Velké Británie a jeho zapojení do bojů probíhala v létě 1940 za zcela odlišných politických i válečných podmínek, než právě probíhající diskuze o postavení žen ve spojeneckých jednotkách v roce 1943, zůstává faktem, že v prvním bodě uzavřené dohody o organizaci československé branné moci na půdě Velké Británie bylo psáno: „*Příslušníci československého letectva budou organizováni v československé jednotky přidělené Královskému letectvu. Takovéto jednotky, ačkoli organizované tímto způsobem...budou uznány jako jednotky československého letectva, které je součástí československé branné moci.*“⁶⁶¹ Dolores Šperková uvedla argument, který byl a měl být brán za relevantní. Uvědomovala si navíc, že v případě československých letců, muselo MNO jejich „samostatné“ postavení vyjednat, i proto, že již příslušníky československé branné moci byli, a to z dob bojů ve Francii. I to naznačila ve svém dopise. Navrhovala tedy obdobný postup pro československé ženy. Dekretem by byly jmenovány příslušnicemi československé branné moci, propůjčené po dobu války spojencům.⁶⁶² Součástí jejího dopisu

---

⁶⁵⁸ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis Stanislava Bosého ze dne 19. srpna 1943.

⁶⁵⁹ ABS, T-1012 MV 2.díl, za poskytnutí dokumentu děkuji Ivanovi Procházkovi.

⁶⁶⁰ Tamtéž.

⁶⁶¹ RAJLICH, Jiří: *Karel Janoušek. Jediný československý maršál*. Brno 2016, s. 111.

⁶⁶² ABS, T-1012 MV 2.díl, za poskytnutí dokumentu děkuji Ivanovi Procházkovi.

byly i návrhy řešení dalších otázek, spojených s případným převzetím žen do československé branné moci.

Šperková se také snažila vyvrátit názory, že ženy v pomocných sborech nekonají vojenskou službu. „*V případě, že by se snad někdo eventuálně domníval, že ženské sbory, které dosud mají ve svém názvu slovo „pomocné“, čímž se míní v poměru k regulérní armádě, jsou na rovni sborům pracovním, dovoluji si podotknout, že tomu tak není, že britské ženské vojenské sbory jsou součástí branné moci Spojeného království... a že podléhají vojenským zákonům a nařízením a vojenskému trestnímu soudnictví.*“⁶⁶³ Závěrem dodala: „*Jestliže všechny státy dovedly již dávno tuto otázku vyřešit, jistě by se i na našich vojenských úřadech našel snad někdo, kdo by dovedl tuto otázku upravit s ohledem na naše poměry.*“⁶⁶⁴

Kopii dopisu opět zaslala i dalším československým institucím – vojenské kanceláři, Státní radě, Inspektorátu československého letectva, Ministerstvu spravedlnosti a Radě československých žen. Z dochovaných materiálů se však zdá, že řada z nich, včetně Rady československých žen na její další podnět nereagovala. Důvodem mohlo být již zmíněné schválení dekretu vládou ze dne 27. srpna 1943. Navzdory tomu, to byli především lidé z okolí prezidenta Beneše a vojenské kanceláře, kteří v polemice s MNO pokračovali. Předcházela jí však interní komunikace, která poukazovala na určité neshody i v rámci kanceláře.

Byl to pravděpodobně generál Hasal, který v odpovědi kancléři prezidenta Beneše Smutnému rovněž poukazoval na problémy s přijetím návrhu Šperkové. Upravení služby žen označoval za jisté privilegium žen oproti mužům. Jako argument pro své tvrzení však neuváděl vznik finančních nároků všech československých mužů sloužících u spojeneckých armád vůči MNO, ale upozorňoval na případy těch, kteří z určitých důvodů (zdravotní aj.) nemohli být do československé armády přijati. „*Tu je případ naprosto obdobný jako u žen, neboť tiito muži se rovněž proti své vůli do československých jednotek nemohli dostat.*“⁶⁶⁵ Zároveň však zmiňoval, že na službu ve spojeneckých armádách je třeba pamatovat, a to i v případě zákonné úpravy postavení žen v armádě po válce. Závěrem dodal: „*Sám bych doporučoval dále se věci nezabývat... Chtěla-li by nicméně kancelář dále za věci jíti, pak by snad mohl být poslán předsednictvu ministerské rady dopis.*“⁶⁶⁶

---

⁶⁶³ Tamtéž.

⁶⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁶⁵ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis kancléři Smutnému, blíže nedatováno, č. j. 611/1943.

⁶⁶⁶ Tamtéž.

Vedení kanceláře se pravděpodobně rozhodlo „za věci dále jíti“, neboť kancléř Smutný odeslal 14. září 1943 předsednictvu ministerské rady dopis s následujícím dotazem: „*Ve svém zasedání ze dne 27. srpna 1943 schválila vláda návrh MNO... z 13. srpna 1943 na dekret presidenta republiky o postavení žen v československé armádě. Jelikož tento dekret se nezabývá otázkou zajištění žen, jež vstoupily do pomocné vojenské služby v ostatních spojeneckých armádách v době, kdy neměly možnost konati obdobnou službu v armádě československé, byla by kancelář presidenta republiky (pro informaci pana presidenta republiky) povděčna za sdělení, jaké opatření zamýšlí vláda učiniti v této věci.*“⁶⁶⁷ Opis putoval i na Ministerstvo národní obrany.

Mezitím také znovu jednal branný výbor Státní rady. V návrhu pro plenární schůzi Státní rady o vojenských záležitostech ze dne 21. září 1943 bylo v rámci bodu 8 k otázce žen ve sborech uvedeno: „*Státní rada doporučuje, aby se zmíněný dekret presidenta republiky buď doplnil tak, že by se československým ženám sloužícím ve spojeneckých vojenských útvech zabezpečilo naprosto rovnocenné postavení a stejné nároky jako ženám sloužícím v československých jednotkách, nebo aby zároveň s vydáním dekretu již připraveného vhodným způsobem bylo vysloveno, že československé příslušnice, sloužící ve spojeneckých jednotkách, nebudou oproti svým kamarádkám v jednotkách československých nikterak zkráceny.*“⁶⁶⁸

Navrhovaný text, podrobený rozpravě na jednání výboru, však nebyl schválen. Generál Ingr znovu vystoupil s argumentem negativního precedentu o případných nárocích mužů ve spojeneckých armádách. Navíc upozornil členy výboru na skutečnost, že v případě úpravy požitků žen ve spojeneckých armádách, by MNO muselo proti požadavkům mužů u spojeneckých armád mnohdy i zákonně vystoupit, protože „*pouze poměrně malé procento jich splnilo zákonné předpisy a vyžádalo si souhlas prezidenta republiky k této službě.*“⁶⁶⁹ Rozšíření dekretu by tedy otázky služby – obecně československých občanů – ve spojeneckých armádách pro vojenskou správu komplikovalo.

S nastíněnými negativními dopady souhlasili i někteří členové výboru. Jiní spíše poukazovali na fakt, že výbor nemá o problematice služby žen v britské armádě a jejich požitcích dostatečné informace. Současně se však účastníci diskuze, včetně generála Ingra shodli, že „*tyto ženy konají naší věci velikou službu*“⁶⁷⁰ a že „*by vláda mohla vydat jakési*

---

⁶⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁶⁸ NA, f. SR-L, k. č. 73. Zápis z jednání branného výboru ze dne 21. září 1943.

⁶⁶⁹ Tamtéž.

⁶⁷⁰ Tamtéž.

prohlášení o tom, že si je tohoto problému vědoma.“⁶⁷¹ Následně byla dohodnuta nová stylizace předkládaného 8. bodu návrhu pro plenární schůzi Státní rady. „*Státní rada doporučuje, aby se vhodným způsobem vyslovalo, že československé příslušnice, sloužící ve spojeneckých armádách, nebudou proti svým kamarádkám v jednotkách československých nikterak zkráceny.*“⁶⁷²

Branný výbor Státní rady tedy přihlédl k argumentům MNO a z původních stanovisek, přijatých v rezoluci v květnu 1943 prokazatelně ustoupil. A to i v otázce zajištění evidence žen v pomocných sborech, či jejich přiřazení k československým jednotkám.

O situaci byla znovu informována i československá vláda. Během zasedání 26. října 1943 promluvil ministr Ingr o přípisech obdržených z vojenské kanceláře prezidenta republiky, i o původních záměrech Státní rady. Na rozdíl, od již citovaných argumentů pro zamítnutí rozšíření dekretu, hovořil Ingr i o skutečnosti, že samy ženy v pomocných sborech si sloučení do jedné československé jednotky nepřejí. Neboť „*už se sžily s prostředím, kde mají známé, eventuálně by přišly o hodnotu.*“⁶⁷³ Zajímavé je, že tento argument ministr obrany dvakrát použil na jednání vlády, ani jednou však nezazněl na jednání branného výboru.

Není také zcela jasné, z jakých informací ministr obrany vycházel. Nejeví se jako pravděpodobné, že by MNO iniciovalo například anketu, ve které by byly zkoumány názory žen na jejich službu. V dobovém tisku, kterým by se dala československá veřejnost – tedy i ženy v pomocných sborech – hromadně oslovit, nenajdeme žádný článek věnovaný této problematice. Ministerstvo navíc nemělo mnoho možností, jak samotné ženy v ATS a WAAF oslovit. Ty byly přiřazovány na svá místa dle potřeb britské armády, a ta byla často měněna. I soupis, který měl k dispozici vojenský attaché, musel být několikrát aktualizován. Poprvé již na konci října 1943. Například předseda Československého červeného kříže v dopise vojenskému attaché napsal: „*Rozeslali jsme podle adres... dárkové balíčky k 28. říjnu, avšak Army Post Office nám právě telefonicky hlásí, že téměř všechny balíčky mu byly předány civilní poštou v důsledku nedostatečných adres... Z toho je zřejmé, že Vámi adresy uvedené v seznamu... nejsou úplné.*“⁶⁷⁴ Zdrojem informací o „neochotě žen“ ke sloučení do jedné skupiny by tak mohlo být britské War Office. To však na oficiálně vznesené dotazy MNO, týkající se československých žen (které máme k dispozici), uvádělo jen relevantní argumenty,

---

⁶⁷¹ Tamtéž.

⁶⁷² Tamtéž.

⁶⁷³ NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (červenec-prosinec 1943) III. díl, 2. část.* Praha 2013. Zápis ze 108. schůze dne 26. října 1943.

⁶⁷⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-13. Dopis pro vojenského a leteckého attaché ze dne 25. října 1943.

vyplývající ze zavedené praxe a komplikace, které by nastaly její změnou. O náladách československých příslušnic pomocných sborů informace nepodávalo.

Vrátíme-li se zpět k říjnovému zasedání vlády, byla na něm rovněž přečtena odpověď MNO zainteresovaným československým institucím, které vznášely ke stávající podobě dekretu zásadnější námitky, tedy Státní radě a vojenské kanceláři prezidenta. V ní bylo znovu zopakováno, že sbory ATS a WAAF nejsou vojenskými sbory v technickém slova smyslu, dekret se má vztahovat pouze na ženy, které konají přímo vojenskou službu. Rozšíření zaopatřovacích požitků na tyto ženy by vedlo k navýšení finančních výdajů, k nimž vojenská správa není povinná. Závěrem přípisu bylo konstatování, že „*služba žen v ATS je hodnotná, ale správně oceněna může být až ve vlasti.*“⁶⁷⁵ Jelikož výzvy předsedy vlády k diskuzi na toto téma nikdo nevyužil, můžeme se domnívat, že předložené návrhy a vysvětlení MNO dostatečně korespondovaly i s uvažováním členů vlády v této otázce.

Jak již bylo řečeno, od původních návrhů a doporučení postupně ustupovala i Státní rada. A tak jako poslední projev zájmu o postavení a práva československých příslušnic v pomocných sborech můžeme označit již citovaný dopis prezidentova kancléře Jaromíra Smutného. Dle dostupných archivních materiálů se zdá, že v závěru roku 1943 skončila i písemná výměna názorů mezi Dolores Šperkovou a MNO. Je pravděpodobné, že oficiální odpověď Šperková neobdržela již na svůj dopis z 18. listopadu 1943.

Ačkoli můžeme říci, že návrh MNO na znění dekretu o postavení žen v československé armádě prošel v průběhu roku 1943 připomínkami prakticky od všech zásadních československých správních orgánů, nebyl následně oficiálně vydán. Ještě na konci roku 1943 po jeho osudu pátral předseda branného výboru Majer. Na jednání branného výboru vznesl oficiální dotaz na ministra Ingra. Ten však o něm neměl informace a přislíbil záležitost prověřit.⁶⁷⁶

Prověření situace se tak přesunulo do dalšího válečného roku 1944. Zdá se však, že to nebyl podnět generála Ingra, kterým by byla záležitost dekretu znovu rozvířena. Na jaře 1944 přijalo MNO depeši od náčelníka československé vojenské mise v SSSR Heliodora Píky. „*Polní prokurátor prosí zaslat dekret presidenta republiky upravující postavení žen v armádě, snad ze 16. června 1943.*“⁶⁷⁷ Následně náčelník štábu plukovník Bosý vznesl 22. dubna 1944

---

⁶⁷⁵ NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (červenec-prosinec 1943) III. díl, 2. část.* Praha 2013. Zápis ze 108. schůze dne 26. října 1943.

⁶⁷⁶ NA, f. SR-L, k. č. 73. Zápis z jednání branného výboru ze dne 23. listopadu 1943.

⁶⁷⁷ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis pro VKPR ze dne 22. dubna 1944.

dotaz na vojenskou kancelář prezidenta republiky. „*Ministerstvo národní obrany podalo příslušný návrh dekretu, který byl projednán... vládou a Státní radou a byl předložen KPR. Rozhodnutí nebylo dosud vydáno. Ježto navrhovaným dekretem je upraveno...postavení žen v československé armádě... činí nynější neupravený stav v SSSR polním soudům potíže.*“⁶⁷⁸

Přednosta vojenské kanceláře gen. Nižborský předal podnět kanceláři prezidenta republiky. V přípisu ze 26. dubna 1944 žádal o sdělení: „*jak odpovědělo předsednictvo ministerské rady na dopis kancléře Smutného ze září 1943 a v jakém stádiu je věc dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě dle návrhu MNO.*“⁶⁷⁹ Prezidentská kancelář odpověděla 10. května 1944 zprávou vypracovanou zaměstnancem kanceláře Juliem Kordošem. Podrobný text obsahoval popis vývoje situace dle dostupného spisového materiálu a konstatoval, že celá věc přijetí dekretu, se zdržela proto, že „*spisy jsou z části v civilní kanceláři a z části ve vojenské kanceláři.*“⁶⁸⁰ Problém spatřoval také ve skutečnosti, že o výsledcích komunikace (kancelář prezidenta – předsednictvo ministerské rady) nebyla dostatečně informována vojenská sekce prezidentské kanceláře i v tom, že ze spisového materiálu není zřejmé, který z návrhů byl nakonec předsednictvem ministerské rady přijat.⁶⁸¹

O několik dní později 15. května 1944 však znatelné administrativní nedostatky v komunikaci jednotlivých úřadů vystřídal již vlastní podepsání dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě. Finální text zcela odpovídal návrhu MNO z června 1943. Ženy sloužící ve spojeneckých jednotkách do něj zahrnuty nebyly. V této specifické otázce však MNO respektovalo podněty vzešlé z jednání Státní rady a jejích výborů, když na jednání vlády 12. května 1944 navrhl ministr Ingr text zhodnocující službu československých žen ve spojeneckých armádách. Ten byl potvrzen i na 138. zasedání předsednictva ministerské rady a zněl: „*Vládě je známo, že některé československé státní příslušnice konají služby v ženských pomocných sborech u spojeneckých armád. Vláda v tom vidí projev vlastenectví a vůle přispěti k společné věci všech spojeneckých národů. Bere to s povděkem na vědomost a dává výraz své víře, že tato služba bude v budoucnosti ústavními činiteli republiky po zásluze oceněna.*“⁶⁸²

---

⁶⁷⁸ Tamtéž.

⁶⁷⁹ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Dopis VKPR pro kancelář prezidenta republiky ze dne 26. dubna 1944.

⁶⁸⁰ VÚA-VHA, f. VKPR – L, k. č. 6. Zpráva J. Kordoše pro VKPR ze dne 10. května 1944.

⁶⁸¹ Tamtéž.

⁶⁸² VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 1. Záznám ze 138. zasedání předsednictva ministerské rady.

Ačkoli ještě v červnu 1944 vznesla na zasedání branného výboru Státní rady poslankyně Hodinová dotaz na ministra Ingra ohledně dalších informací o československých příslušnicích v pomocných vojenských útvech, byla tato i další otázky, spojené s nároky těchto žen odkazovány na přijaté vládní prohlášení. To bylo publikováno např. v *Československých listech*⁶⁸³ a zejména u československých žen zařazených do Svobodovy jednotky negativně rezonovalo. A to především proto, že se k nim informace o podepsání dekretu prezidenta republiky vůbec nedostala. Dle vzpomínek pamětnic bylo toto prohlášení pochopeno jako ona právní úprava postavení žen v československé armádě, která byla již přes rok a půl očekávána. Vydaný text totiž: „... obsahoval řadu nevhodných formulací, jako „ženské pomocné služby“, „vláda v budoucnu ocení“, neobsahoval nic o tom, že ženy už konečně zaujmou rovnoprávné postavení v armádě a budou jim na příslušných funkcích uděleny příslušné hodnosti.“⁶⁸⁴

Nespokojenost za skupinu žen ve Svobodově jednotce formulovala vojín zdravotní služby MUDr. Helena Petránková. Její reakci uveřejnily v červenci 1944 *Československé listy*.⁶⁸⁵ Autorka v ní mimo jiné psala: „Nevím, jaké je postavení a účast žen v naší armádě v Anglii, ale pokud se týče čs. jednotky v SSSR nelze toto prohlášení vlády považovati za uspokojivé. Především zde nejde o několik málo žen, ale o sta a dále – ženy zastávají službu poddůstojníků i důstojníků, aniž by ovšem za dnešního stavu věcí jim byla přiznávána vyšší hodnost než rotných, ať by sebelépe sloužily, plnily své povinnosti k plné spokojenosti představených a měly třeba i akademické vzdělání. Tento nemožný stav trvá, ačkoliv v jiných věcech za dnešních mimořádných poměrů zcela správně nebylo tak úzkostlivě dbáno litery zákona, jestliže to odpovídalo duchu naší demokratické ústavy a hlavně potřebám boje proti nepříteli. Doufáme, že v této věci bude co nejdříve učiněno zadost spravedlnosti, která žádá, aby stejným povinnostem odpovídala stejná práva.“⁶⁸⁶

Výše naznačená kritika však byla oprávněná. Později vydané vládní prohlášení vešlo ve známost dříve než samotný dekret prezidenta republiky. Sám generál Ingr ještě 11. září 1944 na jednání branného výboru Státní rady na otázky spojené s úpravou postavení žen v armádě, odpověděl: „že mu o osudu dekretu, jímž se upravuje postavení žen v československých

---

⁶⁸³ TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964.

⁶⁸⁴ Tamtéž, s. 645-646.

⁶⁸⁵ BROŽ, Miroslav: *Soukromé války Heleny Petránkové*. Praha 2017, s. 74.

⁶⁸⁶ TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964, s. 646. Srovnej: BROŽ, Miroslav: *Soukromé války Heleny Petránkové*. Praha 2017, s. 74.

vojenských jednotkách, není nic známo.“⁶⁸⁷ Znění dekretu totiž bylo uveřejněno v Úředním věstníku československém až 29. září 1944⁶⁸⁸ se zpětnou platností k 27. září 1941.

Určitá část kritických názorů žen v československé jednotce v Sovětském svazu po uveřejnění dekretu v Úředním věstníku ustala. I nadále však negativně rezonovaly otázky povyšování do důstojnických hodností. Ačkoli v druhé polovině roku 1944 byly alespoň některým ženám, zejména vysokoškolsky vzdělaným, propůjčeny důstojnické hodnosti, působily na důstojnických postech více než čtyři desítky žen, které s celkovým výsledkem situace nebyly spokojeny.⁶⁸⁹ Vydaný dekret však znamenal, že tyto a další otázky spojené s vojenskou službou žen mají konečně právní zakotvení. A ponecháme-li stranou jeho nedostatky, že se jednalo o úpravu dočasnou, která byla navíc uveřejněna až na konci září 1944, kdy československý armádní sbor stál na prahu bojů o Dukelský průsmyk, můžeme říci, že se jednalo o převratný dokument i v rámci spojeneckých armád.

Britové i Francouzi, či Poláci byli v otázce ženské vojenské služby právně akceschopnější a službu v pomocných sborech uznávali jako vojenskou, na druhou stranu, kromě Rudé armády byla účast československých žen přímo v bojích na frontě výjimečná. Na rozdíl od britského War Office, které nasazení žen v pomocných sborech do bojů zakazovalo a nestálo tak před kritikou veřejnosti, československé Ministerstvo národní obrany, potažmo československá exilová vláda, byla za životy svých občanek zodpovědná a povolení jejich účasti na frontovém území ji naopak kritice stran veřejnosti, či spojenců vystavovalo.⁶⁹⁰

Vracíme-li se zpět na půdu Velké Británie, pokračovala ve svých snahách o zařazení žen ve spojeneckých sborech do účinnosti dekretu Dolores Šperková. Dne 14. září 1944, tedy ještě před uveřejněním dekretu ve Věstníku, zaslala dopis kanceláři prezidenta republiky, konkrétně kancléři Smutnému. „*Prosím o sdělení, zda by pan prezident republiky laskavě přijal deputaci československých příslušnic, sloužících ve WAAF a ATS, která by jej ráda informovala*

---

⁶⁸⁷ Zprávy Státní Rady. Ročník 4, číslo 4, s. 29.

⁶⁸⁸ https://cs.wikisource.org/wiki/Dekret prezidenta republiky ze dne 15. kv%C4%9Btna 1944,_%C4%8D._5_%C3%9A%C5%99._v%C4%9Bst._%C4%8Dsl._o_postaven%C3%AD._%C5%BEen_v_%C4%8Deskosloven sk%C3%BDch_vojensk%C3%BDch_jednotk%C3%A1ch. 23. 2. 2018.

⁶⁸⁹ TICHÁ, Věra: Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964, s. 647.

⁶⁹⁰ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Ženy v čs. armádě v letech 1939-1945. In: HELMICOVÁ, Šárka (ed.): *Statečné ženy, o kterých se málo ví*. Praha 2003, s. 9-23. VITÁKOVÁ, Alena: *Ženy v řadách 1. čs. samostatného polního praporu: vznik jednotky v Buzuluku a první bojové nasazení u Sokolova*. Diplomová práce. FF MU Brno. Obhájena 2012.

o otázkách československých žen, sloužících ve spojeneckých jednotkách.“⁶⁹¹ Počet osob a jejich jména by byla dodána po dojednání již konkrétního data.

Podle vpisku kancléře Smutného z 19. září, že „*pan president delegaci přijme*“⁶⁹² můžeme usuzovat, že ke společné schůzce skutečně došlo. Bohužel v dochovaném archivním materiálu chybí podklady, které by o setkání prezidenta s delegací žen vypověděly více podrobností. Například, kdy se tak stalo, které ženy byly členkami delegace, či co přesně bylo v rámci jednání probíráno a domluveno. Dle interní komunikace s vojenskou sekcí prezidentské kancléře byla Dolores Šperková informována o tom, že je potřeba mít pro jednání s prezidentem připraveny spolehlivé podklady. Zejména kolik osob slouží v obou organizacích, jaké mají závazky k britské armádě a kolik z nich bude žádat o návrat do vlasti.⁶⁹³

Ke konci října 1944 tak Subaltern Kienzelová, další ze zainteresovaných žen a členka složky ATS, požádala o zaslání seznamu vojenského a leteckého attaché Kallu. Respektive ve svém dopise prosila o aktualizaci seznamů od britského War Office, aby mohly být rozeslány na jednotlivé adresy dotazníky.⁶⁹⁴ Co mělo být předmětem dotazníků můžeme pouze odhadovat, i to, zda vůbec byly rozeslány. Kienzelová také na závěr přípisu konstatovala, že jedná z podnětu kancléře prezidenta republiky, je tedy otázkou, zda určitý průzkum veřejného mínění československých příslušnic v britských sborech, nevzešel právě z jednání delegace s prezidentem Benešem. Je však stejně dobře možné, že se jednalo o snahu teprve zajistit požadovanou evidenci žen, tedy o onen žádaný podklad pro jednání s prezidentem.

Pokud byly projednávány otázky zařazení československých členek ATS a WAAF do působnosti dekretu, nemělo to (a nemohlo mít) na jeho finální podobu již žádný vliv. Dekret byl tou dobou již dávno podepsán, a tak se intervence u prezidenta stala posledním projevem „vzdoru“ nejen Dolores Šperkové, ale i členek pomocných sborů ve Velké Británii.

Znění dekretu se se zpožděním dostalo i k ženám sloužícím v pomocných sborech na Středním východě. Nejvíce početná skupina československých žen, pracujících v táboře Tel-El-Kebír, se v říjnu 1944 také obrátila na prezidenta republiky. V zaslaném dopise však nebyla kritizována vlastní formulace přijatého dekretu, ani skutečnost, že ženy ve spojeneckých armádách jsou z něj vynechány. Dekret pro tyto ženy znamenal spíše potvrzení možnosti, že

---

⁶⁹¹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/01, svazek 1. Dopis Dolores Šperkové kancléři Smutnému ze dne 14. září 1944.

⁶⁹² Tamtéž.

⁶⁹³ Tamtéž.

⁶⁹⁴ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/01, svazek 1. Dopis Subaltern Kienzelové vojenskému a leteckému attaché ze dne 26. října 1944.

československé ženy mohou působit přímo u československých jednotek. Právě apel na umožnění přiřazení k československé armádě, se v kombinaci s kritikou jednání Československé vojenské mise na Středním východě stal kontinuálním požadavkem československých příslušnic ATS již od roku 1943. „*Výzva, kterou nám poslala československá mise a konzulát byla téměř ultimativní. Byly jsme upozorněny, že nevstoupíme-li do britské ATS, bude přezkoumána naše sociální podpora... Žádaly jsme naše úřady, abychom byly po výcviku zařazeny do služeb československé jednotky na Středním východě... Dovolávaly jsme se čs. vojenských úřadů, ty však nemohly... nic podniknouti, neboť podléháme výhradně britské vojenské správě. Zdá se nám nespravedlivé, že ačkoliv jsme čs. státní příslušnice, z nichž mnohé byly angažovány doma v podzemních organizacích a z nichž žádná nepřestala být loajální občankou, nemáme práva dovolávati se svých úřadů... Vidíme, jak byla vyřešena otázka čs. žen v SSSR, které tvoří část naší jednotky. Věříme, že jsme stejně schopné a odhodlané, abychom mohly být k nim připojeny.*“⁶⁹⁵

Vojenská kancelář prezidenta republiky, nově vedená generálem Španielem, na dopis zareagovala. V listopadu 1944 zaslala přípis na MNO o „*laskavé podání stanoviska*“, a to i od generála Gaka. MNO však logicky nemohlo ustoupit od své argumentační linie ani v případě žen ve sborech na Středním východě. Znovu tedy doporučilo službu žen ocenit až po návratu do vlasti. Generál Gak navíc vyvracel kritiku jeho osoby a jednání vojenské mise při náboru, neboť „*ženy byly upozorněny, že o jejich službě v našich jednotkách... nemůže být uvažováno, protože pro funkce nebojové je dostatek vojáků polní služby neschopných.*“⁶⁹⁶

O tomto upozornění je však možné pochybovat. Nábor žen do ATS na Středním východě probíhal v mnoha ohledech netradičně a ačkoli existovala i pozitiva vstupu do služby (v případě evakuace by z prostoru byly jako první přepraveny vojenské osoby britské armády, to by se týkalo i žen v britské ATS) nebyla tak ženám prezentována. Naopak jim bylo evakuací hrozeno v případě, že do služby nevstoupí, tlak zesiloval i dodatek o přezkoumání sociálních podpor. Zavádějící informace o vlastní službě, nedostatečné snahy československých úřadů o přiřazení těchto žen k československé armádě na Středním východě či jejich zorganizování v národnostně české, respektive československé skupiny v rámci ATS, to všechno zmiňovaly některé ženy ve svých výpovědích po válce. Ani jedna však neuvedla, že by byla seznámena

---

⁶⁹⁵ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/01, svazek 1. Dopis prezidentovi republiky ze dne 7. října 1944.

⁶⁹⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/01, svazek 1. Dopis VKPR ze dne 29. prosince 1944.

s informací, že důvodem pro jejich nepřičazení k československé armádě, byl nadbytek vojenských osob polní služby neschopných.

Přebytek osob s nižší zdravotní klasifikací či polní služby neschopných byl pro československou armádu palčivým problémem, který navíc zesilovaly bojové ztráty či superarbitrační řízení. Ale míra tohoto problému byla odlišná v roce 1941 a v letech 1943 a 1944. MNO muselo situaci řešit, a tedy uvažovat, jak tyto osoby dále do armády zapojit. Pravděpodobně však v roce 1943 používalo tuto argumentaci v problematice potenciální vojenské služby žen u československé armády úmyslně zpětně i k roku 1941. Po reakci MNO z prosince 1944 už žádná další komunikace ohledně situace československých příslušnic v britských sborech neprobíhala. Válka se posunula do závěrečného roku.

Předcházející odstavce nastínily proces, který byl spojen s právní úpravou zapojení žen do československé armády. Přestože byl ze začátku nejednotný a poměrně zdlouhavý, znamenal jeho konečný výsledek, tedy dekret prezidenta republiky, pro československé ženy i československou armádu důležitý mezník. Navzdory úskalím se jednalo o podstatný krok směrem k rovnoprávnosti mužů i žen na poli vojenském. Během války byla rozhodnutí o otázkách vojenské služby žen stále určitým výsostným územím československé armády. Přijatý dekret však předznamenával možné zásadní změny v rámci její organizace a struktury a posuny ve společenském uvažování o možnostech zapojení žen do vojenského prostředí. Měly se plně projevit až po konci války.

Demobilizace a repatriace

V následující kapitole přiblížíme problematiku demobilizace a následné repatriace československých občanek, členek britských pomocných sborů ATS a WAAF, zpět do vlasti. Šlo o zdoluhavý proces, který v případě žen ze Středního východu skončil až na jaře 1946, téměř rok po skončení války v Evropě. Právě na konci války se pro československé ženy ve sborech znovu projevila negativa plynoucí z nemožnosti dovolat se „svých“ československých úřadů. Zásadním faktorem v jejich demobilizaci byla skutečnost, že se jednalo o službu v britské armádě. Britové však měli své demobilizační plány, své postupy a pořadí, ve kterém britské a spojenecké vojenské osoby demobilizovali a následně repatriovali.

Demobilizační plán Ministry of Labour byl publikován v září 1944.⁶⁹⁷ Demobilizace měla probíhat v několika fázích, a to podle určitých kritérií. Všeobecná demobilizace však měla být provedena až po úplném ukončení světového konfliktu. Zvolená kritéria platila rovnoprávně pro muže i ženy ve vojenských službách. Důležitý byl věk a přidělené služební číslo, respektive délka služby, vliv měl rovněž zdravotní stav. Prioritní postavení měli tzv. „key-men“, tedy muži, jejichž profesní dovednosti byly důležité pro různá odvětví poválečné rekonstrukce státu. Přednostní právo demobilizace rovněž platilo pro britské ženaté muže a vdané ženy, sloužící v britské armádě déle než tři roky a pro osoby starší 50 let.⁶⁹⁸ Plán demobilizace počítal s propuštěním až tři čtvrtě milionu britských občanů, a to do konce roku 1945. Pozitivní vývoj války v Japonsku vedl Ministry of Labour po uzavření evropského bojiště v srpnu 1945 k úvahám o navýšení tohoto počtu přesahující 1 milion občanů.⁶⁹⁹ Cílem vlády však rovněž zůstala snaha udržet požadovaný počet vojenského personálu, tak aby mohly být dále plněny mezinárodní závazky dané Spojencům. I proto ukončení demobilizace bylo očekáváno až v červnu roku 1946. Do této doby měly být uvolněny další tři miliony mužů a žen z vojenských služeb.⁷⁰⁰

Plán neměl nijak upřednostňovat demobilizaci vojáků sloužících na půdě Velké Británie, před těmi, kteří sloužili tzv. „overseas“, tedy v zahraničí. Přesto se limitujícím faktorem tohoto příslibu postupně stával nedostatek přepravních prostředků. Transport měl být zajištěn pro následující skupiny britského vojenského personálu, v pořadí: váleční zajatci, vězni

---

⁶⁹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Demobilisation_of_the_British_Armed_Forces_after_the_Second_World_War. 13. 11. 2018.

⁶⁹⁸ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 57-58.

⁶⁹⁹ TNA Kew, f. Ministry of Labour, LAB 44/198. *Demobilisation. Questions and Answers*. Londýn 1945.

⁷⁰⁰ Tamtéž.

koncentračních táborů (Prisoners of war, POW), vojáci, kterým skončilo válečné tažení v zahraničí, vojáci sloužící v koloniálních vojenských sborech, vojáci v pracovní neschopnosti (zdravotní, či v dané době na dovolené), dále členové záloh a rekruti, přesun vojáků spojeneckých vojsk.⁷⁰¹ Tímto postupem mělo být v 1. fázi demobilizace (do konce roku 1945) uvolněno ze služby i 160 tisíc členek britských pomocných sborů.⁷⁰² Britská vláda na rozdíl od situace po první světové válce počítala s další existencí pomocných sborů, jejich stavy však měly být k červnu 1946, tedy k předpokládanému konci všeobecné demobilizace, rapidně sníženy. Ze 73 tisíc členek WRNS mělo v mírové době sloužit 15 tisíc žen, ve sboru ATS pak 47 tisíc, a to z původních více než 200 tisíc. Počet žen v královském letectvu měl být snížen ze 150 tisíc na 68 tisíc. Oproti tomu tabulkové početní stavy počítaly se službou 400 tisíc vojáků z řad námořnictva (snížení z původních cca 770 tisíc), v pozemní armádě se službou milionu mužů (snížení z téměř 3 milionů) a se službou více jak 500 tisíc mužů v královském letectvu (v aktivní službě jich k červnu 1945 bylo 955 tisíc).⁷⁰³ Celkový počet britských branných sil tak měl od poloviny roku 1946 dosahovat 2 232 800 vojáků, přes 2 miliony mužů a přes 138 tisíc žen.⁷⁰⁴

Vlastní demobilizace začínala přiřazením k určité demobilizační skupině a ty byly následně povolávány do demobilizačních center. Zde ženy získaly informace, co a jak může následovat po ukončení služby, podepsaly nutné dokumenty, mimo jiné se zároveň přihlásily na úřad práce. Obdržely poslední výplatu a absolvovaly pohovor s vojenským poradcem. Na závěr odevzdaly uniformu a oblékly na sebe znovu civilní oblečení.⁷⁰⁵

Dlouho očekávaný den vítězství a následné propuštění z vojenské služby však pro ženy přinášelo i tíživé pocity nejistoty. Pokud totiž posláním pomocných sborů bylo uvolnit muže ze zaměstnání pro účely války, bylo jasné, že nyní po válce, budou ženy muset místa znovu opustit, aby statisíce demobilizovaných mužů mohly najít pracovní uplatnění. Role žen v poválečné společnosti byla opět spatřována v rození dětí a udržování domácího krbu. V tomto duchu postupovaly i vojenské instituce, které ve spolupráci s dalšími organizacemi (poněkud návodně) členkám sboru nabízely různé „kurzy domácích věd“, ve kterých se vojákyně měly naučit, kterak připravit salát, odpolední čaj či upéci chleba. Bylo ovšem možné navštěvovat i kvalifikační kurzy pro zlepšení různých i technických dovedností, které měly absolventovi

---

⁷⁰¹ Tamtéž.

⁷⁰² Tamtéž, s. 12. Vojáků mělo být ve stejné době uvolněno cca 1 300 000.

⁷⁰³ Tamtéž. Appendix V, s. 13.

⁷⁰⁴ Tamtéž. Appendix V, s. 13.

⁷⁰⁵ STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 57-58.

zvyšovat šance na snadnější získání poválečného zaměstnání. Znepokojení v souvislosti s opuštěním vojenského prostředí zesiloval i nedostatek domů a bytů, řada žen se tak vracela bydlet zpátky k rodičům, a to navzdory odžitým zkušenostem. Zvyknout si na civilní život nebylo snadné i s ohledem na pokračující přidělový systém jídla i oblečení, jenž provázel Velkou Británii ještě několik dalších let po konci války. Těžkosti s adaptováním britské společnosti na neválečný život dokresluje i zvýšená vlna rozvodovosti, jen v roce 1947 bylo podáno na 60 tisíc žádostí.⁷⁰⁶

Demobilizace a repatriace československých příslušnic britské armády ve Velké Británii

S podobnými pocity nejistoty, ale i očekávání se museli vyrovnat i českoslovenští vojáci a vojačky sloužící v britské armádě na půdě Velké Británie, jejichž demobilizace probíhala sice obdobným způsobem, neměla však z hlediska britské vlády prioritu. Prodlevy s vlastním propuštěním z britských služeb, oddalovaly možnosti rychlé repatriace zpět do vlasti, a to i po několik dalších měsíců po konci války v Evropě, ale i po celkovém ukončení světového konfliktu. Repatriace československých příslušníků byla navíc závislá i na počtu, druhu a stavu dopravních prostředků, které Britové byli ochotni pro účely přepravy uvolnit. Nemalý vliv měly politické poměry, zdravotní otázky a zásobovací možnosti, stejně jako vlastní sjízdnost tratí a v případě letecké přepravy i povětrnostní podmínky. To vše, včetně vlastního administrativního procesu, postupně přispívalo k průtahům s repatriací osob, které – jako například českoslovenští letci – přispěly k osvobození vlasti zcela zásadním způsobem.

I československé ženy v britských pomocných sborech přispěly svým dílem do společného boje proti nepříteli. O jejich služby projevíly ke konci války větší zájem prakticky poprvé i československé úřady, především MSP. S ohledem na postupné osvobozování československého území bylo třeba zajistit personál, který by doprovázel konvoje přepravující různý zdravotní materiál a zásoby jídla. Československé ženy ve sborech WAAF a ATS, často působící jako řidičky či specialistky vyškolené v technických oborech, se jevíly jako adekvátní doprovod. I proto v lednu 1945 zahájily československé úřady, jmenovitě podplukovník Kalla, rozhovory s War Office o uspořádání demobilizace těchto žen.

Ohledně jejího způsobu a průběhu následné repatriace panovaly nejasnosti mezi samotnými československými příslušnicemi i příslušníky britské armády. Následovali pokyny

---

⁷⁰⁶ GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012, s. 151., STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012, s. 59-60.

československých úřadů a zasílali Repatriačnímu odboru, zřízeném při MSP, přihlášky, které byly podmínkou návratu do vlasti.⁷⁰⁷ Své pochybnosti však měly i československé úřady. Na popud Repatriačního odboru tak byla v dubnu 1945 svolána porada se zástupci vojenských složek i Ministerstva zahraničí, během které padl návrh o potenciální možnosti vyjednat s Brity repatriaci československých žen ve WAAF s československými leteckými jednotkami. Pro příslušnice sboru ATS mělo podobný status vykomunikovat MNO. Všichni účastníci debaty si však byli vědomi skutečnosti, že československé krajanky nepodléhají kompetencím československých úřadů. I proto měla navrhovaný postup prodebatovat a následně schválit československá vláda a až poté měly na řadu přijít závazná jednání s War Office i Air Ministry.

Návrh však neměl příliš šancí na úspěch, a především na pozitivní reakci Britů. V předchozí komunikaci dali několikrát najevo, že na předčasném propouštění personálu WAAF a ATS mají pramalý zájem, naopak do sborů vyhlásili nový nábor.⁷⁰⁸ Jejich postup byl však logický, služba žen ve sborech byla závazná na celou dobu války. Byť se blížil její konec na evropských bojištích, britské závazky vůči spojencům byly platné až do ukončení všech bojů. Navíc přednostní uvolnění cizích státních příslušnic ze sborů by bylo pro britskou vládu neobhajitelné před britským veřejným míněním. Jejich propuštění tak mělo proběhnout striktně podle daného schématu a po demobilizaci jednotek, ve kterých sloužily.⁷⁰⁹

Mezitím však pokračovaly pověřené československé instituce⁷¹⁰ na zpracování finálních návrhů, týkajících se repatriace československých občanů (nejen) z území Velké Británie.⁷¹¹

---

⁷⁰⁷ NA, f. Ministerstvo sociální péče – Londýn (dále jen MSP-L), k. č. 56. Zpráva pro MNO ze dne 20. února 1945.

⁷⁰⁸ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6. Zpráva ze dne 9. ledna 1945.

⁷⁰⁹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/6. Zpráva pro VKPR ze dne 29. prosince 1944.

⁷¹⁰ Repatriační odbor při MPSP spolupracoval s MPSP, MNO, MF a MZV. Tato čtyři ministerstva se podělila i o finanční výdaje spojené s repatriací. Pod každé spadaly různé kategorie repatriantů. Agenda přepravy civilistů spadala do gesce MPSP, vojenská repatriace pak pod MNO, Ministerstvo financí se podílelo na repatriaci zejména státních úředníků. Ministerstvo zahraničních věcí pak na repatriaci osob v diplomatických službách. KUČERA, Jaroslav: *Repatriace československých občanů z exilu ve Velké Británii po druhé světové válce*. Bakalářská práce. Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2014. Dostupná online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/67171>. 11. 3. 2019.

⁷¹¹ Problematika poválečné obnovy Evropy a repatriace osob byla velmi komplexní a týkala se drtivé většiny států. Prvním orgánem, jež se těmito otázkami zabýval byl v září 1941 zřízený Mezispojenecký výbor poválečné rekonstrukce (Leith-Ross Committee), od roku 1943 vyzval členské státy, mezi nimi i Československo, k předložení vlastních návrhů o organizaci repatriace osob. Později různé mezinárodní a národní porady a plány vedly k založení Správy spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA). K členským státům patřilo i Československo. Otázkou tzv. Displaced person (DsP – „uprchlíků“) se zabývalo i Vrchní velitelství spojeneckých vojsk (SHAEF), a to především v souvislosti správy a organizace pohybu osob, které byly osvobozeny v důsledku postupu spojeneckých vojsk, a to do doby, než v daném místě budou etablovány civilní repatriační orgány. Československé instituce se začaly problematikou repatriace zabývat od roku 1942 na popud Ministerstva vnitra. Od roku 1943 však v jednáních převzalo iniciativu Ministerstvo sociální péče, jež návrhy rozpracovávalo a konzultovalo se zástupci MNO, MF, MV a Ministerstva pro hospodářskou obnovu. Ty dále postupovalo i nadnárodními organizacím a komisím. Pro československé repatriační plány bylo kromě stanovisek SSSR v této otázce, zásadní vymoci si v souvislosti s plánovaným odsunem Němců a Maďarů právo kdo bude moci být

Schválený plán z konce jara 1945 počítal s přepravením až 8 tisíc československých občanů, mezi nimi bylo i přes 700 Angličanek, provdaných za československé občany. Po přepravě osob v tzv. prvním sledu,⁷¹² měly být do vlasti prioritně poslány osoby, o které žádaly československé úřady na osvobozeném území, dále různí odborníci, zaměstnanci státního zřízení i se členy svých rodin. Přednostní přeprava se rovněž týkala rodinných příslušníků vojáků a úředníků, kteří se na osvobozeném území již nacházeli.⁷¹³ Důvodem jejich prioritní repatriace byla snaha, kromě zajištění nutného správního a vojenského personálu na osvobozeném území, ulehčit finančním výdajům československého státního zřízení.⁷¹⁴

Civilní repatriace byla, v důsledku nutnosti vyjednat a zajistit dostatek dopravních prostředků a určit přepravní trasy, plánována až na říjen 1945. Každý československý občan, který chtěl být repatriován, musel podat přihlášku Repatričnímu odboru a vyplnit nutné dokumenty, na jejichž základě byla často ověřena jeho státní spolehlivost. Následně obdržel repatriční číslo. Po zdravotní prohlídce, kterou zajišťoval Československý červený kříž, vyčkával na úřední výzvu k opuštění zaměstnání a přípravě k odjezdu. V této době mu byla podílově hrazena ušlá mzda a placeny diety. Maximální tíže zavazadel byla stanovena do 80 kg.⁷¹⁵ Repatriční mise v Londýně preferovala přesun pomocí letecké přepravy, využila však i přepravu lodní. Nastoupením do prostředku repatriant přijímal všechny podmínky repatriace, tedy zejména se zavazoval dodržovat kázeň v průběhu cesty.⁷¹⁶ Pak již následovala další etapa putování, příjezd do osvobozeného Československa.

Tímto procesem následně prošly i československé příslušnice sloužící v britských pomocných sborech. MNO na snahu uspíšit jejich demobilizaci a využít jejich služeb jako doprovod transportů nerezignovalo. Další kolo vzájemných debat tak přišlo na řadu až začátkem července 1945. War Office bylo sice více nakloněno požadavku MNO předčasně uvolnit ženy žádající o repatriaci československými úřady a soustředit je na jednom místě, zdůraznilo však, že v důsledku takového postupu ztratí tyto ženy všechny (zejména finanční) nároky vůči britské správě, které vyplývaly z normálního ukončení služby.⁷¹⁷ Ačkoli MNO

---

repatriován. Více k tématu: KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947*. Praha 2017.

⁷¹² Jednalo se o prezidenta, členy vlády, státní rady, klíčové úředníky a zástupce inteligence. Srovnej: KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947*. Praha 2017, s. 73.

⁷¹³ VÚA-VHA, sbírka 20, 20-13-07. Repatriace. Zápis o poradách.

⁷¹⁴ Tamtéž.

⁷¹⁵ Tamtéž.

⁷¹⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, k. č. 39. Směrnice pro přesun ze dne 10. června 1945. Příloha – prohlášení.

⁷¹⁷ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 103. Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 29-30.

chtělo zařídit návrat žen, „*teré svým dílem přispěly ve válečném úsilí... a mohlo se jim tak dostat přivítání, které jim za jejich práci náleží*“, ztráta nároků a benefitů byla pravděpodobně hlavním důvodem, proč od požadavku dřívějšího propuštění ustoupilo.⁷¹⁸ Většina československých žen, sloužících na britských ostrovech tak vyčkávala striktně daného pořadí demobilizace jednotek.⁷¹⁹ Mnohé z nich se pak do vlasti vrátily civilními transporty až ke konci roku 1945 či až v roce 1946.⁷²⁰

Po návratu do vlasti byla řada z nich konfrontována s faktem, že příbuzní nepřežili, či strádali v koncentračních táborech. „*Byla jsem demobilizovaná v listopadu 1945, hned jsem si zažádala na našem velvyslanectví o návrat domů, takže druhého prosince jsem repatriačním vlakem jela domů. Tady nikdo nebyl...*“⁷²¹ Tak na svůj příjezd zpět do vlasti vzpomínala například Margita Schneiderová-Rytířová. Podobně jako všichni ostatní repatrianti musela pravděpodobně i ona podstoupit další část repatriačního procesu, nyní již na půdě Československa. Bylo nutné absolvovat další lékařskou prohlídku, poskytovanou záchytnými stanicemi. Na základě lékařského osvědčení pak obdržet doklady tzv. registrační průkaz a dále podpurný list, na který byly zaznamenávány peněžité i naturální výpomoci. Dále bylo nutné se do 3 dnů policejně přihlásit k pobytu. V rámci oficiální pomoci měl každý repatriant nárok na maximálně týdenní ubytování zdarma, stejně jako na přidělení stravovacích lístků a počáteční finanční podporu. V případě potřeby zajišťoval dále Repatriační odbor rovněž ošacení.⁷²² Absolvování oficiálních repatriačních kroků byl ale jen začátek dlouhé a náročné cesty adaptovat se na poválečné hospodářské a sociální podmínky, stejně jako akceptovat a vyrovnat se s řadou společenských a politických změn.

---

⁷¹⁸ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 103. Koncept dopisu velitele československé vojenské mise, červenec 1945.

⁷¹⁹ Dřívější uvolnění ze služby bylo možné ze zdravotních důvodů, či na základě tzv. „compassionate grounds“ tedy rodinných důvodů.

⁷²⁰ Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 31.

⁷²¹ Srovnej: Paměť národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Margitou Schneiderovou Rytířovou 21. 10. 2009. <http://www.pametnaroda.cz/story/rytirova-roz-schneiderova-margita-1924-857>. 22. 11. 2018.

⁷²² KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijet. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947*. Praha 2017, s. 108-122., RUTOVÁ (SUŠILOVÁ), Radana: *Židé v poválečném Československu*. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2011. Dostupná online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87074>. 11. 3. 2019.

Demobilizace a repatriace československých příslušnic britské armády na Středním východě

Demobilizace a následná repatriace československých příslušnic z oblasti Středního východu byla v několika ohledech komplikovanější a výrazně pomalejší než v případě československých krajanů vracějících se z území Velké Británie. Předně se jednalo o problémy dopravní související s nedostatkem přepravních prostředků. Navíc pověřené československé úřady byly v otázkách přepravy materiálně, finančně i komunikačně zcela závislé na Britech, respektive na Vrchním velitelství spojeneckých vojsk pro Střední východ (General Headquarters Middle East Forces, dále jen GHQ MEF), sídlícím v Káhiře, které si vyhrazovalo právo o repatriaci rozhodovat.

„Nikdo nemůže odjet ze S. V. [Středního východu – pozn. autorky] bez vědomí a souhlasu Britů“, informoval pražské MNO v srpnu 1945 náčelník Československého vojenského administrativního štábu pro oblast Středního východu podplukovník J. M. Novák.⁷²³ Kromě toho Britové striktně dodržovali dané pořadí demobilizace britských jednotek, a přednostně z oblasti odváželi zejména britské vojáky a občany. Na průtahy s odjezdem občanů ostatních spojeneckých států měly vliv i tamější komplikované politické poměry. Jednalo se o různé židovsko-palestinské bojůvky, teroristické útoky a politicky motivované stávky ve snaze cíleně blokovat odjezdy transportů. Zejména radikální židovská uskupení chtěla zabránit odlivu Židů z Palestiny tak, aby byla zajištěna jejich početní převaha nad arabským obyvatelstvem.⁷²⁴

Kromě lokálních potíží byl od počátku roku 1945 problematický i vztah jednotlivých československých úřadů, které do záležitostí repatriace zasahovaly. Konkrétně pak Generálního konzulátu v Jeruzalémě, Československého vojenského administrativního štábu pro Střední východ (dále jen Čs. VAŠ) a vyslané Repatriční mise pro Střední východ.

První zprávy o poměrech na Středním východě, které bylo nutné do zahájení vlastní repatriace vyřešit, zaslal MNO již v listopadu 1944 náčelník Čs. VAŠ podplukovník Novák. Nejprve všeobecně shrnul situaci panující v oblasti, zdůraznil nezávažnější problémy k řešení a v některých případech je i sám navrhoval. Jedním z bodů byla i situace žen v ATS a WAAF. Novák připustil určitý nátlak na ženy činěný ze strany Československé vojenské mise z dob

---

⁷²³ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 4. Zpráva o repatriaci občanů ze Středního východu ze dne 25. srpna 1945. V oblasti přestala po přejezdu československých vojáků do Velké Británie působit Československá vojenská mise. Jejím nástupcem se stal Československý vojenský administrativní štáb.

⁷²⁴ Tamtéž.

úřadování generála Mézla-Gaka. Zdůraznil i žádosti o úpravu služebního poměru k československé branné moci, proto navrhoval jejich převzetí do svazku československé armády ještě před ukončením války v Evropě a případně je zapojit do úkolů na osvobozeném území. Zohledňoval přitom i přání samotných žen, které například za skupinu žen v táboře Tel-El-Kebír přednesla Subaltern Zochovická. Čechoslovačky se obávaly, že pokud zůstanou sloužit v britské armádě, budou v ní muset pokračovat i po osvobození Československa.⁷²⁵

Novák také poukazoval na nespravedlivosti v oblasti sociálních dávek. „Žena po vstupu do ATS ztrácí nárok na sociální podporu, zatím co žena, která nevstoupila do ATS, pobírá tuto podporu. Tím vzniká paradox v neprospěch žen sloužících, ač právě ony splnily svoji povinnost, sloužíce za nejtěžších podmínek.“⁷²⁶ Doplnil, že finanční náležitosti britských občanek jsou vyšší, protože ty pobírají platy britských ATS, československé ženy však slouží v palestinských jednotkách ATS pod britskou správou, nepobírají tedy finanční ohodnocení jako britské občanky. MNO i na základě tohoto hlášení pověřilo vojenského a leteckého attaché Kallu, aby při vyjednávání uvolnění československých členek sborů v Anglii, prosadil obdobné stanovisko i v otázce československých žen sloužících na Středním východě. Již zmiňovaná iniciativa však nenašla u Britů kladnou odezvu. Tato informace se však již nedostala na Střední východ, stejně jako rozhodnutí MNO na Novákem předestřené problémy. Náčelník mise je tedy znovu urgoval v květnu 1945.

V této době však na Středním východě působila také Repatriační mise pro Střední východ, vedená vojákem z povolání majorem Josefem Brickseym. Ten byl na konci roku 1944 MSP i československou vládou pověřen vedením repatriační agendy a sociální péčí o repatrianty pro oblast Středního východu. Již brzy po příjezdu mise však vznikly spory o kompetence mezi jednotlivými československými úřady, který z nich má v otázce repatriace hlavní slovo. Repatriační mise měla zajistit repatriaci pro všechny osoby kromě vojáků v činné službě. Jejich převoz do vlasti spadal pod vojenské orgány, tedy pod Československý vojenský administrativní štáb. Do problematiky repatriace výrazně zasahoval i Generální konzulát v Jeruzalémě, jenž měl být nadřízeným úřadem pro vedoucího Repatriační mise. Vedoucí Repatriační mise na něm byl závislý zejména v otázce finanční. Konzulát měl pro misi zajišťovat předem dojednanou měsíční zálohu na vyplacení nejnutnějších dávek pro repatrianty. Generální konzul měl rovněž vedoucímu Repatriační mise zprostředkovat kontakty s

---

⁷²⁵ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 2. Repatriace a nevyřešené poměry. Zpráva ze dne z 1. listopadu 1944.

⁷²⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 2. Repatriace a nevyřešené poměry. Zpráva ze dne z 1. listopadu 1944.

představiteli různých palestinských a britských úřadů.⁷²⁷ Původně zamýšlená kooperace všech institucí za účelem urychlení repatriace československých občanů, však měla zcela opačný efekt.

Šéf Repatriační mise odmítal své přiřazení pod konzulát, vnímal jej pouze na formální úrovni. Žádal o možnost spravovat finanční dávky v rámci svého úřadu, bez spolupráce s konzulem a dovolával se pokynů od nadřízených úřadů, tedy Ministerstva sociální péče. Naproti tomu konzulát, plně podléhající pod Ministerstvo zahraničí, trval na podřízenosti Repatriační mise. Odůvodňoval ji mimo jiné tím, že v oblasti je již plně etablovaným úřadem a představuje pro britské orgány partnera pro vyjednávání. Do této situace pak vstupoval Československý vojenský administrativní štáb, jenž podléhal Ministerstvu národní obrany, a kromě československých vojáků v činné službě československé armády, komunikoval s britskými vojenskými úřady i v otázkách propuštění a odsunu československých vojáků z britské armády a později i žen v britských pomocných sborech. Různý výklad vládních direktiv i skutečnost, že každý úřad spadal pod kompetence jiného ministerstva v Londýně následně vedlo, kromě vzniku osobních animozit mezi představiteli jednotlivých úřadů, i k dublování úředních postupů, a tedy v konečném důsledku ke zmatení československé veřejnosti, jakým způsobem bude vlastně repatriace probíhat.

Například v případě československých žen v britských sborech odeslal vedoucí Repatriační mise Bricksey MSP následující periodické hlášení: „*Ve smyslu všech vydaných nařízení ministerstva sociální péče obírá se čs. repatriační mise pro S. V. ... všemi čs. občany, kromě vojáků v činné službě. Přes toto velmi jasné ustanovení snaží se zdejší čs. administrativní štáb utvořit si vlastní repatriační působnost a intervenoval v tomto směru na různých britských vojenských místech a chce do své repatriační činnosti pojmout nejen vojáky v činné službě nýbrž i demobilizované vojáky, ATS, WAAF, ženy vojáků... Samozřejmě, že tím nastala jakási dezorientace ve zdejší čs. emigrační veřejnosti.*“⁷²⁸

Podplukovník Novák s britskými úřady otázku propuštění a repatriace těchto žen prostřednictvím štábu skutečně projednával. Jako důvody pro tento postup ve svém hlášení pro MNO z 25. 6. 1945 uváděl nejen přání samotných žen, ale rovněž, že: „*15 z těchto žen jsou manželky vojáků a mají být repatriovány štábem jako rodinní příslušníci.*“⁷²⁹ V přidělení žen k vojenské repatriaci spatřoval i určité ocenění jejich služby, navíc by se tímto způsobem ženy

⁷²⁷ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-49. Dopis ze dne 9. srpna 1945.

⁷²⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-63. Periodická zpráva ze dne 25. května 1945.

⁷²⁹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 2. Hlášení ze dne 25. června 1945.

mohly do vlasti vrátit ve vojenském stejnokroji.⁷³⁰ Hlášení však velmi pravděpodobně nemohla být na MNO věnována pozornost.⁷³¹ Zajímavé bylo, že o měsíc dříve, Novák MNO naopak doporučoval, aby ženy v britské armádě ponechalo, a to z logických, ale i zjištěných důvodů: „*Bude lepší, zůstanou-li zatím v britské pomocné službě, aby se ulehčilo státní pokladně proplácením vyživovacích příplatků.*“⁷³²

Je však podstatné dodat, že zahrnutí žen ve sborech ATS a WAAF do vojenské části repatriace vyžadovali sami Britové, respektive GHQ MEF. Britské hlavní velení nepovažovalo Repatriační misi, ani jejího vedoucího za partnera pro jakákoli jednání. V tomto smyslu informoval MNO i podplukovník Novák: „*Britské úřady mohou jednati toliko s úřady uznanými, tj. buď se zastupitelskými úřady československými, v Káhiře a Jeruzalémě, neb československým administrativním štábem. Neznají žádný meziúřad...*“, dodal rovněž, že „*Britové mají v rukou veškeré informace o činnosti repatriační mise a v důsledku toho zaujali velmi nepříznivý postoj.*“⁷³³

Vedoucí Repatriační mise však ve své práci zatím pokračoval. Již v květnu 1945 do Prahy hlásil, že repatriace občanů je z technického hlediska připravena. Překážkou však byly administrativní potíže, zejména při vystavování pasů pro překročení mandátního palestinského území. Konstatoval rovněž, že při vyjednávání s britskými vojenskými úřady by mu situaci ulehčoval status aktivního důstojníka.⁷³⁴ Z Prahy však dorazila zcela opačná reakce, MNO totiž rozhodlo odebrat Brickseymu možnost nosit stejnokroj. Tento akt, kromě zesílení negativních vztahů mezi Repatriační misí a Československým vojenským administrativním štábem, vedl rovněž k tomu, že britské vojenské úřady s Brickseym prakticky přestaly komunikovat.⁷³⁵

Pro ucelenou představu o tom, jaké vlastně panovaly poměry na Středním východě, které zásadně ovlivňovaly život československých krajanů za války zde žijících, dodejme, že místy „velmi svérázné“ bylo i působení Československé vojenské mise, ze které později vznikl Československý vojenský administrativní štáb. Kontroverzní nebyla ani tak osobnost podplukovníka J. M. Nováka, tedy velitele štábu, jako spíše dřívějších představitelů mise z dob

---

⁷³⁰ Tamtéž.

⁷³¹ V rukou psané poznámce je na vlastním dokumentu uvedeno: „*Zůstalo nevyřízeno bývalým 1. oddělením čs. mise a nyní objeveno při provádění revize. Technicky není myslitelné zabývat se dodatečně takovými spisy. Proto založit.*“ Jako datum je uvedeno 23. 4. 1946.

⁷³² VÚA-VHA, sbírka 19, 19-01-49. Likvidace a repatriace ze dne 1. května 1945.

⁷³³ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 2. Hlášení ze dne 25. srpna 1945.

⁷³⁴ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-63. Periodická situační zpráva ze dne 14. května 1945.

⁷³⁵ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-47. Dopis ze dne 18. června 1945.

úřadování divizního generála Mézla – Gaka.⁷³⁶ Do doby tohoto úřadování spadají i rozhodnutí ohledně zvolených postupů vůči československým ženám v ATS. Věnujme tedy alespoň krátce pozornost tomu, co bylo terčem kritiky činnosti československé vojenské mise pro Střední východ, která byla předmětem poválečného vyšetřování.

Československá vojenská mise vznikala v komplikovaných politických, náboženských i ekonomických podmínkách, musela se postupně etablovat a několikrát reorganizovat, tak aby mohly být efektivně sestavovány, zásobovány a řízeny československé vojenské jednotky, zajištěn jejich výcvik, výzbroj a výstroj. Z tohoto pohledu – tedy organizace a následné vojenské účasti československých jednotek – můžeme činnost mise hodnotit jako úspěšnou. Již během války, především v souvislosti s přejezdem československé jednotky z oblasti Středního východu do Anglie, se však objevovala i kritika počínání jejich vedoucích představitelů.

Vedení mise bylo kritizováno za svévolné jednání v otázkách zařazování/nezařazování důstojníků na systematizovaná místa u jednotek, za jejich uměle nucené držení mimo poměr činné služby, naopak v okolí mise se ocitaly osoby, jež si důstojnickou hodnost neprávem přivlastňovaly. Palčivá byla otázka provádění superarbitračního řízení,⁷³⁷ přiznávané výše finančních příspěvků a podpor pro zajištění rodin zejména vojáků, ale i důstojníků a superarbitrovaných vojáků. Dále zde byly stížnosti na nevyřizování a nepřeposílání žádostí na ústředí v Londýně, různé podivné finanční hospodářsko-obchodní machinace a manipulace, které prošetřovaly i britské orgány a korupční jednání několika konkrétních představitelů mise za účelem sebeobohacení a jiné.⁷³⁸ K těmto jevům nepřímou přispívala i nedostatečná kontrola mise stran londýnského MNO i tamější náročné životní podmínky.

Jako minimálně diskutabilní se ukazovalo počínání zejména majora Rudolfa Šimana, náčelníka štábu, jenž rovněž plnil zpravodajské úkoly. Nadporučík Ing. Hugo Broda,⁷³⁹

---

⁷³⁶ MENGLER, Jan: *Divizní generál Ondřej Mézl – Andrej Gak a jeho působení v letech druhé světové války*. Bakalářská práce, Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2008. Dostupná online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/56564/>. 11. 3. 2019. Autor, dle mého názoru, sice zajímavě popisuje generálův život a osobnost, stejně jako těžkosti spojené s formováním československé jednotky na Středním východě. Bohužel, asi i z důvodu rozsáhlosti tématu, nepracuje s poválečným spisem o vyšetřování poměrů na Středním východě, uloženým ve VÚA-VHA, ve fondu 37.

⁷³⁷ Jedná se o přezkumné řízení k zjištění schopnosti nebo neschopnosti vykonávat vojenskou službu. Viz.: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/superarbitrace>. 10. 12. 2018.

⁷³⁸ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14/01-91. Různé vyšetřovací protokoly.

⁷³⁹ K osobám Šimana a Broda lze najít řadu podobně vyznívajících výpovědí: „*Poměr mezi Šimanem a Brodem je nejlepší. Cestovní účty, služební cesty atd. likvidoval mjr. Šiman hromadně, podepisoval... všechny Brodem předložené spisy... tyto cesty nebyly fakticky ani z části provedeny... Jednalo se o sta a sta liber.*“ Dále pak například: „*Jmenovaný [Brod] je neobyčejně mazaný a šikovný člověk, který se přizpůsobí všem poměrům... udržoval dobrý poměr se všemi osobami proto, aby z toho těžil. Brod vlastní několik tisíc liber a to z různých obchodů, které prováděl hlavně v roce 1942 a 1943. Jednalo se o obchody se zlatem: difference mezi zlatou librou v Egyptě a Palestině... činil někdy i 3 libry za kus, takže jedna cesta do Egypta a zpět vynášela i 1000 liber...*“

vedoucího finanční sekce mise tzv. československé vojenské likvidatury – Východní či podplukovníka MUDr. Evžena Reichenthala, který měl na starosti kromě jiného i superarbitrační řízení.⁷⁴⁰ Výše jmenovaní patřili během poválečného vyšetřování k nejčastěji zmiňovaným ve spojitosti s různými delikty i v souvislosti se silným vlivem na velitele mise divizního generála Ondřeje Mázla – Gaka.

S obecně nedobrou reputací vojenské mise se musel vyrovnat i její oficiální nástupce, Československý vojenský administrativní štáb. V jeho činnosti i v roce 1945 však například vedoucí Repatriační mise viděl kontinuitu s nezákonnými a nespravedlivými kroky z dob úřadování Gakovy mise a opakovaně ji zmiňoval ve svých periodických zprávách. „*Již před mým vysláním na Střední východ bylo v Londýně dostatečně známo, jakým způsobem si zde počínal... čs. administrativní štáb... Zdejší čs. emigrační veřejnost byla terorizována všelijakým způsobem.*“⁷⁴¹ Potíže v interní komunikaci s MNO připouštěl i velitel štábu podplukovník J. M. Novák, zejména ve chvíli, kdy byl za účelem urychlení repatriace na Střední východ znovu odeslán nadporučík Hugo Brod. „*Prosím, aby MNO uvážilo pozornost, kterou tyto osoby vzbuzují, řeči a škodlivé odezvy, které vyvolávají... Místo podpory je štáb zlehčován, křivě podezírán a za svojí nesnadnou povinnost ještě napadán.*“⁷⁴²

Není smyslem této kapitoly posuzovat vlastní činnost, či personální obsazení československých vojenských institucí na Středním východě, nicméně tyto instituce a jejich představitelé měly vliv i na život československých žen sloužících v ATS, a to jak na okolnosti přihlášení se do sboru, pod jehož diskutabilním dodatkem o vystěhování z oblasti v případě neuposlechnutí byl podepsán právě nadporučík Hugo Brod, tak na jejich každodenní život v britské armádě. Podezření, že Československá vojenská mise do Londýna neodeslala několik stížností československých žen, pak kromě vlastních domněnek samotných žen, potvrzuje skutečnost, že minimálně jeden originál dopisu adresovaný MNO, je uložen v archivních spisech vojenské mise.

Pravou rukou Broda je rotný aspirant Rýdlo Bohumil, který prováděl obchody Broda jako výkonný orgán.“ VÚA-VHA, 37, 37-14/1-91. Výpověď Františka Šípa.

⁷⁴⁰ K osobě MUDr. Reichenthala se ve spisu lze dočíst například: „*Pomocí Broda se dostal do armády. Zde se dopustil řady přehmatů. Byly to křiklavé kousky, že se veřejně mluvilo o tom, že odvod u čs. jednotky a následující superarbitrace stojí 50 L... Prakticky to znamenalo, že byli odváděni lidé s chybami, pobýli si 6 měsíců – pro požitky předepsaná délka vojenské služby – u československé jednotky v nemocnici a po této době byli pro tutéž vadu s níž byli odvedeni, superarbitrováni.*“ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14/1-91. Zpráva polního prokurátora na S. V. Otakara Bendy.

⁷⁴¹ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-63. Periodická situační zpráva ze dne 13. června 1945.

⁷⁴² VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-73. Vysílání osob na Střední východ ze dne 15. února 1946.

Vraťme se ovšem k problematice repatriace. V srpnu 1945 vydalo MNO nové všeobecné směrnice, zdůraznilo mimo jiné, že ve věci je třeba postupovat zcela dle stanovisek britského velení. Rozšířilo také okruh osob, které měly být repatriovány prostřednictvím administrativního štábu. Kromě lékařů sloužících v britské armádě se jednalo i o československé příslušnice sloužící v ATS a WAAF, k jednáním o jejich propuštění dostal štáb plnou moc. MNO předpokládalo přepravu v součtu asi 600 osob, pro plné využití přepravního prostoru navrhovalo případně přibrat i superarbitrované mužstvo. Pro ostatní československé občany měla převoz zařídit Repatriační mise.⁷⁴³

I po bližší specifikaci a rozdělení agendy spory představitelů jednotlivých československých úřadů pokračovaly, stejně jako vzájemné očerňování a obviňování z průtahů s vlastní repatriací. Za účelem zmírnění napětí tak byl na začátku roku 1946 odvolán vedoucí Repatriační mise, jehož agenda přešla plně pod správu československého Generálního konzulátu.⁷⁴⁴ Vojenskou částí repatriace, tedy od srpna 1945 i přepravou členek ATS, se měl dále zabývat Československý vojenský administrativní štáb. Náčelník štábu kromě plánování tras – v úvahu připadala cesta z Egypta lodí do Itálie a následný přesun vlakem, či přejezd lodí do Francie a následně vlakem přes Německo⁷⁴⁵ - a domlouvání různých vstupních povolení, vyjednával i propuštění žen z britských služeb. Britové trvali na dodržení tzv. „Release scheme“ – plánu demobilizace dle všech jeho kritérií. Československé „ej-tý-esky“ tak z důvodu různé délky služby nemohly být propuštěny jako jeden celek. „*Tuto výsadu by žádaly všechny ženy ATS britské i ostatních národností*“,⁷⁴⁶ informoval MNO podplukovník Novák. Za účelem projednání otázek návratu také navštívil československé ženy v táboře Tel-El-Kebír. Kromě vůle britských vojenských úřadů urychlit jejich propuštění, konstatoval, že ženy „*jsou vskutku značně sklíčený a vyčerpány žhavým podnebím, prací a nedostatečnou stravou... odešel jsem však s dojemem, že přijímají věci tak jak jsou.*“⁷⁴⁷ Novák také při této příležitosti žádal o možnost ponechat ženám vojenské uniformy a navrhoval, aby si mohly vybrat dovolenou a být dále propuštěny štábem. Následně by jim zajistil ubytování, stravu a sociální podpory by zprostředkoval Generální konzulát. Návrh měl být vzat v úvahu.⁷⁴⁸

---

⁷⁴³ VÚA-VHA, sbírka 37, 37-14-67. Provedení repatriace. Zpráva ze dne 15. srpna 1945.

⁷⁴⁴ VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Displaced Persons)*. Brno 2004, s. 74.

⁷⁴⁵ Tamtéž, s. 74.

⁷⁴⁶ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 4. Zpráva ze dne 1. září 1945.

⁷⁴⁷ Tamtéž.

⁷⁴⁸ Tamtéž.

Již o dva měsíce později, tedy v listopadu, však kromě prostého konstatování, že „*repatriace vážne*“, ⁷⁴⁹ referoval o prakticky nulovém postupu v otázce propuštění žen z ATS. Britské vojenské velení nechtělo povolit precedens, který by mohl být využit i ostatními spojeneckými vládami. S ohledem na fakt, že dle propouštěcího plánu by poslední československé „ej-tý-esky“ byly demobilizovány až na jaře následujícího roku, zažádal Novák GHQ MEF o jejich transfer do počtu administrativního štábu. „*Jinak by se mohlo stát, že by právě ony nejzasloužilejší ženy zde zůstaly, zatím co by všechny ostatní jely domů.*“ ⁷⁵⁰ Až v druhé polovině listopadu britské úřady žádosti vyhověly. Důvodem změny postoje byla skutečnost, že po odjezdu posledního československého repatriačního transportu, by finanční výdaje plně hradila britská strana. ⁷⁵¹ Za účelem převedení žen do stavu štábu souhlasily rovněž s udělením dovolené. Čechoslovačky byly demobilizovány v místě náboru, nejčastěji tedy v Sarafandu, a na štábu se pak prezentovaly od druhé poloviny ledna 1946. Například Edita Zochovická si mohla vybrat 56 dní dovolené s účinností od 17. ledna 1946, její konečné propuštění z britské armády bylo účinné až od 14. března 1946. ⁷⁵² Zochovická rovněž převzala velení nad skupinou 40 žen, které se na štábu do března 1946 přihlášily a poprvé v průběhu války se (dočasně po dobu transportu) staly vojenskými osobami československé armády. ⁷⁵³

Na konci ledna 1946 pak náčelník štábu Novák informoval MNO o schválení lodního transportu pro československé vojenské osoby a jejich rodinné příslušníky, jenž od února zajistí Britové a který povede přes Itálii. Zde budou muset repatrianti vyčkat na příslušný vlak do Československa. Blížil se i vlastní odsun československých členek britských pomocných sborů. Měly být odeslány s příbuznými vojáky v rámci IV. transportní skupiny. ⁷⁵⁴ Na cestu přes Suez do Neapole se vydaly až v druhé polovině března 1946. „*V Neapoli jsme byly asi týden, přibráli jsme zajatce – Slováky, kteří sloužili v německé armádě. Konečně se transport vypravil na cestu. První vlak byl ještě britský či spojenecký, ale ve Villachu už čekal náš vlak. To už s námi nebyla vůbec řeč, jak jsme se těšily.*“ ⁷⁵⁵ Takto na průběh přesunu vzpomínala po válce Edita

---

⁷⁴⁹ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-10/06, svazek 5. Hlášení ze dne 7. listopadu 1945.

⁷⁵⁰ Tamtéž.

⁷⁵¹ Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války.* Praha 2016, s. 61.

⁷⁵² Release Certificate of Edith Zochovitzki. Kopie v držení autorky. Za poskytnutí materiálu děkuji Beruně Švermové-Kopoldové.

⁷⁵³ Srovnej: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války.* Praha 2016, s. 61-62.

⁷⁵⁴ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 109. Repatriace ze Středního východu ze dne 24. ledna 1946.

⁷⁵⁵ Přepis rozhovoru s Editou Zochovickou pro Český rozhlas, zpracováno pro časopis *Mosty*. Číslo 21, 2001, s. 11.

Zochovická, do Československa se společně s ostatními asi 40 bývalými členkami ATS vrátila až na konci března 1946.⁷⁵⁶

Vytoužený návrat však nebyl jednoduchý, ani příliš veselý. Především konfrontace se ztrátami blízkých působila tíživě, stejně jako nejistota dalšího žití, či pracovního uplatnění. „*Stála jsem na nádraží... a nevěděla, kam a co. Peníze jsme neměli, nic jsme neměli, jen ten Kit Pack. To je ta vojenská taška s tou uniformou, a nic víc... Přišel ke mně nějaký důstojník nebo voják a řekl: ‚Co s vámi?‘ A já jsem řekla: ‚Já nevím, já nemám kam jít.‘ A on řekl: ‚Tak do repatriační stanice.‘*“⁷⁵⁷ Tak popisovala své první dojmy z příjezdu do Prahy Hana Pavlů. Nejprve bylo třeba absolvovat druhou část repatriačního procesu, tedy přihlásit se na některé z repatriačních stanic a dořešit „ponávratovou“ administrativu.

Bývalé členky sborů ATS na Středním východě, které se nedočkaly pomoci příbuzných, se i nadále držely pohromadě. Byly dočasně ubytovány v Žitné ulici v pobočce YWCA. Otázky spojené s potenciální možností dalšího působení těchto žen ve svazku československé armády, šla na MNO vyřizovat Edita Zochovická. Rozhovor vedla s Karlem Klapálkem, ten byl sice dle jejích vzpomínek velmi zdvořilý, ale: „*ukázalo se, že snad ani neví, že existovala nějaká skupina žen v poušti v Egyptě, a že tam ta děvčata získala dobrou kvalifikaci ošetrovatelek, úřednic, že pracovala v dílnách, řídila auta.*“⁷⁵⁸ Výsledkem jednání bylo rozčarování i zklamání. Navzdory získaným válečným zkušenostem, jazykovým znalostem, a především pak odborné vojenské specializaci, neprojevila československá armáda o práci těchto žen větší zájem. Sama Zochovická byla z armády definitivně propuštěna 17. května 1946.⁷⁵⁹ Pak již nezbývalo než se pokusit začít znovu žít v poválečných poměrech.

Repatriace československých občanů ze Středního východu byla ukončena v květnu 1946.⁷⁶⁰ Celý proces hromadné poválečné repatriace pak byl rozhodnutím vlády uzavřen k 31. březnu 1947 a v jeho průběhu se do osvobozeného Československa navrátilo 692 000 československých občanů a občanek.⁷⁶¹ Znovu se zapojili do politického, sociálního a

---

⁷⁵⁶ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 62. Autor zde nesprávně uvádí jako měsíc návratu duben 1946.

⁷⁵⁷ Paměť národa. Post Bellum. Příběhy 20. století. Rozhovor s Hanou Pavlů 17. 2. 2003. Dostupný online: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/682/clip/3705>. 4. 12. 2018.

⁷⁵⁸ *Vzpomínka na Editu Zochovickou. Část druhá – Domů... a zase dál*. In: *Maskil*. Číslo 8, 2009, s. 16.

⁷⁵⁹ Potvrzení Edity Zochovické o konání činné vojenské služby. Kopie v držení autorky. Za poskytnutí materiálu děkuji paní Beruně Švermové-Kopoldové.

⁷⁶⁰ VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Displaced Persons)*. Brno 2004, s. 75.

⁷⁶¹ RUTOVÁ (SUŠILOVÁ), Radana: *Židé v poválečném Československu*. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2011, s. 37. Dostupná online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87074>. 11. 3. 2019.

ekonomického rozvoje osvobozené republiky, někteří se – i s ohledem na tíživou absenci jakýkoliv rodinných vazeb – rozhodli pro návrat do míst svého válečného života. V pořadí poválečného vypořádání se s válkou mělo kromě stíhání zrádců a kolaborantů dojít i ke společenskému ocenění těch, kteří k osvobození vlasti aktivně přispěli. K nim patřily i mnohé československé ženy sloužící v československé a britské armádě. Jaké bylo zhodnocení jejich podílu a jaký byl další vývoj otázky poválečné služby žen v československé armádě?

V osvobozené republice

Ve chvíli, kdy Edita Zochovická projednávala na MNO budoucí uplatnění navrátilých se děvčat ze Středního východu v československé armádě, možná netušila, že tato otázka interesovala již mnohem širší skupinu žen. I ty vojákyně, které se vrátily do Československa v řadách československého armádního sboru, neměly jistotu, zda budou moci ve službě zůstat, či zda z ní budou propuštěny. Dekret prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě platil po dobu války. Byl tedy nejvyšší čas upravit postavení těchto žen v armádě i v mírově době, stejně jako ocenit jejich podíl na bojích za osvobození vlasti. Následující řádky jsou tedy věnovány úvahám o poválečné vojenské službě žen v československé armádě, o jejich zapojení do branné výchovy, stejně jako společenskému, politickému a vojenskému ocenění jejich služby. Mezi těmi, které konaly službu přímo v československé armádě a těmi, které sloužily v armádách spojeneckých, existovaly určité rozdíly. Ty souvisely s různým vývojem válečné a poválečné situace, a především pak s odlišnou dobou jejich návratu do vlasti.

Československé ženy působící v československém armádním sboru se v osvobozené domovině ocitly v květnu 1945. Mohly se tak účastnit historicky první poválečné vojenské přehlídky. Slavnostní pochod osvobozenou Prahou se konal dne 17. května 1945. Před prezidentem Benešem, představiteli Košické vlády i širokou československou veřejností společně s vojáky 1. československého armádního sboru defilovalo i několik stovek československých vojákyně.⁷⁶² Řada z nich pociťovala smíšené pocity – nevěřičnost a radost, především však dojetí a hrdost. Zdravotnice Věra Tichá například vzpomínala: „... *pak přišel slavný 17. květen, kdy jsem po tolika letech a po tolika strastech vstoupila do Prahy...Obklopovaly nás domy ozdobené československými praporky a s okny plnými rozzářených tváří... Na Vinohradskou ulici jsem si nepamatovala, ale pak jsem najednou po levé ruce poznala budovu Národního muzea a za okamžik jsem viděla důstojnou sochu svatého Václava. V tom okamžiku jsem věděla, že jsem doma, a zmocnil se mě strach, aby to nebyl jen sen... Pražané křičeli „Nazdar!“ a házeli na nás celé náruče bezu.*“⁷⁶³

Spojačka-radistka Slávka Altmanová na přehlídku i po letech vzpomínala, jako na „*zážitek všech zážitků*“, vyzdvihovala především vřelé přijetí Pražanů.⁷⁶⁴ Podobně o ní hovořila i zdravotní sestra Marie Sýkorová. „*Byla jsem hrdá na to, že mohu být přítomna této velkolepé*

---

⁷⁶² Srovnej: <http://zeny-bojujici.cz/fotogalerie/17-kveten-1945>. 29. 12. 2018., <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=12025>. 29. 12. 2018.

⁷⁶³ TICHÁ, Věra: *Po boku mužů*. Praha 1966, s. 141.

⁷⁶⁴ VONDŘÁČEK, Jan: *A smrt byla na dosah*. Most 2009, s. 148.

oslavě ukončení války. Lidé nám házeli květiny a moc si nás vážili.“⁷⁶⁵ Záznamem o vojenské přehlídce uzavírala symbolicky svůj deník spojařka Jiřina Švermová-Kopoldová. Kromě nadšení je její zápis důkazem i určité únavy a vyčerpání ze závěrečných dnů války. „Dnes už vůbec necítím nohy. Od rána chodíme nebo stojíme – byla přehlídka – snad už poslední v mém životě. Šli jsme přes Václavák na Staroměstské náměstí, kde stál pan prezident. Volání, mávání. Nakonec jsme po dlouhé a namáhavé cestě v Praze. Je mi jako ve snu.“⁷⁶⁶

Participace žen na slavnostním defilé byla reflektována i v médiích. Rudé právo informovalo o pochodu kombinované ženské rotы „jejíž bojové úkoly – zejména ve spojovací službě – vykonávají ženy stejně jako muži za nejprudší palby a se zbraněmi“ a jež vzbudila „nadšenou pozornost.“⁷⁶⁷ Historicky první číslo obrazového týdeníku Květen otisklo o necelých 14 dní později dvoustránkový článek o „Ženách v československé armádě“, jenž přibližoval životní cesty několika vybraných žen. Mezi nimi nechyběla Jiřina Švermová, dcera Jana Švermy či parašutistka Magda Kováčová.⁷⁶⁸ Autorka textu vyzdvihovala odhodlanost, se kterou ženy vstupovaly do formující se československé jednotky a pozitivně hodnotila jimi odváděnou bojovou činnost. „Vyznamenání na kabátci vojenského stejnokroje svědčí, že se osvědčily a plně splnily své úkoly!“⁷⁶⁹

V době probíhající květnové oslavy však byly Čechoslovačky v britských pomocných sborech stále na svých místech ve službě. Bylo tomu tak i při dalších vojenských přehlídkách, kdy se v osvobozené vlasti postupně prezentovaly i ostatní vojenské útvary – Československá samostatná obrněná brigáda, 1. československá smíšená letecká divize v SSSR či konečně 13. srpna 1945 i českoslovenští letci z Velké Británie.⁷⁷⁰ Čas vojákyn britské armády přišel v roce 1946. Slavnostní přehlídce u příležitosti prvního výročí konce války se poprvé a naposledy účastnila i skupina žen ze Středního východu.⁷⁷¹ Defilé se však neslo v poněkud pozměněných podmínkách a ačkoli se jednalo o přehlídku i před veliteli spojeneckých vojsk, hlavní pozornost byla věnována maršálu Koněvovi a vděku vítězné Rudé armádě. Možná i to bylo jedním z důvodů, proč v dochovaných ego dokumentech či rozhovorech s „ej-tý-eskami“ ze Středního

⁷⁶⁵ Tamtéž, s. 131.

⁷⁶⁶ KOPOLDOVÁ-ŠVERMOVÁ, Jiřina: *Deníček spojařky*. VITÁKOVÁ, Alena (ed.) Praha 2015, s. 167.

⁷⁶⁷ *Rudé právo*. Číslo 1, 18. 5. 1945. Dostupné online: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:5f01dda0-ef67-11dc-8975-000d606f5dc6?page=uuid:90063bc0-e92d-11dc-8cc5-000d606f5dc6>. 2. 1. 2019.

⁷⁶⁸ *Květen*. Číslo 1, 1945, s. 2-5.

⁷⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁷⁰ Srovnej: <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=12025>. 2. 1. 2019.

⁷⁷¹ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 62. (Jedná se o fotografii z přehlídky)., *Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války*. Praha 1992, s. 11. (Jedná se o fotografii z přehlídky).

východu, vzpomínka na slavnostní přehlídku zcela absentuje.⁷⁷² Jejich účast nijak nezmiňoval ani soudobý tisk, jenž však stejně tak vynechal jakékoli zmínky i o příslušnicích Svobodova sboru. V kontextu účasti žen na přehlídce referoval o těch, které v „*pestrobarevných národních krojích vítaly a hostily vojáky pivem a limonádou*“, o ženách ve vojenských uniformách mlčel.⁷⁷³

Příslušnice československého armádního sboru se však v průběhu roku 1946 účastnily i dalších přehlídek – například v Žatci u příležitosti výročí vypálení Českého Malína, či dále v Litoměřicích,⁷⁷⁴ o rok později defilovaly i na oslavách 30. výročí bitvy u Zborova.⁷⁷⁵ V následných 50. letech pochodovaly na přehlídkách lidově-demokratické armády a účastnily se oslav významných dnů – například Dne československé armády. Ačkoli jejich participace byla znatelně méně zmiňována v celostátních periodikách, ústřední tiskový orgán Rady československých žen, a později pak Československého svazu žen *Vlasta* neopomíjel ani v 50. a 60. letech připomínat podíl účastnic bojů na východní frontě. Logicky pak byly z ideologických a politických důvodů zcela vynechány jakékoli zmínky o ženách ve spojeneckých armádách, tedy i v pomocných sborech WAAF a ATS.

Účast na slavnostních defilé můžeme považovat za určitý druh celospolečenského projevu uznání a ocenění odvedené práce žen za války. I proto byla v tomto směru květnová přehlídka roku 1945 účastnicemi vnímána jako zcela výjimečná. Ocenění služeb vlasti však mělo nabýt i oficiálních rozměrů, tedy především projevu uznání ze strany československého státu. To nejčastěji probíhalo dvěma způsoby. První souvisel s udělením státního vyznamenání, či některé z medailí. Vojákům byl již během války udělován československý válečný kříž 1939, otázkou však zůstalo, jakým způsobem zhodnotit činnost mužů, kteří se aktivně neúčastnili boje. Jednalo se o různé letecké mechaniky, zbrojře či operátory.

Československá exilová vláda tak ještě v Londýně v roce 1943 vydala nařízení, kterým byla zřízena československá medaile za zásluhy. Ta se udělovala za vynikající vojenské činy a zásluhy mimo boj. Obdržet ji mohli i spojenečtí vojáci. Medaile rozlišovala dva stupně, a to zásluhy I. a II. stupně, jež lišily především kovem, ze kterého byly vyrobeny. Právě toto

---

⁷⁷² Nehovoří o ní ani Hana Pavlů, ani Edita Zochovická či Hana Hlošková-Filipovičová. Na uváděných fotografiích (viz odkaz č. 10) je vidět, že se jedná o malou skupinu cca 12 žen. Z výše jmenovaných je na fotografii dobře identifikovatelná Hana Pavlů, ostatní zmiňované chybí.

⁷⁷³ Např. *Rudé právo*. Číslo 149, 1946, s. 5. Dostupné online:

http://www.digitalniknihovna.cz/cuni_fsv/view/uuid:e0ebf680-f425-11dc-b229-000d606f5dc6?page=uuid:8f687cd0-f3fc-11dc-897a-000d606f5dc6. 4. 1. 2019.

⁷⁷⁴ <http://zeny-bojujici.cz/fotogalerie/po-valce>. 4. 1. 2019.

⁷⁷⁵ <https://multimedia.ctk.cz/foto/index?documentID=906773&select-continue=1>. 4. 1. 2019., <http://www.vhu.cz/exhibit/zborov-pamatnik-k-tricatemu-vyroci-bitvy-u-zborova-2-cervence-1917/>. 4. 1. 2019.

vyznamenání obdržely i některé československé členky britských pomocných sborů. Nejednalo se však o plošné vyznamenání všech účastnic. Například z žen, které sloužily ve WAAF ve Velké Británii obdržely medaili za zásluhy I. stupně pouze dvě, a to Dolores Šperková a Betty Wordenová. Obě ženy strávily určitou dobu své služby na Inspektorátu československého letectva.⁷⁷⁶ V otázce malého, až zanedbatelného počtu vyznamenaných členek WAAF a ATS se znovu mohly projevit negativní následky nedůsledné evidence žen v britské armádě i skutečnost, že nebyly repatriovány jako jedna ucelená skupina. Do vlasti se totiž vracely různými transporty jednotlivě, navíc již jako civilistky. Svůj vliv však mohl mít i zcela opačný jev, totiž, že některé československé „waafky“ a „ej-tý-esky“ se do vlasti nevrátily vůbec a naturalizovaly se v Anglii. Zde však dle dostupných zdrojů alespoň některé obdržely ještě před demobilizací britská státní vyznamenání. Jednalo se o tzv. *Defence Medal*, či *War Medal* určené pro vojáky a vojákyně nebojových složek.⁷⁷⁷

Situace žen, které se vracely ze Středního východu byla od žen v ATS a WAAF na britských ostrovech odlišná. První návrhy k jejich ocenění zformuloval již v září 1945 náčelník Československého vojenského administrativního štábu podplukovník Novák. V dokumentu, ve kterém zároveň doporučoval ocenit zásluhy britských vojáků – žen i mužů, kteří se zasloužili o československé vojsko – vypsals i 83 jmen žen ATS a WAAF, které sloužily na Středním východě.⁷⁷⁸ Vezmeme-li v úvahu dostupné informace britských úřadů, jež udávaly celkový počet 119 přijatých Čechoslovaček do sborů, respektive žen, které se hlásily k československé národnosti, zahrnoval Novákův návrh drtivou většinu ze všech československých občanek sloužících v britské armádě. Z blíže nejasných důvodů však zůstal pouze v konceptu.

V dalším dokumentu z října 1946 uváděl v té době již bývalý náčelník štábu Novák jako důvody k vyznamenání, že „vystupování čs. žen v britské armádě bylo vzorné“ a že „velmi dobře reprezentovaly čs. zahraniční armádu v cizině.“⁷⁷⁹ Seznam navrhovaných nyní

---

⁷⁷⁶ *Osobní věstník Ministerstva národní obrany*. Číslo 7, 1946. Dostupné online: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:d9190fec-f042-4b1d-acd2-18436e77d599?page=uuid:3cc03d60-032e-11e7-8170-005056822549>. 13. 1. 2019., dále: PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 191-192 a 213.

⁷⁷⁷ The Defence Medal obdržela například dosud žijící členka WAAF československého původu Theresie Schneiderová. Za zprostředkování kontaktu děkuji Tomovi Dolezalovi. (Many thanks to Tom Dolezal, who put me in the contact with Theresie.) Další britská vyznamenání viz.: https://fcfa.com/2015/01/25/british-medals-awarded-to-czechoslovak-airmen-in-ww2/?fbclid=IwAR3OZtSdUgyFep-JVg_yOfiAGW5GH_Vtq9XNRqPcBx1E4YdzivdwOiCRQLk. 20. 1. 2019.

⁷⁷⁸ VÚA-VHA, f. Československý vojenský administrativní štáb – Střední východ, k. č. 5. Dopis ze dne 7. září 1945.

⁷⁷⁹ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 231.

obsahoval „pouze“ 31 jmen, zejména těch žen, které sloužily v Tel-El-Kebíru.⁷⁸⁰ Snížení počtu jmen na třetinu mohlo souviset se skutečnými počty repatriovaných žen zpět do vlasti, zajímavé však je, že mezi navrženými osobami některá výrazná jména chyběla, to byl případ důstojnice Edity Zochovické. Novákův druhý podnět byl však alespoň z části zohledněn a v březnu a dubnu 1947 byla v Osobním věstníku uveřejněna jména celkem 21 členek ATS ze Středního východu, které obdržely československou medaili za zásluhy II. stupně. MNO pravděpodobně pracovalo s několika různými písemnými podklady a návrhy, protože k vyznamenaným patřila i Edita Zochovická, naopak některá jména původně navržená Novákem, nebyla vzata v úvahu. V důsledku postupně měnících se vnitřních i mezinárodních politických podmínek pak pravděpodobně již další členky britských sborů vyznamenány nebyly. Další uznání v tomto směru přišlo pro některé až v 60. letech, či až po Sametové revoluci v 90. letech.⁷⁸¹

Druhým způsobem, který bychom mohli přiřadit k určité formě oficiálního uznání stran československého státu pak bylo vydání *Zákona č. 255/1946 Sb. o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození*. Zákon specifikoval kategorie osob, které byly účastny národního boje za osvobození, a jež dále měly na základě vydaného Osvědčení nárok na výhody ze zákona plynoucí. Patřily k nim i muži a ženy, kteří konali vojenskou službu ve spojeneckých armádách, tedy i československé členky ATS a WAAF. Dle této právní normy měly být participantům národního odboje z poloviny vyhrazeny místa ve státní a veřejné službě, měli mít přednostní právo na umístění do různých podniků, živností či závodů, stejně jako na vyřízení tzv. přidělového řízení, tedy při přiřazení majetku po zrádcích a kolaborantech. Prioritně měli být přijímáni do škol a kurzů. Zákon dále stanovoval tzv. „odpočivné“, neboli zaopatřovací platy, stejně jako přechod výše vypsanych výhod na další rodinné příslušníky v případě smrti. Další články jasně definovaly, kdo za žádných okolností o Osvědčení žádat nemůže a jaký je postih za falešné údaje, či za neoprávněné vydávání se za účastníka národního boje za osvobození.⁷⁸² Na základě tohoto zákona, účinného od června 1946, zažádalo o vystavení Osvědčení i několik československých „ej-tý-esek“ a „waafek“. Jednalo se však o malý počet do 30 žadatelek, kdy navíc některé mohly

---

⁷⁸⁰ Tamtéž.

⁷⁸¹ Například v listopadu 1968 přišlo člence ATS na Středním Východě Haně Hloškové-Filipovičové oznámení o obdržení 2 britských vyznamenání Africa Star (za službu v Africe) a War Medal. Za poskytnutí materiálu děkuji PhDr. Pavlovi Kreisingerovi.

⁷⁸² https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-255/zneni-19460618#p22_p22-5. 17. 1. 2019.

o příslušný doklad zažádat až později v 60. letech. Ostatní, především ty, které z politických důvodů opustily po únoru 1948 republiku, o příslušné Osvědčení nezažádaly vůbec.⁷⁸³

Zákonná úprava však stavěla ženy sloužící v britské armádě do určité nevýhody. Problém byl především v tom, že dle zákona doba strávená v boji za národní osvobození končila nejpozději 5. května 1945. Jednalo se sice z pohledu faktického průběhu osvobozování Československa o datum logicky určené, ale zejména v případě žen, které sloužily na Středním východě až do konce roku 1945, respektive do března 1946, i o datum nespravedlivě zvolené. Československé a později i české úřady odmítaly ženám započítat téměř rok služby navíc a důsledně trvaly na dodržení stanoveného data. To byl případ například Hany Pavlů, která o rozšíření doby strávené v odboji, respektive ve spojenecké armádě usilovala ještě v roce 2006.⁷⁸⁴ Postup úřadů lze na jednu stranu označit za jednoznačně v souladu s právem, na stranu druhou však z pohledu lidského, navíc již po roce 1989, za méně šťastný. Hana Pavlů (i jiné československé ženy) prokazatelně konala vojenskou službu ve spojenecké armádě až do doby své repatriace v březnu 1946.

Ke státním projevům uznání chování a činnosti žen v průběhu války však lze přičíst i poválečné úvahy o budoucím vývoji otázky vojenské služby žen v československé armádě v mírové době. Již od konce války v roce 1945 bylo jasné, že bude nutné podniknout další (nejen) právní kroky v problematice vojenské služby žen v československé armádě. Řada žen navrátilších se do republiky pokračovala ve službě, pracovala ve vojenských nemocnicích či zůstávala na různých administrativních pozicích u štábů a posádek.

V první fázi byla v listopadu 1945 usnesením vlády prodloužena platnost dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československých jednotkách.⁷⁸⁵ Další právní úprava byla vydána v lednu 1946. Ta však nepojednávala o aspektech vojenské služby či branné povinnosti žen do budoucna, zákon o *Zatimní úpravě vojenské služby žen v československé branné moci* shrnoval a normoval stav, který již v dané chvíli existoval. Věnoval se otázkám zaopatřovacích platů a jasnému vymezení podřízení žen služebním, kázeňským a kárným předpisům. Po propuštění z armády přestávaly být – na rozdíl od mužů – příslušnicemi branné

---

⁷⁸³ To byl případ i Dolores Šperkové-Prchalové, jež emigrovala do Velké Británie. Její žijící dcera vzpomíná, že dokumenty k rehabilitaci matky obdržela až v roce 1990, nicméně je odmítla vyplnit, protože tak dle jejího názoru měl automaticky postupovat stát. Rozhovor s paní Kejkou Collins, vřelý dík za zprostředkování Tomovi Dolezalovi.

⁷⁸⁴ VÚA-VHA, f. 255. Žádost č. j. 33624/1948 a 360758/2005.

⁷⁸⁵ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-136>. 4. 1. 2019.

moci. Zákon jim však povoloval používat vojenské hodnosti nabyté za činné služby, stejně jako nosit vojenský stejnokroj dle podmínek platných pro vojenské osoby mimo činnou službu.⁷⁸⁶

O aktivování žen a možnost jejich prezenční služby v armádě, stejně jako o zajištění jejich rovného zapojení do obrany státu usilovaly znovu i ženské spolky a organizace. Významné místo mezi nimi zastávala postupně vznikající Rada československých žen (dále jen RČŽ), která se do určité míry pracovně a personálně hlásila k odkazu zaniknuvší Ženské národní rady. Její předsedkyní se po svém návratu z vězení stala JUDr. Milada Horáková, jež také později ve prospěch právních norem týkajících se žen v armádě aktivně vystupovala v Poslanecké sněmovně. V rámci Rady působila – podobně jako na konci 30. let – branná komise vedená poručíkem Matyldou Braunovou. Vycvičená spojačka patřila k prvním ženám odvedeným v Buzuluku, po dobu války se však věnovala redaktorské práci a vydávala polní noviny.⁷⁸⁷

Komise se skládala z dalších příslušnic branné moci a odbornic, jež měly připravit podklady pro zapojení žen do oblasti brannosti. Požadavek rovného práva na společnou obranu státu vycházel z právě ukončeného válečného konfliktu. *„Zkušenosti této války ukázaly, jak nesmírnou mravní a hmotnou pomocí na cestě k vítězství spojeneckých národů bylo zařazení žen do jejich armád, neboť mobilisací žen do boje s nepřitelem byla podstatně zvýšena bojová síla... Příslušnice československé armády vybojovaly si... své zařazení do československé branné moci svými obětmi a prací, a dosáhly tak zrovnoprávnění žen s muži... toto průkopnické dílo musí být zachováno i budoucím generacím.“*⁷⁸⁸ Branná komise tak na základě těchto poznatků žádala o podrobení žen branné povinnosti. Opírala se přitom rovněž o ustanovení Košického vládního programu, dle kterého *„skutečně demokratická armáda, uskutečňuje vůli lidu, se kterým je spjatá a jehož důvěře se těší“*.⁷⁸⁹ I proto ženy, jež tvoří polovinu národa, nemohou být z nové organizace branné moci a výchovy vyčleněny.⁷⁹⁰ Od účasti žen v armádě, respektive obecně v protinacistickém odboji však RČŽ odvíjela i své další požadavky na rovnoprávné zastoupení žen ve správě státu. Československé občanky již nebyly jen pasivně přihlížející válečným útrapám, naopak mnohé z nich aktivně přispěly (dle svých možností) k válečnému úsilí, k boji a řada z nich obětovala své životy na oltář vlasti. Tímto chováním

⁷⁸⁶ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-14>. 4. 1. 2019.

⁷⁸⁷ <http://zeny-bojujici.cz/medailonky/88>. 4. 1. 2019.

⁷⁸⁸ Archiv Hlavního města Prahy (dále jen AHMP), f. 409, sign. 1660. Jednatelská zpráva Rady československých žen 1945-1946. s. 39-40. Dále také: NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 122-123.

⁷⁸⁹ Srovnej: http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf. Bod III. 7. 1. 2019.

⁷⁹⁰ AHMP, f. 409, sign. 1660. Jednatelská zpráva Rady československých žen 1945-1946, s. 40.

prokázaly svou občanskou zodpovědnost a loajalitu ke státu a odvozovaly tak od něj svá práva (a povinnosti) participovat na spravování státu ve všech jeho oblastech.⁷⁹¹

V poválečném Československu tak Rada československých žen znovu apelovala na zvýšení zaměstnanosti žen, jejich početnější zastoupení na rozhodujících politických a ekonomických pozicích, na stejnou výši platového ohodnocení, stejně jako na spolupráci v přípravě zákonů zejména na připravovanou legislativu v oblasti rodinného práva.⁷⁹² Kromě branné komise tak bylo zřízeno dalších 16 komisí.⁷⁹³ Mezi nimi například komise právní, školská, zdravotní, kulturní, zahraniční či dělnická, pro zájmy venkovských žen a technická. Činnost komisí, které propojovaly zájmy všech skupin ženské části populace v Československu, měla být garantem praktikování rovnoprávnosti zakotvené v ústavě. I Radě československých žen a jejím orgánům však byl na splnění všech vytyčených úkolů vymezen krátký čas. Únorový převrat roku 1948 předznamenal i další úpadek ženského emancipačního hnutí.

Z pohledu poválečného vývoje možnosti vojenské služby žen v mírově době však byla nejdůležitější činnost právě branné komise. Ke splnění svých požadavků tedy aktivní branné výchově a branné povinnosti⁷⁹⁴ pro ženy a dívky spolupracovala se Svazem brannosti,⁷⁹⁵ stejně jako s MNO, jemuž adresovala memorandum žádající prezenční vojenskou službu. Rovněž se podílela na urychlení vydání dlouho připravované legislativy o aktivování žen v československé armádě. Zákon z 29. ledna 1947 *o služebních a platových poměrech vojenských gážistek z povolání a dělesloužících poddůstojnic*⁷⁹⁶ povoloval na základě dobrovolné přihlášky mírovou vojenskou službu žen v československé armádě. Přihlášku mohly podat ty ženy, které byly příslušnicemi branné moci dle zákona ze 24. ledna 1946 o

⁷⁹¹ Srovnej: NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 79-80.

⁷⁹² Srovnej: NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 80-133.

⁷⁹³ V dalším roce se počet komisí rozšířil na 20. Srovnej: AHMP, f. 409, sign. 1660. Jednatelská zpráva Rady československých žen 1946-1947.

⁷⁹⁴ Branná komise nejprve žádala zavedení povinné branné povinnosti, od roku 1947 však pracovala s modelem branné povinnosti na základě dobrovolnosti. Otázku, jaký model bude nakonec u žen aplikován, měl definitivně rozhodnout připravovaný Branný zákon.

⁷⁹⁵ Svaz brannosti byl založen dekretem prezidenta republiky ze dne 27. 10. 1945 a vznikl sloučením několika organizací polovojenského a vojenského charakteru. Podřízen byl MNO a jeho hlavním úkolem byla organizace branné výchovy. Za účelem osvěty a lepší organizace obyvatelstva byly zřízeny Inspektoráty branné výchovy, svaz však z hlediska sjednocení činnosti vojenských jednotek nebyl úspěšný. Po únoru 1948 byli přední představitelé pozatýkáni, veškerá činnost pozastavena a nahrazena Svazem pro spolupráci s armádou, tzv. SVAZARMEM. <http://www.svaz-brannosti.cz/historie/>. 7. 1. 2019.

⁷⁹⁶ Vojenský gážista bylo dobově označení pro zpravidla vojáka z povolání. Termín dělesloužící poddůstojník pak označovalo poddůstojníka základní služby, který se reverzem zavázal nejméně k dvouleté dobrovolné další činné vojenské službě. <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=les&sti=9309&where=hesla>. 8. 1. 2019.

zatimní úpravě vojenské služby žen v československé branné moci, i ty, které z ní byly již propuštěny. Dále československé státní občanky, které se přihlásily do některé ze spojeneckých armád a konaly v ní po dobu války vojenskou službu a ženy partyzáanky.⁷⁹⁷

Ačkoli možnost vojenské služby v mírově době nebyla určena pro všechny obyvatelky Československé republiky, dle sněmovního zpravodaje se jednalo o jeden ze zákonů, které: „stavějí naši republiku mezi nejpokrokovější státy.“⁷⁹⁸ V Poslanecké sněmovně přijetí hájila zejména Milada Horáková, jež v něm spatřovala historickou událost, a kromě vyjádření díky národa i další krok k nastolení rovnoprávnosti. „Ptáte se mě, proč právě ženské hnutí... které vždycky ve svém znaku mělo a má především cíle a snahy mírové, s mimořádným uspokojením a radostí konstatuje projednávání dnešního zákona? My ženy, které jsme viděly veliké ohrožení svých rodin ve válce, cítily jsme dobře, že nelze uhájit klid své rodiny, štěstí osobní a štěstí svých dětí jenom pasivním, trpným přihlížením.“⁷⁹⁹

Horáková dále nastínila vývoj situace zapojení žen do armády nejen v Sovětském svazu, ale také ve Velké Británii a na Středním východě. Zde konstatovala, že ženám bylo odepřeno vstoupit přímo do československé armády, hlásily se tak do armády britské, „aby mohly dopomoci své vlasti k vítězství“ a i jejich činnost „byla nad očekávání úspěšná.“⁸⁰⁰ V neposlední řadě doporučovala využít získané znalosti a zkušenosti všech žen v uniformě v rámci činnosti Svazu brannosti. Poněkud střízlivěji pojal svůj referát zpravodaj rozpočtového výboru, jenž se omezil na konstatování, že z hlediska finančních výdajů se jedná o nepatrný počet osob, větší část z nich navíc je stále aktivně v armádě a jejich požitky jsou MNO hrazeny.⁸⁰¹ Další řečníci v přijetí zákona viděli předstupeň příprav branného zákona, jenž měl definitivně vyřešit i otázku zavedení všeobecné branné povinnosti žen v případě války. Proto bylo praktické již nyní zajistit dostatečný počet instruktorek a poddůstojnic, které by se v případě dalšího konfliktu ujaly vedoucích pozic a svých úkolů.

Na základě tohoto zákona se na MNO přihlásilo prvních 51 žen, jednalo se zejména o ty, které narukovaly v Buzuluku a bojovaly u Sokolova, Kyjeva a dále postupovaly s 1. československým armádním sborem. Skoro polovina žádala o přijetí do zdravotní služby, dále ke spojovacímu vojsku či letectvu.⁸⁰² U československých žen sloužících v britských

⁷⁹⁷ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1947-19>. 7. 1. 2019.

⁷⁹⁸ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/033schuz/s033001.htm>. 7. 1. 2019.

⁷⁹⁹ Tamtéž. Řeč poslankyně Milady Horákové.

⁸⁰⁰ Tamtéž.

⁸⁰¹ Tamtéž. Řeč zpravodaje Vičánka.

⁸⁰² Srovnej: TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 4, 1964, s. 656.

pomocných sborech byla odezva na vydaný zákon minimální. Důvody lze pouze odhadovat. Jedním z motivů by mohla být skutečnost, že drtivá většina žen byla propuštěna na jaře 1946. Od doby propuštění po vydání zákona tak uběhl skoro rok, většina z nich si tak musela v mezidobí najít zaměstnání již mimo armádu. Nelze také s přesností říci, s jakými pocity ženy britskou uniformu opouštěly. Jen, že u některých z nich byl patrný určitý pocit hořkosti a zklamání z jednání československých úřadů, zejména MNO za války i po válce. Navíc československé občanky v britských pomocných sborech nikdy nebyly součástí československé armády a projednávané zákonné normy od konce války měly s prioritním zájmem řešit postavení těch žen, které měly status československých vojenských osob dle dekretu prezidenta republiky, tedy těch, které sloužily ve Svobodově jednotce.

Až sekundárně se objevovala krátká upozornění na činnost československých občanek v jiných armádách či v partyzánských skupinách. V závěrečné rozpravě je zmiňovala pouze Milada Horáková. V prostředí, ve kterém stále více sílil étos vítězné hrdinné Rudé armády a podíl spojeneckých vojsk byl upozadován, mohla být další služba ve vznikající lidově demokratické československé armádě pro ženy z ATS a WAAF neatraktivní. Svou roli také mohla hrát již zmiňovaná skutečnost, že československé „waafky“ a „ej-tý-esky“ netvořily jeden celek, jeden kolektiv, který by vystupoval jako kolektivní aktér – tak jako tomu bylo v případě žen z východní fronty. Dle dostupných materiálů se zdá, že rovněž nijak nepůsobily v Radě československých žen, či v jejích orgánech – například v branné komisi.

Přijetí zákona o vojenských gážistkách a délesloužících poddůstojnicích lze chápat jako splnění jednoho z požadavků branné komise Rady československých žen. Jelikož se však vztahoval pouze na příslušnice zahraničního odboje a partyzáanky, zabývala se komise v závěru roku 1947 možnostmi aktivace žen z řad civilistek, zejména odbornic. Pro jejich činnost nebylo „dosud zákonného podkladu“, jenž byl potřeba pro důsledné „uskutečnění zákona o branné výchově.“⁸⁰³ Dále pak i po únoru 1948 usilovala ve spolupráci se Svazem brannosti o provádění branné osvěty, tak aby byla „pěstována bojová tradice našich žen“.⁸⁰⁴ Komunistický převrat, jenž nejen zásadně proměnil členskou základnu Rady československých žen, kdy byly z organizace vylučovány ženy, které „zrazovaly“ Košický vládní program, také proměnil vytyčené cíle. Činnost se omezila na budovatelské úkoly spojené se zapojením žen do pracovního procesu především za účelem plnění národohospodářského plánu.⁸⁰⁵ Heslo „Buduj

---

⁸⁰³ *Vlasta*. Číslo 51, 1947, s. 2. Článek: *Setkání žen s ministryní Jankovcovou*.

⁸⁰⁴ AHMP, f. 409, sign. 1660. Jednatelská zpráva Rady československých žen 1947-1948.

⁸⁰⁵ JECHOVÁ, Květa: *Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století*. In: *Paměť a dějiny*. Číslo 4, 2013, s. 6-8.

vlast – posílíš mír“ se na dlouhá léta stalo výstižným popisem aktivit nastupující jednotné celostátní ženské organizace Československého svazu žen. Bylo však: „v souladu s marxistickým pojetím emancipace žen, v němž je právě ekonomická nezávislost ženy její podstatou.“⁸⁰⁶

Nové paradigma mělo vliv i na další činnost branné komise, v jejímž vedení nahradila v březnu 1949 Matyldu Braunovou členka Svazu Brannosti Alena Adamcová.⁸⁰⁷ Komise pod její patronací si vytyčila 3 hlavní úkoly: provádět v řadách manželek důstojníků tzv. „uvědomovací práci“, podporovat snahy o brannost národa a hájit práva žen v armádě.⁸⁰⁸ S ohledem na reorganizaci Československého svazu žen začínající na jaře 1950 však byla její další činnost pravděpodobně omezována a upozadována.⁸⁰⁹ Přesto ještě v roce 1949 vešel v platnost nový branný zákon, dle kterého na sebe mohly ženy v době ohrožení státu převzít dobrovolně odvodní a služební povinnost. Ta mohla být vládou uložena jen v době mimořádných opatření. Z naléhavých důvodů (například nedostatečného počtu odbornic) pak výjimečně i mimo tuto dobu.⁸¹⁰

Požadavek na povolení prezenční služby žen v armádě v mírové době v prvních poválečných letech vyslyšen nebyl.⁸¹¹ Lze se však domnívat, že i v souvislosti s nastávající politickou dobou, o něj postupně opadal zájem i samotných žen.⁸¹² Ty totiž považovaly uzákonění možnosti aktivně vstoupit do armády v době ohrožení státu jako velký úspěch a znatelný posun od dob prvorepublikových předpisů. Navíc v pokračování své vojenské služby v československé lidové armádě, zdá se, primárně nespátřovaly vojenskou kariéru a možnost stát se „bojujícím vojákem“. Mnohem více o ní uvažovaly jako o pomocné a podpůrné službě pro armádu, tedy paradoxně zcela ve smyslu existence a náplně práce britských pomocných

---

⁸⁰⁶ JECHOVÁ, Květa: *Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století*. In: *Paměť a dějiny*. Číslo 4, 2013, s. 7-8.

⁸⁰⁷ *Vlasta*. Číslo 12, 1949, s. 6. Dle publikované zprávy štábní kapitánka Braunová dobrovolně z pozice odešla, pro nedostatek času.

⁸⁰⁸ Tamtéž.

⁸⁰⁹ NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011, s. 230-231.

⁸¹⁰ Branný zákon č. 92/1949 Sb. ze dne 23. března 1949. Dostupný online: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-92>. 11. 3. 2019.

⁸¹¹ Presenční služba žen byla povolena zákonem č. 76/1959 Sb. *O některých služebních poměrech vojáků*. V jehož znění lze dohledat § 23 tuto formulaci: „Za vojáky z povolání mohou být přijati jen občané Československé socialistické republiky bezvýhradně této republice oddaní, s potřebnou zdatností tělesnou i duševní, kteří splňují morální a odborné požadavky stanovené prováděcími předpisy a složí vojenskou přísahu.“. Srovnej: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-76>. 14. 3. 2019.

⁸¹² Mezitím, co od 1. ledna 1948 oficiální statistiky vedly 58 žen v aktivní vojenské službě, k 31. prosinci toho samého roku se jednalo již pouze o 8 žen. Srovnej: BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945–květen 1955)*. Praha 2006, s. 120.

sborů. Tak o službě hovořila například MUDr. Helena Petránková, jedna z nejvýraznějších žen původní Svobodovy jednotky: „*Ono se také nejedná o nějaký kasárenský život. Potřebujeme, aby co nejvíce našich děvčat, bylo vycvičeno jako ošetřovatelky, šoférky, spojařky, aby v případě potřeby mohly uvolnit muže pro důležitější místa... Sotva bude nějaká presenční služba žen a kasárna. To ne! A jestliže se vláda rozhodla aktivovat zkušené bojovnice... dala tím základ k budoucímu kádru ženských instruktorek.*“⁸¹³ Změna branného zákona z roku 1949 a přijetí několika desítek žen – aktivních důstojnic – do svazku československé armády však dobový úspěch představovala, stejně jako předpoklad, že „*vojáky v případě potřeby budeme všichni.*“⁸¹⁴

---

⁸¹³ *Naše vojsko*. Číslo 21, 1948, s. 5. Článek: *Ženy bojovnice*.

⁸¹⁴ *Tamtéž*, s. 5.

Závěr

ATS, ženský pomocný sbor britské armády, ze kterého vznikly a postupně se dle druhu vojska oddělily pomocné složky u královského letectva WAAF a námořnictva WRNS, byl obnoven v září roku 1938. Počáteční organizační a budovací fáze probíhala ještě v neválečné době a trpěla řadou nedostatků. Kromě běžných, praktických potřeb spojených s chodem organizace, jako byl dostatečný počet kompetentního personálu nutného pro vlastní řízení či pro výcvik dalších osob, stejně jako prostor a vybavení, chyběla i užší specifikace kompetencí sloužících k jejímu oddělení od „tradiční mužské“ armády. První útvary sboru se tak formovaly v jednotlivých hrabstvích v místech armádních velitelství. Do vypuknutí války do nich dobrovolně vstoupilo a v 5 zpřístupněných pracovních odvětvích pracovalo 17 tisíc žen.⁸¹⁵ Hlavním úkolem sboru bylo uvolnit muže pro potřeby státu a později především pro potřeby války.

Právě válka, jež postupně drasticky zasáhla do existence drtivé většiny evropských i mimoevropských států, a především do životů jednotlivců, s sebou přinášela i další rozvoj a rozmach ženských pomocných sborů. Ten zcela zásadně souvisel s odchodem mužů na frontu a byl přímo úměrný poptávce po zajištění personálu k udržení klíčových správních oblastí, průmyslu, zemědělství, továrenské výroby, ale i armády v chodu tak, aby vůbec mohla být vedena a vyhrána válka. Sbor ATS, stejně tak i WAAF a WRNS, několikrát znásobil svou velikost a rozrostl se z původních 17 tisíc členek na více než 200 tisíc žen, které postupně zastupovaly muže ve 38 armádních povoláních u pozemní armády. V případě žen ve WAAF, jež v počtu více jak 180 tisíc tvořily 16 % celkového personálu královského letectva, se jednalo dokonce o 59 převážně technických armádních oborů.⁸¹⁶ Dalších více jak 70 tisíc žen sloužilo v královském námořnictvu. Dohromady tak v průběhu války v pomocných sborech sloužilo téměř půl milionu (nejen) britských žen.⁸¹⁷

V těchto vysokých počtech však můžeme vedle vlastního odhodlání žen přispět k válečnému úsilí, spatřovat i výsledky přijatých vládních opatření. Ačkoli řada žen do sborů vstupovala dobrovolně, jejich důslednější armádní disciplinaci a efektivnější vytěžení jejich práce umožnilo přiřazení sborů do svazku britských branných sil v dubnu 1941. Britská vláda

---

⁸¹⁵ KNOX, J.: *The Work of the Auxiliary Territorial Service in the War*. In: *Royal United Services Institution. Journal*. Number 87, 2009, s. 177.

⁸¹⁶ BOWYER, Chaz: *Royal Air Force Handbook 1939-1945*. Londýn 1984, s. 81.

⁸¹⁷ STONE Tessa: *Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War*. In: *Women's History Review*. Volume 8, number 4, 1999, s. 606.

si uvědomovala důležitost komunikace tohoto kroku směrem k ženám ve sborech i k britské veřejnosti. K prezentaci tzv. Auxiliary Services a posílení náboru tak volila všechny dostupné komunikační prostředky. K nejúčinnějším patřilo vedle různých plakátů a inzerce v tisku, pořádání výstav a přehlídek s možností debatovat s členkami sborů. Nezanedbatelný vliv pak mělo radiové vysílání, v rámci, kterého vystupovali s přednáškami různé osobnosti, i političtí představitelé.

Navzdory tomu se však nedařilo dosahovat plánovaných počtů rekrutek, proto britská vláda přistoupila v prosinci 1941 k zavedení branné povinnosti pro ženy. Konskripci žen lze označit za přelomové, ale do určité míry i za kontroverzní vládní rozhodnutí. Nejen, že oficiálně otevírala cestu k participaci žen ve vojenských složkách, ale prostřednictvím služby v pomocných sborech přivedla britské ženy v některých útvarech (zejména u protiletadlových děl) blíže k aktivnímu boji než kdykoli předtím. Vláda si však uvědomovala, že konzervativní britská veřejnost vnímá zapojení žen do armády na jednu stranu jako válečnou nutnost, zároveň však i jako společensky velmi hraniční projekt. Ve snaze nenarušit tradiční rozdělení společenských rolí i ve válce, že pouze muži aktivně bojují a ženy snášejí útrapy boje, neumožnila vojákyním ve sborech používat zbraně a důsledně trvala na prezentování nebojového charakteru jejich oficiálně deklarované vojenské služby.⁸¹⁸

Pomocný a nebojový status ženských sborů však přispíval k tomu, že ačkoli se od první světové války zásadně proměnil charakter a míra přínosu žen k válečnému úsilí, byl společností vnímán jako podřízený a sekundární oproti přínosu mužů.⁸¹⁹ Britské členky pomocných sborů sice za války masivně vstupovaly do nových dominantně mužských pracovních oborů navíc ve vojenském prostředí, zároveň jim ale byl prostor jejich realizace v armádě vládou i vojenským velením cíleně definován a v některých oblastech úmyslně omezen. I proto lze jejich zapojení do armády vnímat jako cenné, byť dočasné narušení tradice a stereotypu, ale nikoli za porušení, či změnu genderového řádu. Jeho dodržování i samotnými ženami je totiž vydělilo z možnosti aktivně bojovat. To vše však souviselo s primárním důvodem samotné existence sborů – uvolnit muže pro potřeby války.

Obdobný vývoj postupného zapojení žen do vojenského prostředí můžeme sledovat i u ostatních spojeneckých armád. I zde druh a stupeň jejich začlenění do armádních struktur,

---

⁸¹⁸ Srovnej: De GROOT, Gerald J.: „*I love the Scent of Cordite in Your Hair*’: Gender Dynamics in Mixed Anti-Aircraft Batteries during the Second World War.“ In: *History. The Journal of the Historical Association*. Volume 82, number 265, 1997, s. 73-74.

⁸¹⁹ *Tamtéž*, s. 83. Srovnej: *WAAF in Action*. Londýn 1944, s. 8.

bud' přímo v bojích, nebo spíše přiřazením na pomocné práce ve vojenském zázemí, koreloval s několika faktory. Důležitý faktor představovala proběhlá či panující válečná situace v dané konkrétní zemi a rozsah válečného zapojení jednotlivých zemí do průběhu vlastních bojů. Pro většinu států tak bylo zásadní, zda se na jejich území (alespoň po nějaký čas) bojovalo. Aktivní boj či obrana byly totiž základní příčinou personálních ztrát. Právě nedostatek vojáků – mužů na bojištích zcela zásadně inicioval a přispíval k zapojení žen do vojenského prostředí.

Podobně jako britská armáda ani armáda francouzská nebyla účasti žen v mírové době pozitivně nakloněna. Změna přišla v průběhu konfliktu při konfrontaci nejen s postupnou potřebou personálu, ale i s odhodlaností žen zapojit se do válečného úsilí, včetně vojenských struktur. V některých zemích, nejvíce ve Velké Británii, ale i například v Polsku, měla pozitivní vliv také zkušenost s vojenskou službou žen z dob první světové války. Oproti československé armádě navzdory skutečnosti, že jak velení armády francouzské, tak armády polské před válkou rovněž cíleně nepromýšlelo plán o umožnění služby svých občanek ve vojenském prostředí, se objevovaly již ve třicátých letech úvahy o jejich důslednějším zapojení do branných povinností státu v době mimořádných opatření.

I v meziválečném Československu však existovaly iniciativy požadující participaci žen na obraně státu. Nevycházely ovšem ani od vlády jako v případě francouzského zákona Paula Boncoura, ani od armády jako například v Polsku, ale až v době zvýšeného ohrožení republiky od ženských spolků. Debaty proběhlé již v meziválečné době tak v kombinaci s faktory, jež s sebou přinesl průběh druhé světové války, přispívaly k tomu, že politická i vojenská vedení některých jiných národních armád se v otázce účasti svých žen v armádě propracovala k systémovějším stanoviskům než československá vláda a armáda. Pokud ženy již pro armádu pracovaly, oficiálně obdržely stejná práva a povinnosti jako muži. Dodejme však, že udělení vojenského statusu a přiřazení žen k branným silám u jednotlivých armád neznamenal jejich emancipaci v rámci armádních struktur, primárně byly jejich zapojením vždy řešeny personální nedostatky.

Pravděpodobně nejmasovější zapojení žen do vojenského prostředí vůbec lze zaznamenat u Rudé armády. Jejich zařazení souviselo nejen se Stalinovou oficiálně proklamovanou politikou rovnoprávnosti nového sovětského člověka, ale znovu vycházelo zejména z katastrofálních ztrát na životech vojáků, bezpočtu zraněných a nezvěstných, jež si vyžádalo několikaleté bezprostřední ohrožení sovětského území. Východní fronta tak byla v mnohém odlišná od té západní, stejně jako rozhodování totalitního diktátora od vesměs konzervativních představitelů západních mocností. Ochrana a obrana vlasti všemi prostředky

se po dobu války stala součástí sovětského společenského řádu. Personální ztráty a míra ohrožení, se kterými byl Sovětský svaz konfrontován, vedly k přiřazování žen přímo do bojových pozic, nikoli „jen“ do pomocných sborů.

Navzdory projevenému odhodlání a statečnosti se působení žen ve vojenském prostředí obecně potýkalo již od dob první světové války i s kritikou, a to jak společenskou, tak v rámci vojenských útvarů. Rakouské ženy v pomocných sborech byly, stejně jako ženy britské, společností považovány za placené, ziskové, dobrodružství hledající „prostitutky“, protože mravné a loajální občanky pomáhají státu bez nároku na mzdu. Úřady musely vydávat prohlášení o důležitosti těchto žen pro armádu a dementovat různé široce rozšířené pomluvy. Negativně je často vnímaly i samy jejich krajanek v zázemí, jež navíc v jejich zapojení viděly ohrožení svých manželů, potažmo i rodin. Členky pomocných sborů totiž na jednu stranu uvolňovaly muže pro důležitější válečné úkoly, jejich zaměstnáním však byli do bojových pozic často posíláni vojáci, kteří až do doby jejich nástupu, byli zproštěni přímé účasti na bojové frontě. Tento faktor činil ženy ve vojenských službách velmi nepopulární.⁸²⁰

Opovržení, výsměch, pochybnosti i urážky, sexuální návrhy, to s sebou přinesla participace žen v armádním prostředí v průběhu Velké války. Tyto prvky se kontinuálně přenesly i do (nejen) společenského vnímání jejich účasti během druhé světové války. Ponižování a zesměšňování své náplně práce čelily příslušnice francouzských pomocných sborů⁸²¹, s pověstí „vojenských manželek“ se musely potýkat ženy sovětské.⁸²² S pomluvami ohledně „pravé“ činnosti žen sloužících v ATS se britské War Office potýkalo prakticky po celou dobu války. Samozřejmě v určité míře existovaly případy chování jednotlivkyň, které podobné pomluvy spíše potvrzovaly, nemuselo tomu tak být ve všeobecné rovině. Stejně tak i motivy negativního vnímání žen vojáky mohly být leckdy mnohem ušlechtilějšího původu a nemusely být nutně spojeny se sexuálním libidem a s degradací vojenských a bojových schopností žen: „*V nás mužích vždycky vězel pocit viny za to, že děvčata mají taky válčit*“, vzpomínal po válce jeden ze sovětských velitelů.⁸²³

---

⁸²⁰ HEALY, Maureen: *Becoming Austrian: Women, the State, and Citizenship in World War I*. In: *Central European History*. Volume 35, number 1, 2002, pp. 1–35. JSTOR, JSTOR, www.jstor.org/stable/4547145. WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997.

⁸²¹ JAUNEAU, Elodie: *Des femmes dans la France combattante pendant la Deuxième Guerre Mondiale: Le Corps des Volontaires Françaises et le Groupe Rochambeau*. In: *Genre and Histoire. La Revue de l'Association Mnemosyne*. Automne, 2008. Dostupné online: <https://journals.openedition.org/genrehistoire/373>. 22. 10. 2018.

⁸²² <http://www.historynet.com/soviet-women-war.htm>. 22. 10. 2018.

⁸²³ ALEXIJEVIČOVÁ, Světlana: *Válka nemá ženskou tvář*. Příbram 2018, s. 100.

I československé ženy hovořily o přezíravosti a nedůvěře ze strany mužů.⁸²⁴ Jejich cesta k participaci a následné integraci v československé armádě však byla v mnohém odlišná a v případě žen ve Velké Británii a na Středním východě zcela neúspěšná. Ministerstvo národní obrany sice v první fázi projevilo určitý zájem o zřízení samostatných československých ženských jednotek, stejně jako o jejich případné sloučení do národnostních útvarů, v následných jednáních s britským War Office však tento zájem zcela ochladl a MNO na obě tyto varianty rezignovalo. Důvody následně zamítavých názorů čelních politických a vojenských představitelů, se kterými se československé ženy potýkaly po celou dobu války, souvisely nejen s aktuální válečnou situací, ale mohly vycházet i z předválečné situace a odvíjet se od historie samotného formování československé armády a předválečných poměrů v Československu.

Československá armáda se postupně formovala jako obranná složka nově vzniklého státu až od konce první světové války. Procházela svébytným vývojem a unifikovala se od počátku 20. let. V jejím nově budovaném konceptu, stejně jako v branném zákoně z roku 1920, nebylo počítáno s účastí žen, a to ani v případě krajního ohrožení státu. Ačkoli existoval určitý předobraz této možnosti v armádě rakousko-uherského mocnářství, rozhodující byla pravděpodobně okolnost, že se neobjevovala v mírové podobě rakousko-uherské armády. V československém politickém a vojenském prostředí tak zcela absentovala zkušenost s podobným nasazením žen z dob první světové války. Až do konce třicátých let 20. století však rovněž absentoval zájem samotných československých žen o otázky spojené s brannou výchovou, a i s možnostmi její realizace.

Třicátá léta a eskalace mezinárodního diplomatického napětí vyústila v politické rozhodnutí přistoupit na podmínky Mnichovské dohody a vzdát se požadovaných území bez boje. Tento faktor je jedním ze zásadních mezníků nejen pro pozdější formování domácího odboje (který byl prakticky téměř úplně odzbrojen) a československé zahraniční armády, ale rovněž hraje svou roli v otázce využití a vytěžení ženské práce. Československým územím neprocházela bojová fronta, tedy logicky tzv. fronta domácí (pokud vůbec existovala) nenesla a nepocítila tak tíživé následky bojů jako například zázemí Sovětského svazu. Navíc tím, že toto zázemí nebylo (z počátku) přetransformováno na válečné, tedy všemi prostředky

---

⁸²⁴ VITÁKOVÁ, Alena: *Ženy v řadách 1. čs. samostatného polního praporu: vznik jednotky v Buzuluku a první bojové nasazení u Sokolova*. Diplomová práce. Historický ústav FF MU Brno. Obhájena 2012, s. 34.

podporující frontu, z pracovních pozic v průmyslu, zemědělství, v továrnách či obchodu nebyli muži povoláváni do bojů, naopak zůstávali na svých místech.

V podmínkách rozpadajícího se prvorepublikového Československa se po přijetí Mnichovské dohody neotevřel prostor pro větší využití pracovního potenciálu žen, naopak byl i zmenšován, a to v důsledku politických rozhodnutí jako bylo například vyloučení vdaných žen z pracovního poměru za účelem zaměstnání uprchlíků ze Sudet. Tento společenský i genderový rámec se pak přenesl i do prvních měsíců existence Protektorátu Čechy a Morava. Z takového socioekonomického prostředí odcházeli „prostí“ vojáci, ale i vedoucí vojenští představitelé do exilu formovat zahraniční vojsko. Potýkali se přitom s politickými i organizačními úskalími, jež v prvním případě přinášel vývoj války jako takové, v případě druhém snad i nedostatečná vize vedoucích vojenských představitelů, jak rychle a efektivně zorganizovat československou armádu ve stále se proměňujících válečných podmínkách. Bylo však těžké takovou vizi mít, když ve chvíli, kdy pro drtivou většinu československých vojáků začala „jejich“ válka proti Německu, panoval v Evropě pomalu umírající mír.

Formování samostatného národního vojska na územích, kam se ve významnějších počtech uchýlovali českoslovenští vojáci například ve Francii či Polsku, bylo za daných mezinárodních podmínek velmi obtížné. Až po vypuknutí války a porážce Polska se více otevřel diplomatický i vojenský prostor pro organizování, vlastní výcvik, i bojové zapojení československých zahraničních jednotek. Účast československých letců i dalších vojáků ve francouzských jednotkách, zapříčinila i první personální ztráty, jež se ještě navýšily po přeplutí mužstva na britské ostrovy.

S úctou ke všem válečným obětem však můžeme konstatovat, že rozhodující element pro zapojení žen do armádního prostředí či pro zřízení ženských pomocných sborů, který lze sledovat téměř u všech válčících armád, tedy úbytek mužů, nebyl v případě československé armády naplněn. Ztráty, byť často citelné hlavně u leteckého personálu, nebyly tak markantní a drtivé, aby jako rezervoár pro doplnění nepostačili jen muži. Navíc Ministerstvo národní obrany se snažilo již od počátku roku 1941 prosadit svůj plán místa v pomocných službách obsadit odvedenými muži s nižší zdravotní klasifikací. Tento fakt, v kombinaci s celkovou velikostí československé armády, a především s finančními náklady, pak předznamenával, že ačkoli byli českoslovenští vojenští představitelé přímo konfrontováni s postupným zapojováním žen do pomocných sborů po vzoru Velké Británie i u jiných národních armád, vyvolávala tato možnost v jejich úvahách pramalý interes. V důsledku toho pak bylo, i s ohledem na relativně malý počet československých občanek žijících na území Velké

Británie, které by se ve věci zřízení samostatných pomocných sborů u československé armády aktivně angažovaly a odpovídaly by i podmínkám vojenského odvodu, velmi obtížné toto zřízení prosadit. Kromě toho však politické a organizační těžkosti spojené s vojenskou službou mužů, se kterými se potýkala československá zahraniční armáda, naznačovaly, že i jakákoli další problematika žen zapojených do (britského) vojenského prostředí, nebude mít po celou dobu války v rámci otázek nutných k řešení priorit.

Mohlo by se zdát, že postup MNO byl odlišný v případě povolení vojenské služby československých žen ve Svobodově jednotce. Nebylo tomu tak. Situace na východě v Sovětském svazu byla od západní fronty v mnohém diametrálně odlišná. Sovětský svaz čelil bezprostřední hrozbě zániku, proto při výzvách na obranu vlasti, nerozlišoval mezi muži a ženami, všichni měli k boji za „matičku Rus“ přispět. Skutečnost, že v Rudé armádě byly přítomny ženy, neměla sice vliv na uvažování londýnského MNO, ale působila na československé ženy, aby rovněž vstupovaly do formující se československé jednotky v Buzuluku a zásadně pak ovlivnila úvahy jejího velitele Ludvíka Svobody. Byl si vědom organizačních, a především personálních nedostatků vznikajícího vojenského útvaru, kdy nebylo zřejmé, zda vůbec vznikne, či zda jeho počty budou dostačující pro následné zapojení do bojů na frontě.

Zařazení československých žen do československé jednotky na východě a jejich (dočasná) účast na frontové linii byla tedy nakonec povolena. Ani v tomto případě se nejednalo o systémovou snahu ženy v rámci armády emancipovat, jejich přijetí do svazku československé armády vycházelo z daného stavu a zcela odpovídalo potřebě, kterou tamější československá jednotka měla a prostředí, ve kterém vznikala. Dělo se tak navíc v přímém rozporu, respektive v nedůsledném praktikování pokynů československého MNO v Londýně, které o otázce aktivní účasti československých krajanek v československé armádě uvažovalo po celou dobu války konzistentně – zamítavě. Na kroky v hierarchii velení podřízené vojenské pobočky v SSSR muselo reagovat zpětně, a ne příliš ochotně. Ve své reakci však nakonec přistoupilo na výrazně neobvyklejší způsob řešení situace než většina ostatních válčících států. Vydaným dekretem prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě zpětně legalizovalo i přímou účast žen v boji.

Dekret z 15. května 1944 neplatil pro československé krajanek, které již od poloviny roku 1941 sloužily v britské armádě v pomocných sborech ATS a W.A.A.F ve Velké Británii. Ministerstvo národní obrany pro ně v komunikaci s Brity sice vyjednálo možnost vstupu do sborů, ale možnosti další správy otázek spojené s jejich vojenskou službou se vzdalo. Od

proběhlého jednání a jeho výsledku nelze oddělovat britské zájmy, přesto jsou jeho následky z dnešního pohledu zarážející. Nikoli proto, že příslušníci či příslušnice jiného národa slouží za určitých domluvených podmínek v cizí armádě a tato armáda pak nad nimi má svrchovaná práva a kompetence, ale zejména pro rezignování československých institucí na vedení jakékoli další agendy v tomto směru, především alespoň základní evidence těchto žen. Seznamy jmen, které máme k dispozici byly československými úřady žádány na britské správě pouze jednorázově a nesystematicky. Ministerstvu národní obrany tak později chyběly základní podklady pro úspěšné vyjednávání o přeřazení žen k československé armádě například za účelem doprovodu různých konvojů v závěru války. V důsledku této absence však rovněž není možné v současné chvíli určit finální počet československých krajanek, které vojenskou službou ve sborech prošly. Na základě dosavadních poznatků však víme, že se jedná o více než 250 československých žen.

Tyto ženy byly po prvních vstupních procedurách a výcviku umisťovány na různé letecké základny a vojenské tábory po celém území Velké Británie. Nejčastěji se uplatnily v meteorologických a řidičských službách, či jako kuchařky a operátorky, výjimkou nebyla ani různá technická odvětví a specializace. Osoby mající znalost německého jazyka pak pracovaly v odposlouchávací službě Y-Service. Svědectví pamětnic, která máme k dispozici, hovoří o službě pro Angličany kladně, byť konstatují i náročnost povolání ve vojenském prostředí. Zmiňují rovněž absenci dalších československých krajanek v místech výkonu služby, což lze do určité míry označit za negativní následek československo-britské dohody o podmínkách vstupu žen do sborů. Rozptýlení československých žen zejména po britských základnách nejen znemožňovalo jejich sjednocení do jedné vojenské skupiny, mělo nepochybně zásadní vliv na to, jaké povědomí o sobě mohly mít ženy navzájem a jaké povědomí o jejich službě měli a mohli mít českoslovenští krajané nejen v Anglii, ale také později v poválečném Československu. Tyto ženy, které v průběhu války nevytvořily (ale ani vytvořit nemohly) kompaktní kolektiv, nemohly důsledně komunikovat své požadavky, či problémy s britskými, popřípadě s československými úřady.

Jednou z nejvýraznějších osobností mezi československými ženami v britských službách byla Section Officer Dolores Šperková, členka WAAF a pracovnice Inspektorátu československého letectva, která již od roku 1941 vyvíjela různé snahy nejprve prosadit zřízení alespoň jednoho samostatného oddílu žen u československé armády, následně v roce 1943 při projednávání dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě výrazně usilovala o přiřazení i žen v britské armádě do jeho působnosti. Ani v jednom případě nebyla

úspěšná. Ačkoliv iniciativa Šperkové o rozšíření působnosti dekretu měla podporu kanceláře prezidenta republiky, tedy v zásadě i prezidenta, převážila koncepce navrhovaná MNO, která vycházela pouze ze situace československé jednotky v Sovětském svazu. Zde již od ledna 1942 sloužilo několik desítek československých krajanek přímo u jednotek československé armády, přičemž tyto ženy prošly i vlastním bojovým nasazením nejen u Sokolova. Konečný návrh MNO, kterým ženy v československé jednotce v Sovětském svazu obdržely na dobu války status vojenských osob a ze kterého byly ženy v britských pomocných službách vyloučeny, tak do určité míry replikoval a aplikoval tehdejší genderové a myšlenkové hranice západoevropských států i na různé skupiny československých žen, totiž, že aktivní boj je nadřazenější úkol než jeho „pouhá“ podpora.

Bylo jistě správné, že se československé úřady rozhodly otázky související s účastí žen ve Svobodově jednotce právně řešit, ovšem argumenty MNO, proč vynechat z dekretu ženy v pomocných sborech, lze označit za diskutabilní zejména v porovnání s přístupem ke srovnatelné službě mužů v československé armádě. Patřil k nim především argument o nebojovém charakteru sborů, tedy, že ženy v nich sloužící nekonalu skutečnou vojenskou službu v poli, ale pouze služby pomocné.⁸²⁵

Podle britských předpisů se však jednalo o regulérní vojenskou službu. Navíc i československá armáda již od první republiky tzv. služby ve svých strukturách rozeznávala. V logice takového uvažování, že pouze bojující voják koná vojenskou službu, by ji pak analogicky všichni ti „nebojující“ českoslovenští vojáci-muži, tzn. kuchaři, letečtí mechanici či úředníci nekonali. Toto tvrzení však mělo jen sekundární vliv. Primární důvod, proč československé ženy v britských pomocných sborech do dekretu nezařadit, zdá se, souvisel s otázkou navýšení finančních nákladů vojenské správy. Kromě případného nového financování žen totiž existovaly i obavy o potenciální vznik finančních nároků československých vojáků – mužů, kteří sloužili ve spojeneckých armádách.

Zda by takové nároky skutečně vznikly je nyní pouze hypotetická úvaha. Lze se však domnívat, že s ohledem na skutečnost, že tito vojáci sloužili ve spojeneckých armádách v drtivé většině z vlastní vůle a na vlastní přání, by náklady nebyly tak významné. MNO však nechtělo tento precedens připustit. Nezahrnutí členek pomocných sborů do účinnosti dekretu mělo i další právní následky pro tuto skupinu v osvobozené republice. Legislativa přijímaná v otázkách

---

⁸²⁵ Dle zákona na obranu státu se termínem pole myslí území: „*V němž jsou rozloženy útvary operujících armád, náležející do pravomoci hlavního velitele. Právně pak je to oblast, v níž má platnost polní soudní zřízení.*“ VÚA-VHA, f. MNO-L, k. č. 25. Vymezení termínu „pole“.

další vojenské služby žen v československé armádě se přednostně týkala zajištění nároků a možnosti pokračovat ve vojenské službě pro vojákyně československého armádního sboru v SSSR. Členek pomocných sborů se týkal až zákon o služebních a platových poměrech vojenských gážistek z povolání a děsloužících poddůstojnic z ledna 1947, který jim umožňoval dobrovolně se přihlásit do československé armády. Řada těchto žen, které se od druhé poloviny roku 1945 postupně vracely z Anglie jako demobilizované civilistky, tedy nikoli jako členky československé armády jako tomu bylo v případě československých žen z východu, si musela během dalších téměř dvou let, které uplynuly od návratu do vlasti do přijetí zmiňovaného zákona, najít zaměstnání. Pro jiné s ohledem na další životní možnosti (například založit rodinu) nebyla další vojenská služba atraktivní.

Obdobná z hlediska oficiálního postupu československých úřadů a MNO, avšak specifická s ohledem na výsledný způsob jednání Československé vojenské mise, byla i situace československých žen na Středním východě. Centrální – do určité míry i svévolné – apely vyzývající k jejich zapojení do válečného úsilí prostřednictvím služby v ATS se objevily v říjnu 1942. Dopisy s provoláním k ženám byly Československou vojenskou misí odeslány zejména manželkám a partnerkám vojenských osob z řad mužstva. Problematický se, kromě zřejmě úmyslného vynechání manželek a partnerek důstojníků, jevil dovětek o vystěhování žen z oblasti či přezkoumání jejich sociálních podpor v případě neuposlechnutí výzvy. Ačkoli tyto kroky mohly být motivovány i pozitivními úmysly, například snahou umožnit ženám pracovně se realizovat i v době těžkých válečných podmínek, jednalo se spíše o nepřímý nátlak, který byl zcela v rozporu s Brity požadovanou dobrovolností tamějšího náboru. Rovněž se neshodoval s oficiálními stanovisky MNO.

Sporné metody a postupy pravděpodobně souvisely s charakterovými vlastnostmi konkrétních osob, jež na misi pracovaly a jejichž jednání se stalo předmětem válečného i poválečného vyšetřování poměrů na Středním východě.⁸²⁶ Kromě podezření z korupce a rozsáhlých obchodních machinací s různými artikly se v poválečném vyšetřovacím spise objevují obvinění z neoprávněných kroků zejména nadporučíka Ing. Hugo Broda, majora Rudolfa Šimana či podplukovníka MUDr. Evžena Reichenthala (a dalších) v otázkách proběhlých superarbitračních řízeních, úmyslného nezařazování důstojníků na systematizovaná místa u jednotek, snižování výše finančních příspěvků a podpor zejména pro rodiny vojáků a superarbitrovaných vojinů. Členové mise, jejichž přímým nadřízeným byl generál Ondřej Mézl

---

⁸²⁶ Vyšetřování vedlo MNO, 2. oddělení.

– Gak, však byli kritizováni i za nepřeposílání žádostí, často i stížností londýnskému MNO na tamější vojenské poměry. Vše zesilovaly obtížné životní poměry panující v oblasti Středního východu, jako byl vysoký index cen potravin a jiných surovin, nízké vyživovací příspěvky, jejichž sazby byly stanoveny v roce 1941 a po celou dobu války zůstávaly neměnné, a to bez ohledu na stále se zvyšující ceny,⁸²⁷ stejně jako nedostatečná kontrola jednání mise ze strany londýnského MNO.

Ačkoli poválečné vyšetřování skončilo, zřejmě i v souvislosti s pozměňujícími se politickými podmínkami v Československu a v armádě v letech 1947-1948, bez jednoznačného výsledku (generál Mézl a major Šiman penzionováni, nadporučík Brod demobilizoval v roce 1947 v Palestině, do Československa se již nevrátil, MUDr. Reichenthal spáchal pravděpodobně v důsledku obvinění z korupce v roce 1944 sebevraždu) lze se domnívat, že v tomto „nestandardním“ prostředí vznikala v roce 1942 i rozhodnutí ohledně zapojení a náboru československých žen do ATS.

První Čechoslovačky, často židovského původu a vyznání, se u vojenské mise a na Generálním konzulátu hlásily od listopadu 1942. Postupně se v průběhu války přihlásilo přes 65 žen, dalších šest desítek se v pozdějších letech hlásilo již přímo u britských náborových kanceláří.⁸²⁸ Především první uchazečky od pověřených československých úřadů obdržely nedostačující, až zavádějící informace o výkonu a průběhu vlastní služby. Ženy vyplňovaly před anglickými formuláři české přihlášky s hlavičkou nadepsanou *Czechoslovak Forces Middle East*, tedy Československá jednotka na Středním východě, i proto se řada z nich domnívala, že vstupují do služeb československé armády a budou tak na blízku svým manželům a partnerům vojákům. Byla to pro drtivou většinu z nich primární motivace na výzvu vůbec reagovat. Tento předpoklad se však brzy ukázal jako mylný a u žen inicioval snahu dovolat se nápravy služebních poměrů u londýnského MNO. Jejich dopis z dubna 1943 však pravděpodobně vedení vojenské mise do Londýna vůbec neodeslalo.⁸²⁹ Což s ohledem na výše zmiňované poměry ve fungování mise nemuselo znamenat úmyslnou diskriminaci žen jako spíše obecně praktikovaný rutinní postup v otázce stížností.

---

⁸²⁷ VÚA-VHA, sbírka 19, 19-1-49. Zpráva o likvidaci a repatriaci na SV ze dne 1. května 1945, s. 15. Zvýšení sazeb bylo MNO povoleno až v březnu 1945.

⁸²⁸ PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly. Stručný pohled na službu československých žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016, s. 45.

⁸²⁹ Originál dopisu se nachází v archivních spisech Československé vojenské mise pro Balkán, Blízký a Střední východ pod signaturou 19-10/04, nikoli v materiálech londýnského MNO.

Více než sto československých žen sloužilo po celou dobu války v palestinských oddílech ATS britské armády. Podobně jako v Anglii byly přidělovány na různá místa dle výcviku a uvážení britského velení. Největší ucelená skupina Čechoslovaček (přes tři desítky) pracovala v opravárenských dílnách, jako řidičky a administrativní síly v táboře Tel-El-Kebír nedaleko Káhiry. Společně s muži a ženami ostatních národností jako byly Kypřanky, Řekyně či Peršanky zde ve vyčerpávajících klimatických podmínkách pracovaly bez vystřídání skoro 4 roky. Kromě všudypřítomného písku, větrných a písečných bouří, písečných blech a pro Evropana atypických chorob, jako byla malárie, ztěžovala každodenní službu i jazyková bariéra a vzájemná nevraživost zejména mezi Araby a Židy. Britské velení tábora si však práce odvedené československými krajankami velmi cenilo, soudě dle zmínek v oficiálních hlášeních a stejně tak dochované vzpomínky pamětnic hovoří o korektním zacházení stran Britů.

Ačkoli ženy nesloužily v československé armádě, demotivující účinek na řadu z nich měl odjezd československých vojáků, a tedy často manželů a partnerů, ze Středního východu do Velké Británie ve druhé polovině roku 1943. I proto se v říjnu 1943 skupina žen z tábora Tel-El-Kebír obrátila s požadavkem přesunu z oblasti dopisem na prezidenta republiky. Ačkoli tento dopis dobově zapadal do jednání o podobě dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě, členky ATS na Středním východě o nich pravděpodobně neměly žádné informace, stejně jako o aktivitách Dolores Šperkové. Dozvěděly se však o jeho finální verzi, dle které usoudily, že služba žen přímo u československých jednotek je možná. Znovu se tak na podzim 1944 obrátily na prezidenta republiky a žádaly přeřazení k československé armádě. Neúspěch obou dopisů, prezidentově zájmu navzdory, znovu vycházel z prostého faktu, že ženy ve sborech zcela spadaly pod pravomoc britské armády.

Zejména v případě Čechoslovaček na Středním východě však nejsou známy jakékoli další aktivity pověřených československých úřadů směrem k formování ucelené československé jednotky uvnitř britské armády, a tak jedinou národnostně kompaktní četou tvořily ženy z tábora Tel-El-Kebír. Až na přelomu let 1944 a 1945 bylo uvažováno o jejich vyvázání z povinností a převedení do stavu úředního nástupce Československé vojenské mise, Československého vojenského administrativního štábu. Zůstalo však pouze u úvah. Problematika československých ATS na Středním východě se tak do popředí zájmu MNO dostala až v souvislosti s organizováním repatriace československých občanů z oblasti.

Propuštění těchto žen a jejich následná repatriace v dohledné době po konci války v Evropě však nebyly snadné s britským velením dohodnout, a to nejen pro nedostatečný počet přepravních prostředků a porušení Brity určeného pořadí repatriace, ale především v důsledku

ujednaných politických a vojenských závazků britské armády. Ve chvíli, kdy se v Praze slavil první poválečný 28. říjen, zůstávaly tyto ženy na svých místech, uprostřed pouště. Jejich převod do stavu Československého vojenského administrativního štábu se podařilo vyjednat až na počátku roku 1946. Do osvobozené vlasti se vrátily jako československé vojenské osoby později než většina československých vojákůn sborů ATS a WAAF z Velké Británie, na konci března 1946.

Euforii z vytouženého návratu však vystřídala i určitá deziluze a hořkost. Bylo jasné, že oficiální oslavy konce války už minuly. Kromě konfrontace s informacemi o smrti rodinných příslušníků, někdy i celých rodin, působilo tíživě znovu i jednání československých vojenských institucí. Ministerstvo národní obrany totiž neprojevalo o jazykově vybavené, a především odborně specializované ženy zájem. Řada z nich byla záhy po návratu propuštěna a musela si hledat jiný způsob obživy.

Stejně jako u členek sborů navrátilivších se z Velké Británie toto mohlo představovat jeden z hlavních důvodů, proč zákon umožňující pokračování vojenské služby žen u československé armády, vydaný v lednu 1947, vyvolal nulový interest. Vliv však mohly mít i další faktory jako například zdravotní stav, neboť především ženy ze Středního východu si z každodenní práce v subtropických podmínkách odnesly i zdravotní následky. Kromě avitaminózy či vypadávání vlasů, trpěly některé z nich různými nervovými poruchami, a především pak problémy v oblasti biologické reprodukce.⁸³⁰ Svou roli dále mohly sehrát pozměňující se politické a společenské poměry, ve kterých byl připomínán a oslavován jen hrdinný boj bratrské Rudé armády a přínos armád západních byl upozadřován a již o několik měsíců později se stal dokonce zcela negativním stigmatem.

Pokud československé členky britských pomocných sborů měly už tak kvůli svému opožděnému návratu do vlasti zmenšený prostor pro veřejnou prezentaci svého přínosu k válečnému úsilí a participaci na společenském dění, pak s únorovým převratem tento prostor zcela vymizel. Stejně jako v případě mužů byly i ženy za službu v britské armádě perzekvovány, mnohým z nich přitížil i jejich židovský původ. Postih se nicméně týkal pravděpodobně menšího počtu žen než v případě československých vojáků sloužících na Západě. Do určité míry se zde mohla paradoxně pozitivně projevit skutečnost nedostatečné evidence těchto žen. Přesto některé z nich, zejména ty, které byly současně i manželkami

---

⁸³⁰ Například: VÚA-VHA, VHA, f. 255. Žádost č. j. 33467/49., AŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka: Rozhovory, kazeta 057 – H. P., žena a M. R., žena. Dle vzpomínky měly po válce děti pouze 4 ženy.

československých vojáků ze Západu, postihla určitá forma trestu. Nebyly sice tak vysoké jako v případě letců a parašutistů, ale i tak byly protiprávní a traumatizující. Většinou se jednalo o perzekuci v zaměstnání, o vytrvalé sledování, domovní prohlídky a výslechy Státní bezpečností, v několika případech však došlo i k odsouzení, k odnětí svobody a k nucené práci v různých pracovních táborech.⁸³¹ Řada bývalých členek sborů, aby se rozpoutané represí vyhnula, znovu opustila Československo. Jejich cesty vedly do Velké Británie, do Palestiny i do Spojených států. Ty, které v zemi zůstaly nejprve z obavy před následky, pak možná i z nedostatku jakéhokoli zájmu ze strany „socialistické“ společnosti o své účasti v britské armádě vůbec nehovořily.

„*Chtěla jsem udělat něco pro vlast*“⁸³² vzpomínala po letech Margita Schneiderová-Rytířová, proto se, jakmile dosáhla věku 17 a půl roku přihlásila do pomocných sborů britské armády. Společně s ní tak v průběhu války učinilo dalších několik stovek československých žen nejen ve Velké Británii, ale rovněž na Středním východě. V dochovaných svědectvích pamětnice hodnotily svou službu pozitivně, některé zmiňovaly, že byly mladé a v britské armádě šťastné. Jiné si vážily možnosti přispět do válečného úsilí. Hovořily však rovněž o nemožnosti pracovat přímo v československé armádě, i o pocitu zklamání, jež v nich jednání československých úřadů a institucí vyvolávalo a zanechalo. V možnostech zapojení těchto žen do válečného úsilí, prostřednictvím účasti ve vojenském prostředí totiž sehrály fatální roli, a to ve chvíli, kdy jim nebylo umožněno angažovat se přímo v československé armádě.

Motivy Ministerstva národní obrany mohly být pro takový postup logické v rámci budování armády a zapojení všech odvedených mužů do jejích struktur, jasně ovšem definovaly, že československé úřady oproti ostatním národním armádám, pohlízejí na případnou službu žen zamítavě. Větší zájem u československých vojenských zástupců však v průběhu celé války nevyvolávaly ani postupně vznášené otázky a problémy československých krajanek spojené se službou v britské armádě. Toto tvrzení v menší míře platilo pro londýnské MNO, zcela však vystihuje jednání Československé vojenské mise na Středním východě. Zejména zde, v důsledku zvolené formy náboru a obdržení nepřesných informací o vlastním

---

⁸³¹ Ke dvěma letům nucené práce byla odsouzena např. Jiřina Ascherová-Tonderová, jež se po únoru 1948 pokusila s manželem o ilegální přechod hranic. Trest za ilegální přechod hranic byl v nepřítomnosti vynesen i nad Dolores Šperkovou. Sledování a výslechy byla nucena snášet například Edita Zochovická. Nějakou formu represe po únorovém převratu lze dohledat téměř ve všech dochovaných svědectvích pamětnic, která již byla v této práci ocitována.

⁸³² Rozhovor s Margitou Rytířovou. In: *5plus2*. Číslo 4, 2016, s. 2.

charakteru služby, vnímaly ženy svou situaci velmi tíživě a místy i nespravedlivě. A to především v tom smyslu, že ačkoli byly československé občanky, nemohly se dovolat „svých“ československých úřadů, jež se na jejich rekrutování ale přímo podílely. Po jednáních s Brity (1941) však bylo zřejmé, že pověřené československé instituce budou na své občanky logicky pohlížet jen jako na členky spojenecké armády. Potvrdily to i následně zvolené vládní postupy, jako bylo jejich vynechání z působnosti dekretu prezidenta republiky o postavení žen v československé armádě, což lze chápat jako neuznání jejich vojenského statusu. Tato situace byla poněkud paradoxní – v britské armádě byly tyto ženy vojáky se všemi oficiálními právy i povinnostmi, a i členky ostatních států, které v britských sborech působily (např. Polky), byly svým státem vnímány jako vojenské osoby. Československé úřady však k takovému kroku, pravděpodobně zejména z finančních důvodů, nechtěly přistoupit.

Ve Velké Británii, tak i na Středním východě však ženy nezůstaly po celou dobu války pasivními příjemci této vládní politiky, naopak vyvinuly snahu aktivně se podílet na změně svého vojenského postavení a apelovat na zřízení samostatných československých pomocných sborů či na přiřazení k československé armádě. Volání po alespoň jednom symbolickém oddílu, jež by reprezentoval a potvrzoval úsilí československých žen přispět k boji za osvobození národa i službou v armádě, však z několika důvodů nebylo vyslyšeno.

Svou roli sehrála velikost československé armády, její bojové nasazení a s tím spojená aktuální potřeba, či spíše nepotřeba vojenského personálu a způsob, jak byly primárně řešeny vzniklé personální nedostatky. Ačkoli československá armáda po celou dobu války čelila nedostatku nových a ke službě zdravotně způsobilých branců⁸³³ a nedosahovala stanovených početních stavů, potýkala se rovněž s nadbytkem odvedených vojáků nižší zdravotní klasifikace, jež přiřazovala právě k pomocným službám. Případnému využití československých žen u československé armády bránily i v dané době platné vojenské zákony a předpisy, ze kterých MNO vycházelo a jejichž změnu by bylo nutno projednat a schválit, stejně jako finanční náklady, které by byly s přijetím žen do armády spojeny.

Zejména z těchto důvodů nemohly zástupkyně z řad československých žen sloužících v britských pomocných sborech myšlenku samostatných pomocných sborů u československé armády prosadit. Negativně k celé věci přispíval i již zmíněný fakt, že se

---

⁸³³ PLACHÝ, Jiří: *Československá pozemní armáda na Západě*. In: PLACHÝ, Jiří a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na západě. Část I, A-K*. Praha 2011, s. 16-17.

zainteresovanými československými úřady komunikovaly spíše jednotlivkyně či menší skupiny, nikoli jeden ucelený silný kolektiv, jenž by (nejen) pro MNO představoval relevantního partnera. Vytvoření aktivního kolektivního aktéra však nebylo v důsledku rozmístění žen po různých britských základnách možné. Mohlo to mít vliv i na skutečnost, proč problémy těchto žen příliš nerezonovaly ani u československých ženských spolků či u politických zástupkyň. Obě členky Státní rady sice v debatách branného výboru o této problematice hovořily, ze zápisů však vyplývá, že zásadní požadavky formulované Dolores Šperkovou, výrazně neprosazovaly a vydání rezoluce o zhodnocení podílu těchto žen až ve vlasti pravděpodobně považovaly za dostatečné a adekvátní řešení.

Postupy československých úřadů vůči československým krajankám v britské armádě nastavené za války, nezám, který vedl k nedostatečné znalosti této problematiky již v jejím průběhu, i nemožnost jednat jako kolektivní aktér se zásadně odrazily v poválečném připomínání, či spíše nepřipomínání odkazu těchto žen v československém prostoru a veřejném povědomí. Ženy, jež prošly obdobnou zkušeností s vojenskou službou pro britskou armádu, se totiž po ukončení války v důsledku absence vazeb již v jejím průběhu, organizovaně nesetkávaly. Nenašly se mezi nimi ani jednotlivkyně, jež by o přínosu československých „waafek“ a „ej-tý-esek“ veřejně hovořily, čímž možná i ony samy nepřímě přispívaly k postupné eliminaci z československé válečné paměti.⁸³⁴ Veřejnou prezentaci zejména žen sloužících na Středním východě znesnadňoval také jejich opožděný návrat do vlasti. Všechny tyto aspekty byly negativně zesilovány i absencí rodinných pout a vazeb, jež by umožnily mezigeneračně předávat povědomí o válečném zapojení těchto žen a uchovávaly tak v paměti i jejich odkaz.

Výrazně do možnosti vzniku jakéhokoli veřejného povědomí o válečné službě československých „waafek“ a „ej-tý-esek“ rovněž zasáhly politické a společenské poměry lidově-demokratického zřízení, záhy vystřídaného totalitním režimem, jenž vojenskou službu ve spojeneckých armádách nejen zneuznával, ale navíc ji i tvrdě trestal. Řada z nich tak znovu odešla za hranice a do vlasti se již do konce života nevrátila.

Všechny tyto faktory přispívají k relativně malému, až nulovému povědomí o osudech těchto žen s přesahem prakticky až do dnešních dnů. Ani v rámci polistopadového vyrovnávání se s minulostí nemají otázky spojené obecně s odbojovým zapojením žen, prioritou. Po téměř

---

⁸³⁴ Aktivně nevystupovala ani zmiňovaná Dolores Šperková. Od června 1945 se věnovala mateřským povinnostem, v roce 1950 emigrovala do Velké Británie.

třicet let od listopadové revoluce stát napravuje křivdy u **bojujících** československých vojáků, letců, parašutistů a dalších odbojářů. Téměř třicet let od změny režimu by však ve vědeckých kruzích mělo dojít i k novým úvahám a formulacím, kdo všechno a jakým způsobem za druhé světové války přispíval, a **hlavně mohl přispět, respektive komu bylo de facto z moci úřední dovoleno přispět** k osvobození vlasti. Československá a česká paměť druhé světové války by tak získala i ženskou tvář.⁸³⁵

---

⁸³⁵ Parafráze názvu knihy Světlany Alexejevičové *Válka nemá ženskou tvář*.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Česká republika

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

Fond 302 – Hlavní zpráva vojenské kontrarozvědky

Fond T – Taktické svazky, 1945 (1946-2006)

Archiv Hlavního města Prahy (AHMP)

Fond 409 – Sbírka výročních zpráv

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

Fond – Londýnský archiv

Fond – Londýnský archiv – důvěrný

Archiv Národního muzea (ANM)

Fond – Ambrosovi

Fond – Karel Klapálek

Fond – Hana Benešová

Archiv Židovského muzea v Praze (AŽMP) – Archiv Oddělení pro dějiny šoa

Sbírka – Rozhovory s pamětníky šoa

Národní Archiv Praha (NA)

Fond – Ministerstvo vnitra – Londýn, 1940–1945

Fond – Ministerstvo národní obrany – Londýn (bývalý fond AMV č. 20)

Fond – Ministerstvo sociální péče – Londýn, 1940–1945

Fond – Československý červený kříž – Londýn, 1940–1945

Fond – Státní rada – Londýn, 1939–1945

Fond – Předsednictvo ministerské rady – Londýn, 1940–1945

Fond – Paměti bojovníků (ÚV SPB)

Fond – Londýnský archiv – sbírka dokumentů, 1939–1945

Fond – Pozůstalost Ireny Malínské

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA)

Sbírka 19 – Československé vojenské orgány z území Blízkého a Středního východu, 1940–1945

Sbírka 20 – Československý zahraniční odboj na Západě, 1940–1945

Sbírka 24 – Evidenční a doplňovací skupina čs. náhradního tělesa čs. vojenských jednotek na Západě, 1939–1945

Sbírka 37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby, 1940–1945

Sbírka 255 – Osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sbírky

Fond – Československá vojenská mise v SSSR, 1939–1948

Fond – Ministerstvo národní obrany – Londýn, 1940–1946

Fond – Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ, 1940–1946

Fond – Československá vojenská likvidatura – Střední východ, 1940–1946

Fond – Vojenská kancelář prezidenta republiky – Londýn, Košice, 1940–1945

Fond – Československé letectvo ve Velké Británii, 1940–1946

Velká Británie

Imperial War Museum (IWM)

Fond – **Private** Papers of Ms M. Deri – Documents 16741

London Metropolitan Archives (LMA)

Fond – London County Council

The National Archives Kew (TNA)

Fond – Ministry of Labour (LAB 6, LAB 8, LAB 44)

Fond – Ministry of Information (INF 1)

Fond – Treasury (T 1, T 162)

Fond – Records of the Cabinet Office (CAB 75, CAB 92, CAB 118)

Fond – War Office (WO 32, WO 165, WO 169, WO 201, WO 211)

Fond – Prime Minister's Office (PREM 506)

Fond – Home Office (HO 213)

Fond – Foreign Office (FO – 371)

Fond – Records of Metropolitan Police Office (MEPO 3)

Publikované anglické prameny

The Social Survey: An Investigation of the Attitudes of Women, the General Public and ATS Personnel to the Auxiliary Territorial Service. Londýn 1941.

Regulations for the Auxiliary Territorial Service. Londýn 1941.

The Book of the WAAF. A Practical Guide to the Women's Branch of the R.A.F. Londýn 1942.

The Auxiliary Territorial Service. Londýn 1949.

Joining Up? A handy guide for every recruit. Londýn 1940.

WAAF. Physical Training Tables and Recreational Handbook. Londýn 1941.

The WAAF in Action. Londýn 1944.

Dobový tisk

Čechoslovák

Československá žena (Czechoslovak Women's Revue), 1943–1945

Květen

Naše noviny – Deník čs. vojska ve Velké Británii

Rudé právo

Zpravodaj – Deník skupiny čs. armády na Středním východě

Zprávy Státní rady v Londýně, 1943–1945

Ostatní tisk

Československý voják

Naše vojsko

QMAAC & ATS Comrades – Association – Gazette

Vlasta

WAAF. Association News, 1989–2015

Maskil

Mosty

Týdeník Rozhlas

Týdeník 5plus2

Československý Týdeník

Literatura

ALLPORT, Alan: *DEMOBBED. Coming home after the Second World War*. Londýn 2009.

ATWOOD, J. Kathryn: *Women Heroes of World War II*. Chicago 2011.

AULICH, James: *Válečné plakáty. Zbraně hromadné komunikace*. Praha 2009.

BECK, H., R.: *An Enlightened Army – the New Czechoslovak Army and its education*. Praha 1947.

BIGLAND, Eileen: *Britain's other Army. The Story of the ATS*. Londýn 1946.

- BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí (květen 1945–květen 1955)*. Praha 2006.
- BOWYER, Chaz: *Royal Air Force Handbook 1939-1945*. Londýn 1984.
- BRAYLEY, J. Martin: *World War II Allied Nursing Services*. Oxford 2002.
- BROŽ, Miroslav: *Soukromé války Heleny Petránkové*. Praha 2017.
- BURTON, Elaine: *What of the Women. A study of Women in war time*. Londýn 1941.
- CASSIN-SCOTT, Jack: *Ženy ve válce 1939-1945. Britské, americké, německé a ruské příslušnice armád*. Brno 2007.
- CYNK, B. Jerzy: *The Polish Air Force at War. The Official History. Volume 2, 1943-1945*. Pennsylvania 1998.
- DIAMOND, Hanna: *Women and the Second World War in France 1939-1948. Choices and Constraints*. Londýn 1999.
- DOMINÉ, François-Jean: *Les Femmes au Combat L'armée féminine de la France pendant la Seconde Guerre Mondiale*. Service historique de la Défense 2008.
- FEINBERG, Melissa: *Elusive equality. Gender, Citizenship and the limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*. Pittsburgh 2006.
- GOULD, Margaret Jennifer: *The Women's Corps. The Establishment of Women's Military Services in Britain*. Ph.D. Thesis, University College London (UCL) 1988.
- GREEN, Barbara: *Girls in khaki. A history of the ATS in the Second world war*. Londýn 2012.
- HÁJKOVÁ, Alena: *Ženy proti fašismu. Ženy tváří v tvář fašismu a okupaci*. Praha 1979.
- HANZLÍK, František: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945-1955*. Praha 2015.
- HELMICHOVÁ, Šárka ed.: *Statečné ženy, o kterých se málo ví*. Praha 2003.
- HOLLAND, James: *RAF 100, 1918-2018*. Praha 2018.
- HRABICOVI, Pavel a Zdeněk: *Muž, který velel mužům*. Praha 1988.
- HUTEČKA, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*. Praha 2016.
- INDRUCHOVÁ-OATES, Libora: *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha 1998.
- KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947*. Praha 2017.
- KUČERA, Jaroslav: *Repatriace československých občanů z exilu ve Velké Británii po druhé světové válce*. Bakalářská práce. Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2014.

- KUČERA, Jiří: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha 2013.
- KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2005.
- KUKLÍK, Jan: *Do poslední pence...* Praha 2007.
- MARWICK, Arthur: *Women at War*. London 1977.
- MENGLER, Jan: *Divizní generál Ondřej Mězl – Andrej Gak a jeho působení v letech druhé světové války*. Bakalářská práce, Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2008.
- MUCHA, Jiří: *The Czechoslovak army*. Londýn 1942.
- MUŽÍKOVÁ, Ludmila: *Czechoslovak woman*. Praha 1947.
- NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno 2011.
- NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (leden-červen 1943)*. III. díl, 1. část. Praha 2012.
- NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (červenec-prosinec 1943)*. III. díl, 2. část. Praha 2013.
- NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan a kol.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (leden-červen 1944)*. IV. díl, 1. část. Praha 2014.
- NEY – KRWAWITZ, Marek: *Polish women fighting for freedom 1939-1945*. Londýn 2008.
- NOBLE, Vernon: *Girls, you amaze me*. Londýn 1943.
- PAJER, Miloslav: *Českoslovenští letci v RAF: jednotky britského bombardovací a pobřežního letectva 1940-1945*. Praha 2016.
- PLACHÝ, Jiří a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na západě. Část I, A-K*. Praha 2011.
- PLAMÍNKOVÁ, Františka: *Občanská rovnoprávnost žen*. Praha 1920.
- PROCHÁZKA, Ivan: *A královskou korunu měly...Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha 2016.
- Milada Horáková – k 10. výročí její popravy. Washington 1960.
- RAJLICH, Jiří: *Karel Janoušek. Jediný československý maršál*. Brno 2016.
- REID, Kathryn: *One WAAF's War. A selection of World War Poetry*. Wiltshire - Trowbridge 2002.
- ROBERTS, Hillary: *Lee Miller: A Women's War*. Londýn 2015.
- RUTOVÁ (SUŠILOVÁ), Radana: *Židé v poválečném Československu*. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK Praha. Obhájena 2011.

SHERIDAN, Dorothy: *Wartime Women. A mass-observation anthology 1937-1945*. Londýn 1990.

SLOCOMBE, Richard: *British posters of the second world war*. Londýn 2014.

STOREY, Neil – HOUSEGO, Molly: *Women in the Second World War*. Oxford 2012.

ŠOMJAKOVÁ, Marcela: *Československé ženy v britských pomocných službách za druhé světové války*. Diplomová práce. Technická Univerzita v Liberci. Obhájena 2017.

THELENOVÁ-HAVLÍČKOVÁ, Sylva: *Czechoslovak women To-day*. Praha 1948.

TURNER, Frayn, John: *The WAAF at War*. Barnsley 2011.

VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Displaced Persons)*. Brno 2004.

VÁVROVÁ Milada: *Rytíři Vysočiny*. Jihlava 1996.

VÁVROVÁ, Milada: *Vojáci v sukních*. Jihlava 2001.

VITÁKOVÁ, Alena: *Ženy v řadách 1. čs. samostatného polního praporu: vznik jednotky v Buzuluku a první bojové nasazení u Sokolova*. Diplomová práce. Historický ústav FF MU Brno. Obhájena 2012.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945. Kolektiv autorů, Praha 2005.

VONDRÁČEK, Jan: *A smrt byla na dosah*. Most 2009.

WEATHERFORD, Doris: *American Women during the World War Two. An Encyklopedia*. New York 2010.

WILLIAMS, R., Beryl: *As we were. Recollections of life in the Women's Auxiliary Air Force*. Woodfield 2004.

Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války. Praha 1992.

Memoáry

ALEXIJEVIČOVÁ, Světlana: *Válka nemá ženskou tvář*. Příbram 2018.

BECKOVÁ, PIP: *Stále ve střehu. Ženský sbor pomocných služeb letectva na velitelství letiště pro bombardéry RAF*. Praha 2006.

Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války. Praha 2007.

DUDA, M. Zbyněk: *Velitel stíhacího letectva*. Praha 1994.

FAJTL, František: *Létal jsem s Třistatřináctkou*. Praha 1991.

FAJTL, František: *Vzpomínky na padlé kamarády*. Praha 1980.

HESS, Alexander: *Byli jsme v bitvě o Anglii*. Praha 2015.

KLAPÁLEK, Karel: *Ozvěny bojů*. Praha 1966.

- KOPOLDOVÁ-ŠVERMOVÁ, Jiřina: *Deníček spojařky*. VITÁKOVÁ, Alena (ed.) Praha 2015.
- KUDEŘÍKOVÁ, Marie: *Zlomky života. Listy z vězení*. Praha 1962.
- LIŠKA, Antonín: *Jak se plaší smrt*. Praha 1983.
- LIŠKUTÍN, Miroslav: *Letecká služba*. Cheb 1991.
- MATĚJÍČKOVÁ, Edith: *Vzpomínky na modrá léta*. Ostrava 2010.
- PILE, Frederick: *ACk-ACk: Britain's Defence against Air Attack During the Second World War*. Londýn 1949.
- SLÁDEK, Čestmír: *Osudy palubního střelce*. Praha 1993.
- SVOBODA, Ludvík: *Z Buzuluku až do Prahy*. Praha 1960.
- ŠIŠKA, Alois: *KX-B neodpovídá*. Praha 1991.
- TICHÁ, Věra: *Cesty k domovu*. Brno 2003.
- TICHÁ, Věra: *Po boku mužů*. Praha 1966.
- VANČATA, Pavel: *Z deníku radiotelegrafisty: Unikátní válečný deník Sgt. Pavla Tofla, příslušníka 311. čs. bombardovací perutě*. Cheb 2013.
- VAUGHAN-GWYNNE, Helen: *Service with the Army*. Londýn 1942.
- VILD, Miroslav: *Osud byl mým přítelem*. Praha 1988.
- ZOCHOVICKÁ, Edita: *Nikdy to nevzdávej a začni znovu. Vzpomínky slovenské židovky, důstojnice britské armády*. Nepublikováno, kopie textu v držení autorky.

Články a studie

- BARBER, John: *Women in the Soviet War Effort 1941-1945*. In: CHICKERING, Roger (ed.): *A World at Total War. Global conflict and the Politics of destruction, 1937-1945*. Cambridge 2005.
- BINGHAM, Adrian: *An Era of Domesticity? Histories of Women and Gender in Interwar Britain*. In: *The Journal of the Social History Society*. Volume 1, number 1, 2004.
- BUREŠOVÁ, Jana: *Ženy a druhá světová válka*. In: BUREŠOVÁ, Jana – HAZDRA, Zdeněk (ed.): *Válečný prožitek československé společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací 1939-1945*. Praha 2009.
- CAMPBELL, D'Ann: *Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain and the Soviet Union*. In: *The Journal of Military History*. Volume 57, number 2.
- CAPDEVILA, Luc: *La Mobilisation des femmes dans la France combattante (1940-1945)*. In: *Femmes, Genre, Histoire*. Hiver, 2000.
- ČERMÁKOVÁ, Marie, NAVAROVÁ, Hana: *Ženy a transformační procesy československé společnosti: Zpráva z výzkumu*. In: *Sociologický časopis*. Ročník 27, číslo 2, 1991.

- De GROOT, Gerald J.: *I love the Scent of Cordite in Your Hair': Gender Dynamics in Mixed Anti-Aircraft Batteries during the Second World War*. In: *History. The Journal of the Historical Association*. Volume 82, number 265, 1997.
- FEINBERG, Melissa: *Dumplings and Domesticity: Women, Collaboration and Resistance in the Protectorate of Bohemia and Moravia*. In: WINGFIELD, M. Nancy – BUCUR, Maria (ed.): *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Indianapolis 2006.
- FEINBERG, Melissa: *The Survey Project: Researching Women's Everyday Experience and Envisioning Modernity in Rural Bohemia at the End of the Second World War*. In: *Journal of Women's History*. Volume 23, number 4, 2011.
- FIESELER, Beate, HAMPF, Michaela, SCHWARZKOPF, Jutta: *Gendering Combat: Military women's status in Britain, the United States, and the Soviet Union during the Second World War*. In: *Women's Studies International Forum*. Volume 47, part A, 2014.
- FREEZE, J. Karen: *Medical Education for Women in Austria: A study in the Politics of the Czech Women's Movement in the 1890s*. In: WOLCHIK, L. Sharon – MEYER, G. Alfred (ed.): *Women, State and Party in Eastern Europe*. Durham 1985.
- FROMMER, Benjamin: *Denouncers and Fraternizers: Gender, Collaboration and Retribution in Bohemia and Moravia during World War II and After*. In: WINGFIELD, M. Nancy – BUCUR, Maria (ed.): *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Indianapolis 2006.
- GARVER, M. Bruce: *Women in the First Czechoslovak Republic*. In: WOLCHIK, L. Sharon – MEYER, G. Alfred (ed.): *Women, State and Party in Eastern Europe*. Durham 1985.
- HEALY, Maureen: *Becoming Austrian: Women, the State, and Citizenship in World War I*. In: *Central European History*. Volume 35, number 1, 2002. (JSTOR)
- HIGONNET, R. Margaret, HIGONNET, L-R. Patrice: *The Double Helix*. In: HIGONNET, R. Margaret a kol. (ed.): *Behind the lines. Gender and the Two World Wars*. Yale 1987.
- HUTEČKA, Jiří: *Militární maskulinita jako koncept historiografického bádání*. In: KOHOUTOVÁ, Jitka – SLABÁKOVÁ-ŠVARČÍČKOVÁ, Radmila a kol. (ed.): *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012.
- JANCAR, W. Barbara: *Women in the Opposition in Poland and Czechoslovakia*. In: WOLCHIK, L. Sharon – MEYER, G. Alfred (ed.): *Women, State and Party in Eastern Europe*. Durham 1985.
- JAUNEAU, Elodie: *Des femmes dans la France combattante pendant la Deuxième Guerre Mondiale: Le Corps des Volontaires Françaises et le Groupe Rochambeau*. In: *Genre and Histoire. La Revue de l'Association Mnémosyne*. Automme, 2008.

- JECHOVÁ, Květa: *Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století*. In: *Paměť a dějiny*. Číslo 4, 2013.
- JENSON, Jane: *The Liberation and New Rights for French Women*. In: HIGONNET, R. Margaret a kol. (ed.): *Behind the lines. Gender and the Two World Wars*. Yale 1987.
- KIRSCHENBAUM, A. Lisa, WINGFIELD, M. Nancy: *Gender and the Construction of Wartime heroism in Czechoslovakia and the Soviet Union*. In: *European History Quarterly*. Volume 39, number 3, 2009.
- KNOX, Jean.: *The Work of the Auxiliary Territorial Service in the War*. In: *Royal United Services Institution. Journal*. Number 87, 2009.
- KREISINGER, Pavel: *Hana Kleinová, čs. příslušnice u britských ATS na Středním východě*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 2, 2013.
- KREJČÍ, Ludvík: *O obraně státu*. In: *Žena v míru a ve válce I*. Praha 1938.
- KRYLOVA, Anna: *Neither Erased nor Remembered. Soviet Women Combatants and Cultural Strategies of Forgetting in Soviet Russia, 1940s-1980s*. In: BIESS, Frank – MOELLER, G. Robert (ed.): *The Histories of the Aftermath. The legacies in the Second World War in Europe*. New York 2010.
- KUČERA, Rudolf: *Muži ve válce, válka v mužích. Maskulinity a světové války 20. století v současné kulturní historiografii*. In: *Soudobé dějiny*. Ročník 19, číslo 4, 2011.
- KUDLÁČEK, Čeněk: *Spolupráce ženy v obraně státu*. In: *Žena v míru a ve válce I*. Praha 1938.
- LANGHAMER, Claire: *A public house is for all classes, men and women alike: women, leisure and drink in second world war England*. In: *Women's History Review*. Volume 12, number 3, 2011.
- MANNOVÁ, Elena: *Verejnosť versus rodinný krb? Ženy v spolkoch na Slovensku v 19. storočí*. In: *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. Číslo 4, 2006.
- MARŠÁLEK, Zdenko: *Armáda v roce jedna – nový duch versus kontinuita*. In: HÁJEK, Jan – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOLÁŘ, František – LACINA, Vlastislav – MARŠÁLEK, Zdenko – ŠEDIVÝ, Ivan (ed.) *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921)*. Praha 2008.
- MELČOVÁ, Emílie: *Československé ženy na Středním východě*. In: *Na všech frontách za svobodu vlasti*. Karlovy Vary 1968.
- MILLS, Kelly: *Feminism, pragmatism or both? Czech radical nationalism and the woman question, 1898-1914*. In: *Nationalities Paper*. Volume 30, number 4, 2002.

- MORCINKOVÁ, Jolana: *Ženy v československém letectvu ve Velké Británii v letech 1940-1945*. In: *Folia Historica 2*. Práce z historického semináře katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ostrava 1996.
- NATZIO, Georgina: *British army servicemen and women 1939-1945. Their selection, care and management*. In: *The RUSI Journal*. Volume 138, number 1, 1993.
- NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen či Gender History? Možnosti, limity, východiska*. In: *Dějiny-Teorie-Kritika*. Číslo 1, 2008.
- NEČASOVÁ, Denisa: *Ženy – hrdinky? Genderová podmíněnost pojmu hrdinství v české společnosti 1914-1918*. In: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (ed.): *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*. Praha 2008.
- NOAKES, Lucy: *Demobilising the Military Woman: Constructions of Class and Gender in Britain after the First World War*. In: *Gender&History*. Volume 19, number 1, 2007.
- PAVLŮ, Hana: *Ženy v uniformě v severní Africe*. In: *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války*. Praha 2007.
- PENNINGTON, Reina: *Offensive Women: Women in Combat in the Red Army*. In: ADDISON, Paul – CALDER, Angus (ed.): *Time to Kill. The Soldier's Experience of War in the West 1939-1945*. Londýn 1997.
- PORKET, J. L.: *Czechoslovak Women under Soviet-type Socialism*. In: *The Slavonic and East European Review*. Volume 59, number 2, 1981.
- PROCHÁZKA, Ivan: *Čechoslováci v Britské armádě v Africe a na Středním východě za 2. světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 3, 2008.
- PROCHÁZKA, Ivan: *Čtyři roky v poušti*. In: *Národní osvobození*. Číslo 8, 1997.
- RACANSKA, Luba: *Economic and Political Rights for Women in the Czech and Slovak Republics*. In: *The European Legacy. Towards New Paradigms. Part III*. Volume 1, number 1, 1996.
- SCOTT, W. Joan: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. In: *The American Historical Review*. Volume 91, number 5, 1986.
- SEGAL, W. Mady: *The Argument for female combatants*. In: GOLDMAN, L. Nancy (ed.): *Female Soldiers. Combatants or Noncombatants? Historical and Contemporary Perspectives*. Londýn 1982.
- SCHWARZKOPF, Jutta: *Women in Combat*. In: KRUGER, G. Christine – LEVSEN, Sonja (ed.): *War Volunteering in Modern Times. From the French revolution to the Second World War*. Londýn 2011.

- STEGUROVÁ, Karolína: *Žena a válka. Nástin problematiky branné povinnosti a vojenské služby československých žen za druhé světové války*. In: KARPÍŠEK, Jaromír – STURZ, Zbyněk – BLÁHOVÁ, Marie (ed.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*. Hradec Králové 2018, s. 189-201.
- STEPHENSON, Jill: *The Home front in „Total war“. Women in Germany and Britain in the Second World War*. In: CHICKERING, Roger (ed.): *A World at Total War. Global conflict and the Politics of destruction, 1937-1945*. Cambridge 2005.
- STONE Tessa: *Creating a (Gendered) Military Identity: The Women's Auxiliary Air Force in Great Britain in the Second World War*. In: *Women's History Review*. Volume 8, number 4, 1999.
- SUMMERFIELD, Penny a PENISTON-BIRD, Corinna: *Women in the firing line: the home guard and the defence of gender boundaries in Britain in the second world war*. In: *Women's History Review*. Volume 9, number 2, 2006.
- ŠEDIVÝ, Ivan: *Legionáři a mocenské poměry v počátcích ČSR*. In: HÁJEK, Jan – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOLÁŘ, František – LACINA, Vlastislav – MARŠÁLEK, Zdenko – ŠEDIVÝ, Ivan (ed.): *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921)*. Praha 2008.
- ŠIKLOVÁ, Jiřina: *Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic*. In: *Social Research*. Volume 64, number 2, 1997.
- ŠIKLOVÁ, Jiřina: *Podíl českých žen na samizdatu a v disentu v Československu v období tzv. normalizace v letech 1969-1989*. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Ročník 9, číslo 1, 2008.
- ŠMIDRKAL, Václav: *Abolish the army? The idea of democracy and the transformation of the Czechoslovak military after 1918 and 1989*. In: *European Review of History*. Volume 23, number 4, 2016.
- TICHÁ, Věra: *Ženy v našich jednotkách v SSSR za druhé světové války*. In: *Historie a Vojenství*. Číslo 4, 1964.
- TINKOVÁ, Daniela: *Žena – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*. In: LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana – ČADKOVÁ, Kateřina (ed.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice 2006.
- TUTEN, M. Jeff: *The Argument against female combatants*. In: GOLDMAN, L. Nancy (ed.): *Female Soldiers. Combatants or Noncombatants? Historical and Contemporary Perspectives*. Londýn 1982.

VELECKÁ, Hana: *Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války*. In: *Historie a vojenství*. Číslo 2, 2000.

WATSON, Janet: *Khaki Girls, VADs, and Tommy's Sisters: Gender and Class in First World War Britain*. In: *The International History Review*. Volume 19, number 1, 1997.

WHATELEY, Leslie: *The Work of the Auxiliary Territorial Service in the War*. In: *Royal United Services Institution. Journal*. Volume 91, number 562, 1946.

WOLCHIK, L. Sharon: *Czech and Slovak Women and Political Leadership*. In: *Women's History Review*. Volume 5, number 4, 1996.

WOLCHIK, L. Sharon: *Women and the Politics of Transition in the Czech and Slovak Republics*. In: RUESCHEMEYER, Marilyn (ed.): *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. New York 1994.

ZORACH, Jonathan: *The Nationality Problem in the Czechoslovak Army between the Two World Wars*. In: *East Central Europe*. Volume 5, number 1, 1978.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Ženy v čs. armádě v letech 1939-1945*. In: *Statečné ženy, o kterých se málo ví*. Praha 2003.

Elektronické zdroje

Portál: *Armáda České republiky*.

Dostupný z: <http://www.acr.army.cz/>

Portál: *BBC*.

Dostupný z: <http://www.bbc.co.uk/>

Portál: *Bojovali za Československo*.

Online výstava dostupná z: <http://www.bojovali-za-ceskoslovensko.cz/>

Portál: *Cook's Info*.

Dostupný z: <https://www.cooksinfo.com/british-wartime-food>

Portál: *Digitální knihovna. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích*.

Dostupný z: <http://www.digitalniknihovna.cz/>

Portál: *Digitální knihovna. Národní knihovna ČR*.

Dostupný z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/>

Portál: *Digitthèque de matériaux juridiques et politiques.*

Dostupný z: <http://mjp.univ-perp.fr/>

Portál: *Eprávo.cz.*

Dostupný z: <https://www.epravo.cz/>

Portál: *Fotoarchiv ČTK.*

Dostupný z: <https://multimedia.ctk.cz/>

Portál: *Free Czechoslovak Air Force.*

Dostupný z: <https://fcafa.com/>

Portál: *HistoryNet.*

Dostupný z: <https://www.historynet.com/soviet-women-war.htm>

Portál: *Imperial War Museum.*

Dostupný z: <https://www.iwm.org.uk/>

Portál: *International Encyclopedia of the First World War.*

Dostupný z: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/home/>

Portál: *Kresy Family. Polish WW II History Group.*

Dostupný z: <http://www.kresyfamily.com/-home-page.html>

Portál: *National Archives in Kew.*

Dostupný z: <http://www.nationalarchives.gov.uk/>

Portál: *Paměť Národa.*

Dostupný z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>

Portál: *Paměť žen.*

Dostupný z: <http://www.womensmemory.net/cesky/projekt.asp>

Portál: *Parliament.uk*.

Dostupný z: <https://www.parliament.uk/>

Portál: *Poland in Exile*.

Dostupný z: <http://www.polandinexile.com/index.html>

Portál: *Poslanecká sněmovna České republiky. Digitální knihovna*.

Dostupný online z: <http://www.psp.cz/>

Portál: *Qaranc*.

Dostupný z: <https://www.qaranc.co.uk/>

Portál: *Royal Air Force Museum*.

Dostupný z: <https://www.rafmuseum.org.uk/>

Portál: *Royal Collection Trust*.

Dostupný z: <https://www.royalcollection.org.uk/>

Portál: *Spartacus Educational*.

Dostupný z: <https://spartacus-educational.com>

Portál: *Svaz Brannosti*.

Dostupný z: <http://www.svaz-brannosti.cz/>

Portál: *The Victorian web*.

Dostupný z: <http://www.victorianweb.org/>

Portál: *The World of the Habsburgs*.

Dostupný z: <https://www.habsburger.net/de/>

Portál: *Totalita.cz*.

Dostupný z: <http://www.totalita.cz/>

Portál: *Válka.cz*.

Dostupný z: <http://gh.oxfordjournals.org/content/2/1/10.extract>

Portál: *Vojenský historický ústav*.

Dostupný z: <http://www.vhu.cz/>

Portál: *Zákony pro lidi.cz*.

Dostupný z: <https://www.zakonyprolidi.cz/>

Portál: *Ženy bojující: Československé ženy bojující v zahraničních jednotkách za II. světové války*.

Dostupné z: <http://www.zeny-bojujici.cz/>

Seznam příloh

Příloha 1 - Příslušnice WAAF Margita Schneiderová-Rytířová	239
Příloha 2 - Náborový plakát do ATS.....	240
Příloha 3 - Margita Schneiderová-Rytířová a personál RAF	241
Příloha 4 - Ženy při práci	242
Příloha 5 - Část dopisu Dolores Šperkové pro MNO	243
Příloha 6 - Přihláška do ATS.....	244
Příloha 7 - Členka ATS na Středním východě Hana Pavlů	245
Příloha 8 - Skupina československých členek ATS na Středním východě při slavnostním nástupu .	246
Příloha 9 - Československé členky sboru ATS na Středním východě při vojenské přehlídce	247
Příloha 10 - Mapa britského tábora Tel-El-Kebír nedaleko Egypta	248
Příloha 11 - Jeden z dopisů členek ATS na Středním východě prezidentu republiky.....	249

Příloha 1 - Příslušnice WAAF Margita Schneiderová-Rytířová
(www.zeny-bojujici.cz)

Příloha 2 - Náborový plakát do ATS
(1941, Imperial War Museum)

Příloha 3 - Margita Schneiderová-Rytířová a personál RAF

(www.pametnaroda.cz)

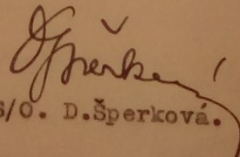
Příloha 4 - Ženy při práci
(z knihy: *WAAF in Action*. Londýn, 1944)

Nelze-li toto opatření učinit ve smyslu par. 73. zák. Č.131/1936 Sb.z. a n. o obraně státu, o nějž se MNO a branný výbor Státní rady opírají, proč se kdo bojí učinit rozhodnutí nové? Jistě by to nebyla první věc, která by byla upravena jinak, než jako tomu bylo v nařízeních a dekretch vlády Republiky československé, resp. která by byla nově zavedena. O řadě věcí, které zde byly stanoveny, se nám doma ani nesnilo, ale přijali jsme je samozřejmě, neboť je poměry vyžadují. Československá republika - ta doma - neznala nezařazené důstojníky, neznala možnost, kromě vyjíměčných případů, hromadné služby příslušníků čs. branné moci v armádách spojeneckých států a řady jiných věcí, které zde byly zavedeny, protože poměry toto vyžadovaly. Proč tedy nelze upravit právně i tento dříve u nás nezvyklý poměr čs. příslušnic, které konají vojenskou potřebnost?

Konečně, oháníme-li se tak rádi kontinuitou, nesmíme zapomínat, že Československá republika byla vždycky demokratické a československá armáda, pod vrchním veláním presidenta Osvoboditele a později presidenta Dr.Beneše, byla jednou z nejdemokratičtějších a nejmodernějších v Evropě. Dnes jsme v otázce Ženských vojenských jednotek ze všech demokratických států poslední.

Není to vina československých žen, ty svoji povinnost konají a mají právní i mravní vysvětlení, proč dosud nejsou příslušnicemi čs. branné moci. Mají je také čs. vojenské úřady? Dovolují si o tom pochybovat.

S/O. D.Šperková. SH

Dostane: M.N.O.

Na vědomí: Pan prezident republiky,
Čs. Státní rada (branný výbor),
Rada čs. žen,
Právní rada ČSR.
Inspektorát čs.letectva.

Příloha 5 - Část dopisu Dolores Šperkové pro MNO

(VÚA-VHA, VKPR-L)

Pril. 1 k oji 5750/40f.

P R Í H L Á Š K A   D O   A . T . S .   312

INA ČS. ARMÁDY NA STŘED. VÝCHODĚ   CZECHOSLOVAK FORCES, M.E.

P R O H L Á Š E N Í .

Jméno a příjmení: .....

Ročník, měsíc, rok a místo narození: .....

Novécká příal. před 15.3.1939: .....

Válka v ČSR: .....

stav : (svobodný, vdaný, rozvedený, rozloučený) .....

zaměstnání a přesná adresa bydliště: .....

.....

jméno, data narození a adresy dětí: .....

.....

Národnost: ..... Křesťanství: .....

Ovládaný jazyk český, nebo slovenský sloven: .....

písmem: .....

Z ostatních jazyků : sloven: .....

písmem: .....

Do Palestiny jsem přijel dne.../...194... legálně/ ilegálně +

Desavezení povolání, zaměstnání : .....

Desuď jsem konala pomocné služby vojenské nebo podobné: .....

.....

Vzdělání (vyšší než obecná škola): .....

.....

Zvláštní schopnosti: kancelářské práce, písárka na stroji, stenotypistka, kreslicke, telefonistka, rigická aut, motocyklu, kucharka, švadlena, ošetrovatelska, pomocné služby v nemocnici

..... +

Další zvláštní schopnosti a znalosti: .....

.....

PROHLÁŠUJI A POTVRDUJI SVŮJ PODPIS:

že jsem státní příslušníci Republiky Československé a že se dobrovolně a bez výhrad dávám k dispozici vládě ČSR.

že budu sloužit v ATS. (Auxiliary Territorial Service.) budu-li uznána schopná k této službě a pokud mých služeb bude třeba,

že budu poslouchat všech rozkazů vyšších a nadřízených,

že zůstanu členkou ATS. do svého propuštění.

Beru na vědomost, že se na mně po dobu služby vztahují všechny vojenské předpisy a branný zákon.

+)nchodící se škrtněte.

248 - 25.10.1942

Příloha 6 - Přihláška do ATS

(VÚA-VHA, sbírka 19)

Příloha 7 - Členka ATS na Středním východě Hana Pavlů
(www.pametnaroda.cz)

Příloha 8 - Skupina československých členek ATS na Středním východě při slavnostním nástupu

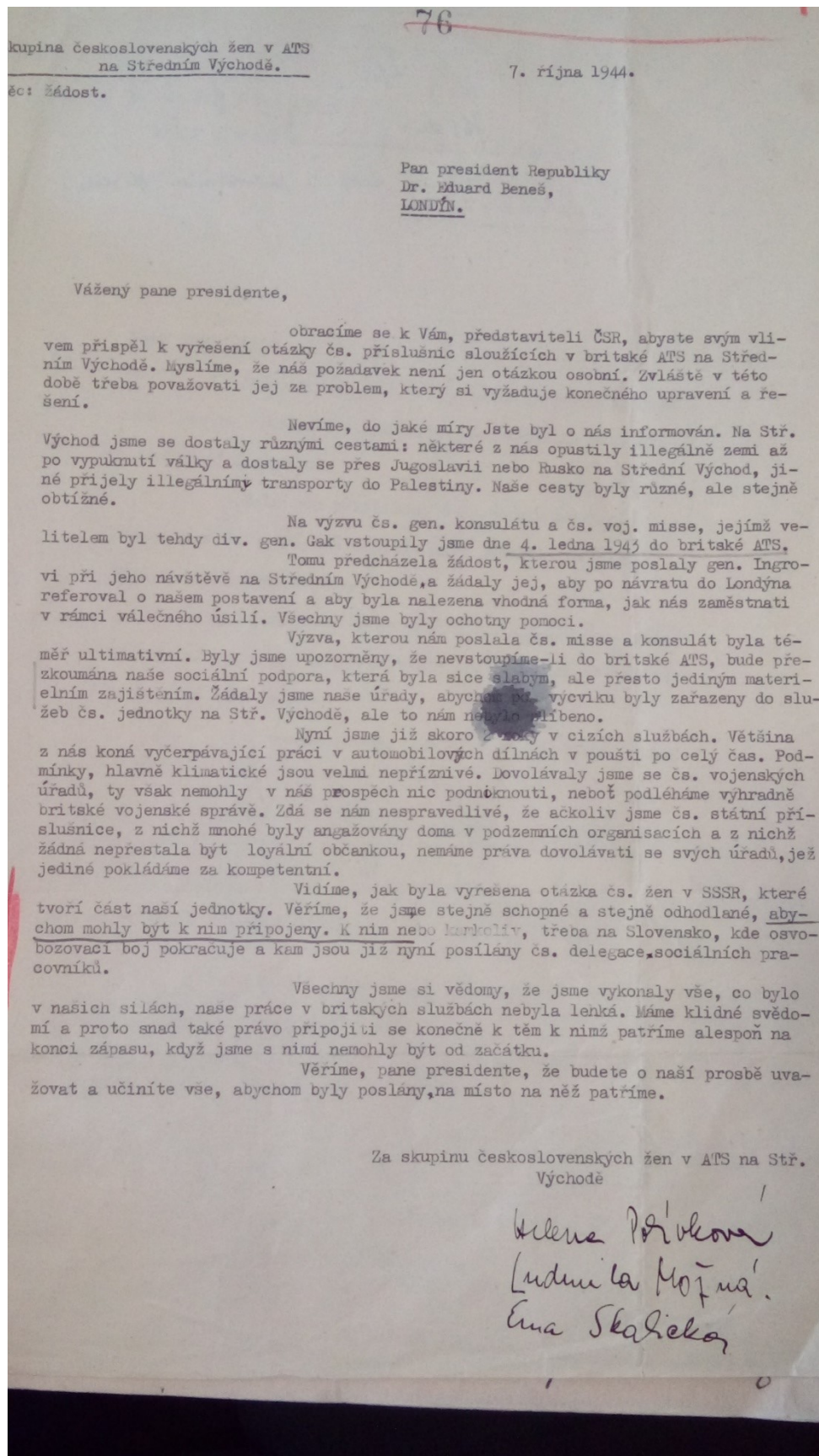
(AMZV, Londýnský archiv – Fotografie)

Příloha 9 - Československé členky sboru ATS na Středním východě při vojenské přehlídce
(AMZV, Londýnský archiv – Fotografie)

Příloha 11 - Jeden z dopisů členek ATS na Středním východě prezidentu republiky
(1944, VÚA-VHA, sbírka 19)